

1732

ՄԱՅՐ

ԱՌԱՋԻՆ ԴԼՍԻՆԴՈՎ

173

2-34

2010

792

U. S. R

173

2-34

441

Մ Մ Յ Ր

ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ

ՄԱՆԿՈՒԹԵԱՆ

ՀԵՂ:

Հարգանքներով Գրքագիր

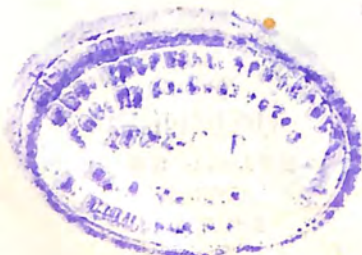

ՎԵՆԵՏԻԿ

ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1874

5044 առ.

2001

1091
42

Ա.

Յուզեալ ու չիոթ ժամանակաց մէջ կ'ա-
պրինք: Կանգնման, բարգաւաճանաց և
յառաջադիմելու անընդհատ ջանքերու և
չատանգամ դժբաղդաբար ընդունայն փոր-
ձերու առջև՝ օր օրուան վրայ տկարացած
կը տեսնենք այն ամէն ընտիր բարեմաս-
նութիւններն՝ որոնցմով աղգ մը ոչ միայն
կը մեծնայ, այլ իր մեծութեան և յառաջա-
դիմութեան մէջ յարատեւելու յոյս կ'ունե-
նայ և կու տայ:

Կրթութեան հրահանգաց մէջ ընդհա-
նուր թուլութիւն, ժողովրդոց և անհատ-
ներու բարօրութեան համար կարեւոր իշ-
խանութեան սկզբանց տկարութիւն, մե-
ծարանաց և յարգանաց էական օրէնքնե-

րուն դէմ յարձակմունք, նիւթականութեան հոգւոյ և մտաց իշխանութեան նուիրական սահմաններն ոտնակոխ ընելը, ասոնք ամէնքը՝ բարւոյն փափաքելի յառաջադիմութեանը արգելք և խոչընդոտն են:

Այսպիսի է մեր դարուն և ժամանակաց՝ նիւթական արագաքայլ յառաջադիմութեան մը առջև ընծայած բարոյականութեան տխուր տեսարանը:

Պատճառն ալ յայտնի է:

Եթէ մարդուս նպատակը միայն երկիրս ըլլար, մեր ժամանակաց հրաշալիք բաւական պիտի ըլլային անոր ամէն պէտքը լեցընել. վասն զի պիտի կարենար գոհ ըլլալ՝ եթէ իր աշխատանքովն յաճողեր հարստութիւն դիզել, համբաւ ստանալ, կամ գէթ օրուան հացը ճարել: Եթէ իր ծագման ազնուականութիւնը, հանճարոյն բարձր մտածութիւններն, սրտին անչափ կարողութիւնը չաղդէին իրեն անսահմանին բնաղդմունքը, աշխարհիս վրայ նայելով պիտի կարենայինք ըսել թէ երջանիկ է մարդս:

Երջանիկ՝ վասն զի քաղաքային ընկերութեան մէջ՝ զօրաւորք չեն ընկճեր դուկարս. վասն զի իր ամէն օրինաւոր փափաքներն կրնան կատարուիլ, վասն զի աշխատութիւնը, հանճարն ու յարատւութիւնը ա-

մենէն աւելի խեղճին դիմացն ալ կրնան բանալ զճանապարհ բաղդի:

Բայց եթէ դառնանք հարցընենք մեր սրտին, հարցընենք անոնց ամենուն ալ ուրոնց վրայ մերթ ընդ մերթ հալած ու թերեւ նախանձոտ աչքով մը կը նայինք, պիտի լսենք ամենէն թէ մարդս երջանիկ ըլլալէն դեռ շատ հեռու է: Այդ նպատակին հասնելու համար բաւական չեն հարստութիւնն ու աղղեցութիւնը. մանաւանդ թէ փառասիրութեան և անսահման փափաքանաց յորձանքներ են անոնք, որ ամէն օր ալ աւելի կը խորցընեն իր սրտին պարսպութեան վիհը:

Բոլոր աշխարհի վրայ ձգուած վերիվերոյ ակնարկ մը, շատ է՝ ի համողել զմեզ թէ մեր ժամանակաց մտաւոր և ուսումնական յառաջադիմութիւնը՝ դեռ ևս չէ կրցած լուծել ընկերութեանց և մասնաւորներու բարեբաստութեան մեծ առեղծուածը, ըսել կ'ուզենք՝ անոնց բարոյական կատարելագործութիւնը:

Մարդկային սերունդ մը դէպ ի յառաջ կը խաղայ: Քիչ չեն իր վրայ զարմացողներն, զինքը խրախուսողներն և յորդորողը՝ որ ինչպէս անցուցած վտանգներուն վրայ ալ չմտածիր, ասանկ ալ և ոչ դէմը ելլելիքներէն ահաբեկի: Սակայն կը գըտ-

նուին նաև շատեր ալ որ անհանգիստ ու մտատանջ սրտով մը իրարու կը հարցընեն. « Չորս կողմերնիս կարկտահար դաշտի մը, թշնամեաց ռումբերու հարուածներէն դեռ նոր խալըսած քաղքի մը, ջրողող անդաւտաններու կերպարանք մը կը նկատենք: Ո՛ր պիտի կարենայ այդ անել ու թշուառութեամբ և աղիտիւք լի ճանապարհներէն զմեզ դէսլ 'ի յարահետն դարձընել. կամ ո՛ր է մեր գեղեւեալ և յոգնած քայլերուն՝ այդ խաւարին մէջէն մեզի առաջնորդող լոյսը »:

Միայն դաստիարակութիւնը կրնայ այդ վերանորոգիչ գործը կատարել: Վասն զի զմարդիկ կազմելու արուեստն ըլլալով, անով պէտք է սկսիլ ընկերական վերանորոգութեան գործը:

Բայց որպէս զի այդ դաստիարակութիւնն ապագային համար ~~այդ~~ իր ոյժն ունենայ, արժան է իրեն ալ նոր կերպարանք մը տալ:

Մեր օրերը կարծես թէ դաստիարակութիւնը երկայնատութեան և մեծարանաց գործ մը ըլլալէն դադրած է: Ամէն միջոց դիւրանալով կը խաբուինք յենթադրելն թէ դաստիարակութեան գործն ալ զիւրաշուք ըլլայ. և ամէն օրուան փորձը՝ տխուր

հաւատովը մըն է մեր պատրանացը: Ո՛րչափ կը սխալին անոնք՝ որ փոխանակ Պղատոնի առ սիրելի աշակերտն զրուցած խօսքն երկրորդելու թէ « Սորվէ կեալ », դաստիարակել ուզած տղուն անդադար կը յեղյեն. « Սորվէ հարստութիւն գիղելու կերպը »:

Բ

Այլ և այլ կերպարանաց տակ կը ներկայանայ մեզի դաստիարակութիւնը:

Հասարակաց, Ընտանեկան ու Մայրենի դաստիարակութիւններ կան:

Այս երեք տեսակ ուսմանց՝ որոն վրայ կը հանգչի արդեօք ապագային վիճակը, կամ որոն արժան է յանձնել նոր սերունդ մը կազմելու խնամքը:

Հասարակաց դաստիարակութեան գործը չի կրնար ըլլալ. վասն զի անոր ազդու ըլլալուն գլխաւոր և միակ պայմանն է՝ որ նախ մօրը ձեռքով պատրաստուի, ետքը իրմէն կատարելագործութիւնն ընդունելու համար:

Ընտանեկան դաստիարակութեանն ալ գործը չէ. վասն զի մեր ժամանակաց ըն-

տանիքը եթէ իբրեւ առտնին ընկերութիւն մը ուզենանք նկատել զայն, իրեն կարեւոր եղած իշխանական ազդեցութիւնը կորսնցուցած է:

Ընկերական վերանորոգութիւնը՝ մայրենի դաստիարակութեան գործը պիտի ըլլայ: Անոր ձեռքն յանձնուած է սպառազային վիճակը. իր ձեռքով պէտք է սկսի այն բարոյական վերանորոգութիւնն՝ որուն այնչափ կարօտ ենք. յառաջադիմութեան ճանապարհին մէջ ինքն է ամենէն յառաջախաղացը:

Այդ մեծ բարեկարգիչը մայրն է. իր սիրելի զաւկըներէն չըջապատուած մայրը: Ինքն է որ կը պատրաստէ զսպառային. և այդ սպառային իր ուղածին պէս պիտի ըլլայ:

Նախախնամութենէ ընտրուած օժանդակ մըն է մայրը: Տղայական հասակին նախկին ութ տարիներուն մէջ, — կարեւոր տարիներուն՝ որովհետեւ ուրիշներն ալ անոնցմէ կը կախուին, — անսահման է իր իշխանութիւնը: Ինքն է զաւկին նախկին առաջնորդը, առաջին խորհրդականը, առաջին օրինակը. իր սրտին վրայ կը սորվի նա կեալ, ուստի և արժան է որ գիտնայ թէ ինչպէս զօրաւոր, բարի և երջանիկ ընելու է զայն: Եւ այս երեք նպատակին

ալ կը հասնի՝ եթէ այդ դժուարին գործոյն մէջ իրեն առաջնորդ առնու զկրօնս և զսէր: Եթէ իր տուած դաստիարակութեան խարխիս ըլլան՝ բարոյական և կրօնական օրէնքներն, առանց տարակուսի կրնայ զուրցուիլ թէ մերձաւոր ապագայի մը մէջ վերանորոգուած ընկերութիւն մը այս երկու յատկութեանց դրոշմն կրելով իր վրան, ապահով քայլով մը կարող պիտի ըլլայ դէմել դէպ ՚ի բուն և ստոյգ յառաջադիմութիւն: Իսկ եթէ ընդհակառակն այս էական խարխիսը պակասի, կամ լոկ իբրեւ երկրորդական բան մը սեպուի, միշտ անկատար կը մնայ արտադրած օգուտը, և սպառային անստոյգ:

Գ

Մեր այս համառօտ գրուածքին նպատակն է՝ մօր մը իր զաւկին տուած նախնական դասերուն վրայ յեցընել ընկերութեան հանդիստը և անհատին բարեբաստութիւնը. ցուցընել թէ ինչպէս ամէն բան մանկութեան դաստիարակութիւնէն կը կախուի՝ երբոր անիկայ ըլլայ համբերութեան, սիրոյ և զօրութեան գործ մը. յիշեցընել թէ

ընդ երկրաւոր երջանկութիւն մը նպատակ պիտի չունենան իր հաստատուն ջանքերն. այլ նախ պիտի դարձնէ աշուրներն յերկինս, և անկէ յերկիր:

Մայրենի ուսման դասերը՝ անեղծ կերպով կը տպաւորուին մանկութեան սրտին մէջ: Ժամանակաց փորձանքներէն չեն վախճար, վասն զի յերկարակեացք են քան ամէն մարդկային գործոց անկայութիւնը:

Սմենայն ինչ կը յառաջագայի 'ի մանկութենէ: Մանուկը կը կազմէ զմարդ, ինչպէս ծաղիկն զպտուղ: Ամէն շէնք՝ ստորերկրեայ հիմանց վրայ կը հանգչին. հասկը՝ ցորենի հատիկէն կը ձևանայ, բարձրաբերձ կաղնին՝ պղտի հունտէ մը:

Դաստիարակութիւնը կաղապար մըն է՝ յորում ընկերութիւնը իր ձևը կ'առնու:

Ինչպէս ծովը չորս կողմանէ իր մէջը թափուող գետերուն ջրերովը կը սնանի, առանկ ալ ազգ մը՝ գերդաստաններու իրեն ընծայած սերունդով: Ընկերութեան ածուն է մանկութիւնը, հայրենեաց ծուծն և ոյժը, ընտանեաց ուրախութիւնն և յոյսը. — սփռիչ յոյս մը նաեւ երկնից համար:

Ընտիր գանձ մը, նուիրական աւանդ մըն է մանկութիւնը, և որուն պատասխանատու են մարք: Խիստ հաշիւ մը պիտի պա-

հանջուի անոնցմէ օր մը՝ այս իրենց յանձնուած աւանդին համար:

Հայրենեաց սէրը, ազգին բարեբաւտիկ ըլլալուն, մարց վրայ ծանրացող այս պատասխանատուութիւնը ըստ կարի թեթեւեղնելու փափաքովը՝ այս տողերը գրել և իրենց ընծայել ուզեցինք:

Դ

Որեւիցէ ազգ՝ իր նիւթական ու բարոյական բարւոքմանն աշխատելու պարտականութիւնն ունի: Այսպիսի ջանքի մը պէտքը իրեն զլանալը, սրտին մահառիթ հարուած մը տալէն տարբերութիւն չունի:

Մեր ազգն ալ՝ երեսուն վերջի տարիներուն մէջ իր վերանորոգութեանն փոյթ և ջանքը պակաս ըրած չէ: Թէպէտեւ ոչ ազգային, բայց իր ազգութիւնն և ինքնօրինութիւնն յարգող տէրութեանց օրէնքներուն և սահմանադրութեանց բարերար թոյլտուութեամբը, և մանաւանդ ժամանակին իր վրայ ըրած ազգեցութեամբը, ուզած է զէթ իր վիճակին ու կարողութեան տանելուն չափ՝ ուրիշ ժողովրդոց յառաջադիմութեան հետոցը ետեւէն երթալ:

Այս նպատակին հասնելու համար՝ ամենէն բանէ առաջ մանկութեան վրայ դարձուցած է իր մտադրութիւնը:

Իրմէ քիչ ժամանակ յառաջագոյն, տեսեր է զանոնք, իր ապագային գեղեցիկ յոյսերն, երեսի վրայ, անոք, անտերունչ, և այդ տխուր անհոգութեան հետեանք գտեր է իր ժողովրդական, բարոյական ու ինչուան նաև նիւթական խեղճութիւնը: Ջանացեր է պատճառը վերցընել, որպէս զի հետեանքն ալ մէջտեղէն վերցուի:

Աւագ, որչափ անգամ ընդունայն և անպտուղ եղեր են այդ աշխատանքներն:

Ազգային կեանքերնիս խորունկ քննող, անոր բուն և էական բարգաւաճանքն փրնտուղ, իսկական օգուտը ուղղութեան սրբութիւնն որ կը հառաչեն:

Հառաչանք մը անցելոյն ու ներկային վրայ. բայց աւելի տխուր և խորագոյն հառաչանք մը մեր ապագայն մտածելով:

Ե

Ո՛ր կ'երթանք...

Արիկայ է շատերնուս հարցմունքը, շատերնուս տեսութեանց ու փափաքներուն

նիւթը, շատ մտատանջ հառաչանաց պատճառը:

Կրնանք արդեօք վստահ սրտով և լեցուն բերնով զրուցել թէ դէպ 'ի յառաջադիմութիւն:

Ուստի՛ են ուրեմն յետադիմութեան լքուցիչ տեսարաններն. ինչո՞ւ այդ լոյսը՝ առ որ կը կարծենք զիմել եռանդեամբ, և որ մեղնէ այնչափ հեռու չթուիր, չորս կողմերնիս պատող խաւարը փարատելու վիճակին մէջ չէ:

Դաստիարակութեան գործոյն անհրաժեշտ կարեւորութեան օր օրուան վրայ մեր մէջ աւելի զգալի ըլլալուն վրայ տարակոյս չիկայ:

Որեւիցէ գործ՝ հարկ է որ պէտք և նպատակ մը ենթադրէ:

Դաստիարակութեան գործն ալ արժան է որ ունենայ իր պէտքն ու վախճանը:

Այդ կարեւորութիւնն ու վախճանը անտեսելը՝ նպատակէն ալ կը հեռացընէ:

Արժան է ուրեմն որ քննութեան առնուի վախճանը, անոր համեմատ ընթացք բռնուի, առ այն ուղղութիւն ամէն ջանք և փոյթ, և այն ատեն նպատակին զիւրաւ հասնելու տարակոյս չի մնար:

Մեր ազգին մէջ, վստահութեամբ կըրնանք ըսել, թէ այդ բարերար նպատակին

Հասնելու ջանքը սկսեալ է. բայց երբ այն-
չափ փութով ալ դեռ փափաքելի նպա-
տակէն շատ հեռու կը մնանք, արժան է
խոստովանիլ թէ առ այն հասնելու միջոց-
ներուն մէջ սկսկասութիւններ ունինք,
զորս հարկ է դարմանել, և փութով դար-
մանել:

Զ

Ինչպէս նիւթական՝ ասանկ ալ բարոյա-
կան շէնքի մը հաստատութիւնն, իրեն հի-
մանը վրայ է:

Բարոյական շէնք մըն է դաստիարակու-
թիւնը. ուստի արժան է որ ունենայ իր
հաստատուն հիմը: Եթէ խախտու ու ան-
հաստատ ըլլայ, Քրիստոսի տեսառն առա-
կին ստուգութիւնն ունի իր վրայ. կրնայ
մեծ ու փառաւոր շէնք մը ըլլալ, բայց հի-
մը աւազի վրայ դրուած. և զոր կործանե-
լու և երկրի հաւասար ընելու համար՝ բա-
ւական է որ յորդ անձրեւներ տեղան և գե-
տերն աճին:

Այդ հիմը ձգելու աշխատանքն՝ մօր մը
երկայնամիտ համբերութեանը, կրթու-
թեան, աստուածսլաշտութեան և սրտին
յանձնելու ենք:

Մայր...

Ո՛րչափ քաղցր ու սիրելի է այս անունը:
Որպիսի գորովայ, խանդաղստանաց
պատկեր է նա և առարկայ գերզաստա-
նին մէջ:

Ջանանք կրթել զանիկայ, ուստի կը կա-
խուի մեր ասպագայ սերունդին կրթու-
թիւնը:

Հրահանգներ գինքն այն սլարաքերուն
մէջ զոր իրեն տկար կարծուած անձին
վրայ դրած են բնութիւն և տէրն բնու-
թեան:

Երբոր հասնինք մեր վախճանին, ալ
այնուհետեւ չդեղեկինք կամ չտարակու-
սինք յանձնել իրեն ազդին մանկութիւնն
և յոյսը:

1591
42

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Աստուծոյ ձեռքով տնկուած երկրաւոր
դրախտին մէջ Աստուծոյ արարած է կիներ:

Իրմէ առաջ բոլոր տիեզերքը և իրենց
զարդերը Աստուծոյ մէկ խօսքովը երև-
ցած, և անոնց ամենուն վրայ 'ի պատկեր
Աստուծոյ ստեղծուած մարդ մը՝ իշխան և
հրամանատար դրուած է:

Մարդուս համար են բոլոր այդ վայել-
քը. իրեն հրամանացն և ականարկին՝ կամա-
կատար ամենայն արարածք. ինքն միայն
անոնց ամենուն մէջ խոհուն և մտաւոր:
Սակայն այդ ամենայն վայելից մէջ գլխա-
ւոր բան մը կը պակսի իրեն երջանկու-
թիւնը անթերի գործելու համար. — ընկեր
մը, սիրոյ ընկեր մը, կը պակսի իրեն:

Այդ պակասը, սրտի մեծ կարօտութիւնը

լեցընելու համար՝ ստեղծեց Աստուած զկին մարդ, և ընկեր տուաւ նախաստեղծին:

Կինը՝ մարդկային ընկերութեան մասն է. և ընկերութիւնը կ'անիրաւի եթէ անոր այս իրաւունքը չուզենայ ճանչնալ: Վասն զի իր պատմութիւնը՝ մարդկային ազգին պատմութեանը հետ անմիջական վերաբերութիւն ունի. պատճառ է անոր անկմանը, ինչպէս նաև սատարող բարգաւաճանացը:

Հին ու նոր պատմութեանց էջերը՝ այլ և այլ իրարու հակառակ օրինակներով կը հաւատարմացընեն այս խօսքիս ճշմարտութիւնը: Աստուծոյ երկրաւոր թագաւորութեանը մէջ՝ իրեն դէմ թշնամութեան արհաւիրք արթնցընողը, անմահութեան պարգեւը՝ տխուր մահուամբ մը սեւցընողը, փուշ ու տատասկ բուսցընող երկրի մը վրայ փոխադրողը, անոր սիրոյն պատրանացը արդիւնք է. ինքը՝ բազմամեայ ու ազդեցիկ պատերազմներով՝ անմահ Տրոյ վաղաներու հրոյ ճարակ ըլլալուն և հիմնադրուած քանդուելուն պատճառ է: Յայել, Յուդիթ, Եսթեր, փրկութիւն ու երկնաւոր այցելութիւնք են աստուածընտիր ժողովրդեան մը, ու մեր ընտանի պատմութիւններէն ալ՝ արքունական սուրբերէ աւելի զօրաւոր եղած են Տիգրանու-

հոյ մը, Սաթենկան ու անոնց նմանեաց խոհական միտքն, հայրենասէր սիրտն ու աղու լեզուն:

Բայց ընկերութենէն աւելի՝ գերդաստանին կը վերաբերի կին մարդը. անոր փառքը, ու միանգամայն անոր կործանումն է. և իր ազդեցութիւնը ընկերական կենաց վրայ այնչափ աւելի զօրաւոր է, որչափ աւելի ըլլայ առտնին կենաց վրայ:

Մայրութիւնը՝ իր պատուականագոյն առանձնաշնորհութիւնն է. իրեն ճակատը զարդարող պսակը. բայց այդ գեղեցիկ պսակը՝ կրնայ երբեմն ծանրանալ իր գըլխոյն վրայ: Արժան է որ գիտնայ՝ քաջութեամբ վերցընել այդ ծանրութիւնը:

Տնական կենաց ու վառարանին թագուն հի է անիկայ, տունը իր թագաւորութիւնն է, դաստիարակութիւնը իր կարեւորագոյն պարագամունքը, կենացը մեծագոյն աշխատանքը, սրտին գործը:

Մայրութեան վիճակին հասնելու համար՝ այլ և այլ կերպարանափոխութիւններ կը կրէ. բայց կենացը առջի տարիներէն կը նկատուի անոր վրայ այդ կոչումը: Իր մանկութեան խաղերը, երիտասարդութեան փափաքները, մտաց զբաղմունքը՝ կը պատրաստեն զինքն մայրենի ուսման մեծ պարտուցը:

իր ամենէն աւելի սիրուն հասակը՝ օրիորդութեան հասակն է։ Նորահաս օրիորդ մը՝ գեղեցիկ օրուան արշալոյս մըն է, զուարթ դարուն մը, ծաղկազարդ ծառ մը, ուսկից քիչ ատենէն անուշահամ պտուղ մը պիտի փրցուի։ Ապագային և յուսոյ մէջ է իր կենաց քաղցրութիւնը։

Գերդաստանին՝ մանաւանդ թէ մօրը նեցուկ մըն է. կը գործվի կրտսերագոյն եղբարց ու հարազատաց վրայ, կը սրբէ անոնց արցունքը, կ'օգնէ անոնց տկարութեանը, ու սիրոյ համբոյրներ կը դրոշմէ անոնց անմեղ երեսներուն վրայ։

Սակայն բնութեան տէրը՝ գերդաստանէն դուրս վիճակի մը սահմանած է զինքը. ուզած է որ հոն ծլի, բայց ուրիշ ածու մը իր ծաղկըներովն ու պտուղներով զարգարելու համար։ Անոր համար պիտի գայ ատեն մը՝ յորում բաժնուի իրեն սիրելի գրկերէն, զինքը խնամող ու մեծցնող, վրան գուրգուրացող սրտերէն. բաժնուի այն տունէն ուր սնաւ և զարգացաւ, հոն թողլով իր սիրալիր եղբարքն ու քոյրերը, անոր ետեւէն երթալու համար՝ որ արդէն գրաւած է իր սիրտը։

Ո՛րչափ գեղաւարին պիտի ըլլար իրեն այս բաժանումը, եթէ սիրելու և իրմով կեանքը մշտնջենաւորելու պէտքը չզգար։

Սրիկայ կը դիւրացնէ, մանաւանդ թէ սիրելի կ'ընէ օրիորդին այդ բաժանումը. և ծնողաց տունէն մեկնելու ատեն թափած արցունքներուն վրայ՝ հաւասար կը տեղան աստուածային, և գորովալիր հօր մը և մօր սրտալիր օրհնութիւնները։

Հոն մտած օրը նոր վառարան մը կը բորբոքի, ուրախ զուարթութեան մը կերպարանք կ'աւնու տունը՝ երբ իրեն անբաժան ընկերակից ունենայ տնական առաքինութիւններն։ Իսկ անկէ մեկնած օրը, կը մարի կը շիջանի այն վառարանը, կը դադրի զուարթութիւնը, կ'անապատանայ տունը. նման այն որային որուն կապը կը քակուի. հասկերը կը ցրուին, հողմը՝ հաւածական կը վարէ, և մրրիկք կ'ապականեն ու կը փճացնեն։

Առաքինի կինը, ինչպէս յաճախ կը յեղ յեղեն սուրբ գիրք, նաեւ երկրաւոր վարձատրութիւն մըն է բարի մարդուն։

Ի՜նչ աւելի յայտնի աստուածային բարեբարութիւն մը։

Այն մարդը՝ որ իր բաղդը վատթար կընկան մը բաղդին հետ միացնելու դժբաղդութիւնն կ'ունենայ, արդարեւ Աստուծոյ երեսէն ընկած անձ մը կրնայ սեպուիլ. վասն զի այնպիսւոյն հետ միանգամայն պիտի մտնեն իր տունն թշուառութիւն, ան-

կարգութիւն, արտասուք, և յաճախ կործանուան և ամօթ: Խեղճը փափաքեցաւ հանգստեան, ու պիտի ապրի մըրկաց մէջ: Վասն զի եթէ կինը գերդաստանին համար բարեբաստութիւն չէ, անոր ամենէն աւելի ահաւոր թշնամին է: Իր հարսանեկան գեղեցիկ պատմութեանին տակ՝ ծածկուած բերէ պիտի ՚ի տուն զխաղաղութիւն կամ զպատերազմ:

Կու գայ զարդարուած բազմապատիկ շորհօք, զինուած ամէն ձիրքերով, ու ամենէն աւելի սիրտ վաստըկելու բարեմասնութեամբ: Աստուածառաք պատգամաւոր մ'է, երկնից համար աշխարհակալութիւններ ընելու սահմանուած անձ մը. և ասոնց մէջ առաջին պիտի ըլլան իր ամուսինն ու ետքը զաւակըները: Անխոնջ է, ու պիտի օրհնէ զինքն Աստուած, և իրմով երջանիկ ու յաջողեալ պիտի ըլլայ գերդաստանը: Յաջողութեամբ ու գրեթէ անաշխատ իր մեծ պաշտօնը կատարելու բաւականութիւնն ունի. և այն յամր բայց ապահով գործը՝ խմոր մըն է, որով կարող է վերանորոգել զազգ և զընկերութիւն, բաւական է որ յօժարութիւն և կամք ըլլայ:

Առաքինի կանայք, գործունեայ ու անձնանուէր գերդաստանի մարք, գերդաստանէն դուրս աղբեցութիւն մը չունին: Սա-

կայն գերդաստանին մէջն է ստուգիւ այն մասնակցութիւնը՝ զոր կրնան, և զոր արժան է գործածեն, յօգուտ ընկերական կենաց:

Անով կրնան գերդաստանէն դուրս ալ տարածել այն առաքինութիւններն՝ որոնց ամէն օր ուսուցիչք և գործադիրք են ընտանեկան կենաց մէջ:

Սակայն կին մարդը՝ անտեղեակ է իր ուժոյն, և ինքզինքը տկար կը համարի: Այս վրիպական ենթադրութեան պատճառն անշուշտ անկէ առաջ կու գայ, որ երբեմն խիստ մանկահասակ՝ կը սկսի գործունեայ կենաց մէջ մտնել, ու այնպիսի հասակի մը մէջ կը ծանրանան իր վրայ հարսին ու մօր պարտքերը, մինչ դեռ ևս զանոնք լաւ ճանչցած չէ: Անհոգ կ'ըլլայ յապահովել իր իշխանութիւնն այնպիսի հասակի մը մէջ՝ յորում ամուսինն յօժարաւորոյթ և յօժարաւ կամ է ՚ի հնազանդութիւն: Սակայն տարիներն իրարու կը յաջորդեն, սիրոյ առաջին ժամերուն աղբեցութիւնը կը սաճի կ'երթայ, այրը միւսանգամ ձեռք կ'առնու իր իրաւունքը, և ալ այնուհետեւ անկարող է կնիկ մարդը ձեռք ձգել իշխանութեան այն մասը՝ զոր այնչափ զիւրին էր յառաջագոյն ստանալը:

Եթէ օրիորդք քիչ մը աւելի ուշկեկ ա-

մուսնանան, ալ աւելի կը ճանչնան իրենց ապագայ օգուտը, և անհոգութեամբ չեն արհամարհեր այն շահերը՝ յորոց օր մը կրնան օգուտ քաղել:

Տղայական խաղ մը չէ ամուսնութիւնը: Անոր մէջ պէտք է որ մուտ գտնեն ծանրութիւն ու խոհականութիւն, և փոփոխակի մեծարանաց զգացմունք մը: Լուրջ գործ մըն է. մարդկային կենաց ամենէն աւելի լուրջ գործերէն մէկը. վասն զի ապագային վրայ մեծ ազդեցութիւն ունի. ուստի կրօնք և ընկերութիւն կը համաձայնին միարան հռչակելու՝ երկու անձանց մէջ դրուած դաշնագրին հանդէսը: Նոր վառարան մը կը բորբոքի. կենդանարար հիւթ մըն է որ քիչ ատենէն նոր ընծիւղներ պիտի բողբոջեցնէ՝ մարդկային կենաց հին ծառոյն վրայ: Անոր համար փափաքելի է որ օրիորդը լաւագոյն կերպով պատրաստուի այն մեծ գործոյն, յորում իր մէկ խոստմամբ՝ ոչ ևս անձին տէրը պիտի ըլլայ, և որով պիտի վերցուի իրմէն իր ազատութիւնը: Աւելի մտադրութիւն և ընտրութիւն բանեցնէ այն որոշմանը մէջ, ուստի կախուած է իր բովանդակ կենաց բարերաստութիւնը. և փափաքելի է դարձեալ՝ որ ծնողը աւելի ազատութեամբ գործելու իշխանութիւն տան օրիորդին: Թողլով հին

սովորութիւններն, որ այսօր իրենց արժէքը մեծապէս կորսնցուցած են, նոյն խի մեր ժամանակաց և սովորութեանց անհաճոյ շերեւնար՝ որ այդ ընտրութեան սկզբնաւորութիւնն օրիորդին կողմանէ ըլլայ. բայց ծնողք ունենան իրաւունք և իշխանութիւն հաւանիլ անոր, կամ մերժել այդ ընտրութիւնը: Այո, հարկ է որ այդպիսի և այդչափ կարեւոր գործի մը մէջ ծնողք ունենան իրենց իշխանութիւնն. բայց պէտք է որ այդ իշխանութիւնն ալ ունենայ սահման մը: Շատ անգամ ընտանեաց կամբովը և ինչուան բռնադատութեամբն՝ կ'ըլլայ այդ որոշումը. և սակայն պէտք է յիշել թէ ընտանիքը չէ ամուսնացողը:

Յաճախ գօրծորդս կ'ամուսնացնեն ծնողք, առանց իրենց ախորժակը հասկընալ ուզելու, չատ անգամ առանց իրենց խորհուրդ հարցնելու: Չեն հարցնիր, չեն քննիր իր սիրտը, ոչ իր հակամտութիւնը, և ոչ ալ հակակրօնութիւնները: Այլ երբ կը հասնի իր ութևտամնամեայ հասակին, գերդաստանին գլխաւորը կը գումարին, կ'իմացնեն օրիորդին ծնողաց ընտրութիւնը, և թէ զինքը այս անուն անձին հետ պիտի նշանեն: Ո՛րչափ տխուր են այս կերպով եղած միութիւնք, եթէ ծնողաց կամացը համաձայն չընթանայ նաև օրիոր-

դին կամքը: Կը սկսին առանց սիրոյ, առաջ կ'երթան արտասուօք, և յաճախ դառնութեամբ կը լմննան:

Վստանական կենաց բարեբաստութեանն համար ամենահարկաւոր է սէրը, ինչպէս որ հարկաւոր պիտի ըլլայ օր մը նաև դաստիարակութեան գործոյն մէջ:

Մենք հոս այդ սէրը իրեն յատուկ աստուածահրաման վայելչութեանը մէջ կ'ուզենք նկատել: Եկեղեցին՝ ամուսնութիւնը սուրբ խորհրդոյ մը բարձրութեան հանած է. նուիրագործելով առն ու կնոջ միութիւնը, ուղած է բարձրացընել ամուսնական սէրը. ցուցընել թէ գերադոյն է այն սէրը, սուրբ և մաքուր սէր: Մնացածոյ են այն սիրոյն՝ կրից բորբոքը, որուն անմիջապէս կը յաջորդէ յոգնածութիւն ու ճանճութիւն. անհաճոյ իր եռանդն ու մրրիկներն, վասն զի անոնց ետեւէն պիտի հասնին անտարբերութեան ցուրտ օրեր: Մէկէնիմէկ բռնկող բոց մը՝ չուտով ալ կը սպառի. և յաճախ իր մարած անցած եռանդը՝ հաղիւ կրնայ գուշակուիլ թողուցած ասի մը ցուրտ մոխրէն: Այն օրն յորում տղան կը հասնի, կամ այրող և կամ անոր հակառակ՝ սառնապատ օդ մը պիտի գտնէ. կամ պիտի այրի, և կամ բոլորովին ցրտանայ: Ուրիշ առողջ կլիմաներ պէտք են անոր:

Այս և ասոնց նման պատճառներու համար խոհեմութիւն չէ նորահաս օրիորդը չուտով ամուսնացընելը: Ծնողաց անհամբերութիւնը վտանգի մէջ կը դնէ անոնց ապագայն. կը վտանգէ հաւասարապէս նաև անոնց առողջութիւնը. վասն զի այն կինը՝ որ բնութեան սահմանած տարիքէն առաջ մայր կ'ըլլայ, կրնայ մեծամեծ վտանգներու մէջ իյնալ: Գոնգակի ճգնաժամ մըն է. և դժբաղդաբար քիչ չեն այն դէպքերը երբ մայրութեան զուարթարար պսակը՝ մէկէնիմէկ անոր թալկացեալ ճակտին վրայ ցաւոց պսակի կը փոխուի: Կը մեռնի՝ զաւկին կեանք տալու ատենը, և երբեմն ալ անբաւական կ'ըլլայ անոր այդ կեանքը տալու: Խոկ եթէ բարեբաղդաբար ազատի այն թշուառութենէն, սակայն անտարակուսելի է բովանդակ կենացը վրայ ունեցած մեծ աղքեցութիւնը. վասն զի երեսին գեղը կը թառամի, առողջութիւնն կամաց կամաց կը մաշի ու կը հիւծի, ու անդադար խնամոց կարօտ կ'ըլլայ. ուստի և անբաւական՝ իր տղոց դաստիարակութեանն մեծ և նախնական գործն ուղղելու. այն տղոց՝ որոնք կրկնակի սիրելի են իրեն, որչափ աւելի չատ եղած է անոնց պատճառաւ կրած տագնապն ու նեղութիւնը:

Աստիճամ միութեանց այս սոսկալի հե-

աւանքներէն զատ, որչափ ուրիշ դժնդակ հետեւանքներ ալ կան:

Մանկահասակ ամուսնացող օրիորդը՝ մանուկ կը մնայ նաեւ ամուսնութենէն ետքը. միայն վիճակն է որ կը փոխուի: Ի՞նչ իշխանութիւն կրնայ ունենալ այն ատեն իր ամուսնոյն վրայ. կրնայ խեղամուտ ըլլալ վրան առած պարտքերուն ծանրութեանը, կամ առանց քրթմնջելու հանդուրժել այդ հանապազօրեայ զոհին: Անփորձ ղեկավար մըն է, և մարթ է որ դէպ ՚ի ծածկուած ժայռերու մղէ այն զիւրաքեկ նաւը, որուն մէջն է իր ընտանեկան կենաց բարեբաւ տութիւնը: Տգիտութեամբ կրնայ խորտակել այդ նաւը: Իսկ երբ զաւկի տէր սլ ըլլայ, պիտի կարենայ անոր արժանաւոր դաստիարակն ըլլալ:

Այս բնական ու բարոյական վտանգներէն, որոց շատ անգամ պատճառ են հասակէ առաջ եղած միութիւնը, ազատ կ'ենթադրենք այն նորահաս օրիորդը, զոր գրուածքիս մէջ մեղի օրինակ առած ենք. ատենին ամուսնացած օրիորդ մը, որ ձեռքին հետ՝ նաեւ սիրտը տուած է անոր՝ զոր եւր այրը և տէրը պիտի կոչէ:

Այն կինը՝ որուն կ'ուզենք նկարագիրն ընել, և փոխոխակի ղենել անոր վրայ մայրութեան առաջին պարտքերը, բաւական չէ միայն որ առաքինի ըլլայ: Իրաւ է որ առանց առաքինութեան՝ կրից ամէն հողմերէն տատանող եղէգն մըն է. սակայն առաքինութենէ զատ՝ պէտք ունի նաեւ մասնաւոր բարեմասնութեանց, որոնք թէպէտ առջինին չափ գերազանց չեն՝ բայց ոչ նուազ կարեւոր:

Մայրութեան հարկաւոր ձիրքերն են, եռանդն, համբերութիւն, անձնանուիրութիւն, իշխանութիւն, քաջալերութիւն և զօրութիւն: Գերդաստանին մայրը մեծ իշխանութիւն ունի. բացարձակ է իր տէրութիւնը. պէտք է որ իշխողի մը կարեւոր ամէն առաքինութիւններն ունենայ:

Գերբնական ոյժ մը պէտք է անոր. որպէս զի առանց լքանելու կարող ըլլայ կատարել իր ծանր պարտքը. երկնքէն և ոչ յերկրէ պիտի խնդրէ քաջալերութիւն և կամբ: Վասն զի կրօնքը միայն կրնայ այն գերբնական ոյժը պարգևել իրեն, որուն

չատ անգամ կարօտութիւն պիտի ունենայ: Հարկաւոր է ուրեմն իրեն բարեպաշտութիւն. բայց եռանդուն ու գործնական բարեպաշտութիւն մը:

Սակայն ընդունած է արդեօք իր ընտանեացը մէջ այդ բարեպաշտութիւնն խորունկ կերպով տպաւորող օրինակներ. կրօնից այն ճամբարութիւններն որ պիտի առաջնորդեն իր կենաց, և ուղղեն իր ընթացքը: Արդեօք իր մայրը այն կատարեալ օրինակներէն մէկն էր, որոնց վրայ կը զարմանայ աշխարհ, առանց լաւ մը ըմբռնելու, և որոնց կը նմանին որդիք՝ առանց զանոնք գերադանցելու:

Ո՛րչափ սակաւագիւտ են մեր փնտռած այս մայրերը:

Աւաղ, մեր ժամանակաց համար չեն այն մայրերն որ արժանի են գերդաստանի մը ճամբարիտ մայրեր սեպուելու. աւետարանին ուղած ու պահանջած մայրերը: Զանոնք գտնելու համար՝ արժան է որ մեր ժամանակներէն քիչ մը հեռանանք. յիշենք ու աչուրնուս առջև բերենք այն մայրերն՝ որոնք թերեւ չունէին մեր առեւտուան մարց կրթութիւնն ու դաստիարակութիւնը, բայց անոնցմէ աւելի բարեբաստիկ իրենց զաւակաց կրթութեանը մէջ. որոնք իրենց դրկացը վրայ սեղմելով սիրոյ որդի-

քը՝ այն տխրած հասակին անմեղ աչուրները կը վարժեցընէին յերկինս վերցընել, ու այն մանկութեան վրայ հրաւիրել երկնաւոր գութ մը ու խնամք: Այո, դժուարին պիտի ըլլայ դանել այնպիսի մայրեր, որ մեր մանկութիւնը խնամեցին, և որոնք խելամուտ իրենց վիճակին ծանրութեանը, ոչ հարստութեամբ թուլցան և ոչ ալ աղքատութեամբ լքան. վասն զի կրօնից և աստուածային ճամբարութեանց ճիշդ գաղափարներն ունէին, ու անոնցմով կը սնանէին:

Իսկ մեր օրերը...

Մէկդի աւելով այլ և այլ բացատրութիւններ, տխուր ու ցաւալի է ընդհանրապէս մեր ընտանեկան կենաց կրօնական զաղափարը:

Հարկ է որ կին մարդն ըլլայ գլխաւոր աւանդապահ՝ գերդաստանին կրօնական զգացմանցը: Ինք պիտի խօսի տղոց հետ Աստուծոյ վրայ. պիտի ծանօթացընէ, պիտի սիրցընէ այն աստուածը: Ուստի պէտք է որ բարեպաշտ ըլլայ, ու խորազգած աւետարանին անփոփոխ օրինացը. խօսելէն աւելի ջանայ գործել. վասն զի իր՝ առաքելութիւնն՝ օրինակի առաքելութիւն է. պէտք է որ կրօնասէր ըլլայ, որպէս զի զաւելներն ալ կրօնասէր ըլլան. առաքինի

և հաստատամիտ՝ որպէս զի անոնք ալ որ մը առաքինի և զօրաւոր ըլլան:

Հարկ է որ յամենայնի աշուրները երկինք դարձնէ. իր կենաց ամէն գործերուն մէջ կրօնից օգնականութիւնը խնդրէ. անկէ խնդրէ այն ոյժը՝ որ անհրաժեշտ կարեւոր է իրեն՝ նախ աղէկ հարսն, ու ետքը ընտիր մայր ըլլալու համար:

Կրօնքը՝ նաւակոծութենէ վերիտղ լուսաւառ լապտեր մըն է. լոյս մը՝ ՚ի գիշերի և ՚ի մթան, առաջնորդ մը կենաց բաւղին մէջ:

Ուր կը սակաւան կրօնք և անոր քաղցր մխիթարութիւններն, հոն շփոթութիւն է. հոն խաւար և անդունդք:

Մեր այս համառօտ գրուածն ուրիշ նաւատակ չունի, բայց խորհրդատու ըլլալ և թելադիր մօր՝ որ ճանչնայ զՍտուած, և գիտնայ սիրելի ընել զանիկայ: Իրեն գիտէ՝ կենաց անակնկալ դժուարութեանց մէջ. անդադար անոր օգնականութիւնը խնդրէ: Դաստիարակութեան մեծ գործոյն գլուխը գրուած է կրօնքը. հարկ է որ ինքը տիրէ անոր, ինք լուսաւորէ և արդիւնաւոր ընէ զայն: Ստուած է որ միանգամայն կ'օրհնէ ՚ի նմա զգործն և զգործաւոր. առանց նորա՝ ամէն ջանք անօգուտ է. առանց յաջողութեան և ասպարդիւն:

Վերջապէս ահաւասիկ մայր է օրիորդը: Դեռ ոչ որ գիտէ զայդ. զաղտնիք մըն է, գեղեցիկ խորհուրդ մը, իր և անոր մէջ որուն իր սրտին մէկ մասը տուաւ:

Մայր է նա. վառն զի կը զգայ տղուն կամաց կամաց կերպաւորիլը, կը զգայ աւոր աճիլն ու սնանիլը:

Սնունդութեան սուրբ նպատակը կը կատարուի. կ'ընտրուի նա յՍտուծոյ ցօղուն մը ըլլալ նոր ցեղի մը, որուն ճիւղերը կը սկսին երեւնալ, և որ ասպագային վրայ պիտի ունենայ իր ազդեցութիւնը:

Մայր է նա. — և այս անունը, այս քաղցր ու սիրալիր անունը զոր աշխարհ դեռ չի կրնար տալ իրեն, ինքն իր անձին կու տայ. գեղեցիկ և յուսալից անուն մը իրեն համար. ինչուան երբեմն կը կարծէ լսել մանկական ձայն մը, դեռ աներեւոյթ՝ բայց սիրոյ զրգարանին մէջ սնած մանկան մը, որ մայրենի անունը կը հնչեցնէ քաղցրութեամբ:

Որպէս զի կարող ըլլայ այս բարեբաստութիւնը կատարեալ վայելել, պէտք է որ

աւելի խիստ կեանքի մը ետեւէ ըլլայ. ինչ-
պէս որ խիստ ու ծանր է այն սուրբ պաշ-
տօնն զոր քիչ ատենէն պիտի կատարէ:

Հարկ է որ այնուհետեւ սիրող ըլլայ ա-
ռանձնութեան. բազմութիւնն իրեն ախոր-
ժեկի չերենայ: Խղէ թօթափէ այն կապերն՝
որոնցմով ինչուան այն ատեն կրնար կա-
պուած ըլլալ աշխարհի հետ, ու իր ամէն
մտադրութիւնը դարձնէ այն վիճակին՝ ուր
պիտի մտնէ քիչ ատենէն: Քիչ ատենէն նու-
րածին տղայ մը պիտի ունենայ. հարկ է որ
այն աստուածառաք հիւրը արժանապէս
ընդունելու պատրաստութիւնն տեսնուի.
վասն զի տկար արարած մըն է գալիքը,
գորովոյ ու խնամոյ կարօտ արարած մը:

Աշխարհասէր կինը չիկրնար ընտիր մայր
ըլլալ. վասն զի աշխարհի պաշտանջմունք-
ները՝ չեն միաբանիր մայրութեան պարու-
քերուն հետ: Աշխարհասէր կինը չիկր-
նար թէ՛ գիշերներն խնջոյից ու սթափու-
թեանց մէջ անցընել, և թէ՛ միանգամայն
որրանի մը քով հսկել: Աւտուան գէմ՝
ցայգահանդէսներէն ու պարերէն յոգնած
տուն դարձած ատենը՝ քնոյ ու հանգըս-
տեան կը կարօտի. տղուն ծայնը՝ իր փա-
փուկ ջղերը կը գրգռեն. ու այն փոքրիկ ու
անմեղ արարածը՝ ի գուր իր սիրուն ձեւ-
քերը այն անտիպասէր մօրը կը տարա-

ծէ, վասն զի անիկայ կը պատուիրէ՝ հե-
ռացընել իրմէ այդ որրանը:

Ասկէ դատ՝ երբ ինքը հրաւերքէ մը չպակ-
սիր, ՚ի հարկէ վոխադարձ հրաւերք ալ
կ'ընդունի: Այս վախճանաւ՝ մասնաւոր
օրեր պատրաստութիւններ կ'ըլլան զանոնք
ընդունելու և արժանապէս պատուելու
համար: Ուստի տունը տակնուվրայ կ'ըլ-
լայ. տղայք կը հեռացուին. կամ ծառայից
ձեռքը կը թողուին անխնամ, կամ բարե-
կամի մը խնամոյցը կը յանձնուին:

Հեռացընել տղաքը. մէկ գիշերուան հա-
մար ալ ըլլայ՝ անոնց երեսին գէմ փակել
հայրենի տան դռները, մեծ գէշութիւն մըն
է, տխուր հետեանք աշխարհավար սովու-
րութեանց: Զրկուիլ անոնց խանդաղա-
տանքէն ամբողջ օր մը, ու անձանօթ կամ
անակնունելի վտանգաց մէջ ձգել զիրենք.
և ինչպէս կրնայ գորովազուծ մայր մը
սյսպիսի տխուր քաջասրտութիւն ունե-
նալ:

Ինչ հաճոյք կրնայ իմանալ ճշմարիտ
մայր մը՝ իր հիւրօցը ծիծաղներէն, շաղա-
կրատելէն ու կայթերէն: Փոխանակ ան-
մեղ մանկութեան հաճոյական ծայներուն,
պատշաճի համար տրուած հանգիսի մը
աղմկի ծայներովը կը լնցուի տունը. ինքը
խաղի և դուարձութեանը զբաղած է, երբ

որդիքն հեռու են իրմէ, երեսի վրայ ան-
խնամ թողուած, որք թերեւ իրենց նեղու-
թեան ու փոքրիկ անձկութեանց մէջ՝ ի
զուր կը կոչեն զնա՝ որ չկսեր իրենց:

Մեր ուղած մեր փնտռած մայրը ասի-
կայ չէ. այլ ճշմարիտ մայր մը: Աշխարհք՝
զինք հրապուրելու միջոց մը չունի. այլ իր
տանը մէջ է, հսկելով իր սիրելի գանձուն
վրայ, և քաղցր առանձնութեան մը մէջ
ինքզինքը դաստիարակութեան մեծ գոր-
ծոյն նուիրելով: Թերեւ աշխարհք զինքն
արհամարհէ. անգոսէ զինքն իր խնայու-
թեանը համար. որովհետեւ ընտանեացմէ
և զաւկըներէ զուրս անձանց համար գոց
է իր դուռը: Թող խօսի աշխարհ. իրեն հա-
մար չեն՝ ոչ անոր ընդունայն գովեստները
և ոչ անպատճառ արհամարհանքն. իր
նպատակն՝ այն զաւակն է որ քաղցրանիր
կը հանգչի իր բաղկացը մէջ. իր բոլոր հոգն
ու մտածմունքը՝ դաստիարակութեան այն
չէնքն է, որուն պատասխանատու ճարտա-
րավետն է. այն սիրելի հոգին՝ որուն պահ-
պանութիւնն իրեն յանձնուած է:

Բայց չփութանք. դեռ մանուկը ծնած
չէ: Այլ մայրութեան պարտքերը՝ հիմա-
կուրնէ կը պահանջեն իրմէ աշխարհի զոհը,
անոր հաճոյից արհամարհութիւնը, անոր
հանդէսներուն մոռացումը. և թէպէտ

դեռ գործունեայ կերպով չի գործեր, այլ
կը մտածէ և խորհրդաբար կը գործադրէ
իր կրած մանկան վրայ բարերար ազդե-
ցութիւն մը:

Մեծ է կանանց սեռին պահուած մայ-
րութեան առանձնաշնորհութիւնը. երկ-
նաւոր պարգեւ մը, որ հարկ է մոռցընել
տայ իրեն՝ իր կարծեցեալ նուաստութիւնը.
չորս կողմը զաւկըներով պատած մայր մը՝
որ կը բրթմնջէ և կը գանգատի, կ'արհա-
մարհէ զԱստուած: Մայրութիւնն իր ամե-
նէն մեծ և ազնուականագոյն գործն է. ա-
նոր փափուկ պարտքերն ճշդիւ կատարած
ստենը՝ բոլորովին աստուածապատուէր
գործ ու պաշտօն մը կատարած կ'ըլլայ:

Այն կինն՝ զոր ասպականեալ քաղաքա-
կանութեան մը բարուց ու սրտի ցամաքու-
թիւնն կը հեռացընէ ի մայրութենէ, կ'լի-
նայ ու կը նուաստանայ. այնպիսին կամ
զերի կ'ըլլայ և կամ վատահամբաւ: Քրիս-
տոնէութիւնը երեւնալով, այն աւերակ-
ներն լուսաւորեց, և այս գործը՝ կնկան վե-
րանորոգութեամբն սկսաւ. բարձրացուց
այն պատուանդանը զոր հեթանոսութիւնը
խորտակեր էր. կինը՝ Աստուծոյ մը մայր
ըրաւ, ու պահելով անոր սրբութիւնը, գըր-
կացը վրայ մանկիկ մը դրաւ: Գերագոյն
ու սրտաշարժ պատկեր մը: Կոյս մը՝ որ

միանգամայն մայր է, և անով ուզեց վերանորոգեալ կնկան մը վրայ հաւատարեւեցընել անմեղութեան հրապոյրքը և մայրութեան շնորհքը:

Քահանայն՝ որ մարդկութեան մէջէն տառնուած, Աստուծոյ ու մարդկան սրաշտոնեայ է, յանուն Աստուծոյ ու մարդկային ազգին բարեբաստութեանը համար կաղմուած գերդաստանին մէջ հարկ է որ ունենայ իր գործն ու փրկարար պաշտօնը: Սակայն իրմէն առաջ, մանաւանդ թէ իր խօսքն ու գործը արդիւնաւոր ընելու համար՝ իրեն գործակից է մայրը:

Իրմէ կը կախուի գերդաստանին ամբողջ ապագայն. ու թէ որ իւր սիրտը առաքինի կամ ապականեալ ըլլայ, անոր համեմատ խունկը անուշահոտ պիտի բուրէ խորանին վրայ:

Մայրն է դարձեալ գերդաստանին հոն-գերձելոյն քահանայն:

Երկիւղի ու տարակուսանաց ժամանակ հարկ է որ զգալի ըլլայ կնկան խորհրդական աղբեցութիւնը: Իր գործն բարի կամ

զէշ կրնայ ըլլալ, բայց միշտ որոշիչ գործ մը:

Առջի ատենները չէին համարձակեր ուղղակի ու գործունեայ մասն մը յանձնել կնոջ՝ ի դաստիարակութեան: Միայն հայրը իր վրայ կ'առնուր այդ խնամքը, շատ շատ թոյլ տրուած էր կնոջ օգնական ըլլալ հեռուէն, հնազանդելով անոր հրամանացը: Ինքը մայրն էր տղուն առջի խնամքներն տուող, անոր առաջին քայլերուն վրայ հսկող. սակայն ճանչցուած չէր թէ իրաւունք ունենայ նաև անոր սիրտն ալ կազմելու. անբաւական կը համարէին զինքն առ այդ: Գաստիարակութիւնն՝ հօր բացարձակ գործն էր. ինքն այդ գործին զբաղէր կամ ոչ՝ կնիկն հրաման չունէր անոր պակասութիւնն կամ անհոգութիւնը զարմանել:

Սակայն այն ժամանակներն՝ հօր մը զբւռնաւոր պարապմունքը աւելի իր տանը և ընտանեաց մէջ էին. ապահով ու սիրտը հանգիստ՝ իր նիւթական պիտոյիցը նկատմամբ, ընտանեաց բարոյական պիտոյքն հոգալէն չէր դադրեր. դաստիարակութիւնն՝ իրեն համար կարեւոր գործ մըն էր. ապագային համար այնպիսի կարեւոր գործ մը՝ որուն առջև ամէն ընկերական պահանջմունք կը ըլլէին: Հայր էր, և բոլոր

րովին խնդիրները նուիրած հայրութեան խնամոցը:

Բայց այս խօսքերը՝ բարեբաստիկ, սակայն մեզմէ հեռուոր ժամանակաց համար են. երբ նախնական բարք՝ իրենց անմեղ պարզութեանը մէջ էին:

Իսկ այսօր նորանոր պիտոյք ամէն դասակարգի վերաբերող մարդկանց վրայ ծանրացած են. նիւթական կեանքը՝ բուռն պահանջմունքներ ունի. ուստի և իւրաքանչիւր որ իրաւամբ ոչ այնչափ գոհ իր վիճակին վրայ, ետեւէ է զանիկայ բարւոքելու. պարտքիւն է հայրը իր բազդին նուիրելու՝ բոլոր հանձարն ու գործունէութիւնը: Ասով ստիպուած է հեռանալ իր դասկըներէն, և իր տեղը բռնողն է մայրը. բնականաբար ժառանգած է այն իշխանութիւնը՝ զոր կատարելու համար հօր մը ժամանակը կը սրակտի: Աւստի հիմա մայրն է տղուն նախնական դաստիարակը. անոր համար իրեն պէտք է սորվեցընել առաջին մանկութեան դժուարին կառավարութիւնը: Դաստիարակութեան այս մասին տրուած տեսչութենէն՝ առաջ կու գայ ընկերութեան և անհատից բարեբաստութիւնն կամ թշուառութիւնը:

Դաստիարակութեան մեծամեծ ու ծանր պարտուցը առջև՝ այնչափ ընդհանուր էր

կնկան անբաւական ըլլալու կարծիքն, որ ինքն իսկ Գենեւոն իր Աղջկանց Դաստիարակութիւն կոչուած գրքին մէջ Համարձակեցաւ իր ժամանակին տիրացած կարծեացը դէմ խօսիլ: Անոր համար հարկ կը սեպէին՝ մէկէնիմէկ դաստիարակի խնամոց յանձնել ղեմանուկն: Յ. Յ. Ռուսոյ՝ որ ուղեց դաստիարակութեան նոր սկզբունք մը ստեղծել, որուն հիմն ոչ կրօնք ըլլայ և ոչ սէր, ինքն եղաւ այս կարծեաց պաշտպան ու գործադիր:

Այս դրութեան առջև՝ ալ կը քաշուի մայրը, ալ չերենար. և անիկայ՝ որ տղուն կեանք տուած է, որ իրեն կաթամբը սնուցած է, ալ զաւկին հետ վերաբերութիւն մը չունի. անոր կրթութեան կարեւոր գործը՝ օտար ձեռաց յանձնուած է: Տխուր սկզբունք մը, որուն ցաւալից հետեանքը անպակաս են: Քաղաքական մրրիկ մը վրայ հասաւ, և անոր վերջին կայծակունքը՝ յանկարծ լուսաւորեցին ամենուն աչքը, և նոր դրութեան մը կարեւորութիւնը ճանչցուեցաւ: Ամէնքը կը հարցընէին իրարու. « Ի՞նչ չէնք կրնանք բարձրացընել՝ այսպէս յաւեր ու յասպականութիւն դարձած դաշտի մը վրայ. որպէս շինուածներ կրնանք դնել, փոխանակ այն հին շինուածոց՝ զոր անխորհրդաբար արձրկուած մրրիկ մը հիմնաւ յատակ տապալեց »:

Այս ճանաչմունքը անօգուտ չեղաւ յետ-
րոպա:

Վասն զի կը տեսնենք որ անկէ ետքը
նոր դաշտափարներ կը սկսին գործադրիլ՝
կրթութեան և դաստիարակութեան գոր-
ծերուն մէջ. ամէն կողմնորանոր վարժոց-
ներ կը բացուին, ուր բարեպաշտ ու եր-
կիւղած ընտանիք կրնան խրկել իրենց տը-
ղաքը, ասպակով ըլլալով թէ հանճարոյ
գանձեր ձեռք ձգելով, անարատ պիտի
սլահեն հազար անգամ աւելի պատուա-
կան գանձ մը. — անմեղութեան ու հա-
ւատոյ գանձը:

Թագուհի է մայրը. իշխանական գաւա-
դան մը ունի իր ձեռացը մէջ, և ընտանե-
կան վառարանը՝ իրեն պետութիւնն է. իր
ձեռքն է զանկիայ սիրելի ընելն: Հարկ է
ուրեմն որ սէրն ըլլայ իր քաղաքագիտու-
թեան մեծ գաղտնիքը, ինչպէս նաև պատ-
ճառ իր բոլորական անձնանուիրութեանն:
Հարկ է որ զօրաւոր և աղատ ըլլայ, որ-
պէս զի կարենայ անարգել և առանց մե-
ղադրուելու՝ ուղղել միայնակ զըպտիա-

րակութիւն: Բացարձակ կարողութիւն մը
պէտք է իրեն. այս կարողութիւնը՝ որ ան-
հրաժեշտ է իր իշխանութեան փրկարար
աղբեցութիւնն ՚ի գործ դնելու համար, ի-
րեն իրաւունքը չէ. վասն զի ինքզինքը տի-
րօջ մը յանձնած է, ու հանդիսական կեր-
պով անոր հնազանդութիւն խոստացած.
բայց լուելեայն հաւանութեամբ մը այս մա-
սին մէջ բացարձակ իշխանութիւն մը յանձ-
նուած է իրեն: Կան անանկ բարեբաստիկ
մայրեր՝ որ անաշխատ ձեռք ձգած են այս
իշխանութիւնն. բայց չատերուն համար ալ
սրչափ ծանրագնի եղած է այս հարկաւոր
իշխանութիւնն, և արդիւնք դժուարին պա-
տերազմաց: Այսպիսեաց համար հարկա-
ւոր եղած է առաջ պատերազմիլ գիտնալ,
ու ետքը գիտնալ միանգամ ձեռք ձգուած
իշխանութիւնը պահել:

Սակայն Աստուած ամէն բան նախատե-
սած է. և ինչպէս մօրը յանձնած է առա-
ջին դաստիարակութեան պատասխանա-
տուութիւնը, ուղած է դարձեալ որ ուժով
զինուորի այն բաղմամբիւ արգելքներուն
դէմ, որ կրնան հակառակիլ իր դիտմանցը:
Յաղթական երևնալու համար՝ ամէն հար-
կաւոր ձիրքերն ունի կին մարդը. ունի
քաղցրութիւն, ունի հրապուրիչ բարե-
մասնութիւններ, ունի զսէր. և եթէ հասնի

օր մը՝ յորում զրկուի իշխանութենէն, զը-
ժուարին ժամանակի մը մէջ քաջութեան
կամ ուժոյ պակասութեան հետեանք է
այդ զրկումը:

Իր կարողութիւնը պիտի յայտնուի եր-
կու մեծ ձեռնարկութեանց մէջ. և են՝ փե-
սային բարեբաստութեանը և որդւոց դաս-
տիարակութեանը: Աին մարդուն այս եր-
կու սալաշօնը մէկ նպատակի մը կը դիմէ.
այսինքն՝ աշխատիլ ՚ի կատարելագործել
զմարդ. դաստիարակութեամբ: Աինը մայր
է, այն գերագոյն սիրով, զոր կ'աղդէ իրեն
զաւակը. անոր մէջն է՝ արդիւնարար աղ-
բիւր մը ամենայն անձնանուիրութեանց և
զոհից:

Սուրբ, գերագոյն և վսեմական սէր, ա-
ռանց որոյ չիք ինչ տեւական և մեծագործ.
բայց երբեմն ալ կոյր, ու ինչուան նաեւ
տղուն վնասակար սէր, երբ աննախաանս
է կամ չափազանց. սէր՝ որ սէտք է կար-
գաւորութի և հնազանդ ըլլայ բանին:

Վասն զի գտնուին անանկ մայրեր՝ որ
իրենց գործոյն ու խանդադատանաց մէջ
կ'երեւցնեն կրից մրրիկներն և նախանձա-
յուզութեան եռանդուն մտատանջութիւն-
ներ: Ար խաբուին այն զգացման վրայ որ
զանոնք կ'ուղղէ. կը համարին սիրել զտը-
ղայն, մինչդեռ միայն կը սիրուին իրմէ:

Այն ամէն մարդ համար՝ որ իրենց զգաց-
մամբը չեն նախատեր զընութիւն, Աս-
տուծոյ կողմանէ խրկուած զուարթուն
մանկիկը հաստատուն խորհրդածութեանց
նիւթ մըն է. վասն զի կը քննեն անդադար,
կը սորվին ճանչնալ, կը պատեն իրենց սի-
րովը, և գերագոյն անձնանուիրութեամբ
կը սիրեն զանիկայ. բայց հարկ է որ այդ
սէրը գործունեայ ըլլայ և խոհական: Որ-
պէս զի իրենց սէրն օգտակար ըլլայ, ար-
ժան է որ նախ յստակատես ըլլայ: Յաճախ
մարդ չափազանց գորովը՝ դժնդակ կու-
պաշտութեան մը կերպարանք կ'առնու. և
այդ սէրը ոչ լոկ ծագական է, այլ նաեւ
վնասակար:

Պէտք է գիտնալ սիրելը:

Տղայն դեռ չիծնած, իւր մօրը սրտին
մէջ անչափ սէր մը կը ծաւալէ: Գեռ աշ-
խարհք եկած չէ. բայց իրմով կը զօրանայ,
իրմով կը սնանի. մայրն է զինքը կերպա-
ւորողը, և զոր քիչ մը ետքը պիտի սնուցա-
նէ իր կաթմամբ:

Մայրը կը կրէ իր զաւակին համար. որ-
չափ աւելի ուժովնայ զաւակը, այնչափ
աւելի յաճախ և վշտազին են իրմէն առաջ
զալու կենաց ներկայութեան ցոյցերը. և
վերջապէս բաժանումը կ'ըլլայ, բայց ա-
նանկ զժուարին ճգնաժամով մը, որ չտո

անգամ նոր ծնած տղուն որբանին քով՝ իրեն կեանք տուողին տխուր դադաղը կը դնէ։ Կնոջ նոր վիճակը՝ այսպիսի դժուարին ու տաքնապեցուցիչ զրքի մը մէջ կ'ըլլայ։

Աստուածային վճռոյ մը արդիւնքն է այս։

Արդեօք սոսկ դժնդակ պատուհան մըն է առաջին կնոջ յանցանացը փոխարէն։ Սակայն ուրիշ իմաստ մըն ալ սիրելի է մեղ նկատել նոյն խոսք այս դժուարին պատուհասին մէջ, և աստուածային սիրոյ նոր ապացոյց մը սեպել. վասն զի երբ Աստուծոյ մէկ ձեռքը կը բարձրանայ ի հարկանել, միւսն արդէն երկընցած է յօրհնել։ Մանաւանդ որ՝ եթէ Աստուած չունենար իր ծածուկ խորհուրդը, որուն համար այսչափ դժուարին ըրած է կնոջ մայրութիւնը, նախամօր յանցանքը անհաւասար կերպով պատժած պիտի ըլլար. վասն զի մայրութիւնն շատ կանանց համար խիստ դժուարագնի կ'ըլլայ, մինչդեռ այլոց համար անցաւ է և անվտանգ։ Եւ սակայն ամենայն կանայք գտերբ եւ Նւայի, ամէնքն ալ հաւասարապէս պարտաւոր սերունդք։

Այդ ցաւը, այդ երկունքը աւելի զօրաւոր և զգայուն կ'ընեն զսէր. վասն զի մարդս կենդանեաց չինմանիր, որ բնազդ-

մամբ կը գործէ յամենայնի. այլ վշտերով ալ աւելի կը հաստատուի։ Այդ դժուարատագնապ ցաւերը՝ մարդկութեան վրայ խանդաղատող Աստուծոյ մը կողմանէ՝ մօր ու որդւոյն մէջ դրած աւելի յօդակապ մըն են. նոր վկայութիւն մը և հաւաստիք աստուածային նախախնամութեան։ Արդէն այլ և այլ կապերով միացած են իրարու հետ. տղան իր գոյութիւնն է, մայրը աւոր կեանքը։ Դեռ զտղան չձանչցած, առանց զինքը դէմ յանդիման տեսնելու, արդէն մայրը ապրած է անոր հետ։

Այն ատենէն՝ ամենէն աւելի դժուարին զոհերը սկսած են մօր մը համար ընտանեանալ։ Կը սիրէ զինքը. և այս խօսքը միայն բաւական է բացատրելու անոր գերագոյն անձնանուիրութեան չափը։

Մայրութեան հետ մէկտեղ կու գայ սէրը. սիրոյն հետ՝ զանիկայ լուսաւորող բնազդմունքը։ Մայրը վախկոտ ու նախատես կ'ըլլայ, վասն զի վախն ու նախատեսութիւնը կը ցուցնեն իրեն այն վտանգներն՝ յորոց արժան է որ խուսէ։ Կը հանդընայ իր պարտքերը, և առանց տրտնջելու կը հպատակի անոնց։ Պէտք է իրեն աւելն բան զոհել, ամէն բան մոռնալ, հաճոյք, նախամեծար համարած պարապմունք, մարմնոյ կրթութիւններն. վասն զի

մայրութիւնն՝ հանգիստ կը պահանջէ. հարկ է որ ամէն բանէ քաջութի՝ առանձնանայ. Բայց այս զրկումներն՝ իրեն խօշորէն բան մը չեն երեւար, եթէ զանոնք մտադիւրութեամբ իր վրայ առնող մայրութիւնը գեղեցիկ վարձատրութիւն մը սեպէ և՛ ռանդուն խանդաղատանաց փոխադարձ սիրոյ:

Սակայն եթէ սէրը պակաս է, եթէ զուգահեյցայ մէջ ցրտութիւն կայ, ցուրտ պիտի ըլլայ նաեւ անոր բոյնը. այն պզտի տարածին վրայ՝ պիտի պակսի նախահոգութիւն և նախազգուշութիւն. յաճախ դանդատներ և քրթմնջանք պիտի լսուին այն նեղութեանց համար, որոց՝ խեղճ մանկիկը, տկամայ պատճառ է. ճգնաժամէն վախ՛ նալ մը, անգագար երկիւղ ու լքում մը:

Ո՛րչափ դժնդակ է այսպիսի արտասուալից մայրութեան մը տեսարանը. որչափ տխուր նախազգեցութիւն մը ապագային առջև: Վասն զի կինը՝ միայն ան ատեն ճշմարիտ մայր է, երբ սրտի մայրութիւնը կ'իմանայ: Երբ մայրենի աղիք կ'ընդարձակուին, ու կը պահպանեն՝ սիրոյ այն դանձը, սիրտն ալ կ'ընդարձակուի զանիկայ ընդունելու: Որպէս զի մայրը սիրէ, ինչպէս ճշմարիտ մայր մը կրնայ սիրել, պէտք է որ անգագար նուիրէ ինքզինքն,

պէտք է որ սիրտը միշտ ուրախ ըլլայ: Ամէն անձնանուիրութիւն անկէ առաջ կուգայ. հոգին կը դնէ իր կամքն մարմնոյն, և անոր առջև՝ թէպէտեւ մարմինը նեղութեամբ տաղնապի, այլ կը լռէ ու կը հնազանդի. կը մոռնայ այն դառնադառն ցաւերը, և յօժարամիտ է իր կողմանէ՝ ամէն հաճոյքէ զրկուիլ և առ ամենայն զոհ. կը խոնարհի հոգւոյն ամենակարող կամացն առջև:

Հոգին է ուրեմն եռանդուն վառարան մը, յորում կը բորբոքի մայրենի սէրը:

Միայն բնազդմամբ չարժող կենդանիք՝ լոկ վաղանցուկ ու առժամանակեայ սէր մը կը ճանչնան. մարդս եւեթ կրնայ անչափ սիրով մը սիրել, ինքն միայն ունի սփոխական յոյս մը այնպիսի սիրոյ՝ որ կը սկսի յերկրի և կը շարունակուի յերկինս. յաւիտենականութեան մէջ ալ տեական սիրոյ մը յոյսն ունի:

Խանդավառանքէն առաջ կուգայ սուրբ
և անարատ անձնանուիրութիւն մը. պէտք
է որ նոյն խանդավառանաց արգասիք ըլ-
լայ՝ մայրութեան յատուկ խոհականութիւն
մը: Մայրը գոհ չըլլար սիրելով ու յառա-
ջուց խանդավառելով անհամբերաբար այն
արարածին վրայ, որ քիչ ատենէն պիտի
երևնայ. արդէն սկսած է գործել, սկսած
է զգալ և գործունեայ արթնութեամբ հըս-
կել դեռ չծնած տղուն վրայ:

Խորհրդաւոր գործողութիւն մըն է ասի-
կայ, որուն աղդեցութիւնը անկարելի է
տարակուսի տակ ձգել: Եւ յիրաւի, ան-
տարակոյս է թէ այն բնական զգացողու-
թիւններն՝ որոնք մօրը վրայ այլ և այլ ազ-
դեցութիւններ կ'ընեն յղութեանը ժամա-
նակ, ուղղակի աղդեցութիւն մը ունին նաև
տղուն վրայ: Ուստի պէտք է որ մայրն
զգուշանայ ինքնիրեն, չափ պահէ ամէն
բանի մէջ, և ետ կենայ որ և իցէ բանէ որ
կրնան ձախորդ հետեանք մը ունենալ. այլ
մանաւանդ ջանայ տեղիք տալ քաղցր
զգացմանց, հաճոյակոյն աղդեցութեանց և

գեղեցիկ տեսարաններու: Վասն զի բա-
րեբաւտիկ կամ չարագուշակ հետեանքներ
կրնան ունենալ ասոնք, եթէ ուզենանք
նկատել այն ներքին յարաբերութիւններն՝
որ կան 'ի մէջ մօր և տղուն:

Բոլորովին բնական դէպք մը, հաճոյք
մը, չգործադրուած փափաք մը՝ բաւական
կ'ըլլան տգեղայնել այն պզտի արարածը.
տպաւորելով անոր դէմքին կամ անոր փա-
փուկ մարմնոյն վրայ՝ անեղծ նշան մը. և
այն նշանը կը մնայ՝ իբրև նիւթական բա-
ցատրութիւն մը՝ մօրը ծածուկ փափաքա-
նացը: Տխուր տեսարան մը, ցաւալից
տպաւորութիւն մը, անակնկալ վախ մը,
կ'ունենան իրենց ազդեցութիւնը մանկան
վրայ. և այս սրտի յուզումը՝ երբեմն այն-
չափ դժբաւոր կ'ըլլայ որ ինչուան տղուն
մահը կը պատճառէ. և անանկով անխո-
հեմ կամ թշուառ մայրը՝ դիակ մը աշ-
խարհք կը բերէ:

Կը պատմեն թէ անգղիացի կին մը ծո-
վով ճանապարհորդելու ատեն՝ մորկի մը
ժամանակ տեսաւ նաւաստիներուն մէկուն
ծովն իյնալը. կինը վախէն աղաղակեց, և
երկու ձեռուրներովը երեսը գոցելով ան-
զգայ ինկաւ: Իր առջի զաւակովն յղի էր
այդ կինը, և ծնած տղան՝ բոլոր կենացը
մէջ ջղային այնպիսի ցնցմունք ունեցաւ,

որ բժշկաց ամէն խնամքովն ալ չկրցաւ օգուտ մը տեսնել: Տասուերկու տարեկան եղած ատեն, ճակտին վրայ՝ ճիշդ այն տեղը ուր ահաբեկ մայրը դողդոջուն ձեռքերը դրեր էր, տղուն բոլոր մաշերը արդէն ճերմակեր էին:

Ուրիշ կնկան մը համար ալ կը պատմեն թէ այսպիսի դժնդակ տպաւորութեան մը զոհ եղած ըլլայ: Ասիկայ Գաղղիոյ Մոնպուր քաղաքն կը բնակէր, և սովորութիւն ըրած էր իր յղութեանը ժամանակ ամէն առաւօտ ժամ մը շրջագայիլ Պիւֆֆոնի առունը կրող պարտիզին մէջ: Երէոց փակաբանին մէջ մտնելով, հարկ էր որ երկըթի դառազդի մը առջևէն անցնի, ուր մեծ կապիկ մը կապուած էր: Ամէն անգամ այն կենդանին տեսնելուն՝ անախորժ կերպով գլուխը կը դարձնէր. բայց այդ տղեղ կերպարանքն այնչափ ազդեցութիւն ըրաւ վրան, որ ծնած տղուն երեսին վրայ նոյն անգեղեայ դաղանին նմանութիւնը կը տեսնուէր:

Ուրիշ բաղմամբիւ օրինակներ պակաս չեն ցուցնելու համար մօր մը ընդունած տպաւորութեանց բնական հետեւանքն ու ազդեցութիւնը տղայոց վրայ:

Բայց եթէ մայր մը իր անխոհմտութեամբն կամ անզգուշութեամբ կրնայ տը-

գեղացընել իր զաւակը, ինչպէս կրնանք զնալ նաև ՚ի հակառակէն ունեցած իշխանութիւնը: Հարկ է խոստովանիլ որ եթէ մայրը կրնայ զաւակին մարմինը տգեղացընել, ունի նաև զօրութիւն զանիկայ գեղեցկացընելու:

Այս վախճանիս հասնելու համար՝ մասնաւոր մտադրութեամբ հեռու պիտի կենայ տխուր տեսարաններէ, անախորժ տըպաւորութիւններէ, ու պիտի փնտռէ քաղցրիկ տպաւորութիւններ և հաճոյական տեսարաններ: Հարկ է որ գեղեցիկն սէրը տպաւորուի իր սրտին մէջ:

Այլուոր պատկերներ, գեղադէմարձաններ դրուին իր առջևը, և փոխանակ իր ախորժակն խանգարելու այնպիսի նկարագիրներով՝ որ կրնան մեծ ազդեցութիւն ունենալ նաև զաւակին կերպարանացը և ապագային վրայ, արժան է որ մօր մը երեւակայութիւնը սնանի գեղեցիկ գաղափարներով, և հին ժամանակաց հանճարներուն մեղի ձգած վաւմ օրինակներով:

Մեծ է անոնց ազդեցութիւնն ու ձեռնտուութիւնը ՚ի կատարեւազործել իր գործը: Պէշ գաղափարով քանդակագործ կամ նկարիչ մը չեն կրնար իրենց արուեստին մէջ ընտիր գործ մը արտադրել. իսկ եթէ գեղեցիկ օրինակ մը ունենան առջևն,

կ'աշխատի իրենց միտքը ու եռանդին կը բորբոքի:

Եւրոպայի այլ և այլ գլխաւոր քաղաքաց մէջ արդէն տիրող սովորութիւն մը, փափաքելի է որ արեւելք ալ հաստատուի. 'ի ծննդենէ կամ այլ և այլ դիպուածներով պակասաւոր մնացող մարդիկը չթողուլ որ փողոցներուն մէջ երեւան: Տարակոյս չկայ որ հասարակաց կարեկցութեան արժանաւոր են անոնք. պէտք է անոնց օգնել, անոնց վիճակը քաղցրացընելու ամէն միջոցները բանեցընել. սակայն ահաբեկելու ենք այն տպաւորութենէն՝ որուն կրնան իրենք անյանց պատճառներ ըլլալ: Վասն զի կրնայ հանդիպիլ, ինչպէս յառաջագոյն յիշատակեցինք, որ մօր մը մէկ նայուածքը, ընդունած մէկ տպաւորութիւնը պատճառ ըլլայ՝ որ այդ թշուառ արարածն իր մէկ նմանը երեցընէ աշխարհիս վրայ:

Հիմակուան սերունդը՝ հիւներուն նման զօրաւոր ու գեղեցիկ չեն: Հնոց գանկերն ու ոսկրոտիքը զմեզ կը զարմացընեն. գործածած զէնքերնին վկայք են անոնց զօրութեանն և ուժոյն. և այսօր չենք կրնար գտնել այնպիսի բազուկներ՝ որ անոնց գործածած հսկայական սուրերը կարենան վերցընել: Ուստի տկարագոյն ենք քան զհարս մեր. ինչպէս անոնք ալ իրեն հայ-

րերէն: Դոյն յեղափոխութիւնը կրած է նաև գեղեցկութիւնը: Սերնդոց՝ կամաց կամաց իրենց գեղը կորսնցընելը անուրանալի է. բնական գեղեցկութիւնն տակաւ կ'այլայլի, և կերպարանք կը սկսին իրենց ներդաշնակութիւնն ու շնորհքը կորսընցընել:

Ինչէն առաջ կու գայ սերնդոց այս տա-կաւ տկարանալը: Տարակոյս չկայ որ այս երևոյթս՝ ունի իր բնական ու բարոյական պատճառներն, և որոց մէջ յետին պէտք չէ սեպել սովորութեանց և բարուց այլայլութիւնը, որ անդադար կը փոփոխուին, և անոնց յաճախ կերպարանափոխութեանց պատճառը հաճոյք են: Ֆենելոն՝ իր ժամանակին կը գանգատէր այս յեղյեղուկ նորածեութեանց և բարուց վրայ. և խորհուրդ կուտար կանանց՝ հնոց սովորութեանցը դառնալ: Իսկ մեր օրերը անոնք անդադար յեղափոխութեանց մէջ են. և որոց կանոն ախորժակը չէ, այլ ամենէն տւելի արտառոց նորածեութիւններ, որոնք շատ անգամ ոչ լոկ ծիծաղական՝ ոյլ նաև վնասակար ալ են: Վասն զի այն նեղ ու մարմնոյն անյատուկ զգեստներն, փոր կը ճնշեն կամ կը տգեղացընեն, օրուան նորածեութեանը համեմատ, վնասակար են առողջութեան. և անոնց տեսիլը ապակա-

նարար է ակտորժակի. և կրնայ իր տխուր հետեւանքն ունենալ այն կնկան վրայ՝ որ քիչ ատենէն մայր ըլլալու կը պատրաստուի:

Երբոր Հռովմայեցի հին մայրերը փորոշէն կ'անցնէին՝ Արիսեան հրապարակին կամ կրկէսն երթալու, ճամբուն վրայ կը հանդիպէին պարզ՝ բայց շնորհաշուք զգեստներ հագնող պատերազմողաց, որոնք ճորսաճեմ կը քալէին՝ մարտից մէջ վաստակուած դափնիգեայ պսակներով, և շնորհալից կերպով մը բառնալով իրենց ծանր զէնքերը. այն գլխաւորոցներն ու այն զրահները՝ կը զարդարէին անոնց մարմինը, առանց յոգնեցընելու:

Ձանոնք պարծանօք և ուրախութեամբ նկատող Հռովմայեցի մայրը, կ'ըսէր ինքն իրեն. « Իմ զաւակս ալ օր մը ասոնց կորովն ու գեղեցկութիւնը պիտի ունենայ »:

Կը տեսնէր գեղազէմ կանայք, երկայն ասուեայ զգեստներ հագած, անոնց ինչուան՝ի գետին երկայնեալ սպիտակ պատմուճանին ծալքերը: Վայրիկ մը կանգ կ'առնուր զանոնք նկատելու. և անոնց վրայէն երկար ատեն անբաժան ունենալով իր աչքերը, « Իմ աղջիկս ալ, կ'ըսէր, մէկ օր մը անոնց շնորհքն ու գեղեցկութիւնը պիտի ունենայ »:

Մանուկն՝ որուն վրայ այնչափ աղքեցութիւն ունեցաւ մայրը իր սրտովն, երեւակայութեամբ ու կամքով, կամաց կամաց կը սկսի ուժովնալ. ու նեղ գալով իրեն այն բանտը ուր արգելուած է՝ կը փափաքի տեսնել զլոյս:

Այս ճգնաժամին ատենը կը մօտենայ:

Այն պզտի արարածին անհամբերութիւնն կը սկսի ալ աւելի յայտնի ըլլալ, ցաւալից՝ բայց միանգամայն մօր մը համար իրեն քաղցրութիւնն ունեցող այլայլութեամբ:

Ամենայն ինչ ՚ի կարգի և պատրաստ է այն նոր հիւրն ընդունելու:

Որբանը, այն փոքրիկ բոյնը, ուր պիտի կատարուի իր կենաց երկրորդ չըջանը, արգէն զարդարուած է: Նոյն իսկ նորահաս մայրը՝ իր երկանց ու ցաւոցը մէջ ուրախութեամբ և յուսով կը դարձընէ իր աչուքներն այն դեռ պարապ որբանին վրայ:

Որբան... որչափ մեծ է այս բառին նշանակութիւնը. վասն զի միանգամայն կը նշա-

նակէ յոյս, ապագայ և սկզբնաւորութիւն. և ինչպէս կ'ըսենք որրան ընկերութեան, որրան հայրենեաց և պետութեան, նոյն սիրով և յուսով կ'ըսենք նաև որրան մանկութեան:

Որրանին ուրախ ներկայութիւնը կը խաղաղէ մայրական սրտին անհանգարտութիւններն, կ'ազդէ իրեն զյոյս:

Վերջապէս կ'ազատի մայրը. իր ցաւոց և վշտացը մէջ չորս կողմը գտնուող բարեկամաց մխիթարական ձայները լսելի կ'ըլլան իրեն, որոնք կ'իմացընեն զաւակի տէր ըլլալը:

Ո՛հ, ինչո՛ւ մարդուս սրտին մէջ այնպէս խորունկ տաւալորուած չէ այս մեծ օրուան յիշատակը, յորում մայրը գծնդակ ցաւերով՝ իր քովը սպասողներուն կը յանձնէ վշտալից բեռը:

Եւ սակայն՝ պէտք է որ երբեմն յիշէ մարդ այն ցաւերն՝ սրտնց ինքը պատճառ եղած է: Շատերը իրենց մօրը վախճանէն ետքն ալ՝ լիկ և խորհրդազգած արտասուօք կը թրջեն նորահաս կնոջ մը պատկերը, և կը բաղդատեն զայն սիրելի յիշատակի մը հետ՝ որ անջինջ տաւալորուած է իրենց սրտին մէջ:

Այն իրենց մօրը պատկերն է. սակայն բնչ տարբերութիւն, և որսլիսի փոփոխութիւն:

Այն նկարագրին մէջ դեռ երիտասարդ է իրենց մայրը. զարգարուած շնորհօք և առողջութեամբ. պայծառ ու վճիտ են իր աչքերը, և կիսաբաց ժմտեալ շրթունքը՝ կարծես անբաւական են իր ներքին ուրախութիւնն ծածկելու: Իսկ իր ճանչցած մայրը, այն մայրը զոր սիրեր է, որուն խանդակաթ համբոյրներն ընդունած, բուրրովին թալկացեալ է դիմօք. երեսին գեղեցկութիւնը նուազեալ, աչացը մէջ կը նկատուի՝ հոգած սիրտ մը, բերանը ոչ ևս կը շարժի ի ծագը:

Որչափ տարբեր են իրարմէ այս երկու պատկերներն:

Եւ սակայն մի և նոյն անձն է. միայն պատկերին մէջ երեցողը՝ տուն եկած է նոր կազմուելու գերդաստանին զուարթութիւնն ըլլալու. իսկ այն հաւատարիմ՝ սրտին մէջ որ այդ անգարմանելի կորուստը կ'ողբայ, մայրենի խնամքէն պարտասեալ մայր մըն է: Մայրութիւնը անհետ ըրած է իր գեղեցկութիւնը, իր նորահաս երիտասարդութիւնը. այն սակաւատե առուգութեան վրայ՝ թանձր մշուշ մը տարածած է:

Մերթ կինը իր գեղեցկութենէն աւելի բան մըն ալ վրայ տալու ստիպուած է: Վասն զի ոչ լոկ իր գեղեցկութիւնն, առու-

գութիւնը, երկտասարգութիւնը կը զոհէ մայրութեան, այլ նաև առողջութիւնն՝ և ինչուան իր կեանքը:

Ո՛վ որդիք, սիրեցէք ձեր մայրերը. վասն զի ձեզմով ու ձեզի համար շատ կրեցին: Ինչ ալ ընելու ըլլաք, քիչ է անոնց ցուցըցած խնամոցն համեմատ: Անոնց ձեզի համար ըրած զոհերը անչափ են, և դուք ոչ երբէք կարող պիտի ըլլաք արժանաւոր հատուցմունք մը ընել անոնց խնամոցը. որչափ ալ մեծ ըլլայ ձեր անձնանուիրութիւնն, որչափ ալ եռանդուն ձեր երախտագիտութիւնը, միշտ պարտըկան պիտի մնաք անոնց: Սիրեցէք զանոնք, մօտիկ ըրէք իրենց. վախճալով որ չըլլայ թէ իրենց վիշտ պատճառէք. ձեր հպատակութիւնն ու սէրը՝ անոնց ամենէն աւելի քաղցր ուրախութիւնն և հատուցմունքը պիտի ըլլայ:

Ա՛հ, եթէ զիտնալու ըլլայիք թէ որչափ աշխատանք, խնամք ու հիւանդութիւններ ունեցեր են ձեզի համար, անշուշտ անոնց նորանոր վշտերու առիթ տալէն մեծապէս պիտի զգուշանայիք:

Այո՛, հիմա որ կը հասկընաք, հիմա անցեալ կենաց սխալմունքներուն վրայ կը ցաւիք, ու կը փափաքիք ամէն սէր իրենց փոխարինել, անոնք թերեւս արդէն հեռացած են ձեզմէ. այդ խնամող

հրեշտակներն՝ թողուցեր են զձեզ, և դուք ՚ի զուր կ'ողբաք այդ սպերախտութիւնը:

Ձաւկին ծնունդը մօր մը համար առաջին հատուցումն է. իր ճակտին վրայ արդէն կը փայլի սրտակ մը. դաստիարակութեան առաջին քայլն առած կը սեպուի: Իր սրտին մէջ ամփոփուած գորովոյ ու խանդաղատանաց զեղման տեսնն հասած է. սիրոյ զգացումը ընդարձակուած է:

Սակայն լոկ մարդուս յատուկ առանձնաշնորհութիւն մը չէ ասիկայ: Այս մայրենի խանդաղատանքը զրեթէ նոյն չափով կը տեսնուի նաև ամէն էգ կենդանեաց վրայ: Անոնք ալ ունին սիրոյ բնազդումը. անոնք ալ կը ցուցնեն գերազոյն անձնանուիրութիւն մը. անոնք ալ կը պաշտպանեն իրենց պղտիկներն, և ամենէն աւելի տկարներն անգամ իրենց կեանքը կը դնեն անոնց վրայ. և կ'արտասուեն՝ եթէ անգութ ձեռք մը զանոնք իրենցմէ յափըշտակէ:

Ասոր մէջ ալ կը փայլի աստուածային իմաստուն նախագիտութիւն մը: Եթէ գերազոյն բնութիւն ունեցող արարածոց վրայ նկատենք, ինչպէս մարդուս, կամ ուրիշ կենդանեաց՝ որ նկատմամբ իրենցմէ աւելի ստորիններուն առաւելութիւն մը ունին, կը տեսնենք զանոնք ալ զոհի բնազդ-

ման ենթակայ: Իրենց զաւակաց թիւը չափաւոր ըլլալով, անոնց պաշտօնութիւնը պատուական է. ուստի պէտք է որ խնամուին, պաշտօնունքն ու պաշտօնունքն: Սէրը կը հսկէ. սէրն իր վրայ կ'առնու այս խնամքը:

Իսկ եթէ ստորին կենդանեաց վրայ նկատենք, սիրոյ տեղ կը գտնենք բազմութիւն սերնդեան, ու կատարելութիւն մը անոնց վրայ, իրենց ծննդեան վայրկենէն: Այս զանազան միջոցներով բնութիւնն իր նպատակին կը հասնի, սերունդը կը պաշտօնունքն, և տեսակը կը շարունակուին:

Բայց կ'ենք գերազոյն է քան զամենեւին՝ իր սիրոյն շարունակութեամբը: Թէպէտեւ զաւակին պէտքերը գաղթին, գեռ սէրը կը շարունակէ. մանաւանդ թէ ժամանակաւ աւելի ոյժ մը կ'առնու. պէտք է որ մօր մը սիրտը գաղթի բաբախելէն, որպէս զի գաղթի սիրելէն:

Իսկ ընդհակառակն կենդանեաց վրայ կը տեսնենք որ այն սէրը, այն գործը մէկէնիմէկ կը դադրի: Երբ ճաղերը կ'ուժովնան, երբ առանց մօր խնամոց կարօտ ըլլալով կը սկսին իրենց ուտելիքը ճարել, մայրերնին կը վերնտէ գիրենք. անոնք ալ կ'անհետանան անտառներու մէջ, կամ կը ցրուին գաշտերու վրայ. ալ զանոնք կը

մոռնան ծնողք, ու քիչ ատենէն և ոչ իսկ կը ճանչնան: Մանաւանդ թէ երբ կը տեսնէ թէ ճաղին թեւերն սկսած են բուսնիլ, կամ ոյժը բաւական է զինքը պաշտօնունքն. և չուզեր՝ կամ դժուարութիւն կը ցուցնէ բունէն հեռանալու, մայրը կ'իմացընէ իրեն թէ զատուելու ժամանակն հասած է. և եթէ հարկ սեպէ՝ անգթութեամբ կը վերնտէ զինքը իր կտցովն կամ սկզբաներով:

Եթէ այսպէս չըլլար, մարդուս կենդանեաց վրայ ունեցած իշխանութիւնը վտանգի մէջ կ'իյնար:

Յեղով առաջ գնացող կենդանեաց մէջ ալ կը տեսնենք որ մայրը երեսի վրայ կը ձգէ իր ճաղերը. առաջին հասակին տկարութեանը հետ կը դադրի սէրը: Գերդաստանի զգացմունքն անձանօթ է՝ ինչպէս վիթխարի փղերուն, ասանկ ալ թեթեւաշարժ այծեմանց. ինչպէս մեղուաց խմրին՝ այսպէս ալ հնարագէտ մրջմանց: Ստուած չէ ուղած՝ որ մարդկային իշխանութեան նախանձորդ՝ ուրիշ իշխանութիւն մըն ալ գտնուի. վասն զի այս վերջինիս միայն յատուկ է երկրի վրայ իշխել:

Ընկերութեամբ ապրող կենդանիք՝ իրարու հետ կը միաբանին բնութեան բնազդմամբ մը, կամ իրենց պաշտօնութեան պիտոյիցն համար, կամ իրենց տկարու-

թեան զգացմամբը. բայց իրարու համար օտարը են. չկայ անոնց մէջ ոչ հայր, ոչ մայր, ոչ զաւկներ և ոչ սէր: Այսպիսի իրարու մօտ, բայց ոչ միացեալ:

Գերդաստանը՝ միայն մարդկութեան մէջ կը գտնուի, ինչպէս նաև մարդկան յատուկ սէրը՝ որ բոլորովին տարբեր է 'ի բնազդմանէ առաջ եկած սիրոյ. ասիկայ գերադոյն բնութիւն ունեցող արարածոյ մը պահուած առանձնաշնորհութիւն է:

Բարի մայր մը, նախախնամութեան գերազանց պարգև մըն է. անիկայ կը ճանչնայ Աստուծոյ օրէնքը, և կը հսկէ անդադար անոնց ճիշդ պահպանութեանը. Աստուած կը հրամայէ. մայրը զործադրել կուտայ: Բարի մայրը գիտէ մտադիւրութեամբ անսալ սիրոյ ամեն խանդաղատանացը. բայց նոյն ժամանակին մէջ բանականութեան ամէն նախատեսութիւնն ունի:

Կը նայի զաւկին վրայ, ու մտածելով՝ անոր ապագայն՝ կ'աշխատի անոր յառաջագիմութեանը: Ուրախ ու բարեբաստիկ է, վստահ ընդ Աստուծոյ իրեն տուած տղայն գեղեցիկ է, առողջ ու բարեկազմ. կամ գէթ ինքն անանկ կը կարծէ, երբ փափուկ ձեռքերովը որրանին վրայի ծածկոցը մէկդի կ'առնու, ու խանդաղատանօք կը նայի նորածնին վրայ: Կը նայի անոր վրայ սի-

րով, և անհամբեր ու հետաքնին՝ անոր ապագայն կ'ուզէ խմանալ:

« Ի՞նչ պիտի ըլլայ » կը հարցընէ ինքն իրեն:

Այո՛, ի՞նչ պիտի ըլլայ մէկ օր մը:

Այդ խեղճ, այդ տկար արարածը, որուն վրայ ոչ կամքի ոյժ կը տեսնուի և ոչ գործելու կարողութիւն, ի՞նչ պիտի ըլլայ օր մը ո՛վ մայր: Այդ պզտիկ հոգին՝ որ հազիւ մեկնած է այն տեղէն ուր կենաց կը սպառնայ, ի՞նչ պիտի ըլլայ:

Որպիտի դրոշմն ու նշանակ պիտի պարգևեա իրեն:

Պատասխան տուր, ո՛վ մայր, որ մտադիւրութեամբ և ուշի ուշով կը նայիս տըղուդ որրանին վրայ: Այդ մանկիկը, որուն տեսքը իրաւամբ կ'ուրախացընէ քու սիրտը, պիտի ըլլայ օր մը պատիւ իր գերդաստանին, փառք իր հայրենեացը. թէ արդեօք ընդ հակառակն նախատինք ու արհամարհանք թէ մէկին և թէ մէկալին: Այդ մանկիկը՝ որուն վրայ իրաւամբ կը խանդաղատիս, պիտի ստիպէ՝ դքեղ արդեօք օր մը, ո՛վ մայր, դառնապէս արտասուել անոր ծննդեան ժամը: Իր ճակատը՝ մաքուր և սուրբ կերպով պիտի նկատէ՞ արդեօք դերկինս, եթէ նուաստացած ու անպատիւ պիտի դարձընէ իր աչքերը եր-

կրիս վրայ։ Այդ պզտի սիրտը՝ որ հագիւ կը բաբախէ, պիտի սիրէ մէկ օր մը իրեն տրուած դաստիարակութեան համեմատ՝ պիտի սիրէ զբարին, կամ հետեւի չարին. պիտի գործածէ իր աղատութիւնը՝ ընտրելով Աստուծոյ սէրը, կամ երկրաւոր հաճոյից սէրը։ Որրանին ու գերեզմանին մէջ եղած միջոցը՝ կարճ է այն մանկան համար, որուն դեռ խելքը չհասնիր. բայց գործող մարդուն համար՝ անսահման է այդ միջոցը։ Ի՞նչպէս արդեօք պիտի լմնցընէ այդ ընթացքը, ո՞վ մայր. այդ փոքրիկ մանուկը, որ քու մայրական քաղցր ակնարկիդ առջև կը նիրհէ քաղցրութեամբ։

Այն օրը՝ յորում քու մանուկդ տւաղանին շնորհքովը կը սրբուի, երբ մկրտութեանէն անմիջապէս ետքը գիրկդ առնելով՝ քու սիրոյ համբոյրդ ջերմագին կը տպաւորես անոր երեսին վրայ, քանի սաստիկ պիտի ըլլայ քու սարսափդ՝ երբ անոր դեռ անմեղ ու փափուկ ճակտին վրայ քանդակուած գտնես այս սոսկալի բառերը. « Անօրէն, ամբարիշտ, սպանող, գող, հայրասպան... »

Ահ, որչափ դառն են մօր մը համար այս խօսքերն լսելը, սակայն ամէն օր մեր աչքին առջև այս յանցանքները կը գործուին. վագերը կամ գաղանները չեն որ բանտերը

կը լեցընեն, կամ ինչուան կախաղանի մը վրայ կ'իջեն։ Մնոնց ամենուն ալ տրուած է երկրիս վրայ մայր մը, ու հայր մը յերկինս. անոնք ամէնքն ալ երկնքի մը համար ստեղծուած են, և վրանին անմահական ակնկալութիւններ կային... Ամենուն սիրտը հաւասարապէս սուրբ և մաքուր ելած է Աստուծոյ ձեռքէն։

Դաստիարակութեան միակ գործն է անոր բարեկարգ ուղղութեանը վրայ հսկել։ Կը հրահանգէ զմարդ վասն երկնից. բայց ի նմին ժամանակի կը սորվեցընէ նաև կենաց պարտքերը. և միայն այն ուսմամբ կ'ուղղէ, կը բարձրացընէ կամ կը խոնարհեցընէ ընկերութեան արժանեաց հաւասարութիւնը։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ռաստիարակութեան գործն սկսելու համար՝ պէտք չէ որ մայրը վայրկեան մը կորսնցընէ։ Ո՛րչափ շատ են սորվելու նիւթերը, և քանի արագաստ հմարդուս կենաց ժամերը։

Այս ճշմարտութիւնը գիտնալով, արժան է որ մայրը ամէն բանէ առաջ աղէկ ճանչնայ ժամանակին յարգը, և գիտնայ օգտակար կերպով գործածել զայն։

Այս նպատակին հասնելու համար՝ ամեն նահարկաւոր է իրեն կարգաւորութեան հոգին (esprit de l'ordre)։

Արժան է որ տունը բարեկարգ վիճակի մէջ գտնուի, և իր սղտի կառավարութիւն

նը հնազանդ ըլլայ քաղցր՝ բայց միանգամայն հաստատուն հրահանգի։ Ամէն բան յառաջագոյն կարգի դրուած ըլլայ, ամենայն ինչ իր որոշեալ ժամն ունենայ։

Այն պզտի կառավարութեան, այն տանը տէրն ու հոգին է կինը։ Վասն զի ամէն բանի սկիզբը իրմէ պիտի ըլլայ, ամենայն ինչ անոր կամքովը պիտի շարժի։ ծառայք՝ պէտք է որ իրեն հնազանդին անյապաղ, և առանց ստիպելու զինքը որ հրամանը կրկնէ։ Բայց ինքն ալ չըլլայ դատարկասուն իշխող մը՝ այն աշխատասէր փեթակին մէջ։

Գերդաստանի մէջ իւրաքանչիւր ոք իր գործն ունի։

Հայրը կը հրամայէ, տղայք կը հնազանդին, մայրը միջնորդ իշխանութիւն մըն է, պաշտօնեայ մը։ Ինքը կարգ և կանոն կը դնէ, և ինք գիտէ զանոնք քաղցրացընել։ Ինքն արձագանգ է իշխելոց իրաւացի գանգատանացը, և գիտէ զանոնք լսելի և ընդունելի ընել։ Բայց իր գլխաւոր գործը տղուն դաստիարակութիւնն է։ Հոն ինքն է տէրը, և իր գերագոյն իշխանութիւնը կը բանեցընէ այն ամէն բաներուն մէջ՝ որ տընական ներքին կառավարութեան կը վերաբերին։ Յիւրաքանչիւր երկրորդ է տան մէջ, բայց ամէն հրաման իրմով և իր միջոցովը կը տրուի։

Իր իշխանութեան ազատ գործածութիւնը ասպնտիւլու համար՝ պէտք է որ տան մէջ բացարձակ կարգաւորութիւն մը դնելու ետէ՛ք ըլլայ։ Այսով իր յանդիմանութեանց առիթները կը պակասին, հսկողութիւնը աւելի քիչ բաներու վրայ կ'ամրիւփուի, միտքն ալ գերծ կ'ըլլայ զանազան պարտասեղուցիչ հոգերէն։ Ուր ընդհակառակն անբարեկարգ տան մը մէջ մայրը իր անձին գերի է։ Առաջուց նախատես չեղած ու կարգի դրած չըլլալուն համար՝ ամէն քայլին դժուարութիւններ կ'ելլեն իր առջևը։ միշտ անհանգիստ է. ամէն բանի վրայ հարկ է մտածել, վիճել, և անանկով՝ ընդունայն մտատանջութեամբ և անօգուտ անցընել օրը։

Կարգաւորութիւնը էական առաքինութիւն մըն է գերդաստանին մօրը, վասն զի կարգը ժամանակին մեծ տնտեսն է. կը կարգաւորէ օրուան կիրառութիւնը, և իմաստուն ճշգութեամբ կը բաշխէ ժամերը։ Ժամանակը պատուական է. և պատուական՝ ինչպէս այն ամենայն ինչ որ մեզնէ դուրս եղող օրինաց կը հնազանդի. պէտք է հանդուրժել՝ որ անօգուտ կամ գէշ կիրառութեամբ սահին անցնին այն ժամերը՝ որ ճշդիւ համրուած են։

Բարի օրինակ, ժամանակ և կարգաւոր-

րութիւն. — ասոնք են այն էական հիմունքը՝ որոց վրայ պէտք է որ հանգչի դաստիարակութեան չէնքը: Դաստիարակութիւնը՝ կարգի և ճշգրտեան գործ մըն է. անոր ընդարձակութեան և բազմապատիկ գծաւարտութեանց առջև՝ կարճատե և անոր լրման համար սահմանուած և դրուած ժամանակը, թէպէտեւ ամենայն ճշգրտեամբ գործածուի:

Ո՛վ մայրեր, որոց վրայ առաջին մանկութեան դաստիարակութեանը մեծ գործոյն պարտքը դրուած է յԱստուծոյ, վայրկեան մը մի կորսնցնէք: Առտուան արշալուսի հետ գործի՝ սկսեցէք, առանց սպասելու որ արեւն ելլէ կամ բարձրանայ. վասն զի գործերնիդ չլմընցած՝ կրնայ դիւշերը վրայ հասնիլ: Գործունեայ ու արթուն եղէք. օրուան այլ և այլ զբաղմունքը ճիշդ կարգի մը վրայ դրէք. այս ժամուն՝ կարճատե ուսումներ, երկար հանգստեամբ, շրջագայութեամբ ու խաղերով. միւս ժամուն՝ կերակուր կամ քուն: Այսպիսեաց մէջ բան մը մի ձգէք ձեր կամ ձեր ազախնայց հաճոյիցը: Գիտնայ ու սորվի տղան՝ թէ ինչպէս մայրը հրամայելու ատեն կարգի մը կը հնազանդի, ասանկ ինքն ալ ՚ի հնազանդելն:

Ճամանակի այս կարգաւորեալ բաշխ-

մանէն, այն անողոր կարգաւորութենէն, որ կը դադրեցնէ քունը՝ երբ կը դադրի օգտակար ըլլալէն, կերակուրը՝ երբ որկրամոլութեան նշանը կուտայ, ուսումը՝ երբ պարտասեցուցիչ կ'ըլլայ, առաջ կու գայ տղուն առողջութիւնն և ոյժը: Իսկ ընդ հակառակն անկարգութեան արգասիք են բնական ու բարոյական անհանգստութիւններ:

Անբարեկարգ տան մը մէջ սնող տղան՝ անդադար վնասակար օրինակ մը ունի աչքին առջև: Տեսածը՝ լսածին հակառակ է. իր մօրն հրամաններն ու գործը՝ իրարու անհամաձայն կը գտնէ: Ինքնիրեն ձգուած է իր գէշ կրիցն ու վնասակար բնազդմանցը. վասն զի տան մը անկարգութիւնը՝ դաստիարակէն ամէն ազատութիւն կը վերցնէ: Անօգուտ խնամքներով զբաղած, որոց հարկ է որ նուիրէ իր վայրկեաններն, կ'աւնու գմանուկն իր ծնգացը վրայ. ու փութալով՝ քանի մը սովորական խրատներ կու տայ. կը սկսի խօսիլ անոր հետ կարգաւորութեան, հրահանգաց և հնազանդութեան վրայ: Այն միջոցին կը կանչեն զինքը. հարկ է որ հեռանայ, և միւսս անգամ միայնակ ձգէ զտղայն: Այն յաճախ ընդհատուած համառօտ դասերուն մէջ, երբ մայրը ճշգրտեան և կանոնաւո-

բութեան վրայ կը խօսի, պղտի տղայն կը տեսնէ թէ իր չորս կողմը ամենայն ինչ ըստ դիպաց կ'ըլլայ. կը լսէ ծառաներուն իրենց տեսարց դէմ՝ գանգատիլը, և զանոնք յաճախ յանդիմանելը. թէ զիշխանութիւն և թէ զհնազանդութիւն պակսած կը տեսնէ հոն:

Բարեկարգութեան հրահանգը չունեցող մայրը, և որուն կառավարութիւնը յաճախ վտանգի մէջ է, երկու կերպով առ տղայն ունեցած պարտքերէն կը պակսի. նախ՝ վասն զի ժամանակ չի գտներ սորվեցնելու և միայն իրմով զբաղելու, և երկրորդ՝ անոր աչքին առջև անդադար տխուր օրինակ մը դնելով: Տղայն կը դիտէ, կը համեմատէ, և ընդունած տպաւորութիւնը կը մնայ. և հարկ չէ ըսելը թէ անանկով ոչ երբէք պիտի կարենայ ճանշնալ կարգի առաքինութիւնը, որ այնչափ կարեւոր է բարեբաստիկ ըլլալու համար: Ուստի կարգի առաքինութիւնը՝ անհրաժեշտ է մօր մը, նախկին մանկութեան դաստիարակին համար. անոր ճիշդ գործածութեամբը՝ ամէն բան կ'աղնուայընէ, և իր օրինակաւը կ'աւանդէ զայն տղուն:

Սորվեցնելէն առաջ պէտք է սկսի ճիշդ հասկըցնել տալով տղուն այն կարգը՝

որով պիտի տրուի իրեն այդ ուսումը: Որոշ կանոնի մը տակ պէտք է դնէ օրուան զանազան ժամերը՝ որոնք տղուն պիտի նուիրուին. ասոր մէջն է կարգաւորութիւնը և ճշգրտութիւնն:

Ասանկով մայրը ժամանակ չկորսնցընէր և անօգուտ գործերու չզբաղիր. այլ մէկ նայուածքով մը կ'իմանայ ընելիքը, կը հասկընայ դժուարութիւններն և անոնց վտանգներէն խուսափելու դիւրին կերպը:

Իր ծնագացը վրայ կ'որրէ պղտի արարած մը՝ որուն հարկ է ամէն բան սորվեցնել:

Ո՛րչափ անսահման է այս գործը:

Ուստի հարկ է սկսիլ. ինչ կարգաւ պէտք է սորվեցնել, որպէս զի օգտակար ըլլան. ո՞րն է անոնց յարմար ու պատեհ ժամանակը:

Մօր մը սիրտը կ'իմացընէ իրեն այս ամէն բան: Անոր համար պէտք չէ որ իր պարտուցը բազմութիւնը տեսնելով ահաբեկի. այլ ամէն օր ընէ՝ ինչ որ արժան է որ ըլլուի. իր պարտքը կատարէ եռանդեամբ ու խղճիւ, ու մնացածը Աստուծոյ թողու: Բայց որպէս զի կարենայ հասնիլ իր կառավարութեանը բազմազգի գործերուն, հարկ է որ ամէն բան կարգաւորեալ կերպով ընէ: Կարգաւորութիւնն իրեն ժամանակ կու տայ ամէն բանի հսկելու. ոչ

երբէք անստոյգ կամ տարտամ կ'ըլլայ իր գործոցը մէջ. այլ ամէն բան պայծառ կը տեսնէ, և Աստուած կ'առաջնորդէ իրեն: Համբերող կ'ըլլայ, վասն զի խիղճը հանգարտ է պարտքերը կատարած ըլլալուն համար. և իր անցեալ յաջողութիւնները՝ յոյս և ակնկալութիւն են իրեն ասպագայ յաջողութեանց. երկայնամիտ է և կտրիճ, վասն զի հաւատք ունի նախախնամութեան վրայ:

Մեր ըրած տեսութիւնները, տուած խորհուրդները կրնան իրեն օգտակար ըլլալ: Բայց ամենեւին պէտք չէ մոռնայ թէ մօր մը սիրտը՝ ամէն իրիկսովայութիւններէ աւելի զիտութիւն կը բովանդակէ, և թէ սէրն է իր լոյսն ու առաջնորդը:

Տղան ծնանելուն պէս՝ հարկ է զանիկայ սնուցանել: Շատ անգամ մարք՝ առանց բացարձակ հարկաւորութեան, ուրիշի մը կը յանձնեն մայրութեան այս կարեւոր խնամքը: Օտար կին մը՝ նորածին տղուն կաթ կուտայ: Բնութեան՝ ուրիշի համար սահմանածը, վճարքով տղուն կը գործածէ. իր ոյժն և առողջութիւնը չահագլխտու-

թիւն և արուեստ մը ըրած է իրեն: Սակայն վերջապէս ինչ ալ ըլլայ, դայեակ մըն է անիկայ և ոչ մայր. օտար մը, և ինչուան երբեմն նաև թշնամի մը:

Այս առաջին լքմանէն հարկ է որ ներդուի մանուկը. վասն զի այլ և այլ խնամք իրեն կը պակսին, և օտար մը չկրնար ունենալ անոր ամէն պէտքերը գուշակելու արագամտութիւնը. ուստի և շատ անգամ անիմանալի պիտի մնան տղուն աչուքներուն նշանական նայուածքը, և անլուր իր ցաւազին կոչերը:

Եւ յիրաւի, ինչ փոյթն է այդ կնկան, երբ իր տէրերը հեռու են, նորածին տղուն աղաչաւոր նայուածքն ու աղաղակները: Իր աղեացը զաւակը չէ, ուստի և զարմանք չէ՝ երբ իր աղիքը չեն գորովիր. անտարբեր պահապան մըն է, ու հոգը չէ այն բացին և աղաղակին պատճառը փնտռելը. մանաւանդ թէ անհամբերաբար միջոց կը փնտռէ, ինչուան գէշ ու բռնական միջոցներ, անոր ձայնը լռեցընելու:

Ստնտու գործածելու սովորութիւնը, որ հիմա գրեթէ սովորական դարձած է, հաւատարմ է բնութեան փափաքանացը: Բնութիւնը կը պահանջէ որ մայրը սնուցանէ իր զաւակը. խիստ քիչերը միայն կրնան արտօնութիւն ունենալ այս հոգէն աղատե-

լու: Մական մեր ժամանակաց մէջ այն որ սակաւագիւտ հարկ մը պիտի ըլլար, ցաւալի բացառութիւն մը, ընդհանուր կանոն մը դարձած է. և հարկաւորաց մէջ հազիւ կը գտնուի՝ զսակար իր կաթամբը սնուցանող մայր մը:

Մական սրչափ վնասակար է անտարբեր ձեռքերու յանձնել նորածին տղուն պահանջած անհրաժեշտ խնամքը:

Տղուն առողջութեանը իրական վտանգներուն առջև՝ այնչափ անտարբեր է մայրը, որ և ոչ իսկ կ'ուզէ մտածել: Ինքզինքն անբաւական կը սեպէ ի սնուցանել. ու՝ առանց ամենեւին մտածելու, թեթեւութեամբ և անհոգութեամբ մը կ'ընտրէ իրեն անտարբեր փոխանորդը:

Գիտութեամբ առնուած կին մըն է դայեակը. մօրը աչքին առողջ կ'երևնայ, և առատաբար լեցուած այն քաղցր սննդեամբ՝ զոր կը պահանջէ տղան. ասիկայ բաւական է իրեն համար: Բայց որպիսի են այն կնոջ զգացմունքը, իր սովորութիւններն ու բարքը. ինչ է իր սիրտը. — ասոնք ամենեւին հոգը չեն: Վասն զի շատ անգամ տղայն այնպիսի դայեակաց կը յանձնուի՝ որոյ սիրտը ախտաւոր է, և մայրութիւննին՝ ինչպէս ըսինք, պարզ շահագիտութիւն մը:

Ասոնք ամէնքը տխուր ճամարտութիւններ են, և որոնց վրայ արժան է ուշի ուշով խորհրդածել, վասն զի ամենուն ծանօթ է որ տղուն թէ՛ բնական և թէ՛ բարոյական առողջութեանը նկատմամբ որպիսի մեծ գործ մը կատարելու սահմանուած է դայեակը:

Գայեակը՝ ծածուկ տէրութիւն մը կը բանեցընէ տղուն բաղդին վրայ: Մնտարակուսելի և անդիմադարձ ճամարտութիւն մըն է ասիկայ, և ինչուան առած դարձած՝ թէ « Գայեկին կաթին հետ ծծուած պակասութիւն մըն է » . ասանկ կ'ըսենք երբ մէկուն վրայ արմատացած թերութիւն մը կը տեսնենք: Ասիկայ ամէն մարդ կը գրուցէ. ասոր ամէն որ կը հաւատայ, և ոչ որ կ'ուզէ այն վտանգաւոր ու մարց անարժան սովորութենէն ետ կենալ:

Ճամարտ քրիստոնեայ մայրեր, սիրեցէք ձեր զաւկները, և այն տառն դժուարին չերևնար ձեզի՝ անոնց սիրոյն նուիրել ձեր հանգիստը, նոյն իսկ ձեր քունը, եթէ տղուն պէտքը պահանջէ. բայց մանաւանդ ձեր հաճոյից զոջը. վասն զի ընդհանրապէս դայեկին պարտքը կ'ազաբեկէ զձեզ իր աշխատանքներովն քան թէ երեւակայական վտանգներով: Կը վախճէ կորստն ցընել ձեր վաղանցուկ գեղը, եթէ տղուն

Հետ ստիպուիք յաճախ վերաբերութիւն ունենալ: Չե՛ր զաւերենք յաւելի կը սիրէք ինք զինքնիդ, և այն վախճանաւ սիրտ կ'ընէք Հեռացընել ձեզմէ զաւակը...

Սակայն երբ այդ անմեղ տղուն որբանին քով անհող ու իրեն գիրութիւնն ու հանգիստը փնտռող դայեակ մը ձգելով, հանդէսներու կը վազէք, այդ հանդէսներն են զձեզ փճացընողները. երկայնեալ գիշերաց, խնջոյից և ուրախութեանց մէջ կը յոգնի ձեր մարմինը, որուն կը խնայէք մայրենի սրտորբերնիդ կատարելու համար. և կը հասնի չուտով ձեր քեզը խամրեցընող ժամը. անոր Հետ կը թառամինաւ ձեր ունայնասիրութեամբ լեցուած սիրտը:

Որպէս զի հաճոյքէն չըրկուիք, հարկ կը սեպէք արուեստի վտանգաւոր միջոցներուն ձեռք զարնել: Այն կաթը, զոր աշխատանքէ վախճալով կը խնայէք ձեր նորածին դուկէն, հարկ է կտրել: Նոյն խոհանոցով կը կտրուի կորովն և ոյժը, հիւանդութիւն մը կը դառնայ, յորմէ արժան է զձեզ բժշկել: Բայց ասոնք այնպիսի գժընդակ հնարք և սովորութիւններ են, որ շատ անգամ իրենց սոսկալի հետեանքներն կ'ունենան:

Մայրութեան առաջին խնամոցը մէջ

արժան է անսալ այն կանանց փորձառութեան՝ որոնք ճշմարտապէս մարք երեցան, և որ կը վկայեն թէ ոչ միայն գեղեցկութիւնն կորսուելու վտանգի մէջ չիյնար, այլ մանաւանդ այնպիսի առողջարար դրաղամարք ալ աւելի կը ծաղկի ու կը բարգաւաճէ: Պատկ մըն է՝ զոր Աստուած կը դնէ մարց ճակատին վրայ. և այդ պսակը ալ աւելի կը գեղեցկացընէ... Ակնարկ մը ձգեցէք աստուածորդւոյն մօրը վրայ, որ երկնային զաւակը կը գիցեցընէ. Հետեւեցէք այդ հրաշալի օրինակին:

Այլ դուք ոչ միայն չէք ուզեր այդ աստուածային օրինակին հետեւիլ, հապաանարտօսք և առանց ցաւոց՝ կ'արհամարհէք ձեր այդ պատուական առանձնաշնորհութիւնը: Բժիշկ մը սովորութեամբ, կամ ձեզի հաճոյ ըլլալու համար, առանց շատ անգամ զձեզ լաւ մը քննելու, անբաւական կը սեպէ զձեզ 'ի սնուցանել ձեր զաւակունքը: Մէկէնիմէկ դայեակ մը կը բերուի, և այն անձանքի կնկան կը յանձնուի զաւակը: Դայեակը կը փոխանակէ զձեզ. կը նստի որրանին քով, և օրական վարձքով մը կը սնուցանէ ձեր որդին: Բայց այդ կինը՝ առողջութեան խաբէական արտաքին նշաններովն ալ, կրնայ ապականեալ արիւն մը ունենալ, կրնայ ոչ ըստ արժանւոյն վաւորիլ, և անանկով ապականել իր կաթը:

Խեղճ պղտիկը, անդուծ կամ անտարբեր մարց զաւակը, անոնց աչքին առջև նոյն կենաց աղբիւրէն իրեն հիւանդութիւնը կամ մահը պիտի ընդունի:

Երբեմն դայեակը իր կաթին տեղ անառողջ, կամ տղուն հասակին ու պիտոյիցն անյարմար սնունդ մը կը դործածէ: Վասն զի կրնայ ըլլալ որ դիպուածով կամ անակնկալ տկարութեամբ՝ դայեկին կաթը պակսի կամ այլայլի: Հարկ է տղուն մօրմէն ծածկել զայն, որպէս զի իր շահէն չըլլայ. ուստի և տղուն այնպիսի ուտելիքներ կու տայ՝ զորս գեռ չկրնար մարսել. սակայն քաղցէն ստիպուելով կ'ուտէ և կը տկարանայ, և ինչուան կրնայ ալ մեռնիլ, առանց ծնողաց հասկընալուն թէ ինչէն առաջ եկած կրնայ ըլլալ այն ցաւալից դիպուածը:

Պէտք է որ մարք աղէկ մտածեն ու կռեն այս վտանգները. թէ իրենց և թէ տղուն օգուտը՝ ընդունայն պատճառանքներով անտես չընեն. այլ բնութեան օրինաց հնազանդելով սնուցանեն իրենց որդիքը:

Սակայն կրնան այնպիսի պարագաներ մէջ բերուիլ, բացարձակ, զօրաւոր և անշիւմագարձ պարագաներ, որոց առջև հարկ է որ մայրը համակերպի ու հնազանդի: Ե-

թէ հիւանդութիւն, տկար կաղմուածք, կաթի պակասութիւն, բռնադատեն զինքն՝ իր այս իրաւունքէն հրաժարիլ, առանց քրթմնջելու հարկ է որ հնազանդի, և ինքզինքն վտանգի մէջ չձգէ. վասն զի անիկայ ալ ծայրայեղ եռանդ մըն է, հաւասարապէս անդոսնելի: Բայց եթէ այս զրկումը իրեն պիտի պատուիրուի, արժան է որ ատենին իմանայ, որպէս զի գէթ պարապով վնասէ ու կարենայ գտնել իր փոխանորդը: Ու երբ իր ուղած դայեակը կը գտնէ, քննէ անոր բնաւորութիւնն ու բարքը. որպէս զի վտահ՝ անոր առաքինութեան և անձնանուիրութեանը վրայ, կարենայ յանձնել իր զաւակը: Այս վախճանին հասնելու համար՝ պէտք է որ երբեք մայրը չհեռանայ որրանին քովէն. և դայեկին՝ իր տղուն ցըցուցած ամէն խնամոցն ականաւ տես ըլլայ:

Եթէ տան մէջ դայեակ խոթեին անպատեհ կը սեպենք, հապա ինչ ըսելու է անոնց որ իրենց տղաքն օտար կնկան մը յանձնելով, կը հեռացընեն հայրենի տնէն: Բայց այս սովորութիւնն աւելի եւրոպական ազգաց մէջ յաճախած ըլլալուն, դեռ մեր ազգին անժանօթ չարի մը անպատեհութեանց վրայ աւելորդ կը սեպենք խօսքերնիս երկնցընել:

Պատկերհանր՝ երբ ուզենայ հրեշտակ մը նկարել, տղու մը գլուխն իրեն դադար փար կ'առնու։ Վասն զի փոքրիկ մանկիկը ճշգրիտ զանիկայ կը կերպարանէ իր գեղովն ու անմեղութեամբ։

Մայրը գիրկը կ'առնու զանիկայ, ուշի ուշով կը նկատէ. « Ո՛րչափ մատղաշ ու փափուկ է, կ'ըսէ, անոր մարմինը, որչափ զգայուն, և քանի կարօտ իմ խնամոցս »։ Ասանկ կ'ըսէ մայրը, բարեբաստիկ սեպւելով ինքզինքն՝ վասն զի բաւական ու կարող կը տեսնէ իր պոչտաման մեծութեան պահանջած ամէն զոհից կատարմանը։

Եւ յիրաւի, որչափ խնամք, — և հոս միայն նիւթական խնամոց վրայ է մեր խօսքը, — և որպիսի մտադրութիւն պէտք է այդ պզտի մարմինը իր առուգութեան և առողջութեան մէջ պահելու համար։

Մաքրութիւնն՝ մօր մը առաջին պարտքն է։ Մայրերը լաւ գիտեն զայս։ Բայց երբ առաջին հասակին տկարութեան պահանջած խնամքը տուողները իրենք չեն, արդեօք վատա՞ն են թէ այլք պէտք եղածին պէս կը կատարեն այդ պարտքերը։

Հարկ է որ մայրն ըլլայ, հարկ է որ այդ պզտի արարածն իր տղայն ըլլայ, որպէս զի անոր պատճառաւ եղած ամէն հոգ ու աշխատութիւնք սիրով ու մտադրութեամբ ըլլուին։ Պէտք է տղուն մարմինը յաճախ լուանալ, երբեմն երբեմն պաղ ջրոյ մէջ խոթել, և զոր պէտք է կամաց կամաց և աստիճանաւ պաղեցընել, և վերջապէս բոլորովին ցուրտ ջրոյ բաղանեաց վարժեցընել, որով երկըթի պէս զօրաւոր կ'ըլլայ մարմինը. բայց առջի բերան այնչափ փափուկ և զգայուն է տղուն մարմինը՝ որ պզտի անհոգութեամբ մը կրնայ վնասուիլ. և այդ վնասը՝ երբեմն ինչուան անդարման ալ կ'ըլլայ։ Ուստի հարկ է երկրորդներ թէ նորածին տղու մը փափուկ մարմնոյն անդադար պահանջած խնամոցը դարման տանողը՝ միայն մայր մը կրնայ ըլլալ։

Եթէ տղան իր առջի հատակին մէջ աղէկ չխնամուի ու չնայուի, հաւասարապէս կը վնասուին անոր թէ բնական և թէ բարոյական դաստիարակութիւնը։

Հարկ չէ բացատրել թէ ինչ կը հասկընանք բնական դաստիարակութեամբ։ Աղտեղութիւնը, զոր դայեակը, կամ տղուն վրայ խնամք ու պահպանողութիւն ընող ո՛ր և իցէ օտար մը, ետեւէ եղած չըլլայ անհետացընել, նեխի ու ժանտահոտու-

Թեան պատճառ կ'ըլլայ, որով կը ծածկուի տղուն բոլոր մարմինը, և իր առողջութիւնը կը սկսի կրել: Գժուարաւ կ'աճի, կամ կը սկսի տկարանալ. իր կազմուածքը փոփոկ է, ուստի և ատենը անցնելէն ետքը տրուած խնամքներ՝ չեն կրնար զինքն ու ժողջընել. ինչպէս նաեւ չեն կրնար զօրացընել բժշկական այլ և այլ հրահանգք և խնամք:

Իսկ նկատմամբ բարոյականի, մանուկ հասակին պահանջած մաքրութեան խնամոց անհոգութիւնը՝ հաւաստարապէս վնասակար է: Այս վնասուց մէջ ամենէն փոքրագոյնն է՝ որ տղայն օր մը մօրը տուած օրինակին պիտի հետեւի: Վասն զի ինչպէս կրնայ տղայն ի գործ դնել զայն՝ որ իրեն սորվեցուած չէ. մանաւանդ երբ մօրն անհոգութեան և անխիթութեան ականատես ալ եղած է. ուստի և բնականաբար նոյն անհոգութիւնն պիտի գործածէ՝ երբ օր մը իր անձին տէրն ըլլայ: Աղտեղի, անհոգ ու ամենէն աւելի հասարակ խնամոց անխիթ պիտի գտնուի: Տղայոց մաքրութիւնը գրեթէ առաքինութիւն մըն է. այնչափ դժուարին է զանիկայ առջի բերան ստանալը:

Երբ տղայն ինքզինքը խնամելու հասակն ունենայ, մայրը պէտք է անդադար հսկէ,

որպէս զի ճշդութեամբ գործադրուին իր հրամաններն. պէտք է որ աղէկ մը հասկըցընէ իրեն՝ թէ երբէք չպիտի տեսնէ զինքն ուսման, կերակրոյ ժամանակ, կամ ուրիշ ներու առջև ելած աղտոտ կամ խառնափրնդոր զգեստներով, աղտոտ ձեռքերով կամ երեսով. կրնայ քիչ մը ներողամիտ ըլլալ խաղի միջոցին համար. բայց երբ հանգստեան ժամանակն լմըննայ, հարկ է որ մէկէն փութայ ժամանակաւոր անհոգութիւնը դարմանելու:

Մաքրութիւնը մեծարանաց նշան մըն է. անով թէ ինքզինքը և թէ ուրիշները կը մեծարէ: Մեծապէս կը սատարէ դարձեալ մտաց առողջութիւնն և ոյժը պահելու համար:

Պէտք չէ ուրեմն որ մայրն արհամարհէ այս առաջին խնամքն. և աղէկ հասկընայ թէ ինքն միայն կրնայ շնորհել զայն: Ներքին զգացմունք մը կ'իմացընէ իրեն ինչ որ բարի է կամ չար, ինչ որ պատշաճ է կամ վնասակար: Ընտրութիւն մը ընելու համար՝ հարկ է որ անպակաս ըլլան իրմէ խորհուրդք, օրինակք և նախկին սովորութիւնք. յաճախ իր ընտրութիւնը աղէկ կ'ըլլայ. բայց մերթ ալ կրնայ խաբուիլ. վասն զի երբեմն առանց լաւ մտածելու կամ անդրադառնալու՝ նորութիւն մը կ'ընդու-

նի կամ հնութիւն մը կը մերժէ, յորոց ետքինը կրնայ օգտակար, ու առաջինը վնասակար ըլլալ: Ասոնք ամէնը մէկիկ մէկիկ նշանակելը դժուարին է. միայն անոնցմէ մէկ քանիէն առաջ եկած վնասները յիշատակելով դո՛ւ ըլլանք:

Ասոնց մէջ առաջին է խանձարելը, որ յիրաւի բարբարոսական սովորութիւն մըն է, անարժան մեր ժամանակաց. և սակայն այնչափ զօրաւոր և ընդհանուր բողոքներէն ետքն ալ դեռ 'ի կիրառութեան: Խանձարուրքը՝ տղուն առողջութեան վնասակար է. կ'ուշացընէ, մանաւանդ թէ կ'արգելու անոր կատարեալ զարգացումը: Նորածին տղուն անդամները օդոյ՝ և մանաւանդ շարժման կարօտութիւն ունին. խանձարուրքը արգելք մըն է որ օդը ինչուան անոր մարմնոյն չհասնի և չզօրացընէ. արգելք՝ որպէս զի անոր անդամները չկարենան ազատաբար շարժիլ. մայրը ծոյլ և անհոգ կ'ընէ տղուն մարբութեանը, որովհետեւ դժուարին աշխատանք մը կ'երեւնայ իրեն ամէն օր լուծանել և նորէն կապկըպելը:

Հատ անգամ տղուն լացը, զոր մայրը կ'ուզէ լռեցընել, ուրիշ պատճառ չունի՝ բայց եթէ խանձարարուրքը:

Կը նեղուի, և իր արցունքը՝ վկայու-

թիւն մըն է քաշածին. բայց կարծես թէ մարքեւ դաստիարակք չեն ուզեր հասկընալ կամ խմանալ թէ ինչ է այն արտասուաց պատճառը: Եւ սակայն շատ ատենէ 'ի վեր այս կերպով կը մեծնան տղայք. և այնչափ արմատացած է չափերուն քով այս սովորութիւնը, որ և ոչ իսկ փոյթ կ'ընեն փրկուել ու հասկընալ թէ արդեօք օգտակար թէ վնասակար է այս սովորութիւնն. ուստի և կը հետեւին, առանց իսկ մտքերնէն անցնելու թէ կարելի է փոխել զայն:

Հարկաւոր է որ նորածին տղայն կարենայ առանց նեղութեան համարձակ շարժիլ, որքանին մէջ տեղը փոխել և ձեռուները շարժելու ազատ ըլլալ: Այն պզտիկ մարմնոյն վրայ՝ ամենայն ինչ դիւրաթեք է. ոտկրները դեռ հաստատուած չեն, ջղերը դեռ չամրացած: Թէ որ տղուն փափուկ անդամները երկար ատեն նոյն տեղը մնան, կը սկսին ցաւ տալ. իսկ եթէ նոյն վիճակը յարատեւէ, մարմնոյն վրայ իր գէշ ազդեցութիւններն կը սկսի ունենալ, կամ գէթ կը տկարացընէ զայն. և երբ մայրը կընկատէ՝ իր անհոգութենէն առաջ եկած այն կանխաժաման տձեռութիւնն, ալ անոր դարմանն ընելու ժամանակն անցած է: Քանի բնական թերութիւններ առաջ եկած են խանձարոց կիրառութենէն:

Փոխանակ լաթերու մէջ տղան սեղմելու և կապկըպելու, թող տուր որ ինքնիրեն չարժու՛մ ընէ. պահպանէ զայն ցրտէն որուն խիստ զգայուն է, վտանգներէն ու անտեղութիւններէն պաշտպանէ, բայց ազատութիւնն իրմէն մի վերցընէր:

Թող տուր որ առանց արգելքի՝ արիւնն իր շրջանն ընէ, թող տուր տղուն որ առանց նեղութեան իր շարժումն ընէ. շարժման և օդոյ կարօտութիւն ունի. նոր տունկ մըն է՝ զոր կը փճացընես այդպիսի թանձր պատատի մը մէջ ամփոփելով: Խանձարոց պատճառած վնասուցը մէջ ամենէն պզտիկն՝ տղուն քայլելու ժամանակն ու շացընեն է: Ընդհանրապէս կաթէն կը տրուելէն ետքն է որ տղուն ոտքերը կը սկըսին ուժովնալ. և մեր օրերն՝ որչափ ալ մարք կը փափաքին ժամ մը առաջ տեսնել այդ օրն, այնչափ աւելի կ'ուշանայ: Ամիսներ, ու երբեմն նաեւ տարիներ ալ կ'անցնին, և դեռ տղան ոտք ելած չէ: Կը դարմանան, կը չփոթին ծնողք. և սակայն չեն ուզեր հասկընալ թէ խանձարուքն են տղան տկարացընողը. մինչդեռ օգոյ հետ ունեցած վերաբերութիւնն և անոր հանապազդու շարժումները՝ զանիկայ աւելի պիտի դորացընէին:

Խանձարուրէն ետքը՝ հարկ է յիշել նաև

մանեկաճև կամ կը որ արգելոցները որ տրւայոց քայլելը դիւրացընելու համար կը գործածուին ընդհանրապէս, և որ մեծապէս վնասակար են տղոց առողջութեանը:

Նորածին տղուն գլուխը փափուկ է, իւր ամբողջ մարմնոյն պէս. ոսկորներն դեռ ջիւք են, անոնց ձեւը հաստատուն կերպով կազմաւորուած չէ. և արտաքին գործողութեան մը ազդեցութեամբ կրնան կերպարանափոխիլ:

Այս կազմակերպութեան հարկաւոր միջոցին ինչ կ'ընեն մարդիկ, Կ'առնուն տղան անձուկ բանտի մը մէջ կ'արգելուն, և անով անոնց բարեկարգ աճմանը խանգարելուն պատճառ կ'ըլլան:

Բայց կ'ըսեն. Տղան՝ յաճախ անկման ենթակայ է, և իր առաջին քայլերն՝ շարունակ վտանգ մըն են իրեն: — Ի՞նչպէս ուրեմն կը մեծնան գեղացի կտրիճ տղայքն, որոց ոյս հարկաւոր խնամքը կը պակսի: Կ'իյնան, բայց մէկէնիմէկ կ'ելլեն. և չենք յիշեր ամենեւին գեղացի տղայ մը տեսած ըլլալ՝ որ իր առաջին քայլերուն անփորձութեամբը ինկած կամ վնասուած ըլլայ:

Առանց ոյդ արգելարանին մեծցած տղայն՝ իրաւ է որ մերթ ընդ մերթ կ'իյնայ, ու այն անկման վտանգովը կը սորվի աւելի մտադիր ըլլալ և նուազ անհստակ ազադային

մէջ. անկէ զատ կ'իմանայ թէ քայլելու ժամանակ իր տկարութիւնը ղինքը ենթակայ կ'ընէ վտանգաց. ուստի զգուշութիւն կ'ընէ աւելի խնամքով քայլելու, և անկէ ետքը ինչ ընելիքը կը մտածէ: Այսպէս պահպանողական բնազդում մը և նեղութիւն քայլելու վախը իր արթնցած զգացմանցը մէջ առաջիններէն կ'ըլլան, և մտացը գործունէութիւնը շարժման մը մէջ կը դնեն: Բայց իր անկումները՝ վտանգաւոր հետեանք մը չեն կրնար ունենալ. վասն զի նոր քայլել սկսող տղան՝ բարձրէն չի կրնար խնալ. և իր պզտի ձեռքերը՝ բաւական կ'ըլլան վտանգը թեթեւցնելու, և սաստիկ ու ցաւ առթող ցնցմանէ մը պահպանելու:

Իսկ ընդհակառակն այն տղայն որ այսպիսի անյարմար միջոցով մը կը պաշտպանուի, վստահ անոր վրայ՝ ամենեւին զգուշութիւն չբանեցնելու: Մտադրութիւն չընեն զգուշանալու. կ'իյնայ, բայց ամենեւին հոգը չէ. գործիքը անկումը կը չափաւորէ, և անկէ իրեն վտանգ մը չպատահիր, ուստի և չվախնար, և զգուշանալու հոգ չընեն, որով իր ասպնդութիւնը՝ թշնամի մը կ'ըլլայ իր կատարելութեանը: Բայց եթէ օր մը մայրը կամ դայեակն ու դատտիաբակը մոռնան անով ղինքը պահպանել,

տղան գարձեալ նոյն անհոգութեամբն ու վստահութեամբ պիտի քայլէ. պիտի խնայ, և այնպիսի վնասակար կերպով մը՝ որ թերեւս բոլոր կենացը մէջ անոր հետքն կամ նշանը վրան կրելով:

Այսպիսիք են ահաւասիկ արգելոցի կիրառութեան իրական հետեանքը, և գըլխաւոր անպատեհութիւնք. այնպիսի գիւտի մը որ իր յաջողութիւնը մարց ու դատարարակաց ծուլութեանը պարտքեւան է:

Ասոնք հարկ է գիտնան թէ տղայք ոչ երբէք վտանգի մէջ կ'իյնան, բաւական է որ պէտք եղած արթնութիւնն ըլլայ վրանին. մինակ չթողուին, և մանաւանդ՝ եթէ արժանապէս սիրուին:

Քանի մը խօսք ալ գրուցենք անոնց առջի քայլերը դիւրացնելուն վրայ՝ որ մարց գլխաւոր զուարճութիւն մը կը սեպուի արժանապէս:

Լայն և ընդարձակ կապերտի մը վրայ կը նստեցնեն ղինքը, և իր չորս կողմը կը շարեն սերած խաղալիքները. տղուն ամէն հոգն ու գբաղմունքը անոնց վրայ է, իր վրայ հսկող ու խնամոտ աչքը անոր վրայէն չհեռացընող մօր մը առջև: Իր առջի քայլը կ'ըլլայ՝ ձեռք ձգելու համար այնպիսի խաղալիք մը՝ որ գիտմամբ իրմէ հեռու դրուած է: Ա' երկնցընէ իր պզտի ձեռքերը.

օգնութիւն կը խնդրէ մօրմէն՝ որ աշխատանքի զբաղած՝ բայց միանգամայն անուշութեամբ մը կը գիտէ զինքն. կը ձեռացընէ չլսել անոր ձայնը. տղան կը շփոթի, կը տագնապի. ինքիւր վրայ կ'իյնայ, ոտքերուն ու ձեռացը վրայ կը քայլէ, կ'ելլէ կ'իյնայ. վայրկեան մը կ'անդուն կը կենայ: Քիչ ատենէն պիտի սկսի քայլել:

Վերջապէս կը քայլէ. և մայրական ձեռաց օգնութեամբ կը համարձակի խուցին մէջ առաջ երթալ, գեղեւեալ ու անխորձ քայլերով: Իր ուժին այս առաջին հրաճանդացը մէջ՝ ամենեւին պէտք չէ խաբել զտղայն: Չէ՛ղ գրութիւն մըն է բռնել զինքը, և ետքը վստահ տեսնելով զինքը ապահոված պաշտպանութեամբ մը, մէկէնիմէկ թողուլ. վստան զի անվստահ ըլլալու կը սովորի. կ'իմանայ իր տկարութիւնն, ու ալ չհամարձակիր 'ի յառաջագիմութիւն: Աշխատանքէ ու նեղութենէ չվախցող մայրը՝ պէտք չէ երբէք որ տղաքը կարօտ ընէ այն գործիքներուն՝ որոնք զիւրացընող կը սեպուին տղոց քայլերուն. անոնց առաջնորդելու համար ձեռք ունի, և մայրենի սիրտ՝ զանոնք անկիմանէ զգուշացընելու. անանկով շատ աւելի աղէկ կը պահպանուի տղան, քան թէ ծիր և արթուն մօր մը համար անօգուտ զանազան գործիքներով:

Արտասուք՝ բնական են մարդկային ամէն հասակի. անոնց աղբիւրը ոչ երբէք կը ցամարի: Մայրը ցաւօք և արտասուօք իր զաւկին կեանք կու տայ, որդին արտասուօք կ'ընդունի այդ կեանքը: Իր առաջին ձայնը՝ արտասուաց ձայնն է:

Երկար ատեն արտասուք իր միակ լեզուն են. անոնցմով կը յայտնէ իր տկարութիւնը, նեղութիւններն ու պէտքը: Տղայոց այս ձայնը լռեցընելու համար, զանոնք քնացընելու վախճանաւ՝ սովորութիւն է որրել: Արդեօք օգտակար թէ վնասակար է այս սովորութիւնը, պատասխանը բժշկաց կը վերաբերի: Բայց ուրիշ միջոց մըն ալ կայ նոյն նպատակին հասնելու, և որուն գործածութիւնը մասնաւոր կերպով կը յանձնենք մարդ: Այս միջոցը երգն է:

Երբ տղայն կու լայ, և այն արտասուաց պատճառը ոչ բարկութիւն է և ոչ հաճոյք, մայրը մէկէնիմէկ պէտք է իմանայ թէ նեղութիւն մը ունի. փութայ որրանին քով, և առանց որրելու՝ տղայոց համար մասնաւոր յօրինուած անոյշ ու քաղցրաճայն

երգ մը նուազէ։ Այն ձայնը՝ մէկէնիմէկ կը մխիթարէ զմանուկն, կը հանդարտեցնէ զինքը, ու արտասուքը կը լռեցնէ։ աշուճները կը դոցէ, մտադիւրութեամբ կ'անսայ մայրենի երգին, չրթանցը վրայ ժմիտ մը կը փայլի, և պտերուն վրայ ինչած արտասուքը կը ցամաքին։ Քաղցր հանգիստ մը կը յաջորդէ անոր տաղնապներուն և աղաղակին։

Մարդուս բոլոր կենացը վրայ իր ազդեցութիւնն ունեցող երաժշտութեան արուեստը, անտարբեր չէ մանկութեան հասակին նկատմամբ ալ։ Անիկայ կը ցամաքեցընէ արտասուած աղբիւրը։ կամ մարդուս սրտին մէջ այլ և այլ զգացմունքներ արթնցընելով, անոյժ արտասուք կը հոսեցընէ։ Խաղաղ կը ներհեցընէ նեղութիւն կրող տղայքը, իսկ ուրիշ հասակներու մէջ ալ կը հանդարտեցնէ կենաց տաղնապներն, և ամենէն աւելի սաստիկ ցաւերը կը մեղմացընէ։ Սուրբ զիրք կ'աւանդեն թէ Գաւիթ՝ երաժշտութեամբ Սաուդայ վրայ տիրող այսը կը հեռացընէր. հեթանոսական հնութիւնն ալ՝ Որփէոսի քնարովը զործուած զարմանալիք կը պատմէ։

Բայց ինչ հարկ է գրոց մէջ փնտռել մեր այս խօսքին ապացոյցը, երբ իւրաքանչիւր ոք՝ նոյն իսկ իր անձին վրայ փորձած

ու տեսած կրնայ ըլլալ երաժշտութեան զարմանալի ազդեցութիւնը։

Երաժշտութիւնը հարկաւոր է մօր ի դաստիարակութեան, ուստի և կանուխեկ հարկ է սորվեցընել զայն օրիորդաց։ Առաջին հասակին մէջ իր ազդեցութիւնը զօրաւոր է, և արդիւնքը արագ։ Ո՞ր մը երգը՝ որրոցէն լսուած ամենէն աւելի բարձրագոյն աղաղակները կը լռեցընէ։ Բայց իր երգերն՝ դայեակներու կամ աղախնայց բերանը երգածներուն նման աններդաշնակ և ծանրալուր չըլլան. այլ մանաւանդ դաշնակաւոր և կանոնաւորեալ։

Եւրոպական քաղաքակիրթ ազգաց մէջ սովորութիւն է՝ երաժշտութիւնն հարկաւոր միջոց մը սեպել զաստիարակութեան։ Վասն զի անոր զերագոյն նպատակն է կատարեալ ներդաշնակութիւն մը հաստատել մարդկային ամէն կարողութեանց մէջ. երաժշտութեամբ ալ՝ ձայնը նման օրինաց կ'ուղէ հնազանդեցընել։ Խաղի վրայ կ'առնու մեր զգացմունքները, ճիշդ ներդաշնակութիւն մը՝ հաճոյական կերպով զանոնք կ'արթնցընէ, ինչպէս սխալ կէտ (note) մը կրնայ աւրել։ Արդեօք մեր զգացմունքն երաժշտութեան տակ դնելով, մասնաւոր պաշտօն մը չունին բարոյական ներդաշնակութեան մեծ օրինաց մէջ, առ որ

կը դիմէ դաստիարակութիւն: Այս երկու կարողութեանց, երաժշտութեան ու դաստիարակութեան մէջ, ներքին ու ծածուկ յարաբերութիւններ չկան: Մոնթէյնը գաղղիացին կը զրուցէ թէ իր մանկութեան հասակին հայրը ամէն առաւօտ երաժշտութեան ձայնով մը զինքը կ'արթնցընէր: Իր դրուածներն ու հանճարը յայտնապէս կը ցուցընեն թէ իրեն ազդեցութիւնն ունեցած է երաժշտութիւնն:

Ուրիշ դիտողութիւն մըն ալ հարկ է բնել: Եթէ երաժշտութիւնը տղուն արցունքը դադրեցընելու աղբիւր մըն է, կրնայ նաև օգտակար ըլլալ անոր ականջն ու ախորժակը կրթելու: Եւ կը տեսնենք որ երաժշտականաց տուներուն մէջ մեծցող տղայք՝ իրենց տխեղծ հասակէն կատարեալ տեղեկութիւն ունին օրինաց ներգաշնակութեան: Համեմատ ձայն մը զիրենք կը զուարթացընէ, մինչդեռ աններգաշնակ ու խոշոր ձայն մը՝ անոնց արտասուացը պատճառ կ'ըլլայ: Այս դիտողութիւնս կրնայ ըլլուիլ այն ազդերուն վրայ՝ յորս ծագած է այս արուեստը. Գերմանիա և Իտալիա յայտնի օրինակներ են: Ուստի կը սորվի սոխակ իր գեղեցիկ դայլայիկներն, բայց իր ծննդեանն անտառները զուարթացընող իրեն նմաններէն:

Տղուն անբաւականութիւնը՝ կը շարունակէ անոր կենաց ամբողջ առաջին շրջանին մէջ: Սակայն իր տկարութենէն առաջ կու գայ ոյժը, անոր անբաւականութենէն՝ իր կարողութիւնը: Անոր համար գիտնալով թէ օր մը ինչ պիտի ըլլայ, հարկ է ատենին ամէն բան անոր սորվեցընել. քալելը, խօսելը, իր անդամները գործածել, մինչդեռ իրմէ անհամեմատ ստորին դասակարգութեան մէջ եղող անբանք՝ ծնած ատեննէն կրնան գործածել իրենց ամէն կարողութիւններն: Հաւկըթէն դեռ նոր եւած վառեակը՝ իր մօրը հետ դարի կ'ուտէ. և ախոռին մէջ մտրուկը՝ ծնանելէն միայն քանի մը ժամ ետքը կը սկսի ցատքըռտել. իսկ տղան բոլորովին կը թունայ կը տկարանայ՝ եթէ իրեն սորվեցընելու խնամք չըլլուի:

Այս պատճառը այն է որ անբանք՝ սահմանաւոր բնազդում մը ունին, ուսկից անդին անկարելի է իրենց անցնիլ, մինչդեռ մարդս այնպիսի բանականութեան մը տէր է, որուն զարգացումը անսահման է: Անոր

Համար տղայն այլ և այլ կարօտութեամբք կը ծնանի, և անոնց ամենուն դարմանը՝ իր ասպազայ գերազանցութեանը մէջ է: Ապրելու համար՝ հարկ է որ ծառայեն իրեն. վասն զի անբաւական է ընդունած կեանքը պահելու. ուստի և մօրն յանձնուած է զինքը խնամելու հոգը: Այս հարկաւոր օգնականութիւնը՝ զոր ընտանիքը կը ցուցնէ տղուն, ատեն պիտի գայ յորում տղայն ալ ընտանեաց պիտի դարձնէ: Անոր մանկութիւնն խնամողները պիտի ծերանան մէկ օր մը, ինք պիտի ուժովեայ անոնց տկարացած ատենը, և ձեռքէն բռնած պիտի առաջնորդէ այն պառաւեալ մօրը՝ որ այնչափ ատեն որրեց զինքը իր գրկացը մէջ:

Այս փոխադարձ տկարութեան, օգնութեան և օգնականութեան հասարակաց պիտոյից մէջն է ընտանեաց կապը: Անոր համար է որ ընտանիքը միայն մարդուս մէջ է, և անբանք չեն ճանչնար անոր օրէնքները: Կրնանք նսեւ ըսել թէ անոր մէջն է գաղտնի պատճառներէն մէկն, որոնցմով մարդս ծնած ատեն զօրաւոր չէ, չունի կաւարեալ բանականութիւն, և անբաւական է ինքզինքը խնամելու. այլ տըղայութեան հասակին բոլորովին տկարութիւն է, և ամենևին փափկութիւն: Նե-

ղութիւն կը քաշէ, ամէն բան կը պակսի իրեն, անդադար կ'արտասուէ, կը գանգատի, կը հառաչէ. և նոյն խել իր արտասուելու զիւրութիւնը՝ կարօտութեանցը շատութիւնը կը ցուցնէ:

Բայց այս տկար արարածին քով մայր մը գրած է Աստուած. — պահպանութեան և սիրոյ հրեշտակ մը:

Մայրը կը գուշակէ անոր կամքը. անոր հետ մէկտեղ կը կրէ. զիտէ անոր վիշտերը թեթեւցընելու հնարքը. ինքն է անոր ոյժը, անոր բազուկներն: Բայց այդ բազուկներն երբեմն խիստ հաճկատար են. անոր համար կ'ուզենք ցուցնել չափազանց սիրով իրենց զաւկները սիրող մարց՝ թէ ինչպէս կարգէ դուրս գործով մը կրնայ դժնդակ հետեանքներ ունենալ ի դաստիարակութեան:

Նթէ տղայն կու լայ, վասն զի նեղութիւն մը ունի, — ինչպէս եթէ ահուս կը հանէ, կամ մարմնոյն ուրիշ մէկ մասը կը ցաւի, — այդ արտասուքը լռեցընելուն հնարքը արդէն սորվեցուցինք մօրը: Իսկ եթէ կ'արտասուէ՝ մօրն օգնութիւնը խնդրելով, ինչպէս եթէ ծարաւ ունի կամ անօթի է, կամ որրանին մէջ հանգիստ չէ, պէտք է փութալ ու անոր արտասուքը զազրեցընել:

Ամէն անգամ որ պէտք մը կը յայտնէ, արժան է անմիջապէս օգնել անոր. բայց հարկ չէ որ մայրն տղուն գերին ըլլայ. ուստի երբ հաճոյք մը վրան կը տեսնուի, մերժելու է: Տղան կը սկսի լալ. սակայն պէտք է թողուլ որ արտասուէ. ալ աւելի ձայնը կը բարձրացընէ, և բոլոր տունը աղաղակաւ կը լեցընէ: Այն ժամանակ պէտք է որ մայրը՝ առանց տղուն երեսը նայելու, առանց անոր յուսահատական ձայներուն ականջ կախելու սենեկէն դուրս ելլէ, ու զինքը մինակ ձգէ:

Տղան կ'ապչի կը մնայ. չի կրնար հասկընալ թէ ինչպէս զգայուն, զինքը սիրող, իր ամէն պիտոյիցն հասնող, իր իրաւացի արտասուքը մէկէն սրբելու ջանացող մայր մը, իրմէ երես կը դարձընէ կամ իրմէն կը հեռանայ: Այն ատեն ալ աւելի կը սկսի ձայնը բարձրացընել. և մայրը՝ որ կը լսէ, պէտք չէ ամենեւին իրեն քով երթայ: Կը հասկընայ տղայն. կ'ամաչէ, կը դուշակէ, կը լսէ, և ալ ինքը կը սկսի փախչիլ մօրը ներկայութենէն: Ալ անկէ՝ ետքը ուրիշ քանի մը անգամ ալ նոյն փորձը կ'ընէ, ու անոնց անյաջողութիւնն ալ նկատելով, բոլորովին կ'ուղղուի:

Բայց եթէ այն զգայուն սիրտ ունեցող մայրերէն ևս, որ չեն կրնար իրենց տղայ

լալուն ձայնը լսել, ուստի և առանց ետեւ առջև մտածելու՝ անոնց ամէն կամբը կը կատարեն, յուսալով թէ անանկով տղան պիտի հանդարտեցընեն, քուղաւակդ անձնահաճ, կամապաշտ, բուռն և անհաստատ բնաւորութեան տէր կ'ըլլայ: Իր հաճոյքն որ անդադար կը նորոգուին և ոչ երբէք դո՛հ կ'ըլլան, չափ ու սահման չեն ճանչնար. կարելին ուզելէն ետքը՝ կը սկսին անկարելին ալ սլահանջել: Ու երբ չես կրնար հաճել, անոր արտասուաց և աղաղակի ձայնը կը բարձրանայ, և այն ատեն կը հասկընաս թէ քու անարդ կամակատարութեամբդ ալ չի կրցար հանգիստդ ապահովել: Վնասակար զիջումն է անիկայ, յորմէ պէտք է որ խնամով զգուշանայ մայրը. վասն զի վտանգի մէջ կը գնէ իր իշխանութիւնն ու տղուն ապագայ բարեբաստութիւնը, առանց կարենալու ապահովել անոր ներկայ հանգստութիւնը:

Առջի անգամ որ իր կամքին դէմ բան մը ընես, ինչուան այն օր ըրած բարիքներդ կը մոռցուին. անակնկալ զիմադարձութիւն մը՝ գժնդակ զարմանքի ու դառն աղիտից սլատճառ են իրեն: Իր ամէն կամբը կատարելու վարժող տղայն՝ ալ ուրիշ բանի չփափարիր, բայց եթէ միայն մէկ բանի մը. ու կը սլահանջէ զայն թախանձանօք, կա-

տաղութեամբ ու կիրքով. բայց անանկ բան մը կ'ուզէ զոր անկարելի է մօրը շնորհել: Այդ կարծեցեալ գրկման վրայ բոլորովին յուսահատութեան մէջ կ'իյնայ տղան. անխառնութիւն կը սեպէ մօրն ըրածը. վասն զի չկրնար հասկընալ թէ ինչո՞ւ համար յամենայնի իրեն կամակատար մայրը՝ այն ատեն իրմէ երես կը դարձընէ:

Բայց եթէ ուրիշ կողմանէ ալ ուզենանք նկատել այս կերպ դաստիարակութեան վնասներն, ինչ սոսկալի աւերմունքներու պատճառ պիտի չըլլայ այն: Տղան կը մեծնայ, կը հրամայէ, և խրաբանչիւր որ կը փութայ իրեն հնազանդիլ. առաջ որ իր դայեակին բռնաւորն էր, կը սկսի տան ծառայից, աղախնայց, հրահանդէին, ընկերակցաց, և ինչուան իր մօրն ալ բռնաւորն ըլլալ: Ամէն անգամ որ իր կամբին գէմ կենան, կը փութայ անոր քով՝ որուն տկարութիւնը գիտէ, և յուսահատ արցունքներ կը թափէ անոր գրկացը մէջ. մայրը մէկէնիմէկ հրամաններ կու տայ, և տղուն կամքը կը յաղթանակէ: Հասակը կ'առնու և մարդ կ'ըլլայ, և օր կու գայ յորում աշխարհի հետ ալ վերաբերութիւն պիտի ունենայ: Հօրը տան մէջ սորված է որ ամէնքն իրեն զուլս ծուխ. հրամայելու վարժած է, ու չզիտեր թէ ինչըսել է հնա-

զանդիլ: Կը կարծէ թէ աշխարհի մէջ ալ ամէն բան իր ուզածին և իր փափաքին համաձայն պիտի ըլլայ: Սակայն որչափ մեծ է իր խաբէութիւնն. հպարտ, ամբարտաւան և իշխանական կերպով մը կ'երևնայ յաշխարհի. բայց աշխարհք շուտով կ'իմացընէ իր չափը. աշխարհք՝ որ իրական մեծութիւնն ալ արհամարհելու վարժած է, որ իրաւամբ իշխողներուն ալ դժուարաւ կ'ուզէ խոնարհիլ, որ ճշմարիտ՝ բայց սարձենկոտ հանճարներն ալ կը նախատէ, կը սորվեցընէ աշխարհ այնպիսոյն իր չափը:

Այն սոսկալի դասով իշխանասէր մարդը իր ամէն ապահովութիւնն կը կորուսանէ. երբեմն ալ մէկ ծայրէն մէկալը անցնելով, ամէն բան սահանջելէն ետք՝ ամենուն կամացը գերին կ'ըլլայ. և առաջ որ անտեղիտալի կազմի մըն էր՝ յամէն հողմոյ տատանող եղէգն մը կը դառնայ. և աշխարհ՝ որ երկար ատեն արհամարհած էր անոր ամբարտաւանութիւնը, կը ծիծաղի անոր տկարութեանը վրայ. որով անկարող ու արհամարհեալ անձ մը կը սեպուի: Մայրը միայն իրեն մնացած է. ինք և եթէ կ'ըլլայ անոր նեցուկ՝ երբ այս ջախջախ բոյսը իրեն կը կռթընի. վասն զի կնիկ մարդու ընտիր բարեմասնութեանց մէկն ալ գուրն է՝ որ ոչ երբէք կը յողնի, և առ որ

մարթ է ամենայն ասպնդութեամբ դիմել միշտ: Բայց միթէ այդ էր մօր մը ակնկալութիւնը իր որդւոյն համար. այդպիսի ապագայ մը կը յուսար իրեն: Աւաղ. իր առաջին դաստիարակին աննախադգ կառավարութիւնը պատճառ եղաւ զինքը թշուառ ընելու:

Վասն զի փոխանակ չափաւորելու անոր ախորժակներն, աննախատես ու զաչացու մայր մը՝ անխոհմութեամբ վերուցեր էր անոր առջևէն ամէն արգելք. փոխանակ իմաստութեամբ չափաւորելու իր նորանոր հաճոյքն, պատճառ եղեր էր անոնց չառնալուն, ամէն անգամ գոհ ընելով զինքն և իր կամքը: Քաջալերեր էր անոր ամէն զառածմունքն և անկարգութիւնքը. վարժեցուցեր էր զինքն փափաքածն մէկէն ձեռք ձգելու: Չիճանչնար թէ որ բանն է զոր չկրնար պահանջել. իր փափաքները, կարգէ դուրս փափաքները, անհամեմատ են իր կարողութեանը հետ: Կը փափաքի իր կրցածէն վեր բաներու. անանկ բաներու ձեռք կը զարնէ, զորս անհնար է գլխաւորել. և իր փափաքանաց ու միջոցներու անհաւասարութենէն՝ դատապարտուած է անօգուտ՝ բայց յուզեալ կեանքի մը. կը մերթէ կ'օտարացնէ զինքն այն խաղաղ դաւառներէն՝ ուր միայն մարթ է հանդի-

պել ճշմարիտ բարեբաստութեան, և որ գերագոյն նպատակ մըն է ամէն գործունէութեան:

Այսպիսի վախճան սլիտի ունենայ ապագայի մը մէջ զոր մայրն դեռ չի կրնար նկատել. և յայտնի ապացոյցք իրեն հաստատամտութեան պակասութեանը՝ զաւկին՝ արտասուացն առջև: Ուր ընդհակառակն պարտեղան էր սորվեցնել իրեն՝ որ միայն զայն խնդրէ, անոր յուսայ՝ որ իրաւացի կամ հարկաւոր է: Արժան է որ մայրը զիտնայ զանազանել հաճոյականը՝ հարկաւորէն. փոփոխակի արտասուել տայ, ու սրբէ անոր արտասուքը. բայց չթողու որ չցամաքին այն արտասուք՝ մինչև դաստիարակութեան գործոյն լրումը:

Տղան կը սկսի քայլել. իր փորքիկ մարմինը կամաց կամաց կը սկսի գտնել իր հաւասարակշռութիւնը. ծնկուրները՝ թէպէտ երբեմն կը տկարանան, այլ ընդհանրապէս կրնան վերցնել մարմնոյն ծանրութեան բեռը. ամէն օր նոր յառաջագիմութիւն մը կրնանք տեսնել: Մայրն շնորհակալ ըլլա-

լով Աստուծոյ որ այդ պզտի դուարթունք իրեն չնորհեց, ցնծութեամբ կը նայի անոր վրայ. անիկայ իր ուրախութիւնն է, իր բոլոր պարծանքը: Տարիներն որ կ'անցնին, անպտուղ չեն իրեն համար. վասն զի անոնց մէջ տղան առաջին դաստիարակութիւն մը ընդունեցաւ, բնական դաստիարակութիւն մը, որ իրեն մասնաւոր կերպով սորվեցուց իր ամէն անդ ամոց և գործարանաց կիրառութիւնը:

Այլ ահաւասիկ կու գան կը հասնին դաստիարակութեան համար հարկաւոր տարիներ: Աղէկ հող գտնող տունի մը, երկար ատենէ 'ի վեր մչակուած, և բաւական զինքն ընդունելու, ալ կը սկսի արագ արագ մեծնալ. ուստի առանց դանդաղելու արժան է պատրաստել այնպիսի պաշտպաններ՝ որ մրրկաց դէմ զինքն ասպնդուցընեն, պէտք է գտնել ու պատրաստել այն ասպնդի տեղուանքը՝ ուր պատսպարի արեւուն կիզիչ ճառագայթներէն, և հարաւային հողմոց չորցընող փչմունքէն:

Պատրաստ եղիր, ո՛վ մայր քաջասիրտ, ահաւասիկ՝ անստուգութեանց ժամը, կը հասնի, անդադար զբաղմանց ժամանակը. դժուարին գործ մըն է, ծանր բեռն մը, որունի հարկ է պատրաստուիլ:

Բայց մայրը՝ խռովեալ աչքով մը տես-

ներով իր պարտուցը դժուարութիւնն ու չատութիւնը, կը սկսի թուլութիւն և լքում մը խմանալ: Այս տկարամտութիւնը գտվելի չէ. վասն զի ընդհանրապէս Աստուծոյ պաշտպանութեան վրայ տարակուսելէն առաջ կու գայ: Մայրն անշուշտ կը մոռնայ թէ միայնակ չէ առաջնորդելու, պաշտպանելու և սորվեցընելու իր տղուն. կը մոռնայ անշուշտ թէ Աստուած մը կայ երկինքն, որ կը լսէ ամէն գանգատներն, ու կը տեսնէ ամէն ջանքերն, և թէ աղօթքն ալ միջոց մըն է առ դաստիարակութիւն:

Սակէ դատ՝ միթէ մօր մը սիրտը մասնաւոր սէր, մասնաւոր փառասիրութիւն չիղգար այն պզտի արարածոց վրայ, զորս այնչափ խնամով կը սիրէ: Ո՛վ կրնայ տարակուսիլ անոնց էութեանը վրայ: Այո, այդ միայն բաւական է: Անոր մէջ պիտի ըլլայ մօր մը զիտութիւնը, անոր անխաբելի զիտութիւնը. անիկայ պիտի ըլլայ անոյշ դաստիարակ մը, և գեղեցիկ երաշխաւորութիւն մը մօր մը ասպագայ ջանիքը:

Կանուխ ձեռք զարնելու է դաստիարակութեան գործոյն. ասիկայ հարկաւոր կէտ մըն է: Տղան ծնանելուն պէս սկսելու է զանիկայ կրթել. վասն զի այն ատենէն կարօտ է առաջնորդութեան մը, և որուն

միայն մօր մը ձեռքը բաւականութիւն ունի: Եւ Երանական սկսիլը՝ ապահով միջոց մըն է գործը դիւրացնելու, և մօր մը աշխատանքն օգտակար ընելու: Եկեղեցւոյ վարդապետներէն մէկն՝ գեղեցիկ օրինակով մը կը բացատրէ այս խօսքիս ճշմարտութիւնը. « Ինչպէս, կ'ըսէ, գետնի վրայ մատով բացուած ճամբու մը մէջէն կը քալէ ջուրն, ասանկ ալ տղան իր փափուկ և տրկար հասակին մէջ՝ այն ճամբան կ'առնու, զոր իրեն կը ցուցնեն. կը թողու որ ուզած տեղերնին առաջնորդեն »:

Տղան աղբիւր մըն է՝ ուստի կը ձեւանայ գետը. իր բերած ջուրերը առողջարար կամ ապականեալ կրնան ըլլալ, բայց գետը նոյն է՝ ինչ որ կը բերէ առուակը:

Աշխատելու է ուրեմն, ու վերստին մայրեր. ընկերական գործոյն արուեստաւորներն էք դուք. պէտք է ծուլութիւն ընել, անհոգութիւն կամ սնոտի վախեր ունենալ. այլ արժան է սորվիլ, մտածել և գործել: Վասն զի եթէ փոխանակ գործելու՝ դատարկութեան սրտապիք, ու կոյր գորովոյ մը վնասակար ցոյցերը տաք ձեր որդւոց դաստիարակութեանը ժամանակ, գէշ ընազդումներն կը սկսին խմորիլ, վնասակար միտումներն իրենց գիրքը կ'առնուն. և անդարման կ'ըլլան եթէ չաճապարէք անոնց դէմն առնուլ:

Մի խարուիք անոնց հասակէն. վասն զի եթէ անոնց բանականութիւնը գեռ քունի մէջ է, այլ զգայարանքնին՝ ի կատարեալ արթնութեան. անոնցմով կը տեսնէ տղան, կը համեմատէ ու կը նմանի. և որովհետեւ բանականութիւնն գեռ այն կարողութիւնը չունի՝ որ դրսէն եկած այլ և այլ ազդեցութեանց մէջ ընտրութիւն ընէ, երեակայական ազդեցութեանց աւելի դիւրաւ և աւելի ախորժանօք կը հետեւի. որ և իցէ պատկեր, տեսարան, նիւթական և զգալի առարկաներ աւելի ստատիկ տպաւորութիւն կ'ընեն անոր սրտին վրայ:

Մայր մը պէտք է որ նոյն միջոցները գործածէ տղուն դաստիարակութեանը համար. բանավարկութիւնն մէջ բերել և անանկով ուղեղ զինքն համոզել, անօգուտ աշխատանք է. պէտք է որ անոր զգայարանաց հետ խօսի, և զանոնք առնու միջոց տղուն տեսութեանն ու դաստիարակութեան. բայց մանաւանդ օրինակով խօսի անոր հետ:

Օրինակը՝ ամէն խօսքէ աւելի կ'արժէ. վասն զի օրինակը գործ է, մինչդեռ խօսքը պարզապէս վարդապետութիւն մըն է: Գեղեցիկ խօսքեր լսելով, զարմանք է որ տղուն սիրտը գեռ ցուրտ և անտարբեր մնայ. բայց աղնուական օրինակ մը կ'ոգե-

ւորէ զինքը, և գրեթէ բռնի կը յորդորէ 'ի հետեոգութիւն:

Մայրը՝ օրինակով, խօսքով սորվեցուցածէն աւելի կ'ազդէ տղուն վրայ. ամենէն աւելի գեղեցիկ միջոցը՝ աղէկ գործելն է. անով իմանալի կ'ընէ իր խօսքերը, և սիրելի՛ իր անձը: Թէպէտ և ամէն բան իր մէն կը ծագի քայց մասնաւոր երեք առաքինութիւն իր գործն են. ինքը միայն կըրնայ ազդել տղուն զհաւատս, և անոր գեղեցիկ յոյսերը՝ մաքրութեան քոյր՝ պարկեշտութիւնը, և աղքատաց վրայ սէր ու նենալը:

Հաւատքը չսորվեցընել, թշուառութեանց և եղեռնագործութեանց մատնել է զտղայն. անդատին 'ի ծննդենէ ունեցած աղէկ կամ գէշ բնազդմանցը համեմատ: Չսորվեցընել զպարկեշտութիւն, մատնել մըն է զինքը ամէն տեսակ անառակութեանց, որոնց ըրած ահաւոր աւերումները չենք ուզեր նկարագրել, և զոր կը նկատեն մարք իրենց տղայոց երեսին կանխաժաման խորշումներուն վրայ, և որոց վկայք են իրենց թափած ծածուկ ու շատ անգամ անօգուտ արտասուքը: Չսովորեցընել 'ի գթութիւն, ամենէն աւելի աղնուական առաքինութիւններէ օտար սիրտ մը կազմել է տղուն սիրտը, որոնցմով իր աստուածադիր բարձրու-

թեան կը հասնի մարդ, և որք զինքը երջանիկ կ'ընեն:

Տգէտ ու տկար կը ծնանի տղայն. արժան է որ մայր մը հրահանգէ զինքն և զօրացընէ: Երբ տարիներն կը սահին կ'անցնին, առանց ուսմանց գեղեցիկ արդիւնքն հետերնին բերելու, տարակոյս չկայ որ յանցաւոր է մայրը: Պիտի հասնի ու գայ՝ Ստուծոյ խիստ համար մը տալուն օրը. վասն զի վատութեամբ կամ անհոգութեամբ երեսի վրայ ձգած է այն աշխատանքը, և չէ ուղած հասկընալ իր պարտուց մեծութիւնը:

Փոխանակ երկնից համար քրիստոնեայ մը մեծցընելու, գէշ կիրք մը աւելցուցեր է աշխարհիս վրայ: Պէտք է որ քրիստոնեայ մարք աղէկ ըմբռնեն իրենց պաշտաման հարկաւորութիւնն ու սրբութիւնը: Ստուած իրենց ձեռքն յանձնած է իր ամենէն աւելի սիրելի արարածները, իրենց յանձնած է այն նորահաս սրտերը՝ զորս պիտի գեղեցկացընեն և պատրաստեն երկնից: Բայց պէտք է միանգամայն զիտնան թէ անկարող են իրենք իրենցմէ՝ առանց ուրիշներէ լուսաւորուելու, մանկութեան հասակին դաստիարակութեանը պահանջած ամէն առաջնորդութեանը. ուստի պէտք է որ առաջուց պատրաստուին, և

մինչ չեալ այլոց սորվեցուցած աղէկ սարեւուն կերպը, իրենք նախ սորվելու և հասկընալու ետեւէ ըլլան:

Մայր մը որ գիտէ սիրել, գիտէ նաեւ ինքզինքը նուիրել և զոհել. վասն զի սէրը՝ իւր սիրտը ուրիշի ծառայութեան տալ է, և զոհը՝ սիրոյ առաւելութեան հետեանք է: Բայց մայրը մինակ իւր սրտին պէտք չէ որ հետեւի. այլ մտացն ալ խորհուրդ հարցնէ. սրտի և մտաց միութենէն առաջ կու գայ կատարեալ ուսումը:

Միակ նպատակ մը ունի ձեռք զարկած գործոյն մէջ, իր որդւոյն երջանկութիւնը, անոր յաւիտենական բարեբաւաստութիւնը: Ասոնք արգելք մը չեն իր դիմացը, պատրաստելու նաեւ երկրաւոր բարեբաւաստութիւն մը, որ խղճի կատարեալ հանդարտութեան վրայ հաստատուած է: Կը դիմէ իւր առաջադիր նպատակին՝ հաստատուն քայլով մը. և չկայ բան մը որ արգելք ըլլայ իրեն. կը տեսնէ այն կէտն՝ ուր կ'ուզէ հասնիլ, բայց կը լուէ, և խոհականութեամբ կը ծածկէ իր բռնելիք միջոցները: Սորվելու համար առաջադրած սլայմանէն դատ՝ չունի ուրիշ բացարձակ բան մը. վասն զի գործածելու միջոցներուն համար՝ յառաջագոյն եղանակ մը պատրաստելու կամ կանոն մը սահմանելու կարօտութիւն չունի: Սոր-

վեցընելու եղանակը, տղուն բնաւորութեանը համեմատ փոփոխութիւն պիտի կրէ: Եթէ ուզենայ բռնութեամբ իր կամքն առաջ տանիլ, առանց քննելու աշակերտին բնաւորութիւնը, երբէք կարող պիտի չըլլայ զինքն հնազանդեցնել: Այլ պէտք է որ քայլ առ քայլ հետեւի տղուն բարգաւաճանացը. անոր բնաւորութեանը համեմատ՝ ուսման եղանակ մը գործածէ, որ միշտ համեմատ ըլլայ նաեւ անոր նիւթական կարողութեանը: Միջոցաց միակերպութիւնը՝ հանճարի ալ հաւասարութիւն կ'ենթադրէ, մինչդեռ գիտենք որ հանճարք կը զանազանին իրարմէ: Ոմանց մտաւորական կարողութիւններն մէկէնիմէկ կը յայտնուին, իսկ այլոց կամաց կամաց, տղուն մէկը ութ տարուան հասակին՝ ամէն բանի խելք կը հասցընէ և կը սորվի, մինչդեռ ուրիշ մը անբաւական և անյարմար կ'ըլենայ մինչև տասուերկ ու տարուան հասակը: Մայր մը պէտք է որ մտադիր ըլլայ այս ամէն զանազանութեանց և չարհամարհէ. մանաւանդ թէ կրնանք ըսել թէ այս բանիս մէջ տղան պիտի առաջնորդէ մօրը: Մօր մը տեսութիւններն այնպիսի ընդարձակութիւն ունին, զոր անկարելի է տղուն շուտով ըմբռնելը: Կը տեսնէ իր նպատակը, կը փոփոխէ միջոցներն, բայց

միակերպ խորհուրդ մըն է իրեն առաջնորդող. ուստի տղուն մէկ զէշ հակամիտութիւնը հեղձուցանելու, կամ անոր մէկ առաքինութիւնը կամ ընդունակութիւնը քաջալերելու ատեն, պայծառ աչքով մը կը տեսնէ ապագայն. փորձառութիւնն ու սէրը կ'առաջնորդեն իր ընտրութեանն և միտքը կը լուսաւորեն: Իսկ տղայն բան մը չի տեսներ, և հագիւ թէ կ'ըմբռնէ. կը զգայ, և իր գործերը յարմար են յուզողութիւն. ասիկայ է իր բոլոր կարողութիւնը. ինչուան որ զայ հասնի այն օրը՝ յորում միտքը արթննայ, տեսութիւնները մեծնան, և իր զգացմանց սպարունակը ընդարձակի:

Բանավարութիւնը (raison) կը սկսի երևնալ տղուն վրայ:

Արեւ մըն է ատիկայ. ծածկուած արեւգակ մը, յուսալիր արեգակ մը, որ առտուն դէմ կը սկսի բարձրանալ, զիչերուան առատ ցօղով սրարարտացած բնութեան վրայ. ոչ գիշեր է և ոչ օր. այլ արշալոյս մը. հեռաւոր մշուշներ տարածուած են այն նոր արթնցող հարուստ բնութեան վրայ. այն առաւօտեան ժամուն դեռ բոլոր հորիզոնը լուսաւորած չէ:

Բանավարութիւնը, եթէ աղէկ կերպով առաջնորդուի, զօրաւոր միջոց մըն է կատարելութեան. ուստի մայրը պէտք է փու-

թայ օգուտ քաղելու այն տղնուական կարողութենէն: Պէտք է որ տղուն կարողութեան համեմատ լեզու մը գործածելով ջանայ կերպաւորել զայն համեմատութեամբ և օրինակաւ. յիշէ թէ բանավարութիւնը այլ և այլ աստիճաններունի՝ ինչպէս տղայն այլ և այլ հասակներ. և իրեն սորվեցընելու ատենը ամենեւին չմոռնայ թէ տգէտ տղուն մը հետ կը խօսի, չէ թէ փորձառութեամբ և տարիքով հասունացեալ մարդուն մը: Պիտի հասնի այն օրը՝ յորում հասունայ անոր բանավարութիւնը և կարող ըլլայ ինքն իրեն առաջնորդել. բայց եթէ այդ ատենը չհասած՝ մայրը խոհական արարածի մը տեղ դնելով զտղայն, կարծէ թէ իր հասկըցածը անիկայ ալ կը հասկընայ, իր սրտին դաւածը՝ անոր ալ կը դաշի, ու իրեն զգացմանցն համեմատ անոր հետ խօսի, երբէք մայրն ու տղան իրարու լեզուն պիտի չկարենան հասկընալ:

Այլ տղան հպտտակութեամբ, սովորութեամբ, կամ զինքը սիրողին անհաճոյ ըլլալու վախէն, պիտի լռէ և չհամարձակի խոստովանիլ թէ իրեն սորվեցուցածը չկըրնար հասկընալ. մայրն ալ խաբուելով պիտի շարունակէ իր ընթացքն, և անանկով տրուած ուսումը անօգուտ պիտի ըլլայ. կամ թերեւս գառն պտտոյններ ալ բերէ,

որոնք չհասունցած՝ ծառին վրայէն թօթա-
փին խնան:

Ապաժամ մտաւորական կրթութեան մը
ստոյգ հետեանքն այն է որ տղուն սիրտը
գոց կը մնայ մօրը: Վասն զի տղան տես-
նելով թէ մայրը այնպիսի լեզու մը կը խօ-
սի, զոր ինք չխօսիր և չիրնար հասկընալ,
հնազանդութեան կամ սաստի վախէն՝ բա-
ռերը միտքը կը պահէ. բայց լոկ բառեր. և
կը համոզուի թէ իր ըմբռնումը՝ մօրը ըմ-
բռնումէն տարբեր է, և թէ ամենեւին կա-
րող պիտի չըլլայ անոր միտքը հասկընալ,
ինչպէս որ մայրն ալ անկարող է իրենինը
ըմբռնել: Ուստի կը վերցընէ իր վստահու-
թիւնն անոր վրայէն՝ որ կ'ուսուցանէ ա-
ռանց հրահանգելու. և վստահութեան
հետ՝ սիրտն ալ կը գոցուի:

Բայց պէտք է բանալ այդ սիրտը. հոն է
մօր մը ճշմարիտ անդը, և անով պիտի
ստանայ իր ոյժն և իշխանութիւնը: Տղուդ
սիրտը վաստդելու համար՝ հարկ չէ որ
երկար ճառախօսութիւններ ընես զինքն
համոզելու. մի խօսիր, այլ գործէ. մի խօ-
սիր անոր հետ մարդկանց պարտքերուն
վրայ. խղճի ներքին օրինաց, ընկերութեան
ընդհանուր սկզբանց վրայ. ատոնք անօ-
գուտ խօսակցութիւններ են, որոց ոյժը
տղան չհասկընար, և որոնք պատճառ կ'ըլ-

լան զանիկայ աւելի կերպով մը քեզմէ հե-
ռացընելու:

Երբ այդպիսի նիւթոց վրայ խօսիլ կը
սկսիս, անիկայ արդէն համոզուած է թէ
պիտի չհասկընայ. ուստի և անվստահ կ'ըլ-
լայ քու տուած՝ թերեւս օգտակար ու պա-
տուական դասերուդ վրայ:

Սակայն եթէ կարենայ ալ հասկընալ, ե-
թէ ուզենայ մօրիկ ընել և անսալ քեզի,
դարձեալ խորհուրդ պիտի տանք որ լռես.
Վասն զի տղայք՝ մեծ մարդիկներէ տար-
բեր կը տեսնեն զամենայն. և մեր ամենէն
աւելի խմաստուն խօսակցութիւններն ա-
նոնց անիմանալի են, վասն զի տարբեր է
անոնց տեսութեան եղանակը: Խօսքի կա-
րօտութիւն չունի տղայն, այլ օրինակի:
Պէտք է որ մայրը բարոյականի՝ դասեր տայ
իր զաւկին, ինքնին գործադրելով անոր
խիստ օրէնքները քան թէ քրիստոսական
խմաստասիրութեան խրատներով յոգնե-
ցընել զինքը: Տղան՝ առաքինութեանց
դանազանութիւնը, անոնց սահմանը չսոր-
ված՝ պէտք է որ սորվի զանոնք գործա-
դրելը:

Թէպէտեւ դաստիարակութեան գործը
չուտով սկսելու է, այլ ուսմանց մէջ կրնաս
բիշ մը յապաղկոտ ըլլալ. որոնք առաւե-
լապէս այն տառնին են օգտակար՝ երբ ի-

րենց ժամանակին աւանդուն։ Նրեք ազգ
դաստիարակութեան ընդունակ է մարդ-
բնական, բարոյական ու ետքը մտաւոր
դաստիարակութեան։

Ամէն բանէ առաջ տղուն մարմինը կը
սկսի ձևանալ։

Զրուցեցինք թէ ինչ և որպիսի խնամք
և հոգ պէտք է ասոր նկատմամբ։ Ուստի
և մօր մը գլխաւոր դբաղմունքը պիտի ըլ-
լայ զանիկայ զօրացընելու աշխատիլ։ պա-
տուական հեղանիւթ մը ընդունելու պատ-
րաստ անօթ մըն է, հարկ է զանիկայ ըն-
դունակ ընել։

Պէտք է ուժովցընել տղուն մարմինը
հրահանգօք, վաղելով ու մարմնակրթա-
նօք։ շուտով պիտի հասնի այն ատենը՝ յո-
րում մարմինը մտաւոր ուսմանց դբաղե-
լով երկար հանգստեան մը կարօտ պիտի
ըլլայ։ ուստի և արժան է որ այդ ատենը
չհասած իր մարմնոյ ոյժն ու զօրութիւնը
ստանայ։ ապա թէ ոչ, կամ տղուն առող-
ջութիւնը զոհ պիտի ըլլայ, կամ մտաւորա-
կան կրթութենէ բոլորովին հրաժարի։

Տղան միշտ վաւիարոյ է ասդիս անդին
վաղելու և շարժմունք ընելու։ չէ թէ միայն
պէտք չէ արգելել, հապա նաև հնարք
գտնել՝ որպէս զի այդ շարժմունքը թէ ա-
ւելի սաստիկ և թէ աւելի յաճախ ըլլայ։
Նրեսը կը կարմրի, կը տաքնայ, քրտինքով
պատած է բոլոր մարմինը։ մի վախնար, և
չըլլայ թէ խաղը արգելուս։ այլ թող զինքն
իր ազատութեան մէջ, զգուշանալով միայն
որ չափէն աւելի չըլլայ ու ցուրտ չառնու-
թող խաղայ՝ ուսման չսկսած։ խաղայ դար-
ձեալ ուսման պարտպէլէն ետքն ալ, որ-
պէս զի մտաց աշխատանքը չափաւորուի։

Կը գտնուին դաստիարակներ որ պղտի
տղայոց այնպիսի բաներ կը վութան սոր-
վեցընել, որոնք անօգուտ են թէ կենաց
գիտութեան և թէ առաքինութեանց կի-
րառութեանն համար։ կը բռնադատեն ա-
նոնց միտքն, կամ ատենէ դուրս կը բեռ-
նաւորեն։ անանկ որ երբ քսան տարուան
կ'ըլլայ, արդէն միտքը բռնուած է։ վասն
զի ատենէն առաջ սպառած են իր կարո-
ղութիւններն։

Այս տձապարանայ մէջ թէպէտև դաս-
տիարակին գիտաւորութիւնը բարի է, բայց
անպտուղ։ անանկ որ իր ամէն ջանքովն ալ
հազիւ բաւական կ'ըլլայ չափաւոր ուսեալ
մը ձևացընել իր աշակերտը։ Արնայ ըլլալ

որ հոգը բարի ըլլայ և աղէկ պատրաստուած, բայց երբ անհամբեր ձեռք մը և զանակէն առաջ կը սերմանէ, հնձոց ծամանակ ունայնաձեռն ելլելուն տարակոյս չկայ:

Մօր մը գործը, որ մտաւորական դաստիարակութիւն չէ, պէտք է հաւատքով սկսի և մեծարանօք շարունակուի: Մեծարանօք՝ վասն զի կերպով մը իր պարտքն է Աստուծոյ գործոյն լրումն տալ: Մեծ արուեստագէտ մը ուրուագիծը կը շինէ, բայց կրնայ միանգամայն ձեռնառու ըլլալ գործոյն կատարելութեանը, ինչպէս նաև առիթ անոր խանգարմանը: Շրջահայեցութեան և համբերութեան գործ է. վասն զի հարկ է որ անդադար գուշակէ և սպասէ:

Չըլլայ թէ մայր մը անհամբերութեամբ՝ ճանչնալ ուղեիով դաւկին բաղդին ապագայն, փութայ անոր վրայ կանխաձուռ գատաստան մը ընել. վասն զի այդ գատաստանը՝ յաճախ յանդուգն գատաստան մըն է: Չըլլայ թէ արտմութեամբ կամ սրտի լքմամբ մը՝ տեսնելով անոր վրայ յամր դանդաղութիւն մը, ըսէ. « Ապուշ տղայ մըն է գուակս »: Այլ մանաւանդ թէ ըսէ. « Մտաւորական յարմարութիւն մը կրնայ ունենալ հայեցողական ուսմանց. թերևս որ մը տեսնեմ զինքը խորհող մը, իմաստասէր կամ բանաստեղծ մը »:

Ասանկ մտածել պէտք է չյուսահատելու համար. ասանկ խօսել արժան է, որպէս զի համեմատ ըլլայ նաև տրուած դաստիարակութիւնը:

Ասոր հակառակ, երբ կը տեսնէ իր տըղայն որ եռանդուն է և աշխոյժ, յարմար առ ամենայն և առ ուսումն, չըսէ երբէք թէ « Իմ տղուս թէ հանճարովը և թէ իմաստութեամբ նշանաւոր ըլլալուն վրայ տարակոյս չկայ »:

Այս, կրնայ ըլլալ որ ապագայն պսակէ իր անկեղծութիւնը, սակայն ամէն օրուան փորձ մը յայտնի կը ցուցնէ թէ յաճախ ընդունայն յոյս և փափաք մըն է ասիկայ, երազ մը՝ որ հազիւ ուրախացուցած՝ կ'ընդունայնանայ:

Իրաւ է որ ամենէն աւելի գերազանց բնաւորութիւններն, ապագայ մը ունեցողներն, եռանդուն և աշխոյժ բնաւորութիւններն են: Այլրքը կրակ մըն է՝ զոր մարելու համար մեծ զգուշութիւն բանեցընելու է. դաստիարակութիւնը միայն կրնայ ուղղել անոր դառաժանքը:

Մանկութեան առաջին զայրուցքը (emportement), բաւական է որ բարկութեան նողկալի նշանակքը չկրեն, վախնալու բաներ չեն. անոնք՝ ծածկուած կրակ մը կը ցուցնեն մանկան սրտին մէջ: Սակայն

որչափ անգամ տեսնուած է որ այդպիսի եռանդուն բնութիւններ մէկէնիմէկ կը մարին կ'յնան. ատենէն առաջ ծաղկած հանձարներն՝ կը մարին. մանկութեան կրակը կ'անհետանայ երիտասարդութեան ատեն, ապագային համար տրուած ակնկալութիւնները կը փճանան. մինչդեռ անգին՝ նիրհեալ ու իր վրայ յուսահատցընող բնատրութիւն մը՝ մէկէնիմէկ կ'արթննայ:

Գանդաղ խմորում մը կ'երեւնայ մանկուն վրայ: Հիւթը կը կերպարանի, առանց դըրսէն յայտնի նշանակներ տալու. հոտաւէտ ծաղկըներ կ'ընծիւղէ ու համեղաճաշակ պտուղներ: Կենաց հիւթը կը ծաւալի և ոյժ կ'առնու. և ուրիշ բանի կարօտ չէ, բայց խոհական ու բարի մօր մը առաջնորդութեան, որպէս զի օգնական ըլլայ այդ կարեւոր աշխատանքին:

Սակայն հաւասար մտադրութիւն ունենալու են մարք՝ նոյն խակ իրենց անձին վրայ: Իրենք ալ ունին զանազան պակասութիւններ, զորս հարկ է ուղղել. այլ և այլ նիւթեր՝ զորս արժան է գիտնալ և վրանին խորհրդածել. որպէս զի չըլլայ թէ ռամիկ և տնօգուտ գիտութեամբ լեցուած ըլլան՝ երբ կը սկսին ազուն բարոյական կարողութիւններն հրահանգել: Մասնաւոր կերպով արժան է գիտնել թէ արդեօք աը-

զուն միտքը նիւթահան իրաց կապերովը լեցուած է, կամ բարոյական արդիւնք՝ երկար ատեն իրեն անձանօթ պիտի մնան: Զգայական առարկաներու մէջ կը փնտռէ ու կը գտնէ իւր առաջին համեմատութեան կէտերն. և ասոր մեծապէս ձեռնառու կըրնան ըլլալ՝ մօր մը կողմանէ տրուած օրինակներն ու համառօտ դասերը:

Անձանօթ աշխարհի մը մէջ կը մտնէ տղայն. իր չորս կողմն առած կը տեսնէ օտար առարկաներ, և որոց տեսութիւնն՝ դարմանքի ու հետաքրքրութեան գաղափար մը կ'ազդէ իրեն: Ար փափաքի ծանշանալ ամէն բան. դէպ 'ի անոնց կ'երկնցընէ իր ձեռքն, և կ'ուզէ բռնել: Անանկով կը սկսին զարթնուլ իր գաղափարներն. այն առարկան որուն կ'երկնցընէ իր ձեռքն, կը տեսնէ որ տաք է կամ պաղ. թեթեւ կամ ծանր, անձայն կամ ձայն ունեցող. ասանկով կը սկսի մէկ առարկայն միւսին հետ բաղդատել. ամէն բանի վրայ շիտթ գաղափարներ առնուլ, որոնք կամաց կամաց կը լուսաւորուին, և իր մտաց գործունէութեան նախկին սնունդը կ'ըլլան:

Ուստի պէտք չէ նեղանալ՝ տղուն կարգէ զորս հետաքրքրութեանը վրայ, և ոչ ալ այն հետաքրքրութեանէն առաջ եկած վնասներուն պատճառաւ վշտանալ, կամ

զինքը խստիւ պատժել. վասն զի յանցանքը իրեն չէ, այլ իր տկարութեանը. անօգուտ ալ է պատուհասը, վասն զի տղան իր կոտորած բաներուն յարգը չգիտնալով, պատժոյն ալ վախճանը չիկրնար հասկընալ: Վասն զի կը տեսնէ թէ քանի մը օր առաջ երբ իր խաղալիքը կոտորած ատեն դառնապէս և յուսահատ կ'արտասուէր, ուրիշները կը խնայային իր վրայ. և կը զարմանայ թէ ինչո՞ւ իրեն կը սրբողին, երբ կոտորած նիւթը արհամարհ է իւր աչքին առջև: քան իւր խաղալիքը: Պէտք է տղուն խստիւ պատուիրել թէ ամէն տեսած բանին ձեռք դպցընելու չէ. այլ մանաւանդ թողուլ որ գործածէ բազմատուրեան այս զիւրին միջոցը՝ իր առաջին զգացմանց ստուգութիւնն կամ խաբէութիւնը հասկընալու համար. մանաւանդ թէ սատարել պէտք է իրեն՝ որպէս զի այս հարկաւոր բազմատուրեան աւելի կերպով ընէ: Բայց որպէս զի վնասակար չըլլայ այդ հետաքըննութիւնը, պէտք է այնպիսի առարկաներ գնել տղուն առջև՝ որ արժէք կամ գին մը չունենան. որպէս զի անոնց կորուստն կամ փճանալը՝ իրաւացի ցաւ չարտաճուէ ծնողաց: Տղան կը սկսի մեծնալ. իր ձեռքերը աւելի ճարտար կ'ըլլան, և միանգամայն կը ստանայ դժաշտողակութիւն և զվորձաւ

ուրթիւն. որով նիւթական ուսման օգուտը կը տեսնէ:

Տղաք ընդհանրապէս հետաքնին և ամէն բանի ձեռք զարնող կ'ըլլան. լսելէն աւելի՝ փորձառութեամբ եղածը կը տպաւորուի անոնց մտքին մէջ: Ճանչնալով այս խօսքիս ստուգութիւնը, ծնողք պէտք է թողուն զինքը որ համարձակ գործէ. վասն զի յայլուստ միջոցներ պակաս չեն՝ որպէս զի տղուն անփորձութիւնը կամ անմտադրութիւնը ծանրագնի չըլլայ իրենց: Երբ զի պուածով կամ իրեն եռանդուն բնաւորութեամբը՝ իրեն յատուկ բան մը խորտակէ, պէտք է յանդիմանել զինքը, բայց և ոչ ծիծաղիլ վրան. մանաւանդ թէ ցաւակցութիւն ցուցընելու է՝ որ իր անխոհեմութեամբն զրկեցաւ անկէ. սակայն զգուշանալու է կոտորած խաղալիքին նման ուրիշ մը իրեն յանձնելէն: Այն ատեն տղան՝ առանց քու յանդիմանութեանդ կամ պատուհասիդ՝ ինքնիրեն կը հասկընայ թէ նոյն իսկ իր շահուն համար հարկաւոր է որ աւելի խելօք ու մտադիր ըլլայ. և այս լուռ դասին օգուտը՝ քիչ ժամանակէն կը տեսնեն ծնողք:

Մարդուս կեանքը՝ աշխատութիւնն է. պարտուցը կատարմանէն առաջ կու գան իր հաճոյքն և ուրախութիւնը: Ամենայն ինչ խիստ ու զօնգակ է կենաց պանդխտութեան մէջ, յորում ուրախութենէն աւելի ընդ առաջ կ'ենլին ցաւք. ուստի և Աստուած ուղած չէ որ մարդս կանխադէտ ըլլայ իր տալագայ կենաց վտանգներուն, տրամութեանց և կրելու պատերազմաց: Ապագային գիտութիւնը իրեն տրուած չէ:

Բայց այն զօնգակ փորձերուն մէջ որ ետեւէ ետեւ կրնան վրան հասնիլ, բարեկամ ձեռք մը իրեն նեցուկ պիտի ըլլայ:

Այո՛, ունի իր մայրը. բայց անիկայ բաւական չէ. ունի եղբարք, քոյրեր, որոնցմով Աստուած շրջապատեր է իր որրանը. բայց անոնք ալ բաւական չեն: Երիտասարդութեան ատեն պիտի ունենայ զսէր. անցեալ հասակին մէջ՝ զբարեկամս, Ժամանակաւ ու փորձառութեամբ պիտի զօրանայ: Սակայն ասոնք ամէնքը բաւական չեն յագեցընելու իր սրտին ընդարձակութեան պարապը:

Կարեւոր է իրեն աստուածադեցիկ բարեկամ մը, խորհրդատու՝ զօրաւոր բարեկամ մը, որ իրեն առաջնորդէ, պահպանէ զինքը, լուսաւորէ, մխիթարէ, և ուրիշներու հեռանալէն ետքն ալ հաւատարիմ մնայ:

Այս կարեւոր ընկերակիցը, դէշ օրերուն բարեկամը, զոր իր որրանին քով նստած կը տեսնէ մարդս՝

Կրօնքն է:

Կրօնքը՝ որ երկնից գուստր է, և մեր ամենուն մայրը: Միտութեան հանդիսին մէջ մանուկն անոր առաջին համբոյրը կ'ընդունի: Կանուխ պէտք է ջանալ հասկըցընել իրեն թէ ո՞վ է այս հաւատարիմ և օթանդակող բարեկամը. պէտք է սորվեցընել որ խանդաղատանօք սիրէ զայն:

Այն հասակին մէջ յորում զիւրմբըսնելի առարկաներն միայն յարմար են մտաց վրայ տալաւորութիւն ընելու, պէտք է կրօնից կերպարանք մը տալ, օրինակով մը հասկըցընել տղուն անոր մեծութիւնը: Պէտք է կրօնքը ընկերակից տալ տղուն կենացը ամէն գործերուն: Երբ անդատին յորրանէ կը վարժեցընես զինքը կրօնական գաղափարներու, երբ կը ջանաս զգալի կերպերով զանիկայ ըմբռնել տալ, այդ գաղափարներն կը տալաւորին իր սրտին:

մէջ, ու իրեն ապաւէն՝ իր առաջնորդը
կ'ըլլան կենաց ամէն գործերուն մէջ:

Այն ծառը՝ զոր քու ձեռքդ տնկեց, և ու-
րուն աճմանը՝ լռիկ կը հսկէ քու սիրտդ,
տարուէ տարի աւելի խորունկ կ'արմատա-
նայ, և իր սաղարթախիտ հովանւոյն տակ՝
պիտի գտնէ մարդս իր ապահովութիւնն,
և մրրիկը առանց զինքը կործանելու, պիտի
անցնի երթայ:

Կրօնքն միայն կրնայ պէտք եղած ոյժն
տալ՝ բարին գործելու և չարէն զգուշանա-
լու. զօրաւոր վաճան մը՝ որուն վրայ իրենց
ոյժը կը կորսնցընեն՝ ՚ի թշնամւոյն տեղա-
ցած նետերը: Հաւատքով պահպանուած
ու պատսպարուած պիտի անցնի մարդս
սկեպտիկանութեան և տարակուսանաց
ցուրտ գաւառներուն մէջէն. և այն վա-
տառողջ ու մահառիթ գաւառաց մէջ փը-
շող հողմունք և փոթորիկք՝ պիտի չկարե-
նան փնասել իրեն:

Մանկութեան հասակէն կրօնական սկզբ-
բանց ընտանեանալով, պատանեկութեան
հասակին անստուգութեանցը, տարակու-
սանաց և անկմանց մէջ զօրաւոր նեցուկ
մը ու առաջնորդ կ'ըլլան անոնք: Նեղու-
թեան, արտասուաց ու ՚ի մարդկային կե-
նաց անհրաժեշտ դառն լքմանց մէջ ան-
խոնջ մխիթարութիւն մը:

Արդէն խօսեցանք մօրը կրօնքին վրայ.
այն կրօնքին հետեանք պիտի ըլլայ նաև
տղուն կրօնքն ալ. վասն զի եթէ անկարելի
է սորվեցընել ինչ որ ինք չգիտեր, առաջ-
նորդել իրեն անձանթ ճամբու մը մէջէն,
ևս տաւել անմարթ է ազգել այն սէրը՝
զոր ինք չզգար: Այսպէս պզտի տղան՝ մօ-
րը պաշտած կուռքին խունկ կը ծխէ, կամ
իր նախկին սէրը՝ Յիսուսի փրկողին կը
նուիրէ, եթէ պզտիկուց սորված ըլլայ ճան-
չնալ զինքը: Որրանին մէջ եղած տղուն
փոյթը չէ Բահադու կամ Արամազդայ պաշ-
տօնատար և երկրպագու ըլլալը. վասն զի
չոգւոյ կամ ելեքտրականութեան պէս՝
պարզապէս իրեն տրուած մզման կը հնա-
ղանդի:

Գողան ուրեմն թշուառ ծնողք՝ եթէ ի-
րենց պակասութեամբն կամ անհոգու-
թեամբ տղան չճանչնար զճնարարութիւն.
եթէ ագէտ կը մնայ ուղիղ հաւատոց, որ
միայն կարող է ազգել զբարին, և ՚ի կիր-
առնուլ զայն սիրով:

Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ կրօնա-
կան ուսումը օգտակար ըլլալու համար՝
պէտք է որ դաստիարակութեան մէջ իր
տեղն ունենայ. և այն ատեն միայն աւան-
դուի՝ յորում իրեն բանականութիւնը կը
սկսի արթննալ:

Մեծ նախապաշարմունք և սխալ մըն է տարիայ: Վասն զի անկարելի է ալ ենթադրելը թէ երեքտասանամեայ մանուկ մը՝ աւելի խելք կարենայ հասցընել քրիստոսական կրօնից իմաստասիրութեան, որուն անկարող է երեք կամ հինգ տարուան մանուկը: Երկուքն ալ՝ կրօնքը իրենց սրտովը կ'ըմբռնեն և ոչ եթէ խելքով: Քրիստոնէականը՝ կրօնից ուսումը լիովին չաւանդեր մանկան: այլ կը տպաւորէ անոր յիշողութեանը մէջ պարզ և որոշ սկզբունքներ՝ այն մեծ ճշմարտութեանց որոնք որքանէն սկսած են ընտանի ըլլալ իրեն:

Մանուկը չճանչցած՝ կը տեսնէ զերկինս. այսպէս ալ պէտք է սիրէ զԱստուած, զեռ խորհել չտկսած. և կը սիրէ՝ վասն զի մայրը քանակացած է յամենայնի՝ անոր նախախնամող բարեբարութիւններն ծանօթացընել իրեն: Այդ առաջին յիշատակներուն ոյժը, և ոչ եթէ ասպժամ ուսում մը կրօնական խորհրդոց, հաստատուն խարխալ մը պիտի ըլլայ՝ որուն վրայ պիտի հանգչի իր հաւատքը:

Ատենին սորվեցուցուած քրիստոնէականը, ոչ խիստ կանուխ և ոչ ալ ուշ, պիտի կատարելագործէ մայրական գործը. անով պիտի զլխաւորի կրօնական ուսումը: Բայց պէտք է որ քրիստոնէականը՝ տղուն ըմ-

բռնմանը համեմատ ըլլայ, և որով միայն կրօնից մեծ ճշմարտութիւններն իրեն բացատրուին: Մայրը՝ սորվեցուց իրեն՝ սիրել զԱստուած սիրով. քրիստոնէականն ալ պիտի սորվեցընէ սիրել ու ճանչնալ խելքով. հարկ է որ ասոր մէջ ամիսիտի իր ուսումը:

Մերը՝ աղբիւր է ամենայն հաւատալից. հաւատքը սրտէ առաջ կու գայ և ոչ ի յիշողութենէ. և մանկութեան սիրտը՝ Աստուծոյ նախամեծար օթեանն է: Անոր համար՝ տղուն սրտին և ոչ եթէ մտայր պէտք է ուղղել՝ կրօնից նախկին ուսումը. վասն զի թէպէտե ժամանած ըլլայ տղայն ան հասակին զոր բանականութեան հասակ կը կոչեն, — և թերեւս սխալմամբ, — սակայն պէտք չէ ամենեւին վտառել այն նոր և զիւրաթեք կարողութեան վրայ, ուսումը լուսաւորելու համար: Դեռ անկարող է և հազիւ կը թոթովէ. թող տալու է որ ուժովնայ: Տղան մաքուր և եռանդուն սիրտ մը ունի. այն սրտին վրայ կրնաս վտառել:

Քրիստոնէականին ուսումը կը կատարելագործէ մօր մը սորվեցուցածը, բայց չի կրնար անոր տեղը բռնել. քրիստոնէականին խօսքերը չեն որ կ'աղղեն զհաւատս. վասն զի հաւատոց նախկին աղբիւր հարկ

է որ ըլլան մօր մը խօսքերն, սովորութիւն-
ներն և տուած օրինակները: Այսպէս նա-
խատես մայր մը վայրկեան մը չկորսնցը-
ներ. տղան հազիւ թէ աչուընները կը բա-
նայ, կը դարձնէ դանոնք գեղեցիկ ու սըր-
տաշարժ պատկերներու վրայ, որ մեր
սրբութեան հաւատքը սիրելի ու պատկա-
ռելի կ'ընեն: Քրիստոսի խաչելութիւն մը,
սուրբ կոյս մը, իր աստուածային զաւակը
գիրկը, պահապան հրեշտակ մը՝ որ ման-
կութեան ձեռքէն բռնած կ'առաջնորդէ
յերկինս, Աստուածհայր մը՝ որ սրբոյ
կուսին և անոր Որդւոյն աչքին առջև իր
աշխատանացը կը պարտալի, — ահա ա-
սիկ որոնք բարեկամ, տղայոց սրտին
հետ խօսող գեղեցիկ պատկերներ: Եւ ե-
թէ ջանայ մայրն՝ որ այդ նկարները ա-
րուեստի կողմանէ ալ իրենց կատարելու-
թիւնն ունենան, այն օգուտը ձեռք կը բերէ
որ տղայոց փափուկ սրտին մէջ հաճոյա-
կանին ու գեղեցիկին գաղափարն ալ կը տը-
պաւորէ, որոնք իր ապագայ կենաց վիճա-
կին մէջ կրնան օր մը իրենց օգտակար
աղղեցութիւնն ունենալ: Սէր կը կապէ ա-
նոնց վրայ, կը զգուշանայ զանոնք վշտացը-
նելէն. կը ջանայ զանոնք հաճել: Երբ տղուն
վրայ բարկութեան նշաններ կը տեսնուին,
երբ յամառութեան և անհնազանդութեան

կերպ մը կը նկատես, ցըցուր իրեն՝ որրա-
նին վրայ կախուած պահապան հրեշտակին
պատկերը. ըսէ թէ ինչպէս այդ կրքերովը
կը տհաճեցնէ զինքն՝ որ իր փոքրիկ անձին
պահպանութիւնն վրան առած է և խնա-
մով կը հսկէ: Յըցուր Քրիստոսի տեսնոն
մերոյ պատկերը, որ խաչի մը վրայ յանձն
կ'առնու մեռնիլ, մարդկանց մեղքերը քա-
ւելու. և որուն սիրելի է անմեղ և հնա-
զանդ մանկութիւնը. դարձուր անոր մը-
տադրութիւնը՝ Աստուծոյ ու մարդկանց
մօրը, սրբոյ կուսին պատկերին վրայ. հաս-
կըցուր թէ իր պաշտպան սուրբը՝ խորհրդ-
դական պահպանութիւն մը կ'ընէ վրան,
թէ իր աղօթքը կը ներկայացընէ Աստուծոյ,
իրմէն վարձք և փոխարէն առնելով:

Տղուն լեզուն բացուած չբացուած՝ երբ
հազիւ կը սկսի թոթովել, իր բերնէն ելած
առաջին բառն պէտք է որ Աստուծոյ ա-
նունն ըլլայ: Պէտք է կոչէ իր հայրն՝ որ
կապոյտ երկնից մէջ բազմած է, իր եր-
կրաւոր հօրը անունէն առաջ, և նոյն իսկ
գորովագութ և խանդաղատալից խնամ-
քովը զինքը տածող մօրը: Առ Աստուած
աղօթելու ատենը՝ կ'ըսէ. « Հայր իմ ». դեռ
չի կրնար անոր կարողութեանը գաղափարն
ունենալ. բայց հօր անունը տալով՝ անոր
մեծ ու սիրելի իշխանութիւնն կը զգայ: Երբ

կամաց կամաց իր գաղափարներն արթն-
նան, պիտի սկսի քննել իր նախկին զգաց-
մունքը. « Ի՞նչ է ասիկայ » պիտի ըսէ՝ երբ
ձեռքը նիւթական առարկայի մը երկնցը-
նէ. ու երբ աչքը կը դարձնէ յերկինս,
ծառոց ու լուսոյ վրայ պիտի հարցնէ.
« Ո՞վ ըրաւ դատոնք »:

Այն ատեն իրեն հասկըցուր թէ Աս-
տուած միայն կրնայ այսպիսի գեղեցիկ
բաներ ստեղծել. իմացուր թէ Աստուած
ըսածդ՝ կարող էակ մըն է. աւելի կարող
քան իր հայրն ու մայրը, որ իրեն Աստու-
ծոյ իշխանութիւնը կը ներկայացընեն. վասն
դի ոչ հայրը և ոչ մայրը չեն կրնար ծառ
մը, տերեւ մը, խոտի չիւղ մը ստեղծել: Ա-
ստով իր հաղիւ ձեւացած սրտին մէջ, միայն
նիւթական առարկայից տեսութեամբը կա-
րելի է տպաւորել աստուածութեան վսեմ
գաղափարը. իսկ երբ ատենին խելքը բա-
ցուի, կ'ընդարձակուին, կը հաստատուին
և ընտանի կ'ըլլան իրեն այդ գաղափարնե-
րը: Հոգւոյ առաջին բերմունքը, կրօնական
կրթութեամբ առաջնորդուած և ճոխա-
ցած, կը հասկըցընեն տղուն հաւատքի մը
կարօտութիւնը, իսկ նեղութիւններն՝ ուշ
կամ կանուխ, զգալի կ'ընեն այդ կարօ-
տութիւնը:

Բայց մայրը՝ սրտէկետե կը դգայ կրօնա-

կան նախկին տպաւորութեանց կարօտու-
թիւնը, ջանայ ազդողագոյնս դրոշմել անոր
սրտին մէջ. և պէտք է գիտնայ ընտրել այս
բանիս յատուկ միջոցներն, որ կրնան ու-
ժով աղդեցութիւն ունենալ անոր երեւո-
կայութեանը վրայ:

Առաջին տպաւորութեանց աղղեցու-
թիւններէն ետքը, պէտք է նշանակել նաեւ
սովորութեանց ոյժը, որ անվրէպ եղանակ
մըն է՝ աւելի խորունկ կերպով տպաւորե-
լու աղոյ սրտին մէջ կրօնական գաղափար-
ները:

Նրանի անոնց որ այնպիսի բարեպաշտ
ընտանեաց զիրկը մեծցած են, որոնք ար-
ժանաւոր գաղափար մըն են ամենայն ըն-
տանեկան առարկնութեանց: Բարեկար-
գութիւն, տնտեսութիւն, ճիշդ պահպա-
նութիւն ամենէն աւելի խիստ պարտուց,
այն սակաւաթիւ դերդաստանաց մէջ կեն-
դանարար օդ մըն են, որուն թափանցող
ուժոյն անկարելի է դէմ դնել: Քանի մե-
ծամեծ փոփոխութիւններ մտած են մեր
ընտանեկան կենաց գեղեցիկ ու հնաւանդ
սովորութեանց մէջ. և սակայն քաղցր է
տեսնել այն հնութեան և պարզութեան
մնացորդներն նաեւ մեր օրերուն մէջ.
և քաղցր է տեսնել այն Աստուծոյ վախովը
մեծցած ու սնած զերդաստաններն, իրենց

կարօտութեանց և հանգստեան մէջ հաւասարապէս այն նախախնամող Աստուծոյ դարձընելով իրենց աչքերը. երբ հաւատարիմք իրենց հայրերէն ընդունած սովորութեանցը, ամէն իրիկուն՝ մարմնոյ նիւթական կերակուրը չկերած, կը ժողովն իրենց զաւկընները՝ երեկոյեան աղօթքը մատուցանելու։ Այն ընտանեկան ու աստուածահաճոյ գումարման մէջ ծնողք իրենց որդւոցը համար կ'աղօթեն, աղայք՝ իրենց մանկական ու երախտապարտ սըրտին թելադրած ազնիւ մաղթանաց ձայնը կը բարձրացընեն առ Տէր. մերթ ամէնքը միաձայն կ'աղօթեն, և մերթ՝ մէկուն մաղթանացը ունկնդիր կ'ըլլան և ձայնակից։

Կրօնականաց սովորական հրահանգները՝ կը պահեն, մանաւանդ թէ կ'աւելցընեն աղուն ընդունած նախնական տալաւորութեանց զօրութիւնը։

Կրօնքը՝ սրտին մէջ իր արմատն ունի, և լոյսը՝ մտաց մէջ. բանականութիւնը կը ընայ ալ աւելի լուսաւորել զայն, բայց չի կրնար ոչ աւելի եռանդուն և ոչ աւելի համողիչ ընել։

Անցած դարուն՝ գտնուեցաւ յԵւրոպա մէկ անձ մը, հռչականուն իմաստասէր մը, որ համարձակեցաւ այս նորօրինակ վարդապետութեան հեղինակ ըլլալ, թէ

զողայն՝ կատարեալ կրօնական աշխուժեան մէջ արժան է պահել, ինչուան այն հասակը՝ յորում խելքն հասունալով, ազատ ընտրութիւն մը կարենայ ընել։

Այսպէս համարձակեցաւ խօսիլ Յ. Յ. Ռուսոյ, և իր ժամանակին մարդիկը անսացին իրեն. իր դարը՝ զինքն ու իր մտածութիւնը գովեց։ Ընկերական կենաց գէժ մեծ ոճիր մըն էր ասիկայ, որուն քառութիւնը, ահաւոր քառութիւնը, քիչ ատենէն վրայ հասաւ։ Այն գրութեան հեղինակ իմաստասէրը՝ այլ և այլ մտատանջութեամբ թշուառ ու խռովեալ կեանք մը անցընելէն ետքը, իրբե կայծակնահար ընկաւ մեռաւ մէկ գիշերուան մը մէջ։ Իր մահուանը պատճառը անստոյգ միայն կարծես թէ աներեւոյթ հզօր ձեռք մը այն պարտաւոր ճակտին վրայ ծանրացեր էր։

Իրեն մօտիկ ընող ժամանակն ու մարդիկ՝ արեամբ լուացին և կը լուան իրենց սխալմունքը։ Այն պատուհասը յիշեցնող, այն գրութեան գործած աւերակները՝ դեռ աչուրնուս առջև են, մանաւանդ թէ անոնց մէջ ահուղողով նստած՝¹ կը գրենք այս տողերը։ Ահա՛ որ դասեր։ Ահա՛ զողով կը գրենք. ու հեռաւոր՝ բայց մեղի սիրելի

աղգերնիս կը ներկայանայ մեզի, ու տրտմութեամբ կը նկատենք որ անխափան ու շահասէր անսիրտ ձեռքեր՝ անմեղ ժողովրդեան մը մէջ ալ կը տխուհն այդ վնասակար սկզբանց սերմունքը...

Կրօնքը՝ մարդուս կեանքն է. վասն զի անոր մէջ բացատրուած են իր երկրաւոր առաքելութեան ու հանդերձեալ կենաց փառքերը: Անոր համար պէտք է որ կրօնքը՝ որրանին քով հսկէ մարդուս, և անոր հետ ընկերանայ մինչև 'ի չիրիմ: Այս յիրաւի. եթէ բարոյական ու մատուոր դաստիարակութիւնը, եթէ կրթութիւնը հարկաւոր է տղուն՝ որ օր մը քաղաքակիրթ ընկերութեան մէջ իր գիրքն պիտի ունենայ, Աւետարանին գիտութիւնն ալ անհրաժեշտ հարկաւոր է իրեն: Վասն զի անով կը սորվի ճանչնալ ինքզինքը, և առանց դժուարութեան գլուխ ծռել՝ պարտուց ամենէն աւելի խիստ պատուիրանացը: Մարդուս հոգին՝ հաւատալու և սիրելու համար ստեղծուած է. կրօնքը միայն կրնայ պատասխանել այս պիտոյիցը:

Գաստիարակութեան վերջին վախճանն՝ երկինքն է. — երկինք և Աստուած: Կրօնքը՝ Աստուծոյ գիտութիւնն է, զոր ամէն բանէ առաջ և մասնաւոր խնամքով մը արժան է սորվեցընել. պէտք է որ կամաց կա-

մաց սկսին ընտանեանալ տղուն ու մանեկ անոր սրտին մէջ իր սկզբունքը, որպէս զի Աստուծոյ և իրեն հրամանաց հակառակօղ ապստամբ թշնամիք՝ չկրնան մուտ գտնել, կամ՝ մէկէնիմէկ հալածական փախչին: Պէտք է որ խոհական ու կրօնասէր մօրը ջանքով ճանչնայ տղան զԱստուած. ճանչնայ այն Աստուածը՝ որ իր յաճախագութեան հայրն է. և յորմէ կը բղխեն ամենայն բարեբաստութիւնք. այն Աստուածը՝ որ իրեն կարեւոր բարեկամն է, եթէ ներկի է այս բացատրութիւնս. որուն արժան է որ կարկառէ իր բազուկները, որուն յանձնէ իր երջանիկ տալաւորութիւններն, և սրտի տրտմութիւնները. այն Աստուածը՝ որ միշտ հայր է, և յաճախ սիրտիչ ու մխիթարող:

Այդ Աստուծոյ վրայ՝ պարզ ու ընտանի լեզուով մը խօսի մայրը տղուն հետ, իրեն հասակին ու ըմբռնմանը համեմատ խօսքերով. չճանրաբեռնէ անոր միտքը այնպիսի աղօթքներով որոնց ոյժը չհասկնար, և որոնք պարզապէս հնազանդելու համար, բայց առանց զգացման և եռանդեան կը կրկնէ. զորոնք կը յօդէ չթափնք, բայց սրտէն առաջ չիզար: Պէտք է որ պզտի տղուն աղօթքներն համառօտ ըլլան. պառկելու ատենը զրուցէ. « Աստուած իմ, քեզ կը յանձնեմ հոգիս. պահէ զայն յամենայն

շարէ »։ Արթնցած ատենն ալ իր երախտապարտ ձեռքերն ամբառնայ առ Աստուած, շնորհակալ ըլլայ պարգևած հանգըստեանն համար։ Իրեն յանձնէ իր ծնողքը, խնդրէ իրմէ շնորհք՝ որպէս զի խելօք ըլլայ, և իր օրինացը համաձայն վարք մը ունենայ։

Եթէ տղայն իր մօրը ծնկան վրայ նստած՝ սորվի ճանչնալ ու սիրել զԱստուած, ատեն անցնելէն ետքը՝ կրնայ երբեմն զառածիլ, երիտասարդական կրից բռնութեան թափէն մղուած. սակայն կանուխ կամ ուշ՝ նորէն կը զգաստանայ, կը դառնայ իր առջի հաւատքին. ու այնպիսոյն մահը՝ քրիստոնէի մահ կ'ըլլայ։

Արեքերը կը մարին, կեանքը առաջ կ'երթայ, և անիկայ կանկ կ'առնու. նման այն փրփրերալս երիվարին՝ որ ասպարիզին մէջ կատաղաբար արշաւելէն ետքը՝ յանկարծ կը կենայ նոյն խկ իր բուռն ընթացիցը ժամանակ։

Պատրանքէն օգուտ քաղելու ժամանակը կը հասնի։ Երիտասարդը ոսկեղօծ գաւաթի մը մէջէն խմեց ցյառ այդ ըմպելիքն և դառն գտաւ զայն. իրականութիւնն բացաւ անոր աչքը. ուստի և մտքով կը դառնայ դետոյն այն ընթացքին՝ ուստի անմտարար հեռացաւ. ու նորէն կը սկսի յոյս առնուլ։

Յոյսը՝ իր որրանին բարեկամն էր, մանկութեանն ընկերակիցը. իր առաջին յուսահատական ձայնին՝ կը դիմէ կը հասնի այդ մխիթարիչ յոյսը. գործովալի գրկացը մէջ կ'ընդունի, կը պատէ անոր վէրքերը, կը դարմանէ ներքին ցաւերը։ Այն ատեն կը յիշէ երիտասարդը իր հաւատքը. կը դարձնէ աչուքներն յերկինս. այն աչուքներն որ երկար ատեն երկրապիշ էին. գեղեցիկ յիշատակներ կ'արթննան մտքին մէջ, և անոնց մէջն է իր փրկութիւնը։

Գործովալի ու բարեպաշտ մօր մը ջանքով եղած կրօնական նախնական կրթութեան անուշաբոյր հոտը կը մնայ սրտին մէջ. կրնայ ըլլալ որ այլ և այլ անսրբութեամբք՝ սպաւանի անօթոյն սպիտակութիւնը՝ յորում այդ հեղանիւթը ամիսփուած է. բայց միշտ կը մնայ մէջի անուշահոտութիւնն։

Յուրտ մոխիր մը կամաց կամաց կը դիզուի կրակարանին մէջ՝ որ բոլորովին մաւրած չէ. երբ մոխիրն անհետանայ՝ մէկէնիւմէկ կը տեսնուի կրակին փայլը, այնչափ աւելի արծարծ՝ որչափ քիչ մը ատենուան համար անհետ եղած կ'երևնար։

Բայց ինչ կրնայ ըլլալ այն երիտասարդին վիճակը, այնպիսի ճգնաժամի մը մէջ, որ սուտանուն փիլիսոփայական կոչուած

դաստիարակութիւն մը ընդունած ըլլալով, իր առաջին մանկութեան կրօնական կրթութիւնն ստացած չէ։ Այնպիսին ընդունայն տեղ կը դարձնէ միտքն անցեւոյն վրայ, վասն զի չունի ոչ ակնկալութիւն և ոչ քաղցր յիշատակ մը։ Ինքը մինակ է։ Անոր համար անդարման է նաև վնասն ալ։

Կրօնից հօրը չվառեցաւ այդ հիւանդ սրտին մէջ. ի դուր կենաց աշնան հովերը կը ցրուեն կիդիչ հասակին եռանդեան կրակէն առաջ եկած մոխիրները. չբորբոքիր բոց մը. աւանդ, լոկ ցամաքեալ ու աւերը տըկած հողոյ կոյտ մըն է մեր տեսածը։

Ո՛րչափ դառն է այն մարդուն վիճակը որ երկրէս յուսահատ, սորված չըլլայ աւտենին յուսալ յերկինս։ Ամէն բանի վրայ կը տարակուսի. կեանքն իրեն անհանգուրժելի կ'ըլլայ, և տխուր յուսաբեկութեան մը մէջ կ'ընկղմի։ Հաւատքը կրնար իրեն նեցուկ մը ըլլալ. բայց դժբաղդաբար աւանդուած չէ իրեն այդ հաւատքը. երկրաւորաց յոյսը՝ իր գողգոթուն ձեռացը մէջ խորտակած է՝ իբրև դիւրաբեկ բաժակ մը. չունի երկնից յոյսը, ու միայն ընդունայնութիւն մը կը տեսնէ իր առջևը։ Ամէն բանի մէջ պարապութիւն մը կը տեսնէ. միշտ խեղճ ու կարօտ կը գտնէ ինքզինքը.

քաղցած, ծարաւի, ու ինքզինքը գոհացնելու ամէն միջոց կը պակսի իրեն։

Տխուր փորձառութեամբ լուսաւորուած մարդը, կրնայ ըսել. Հոս պիտի ըլլայ իմ հանգիստս։ Բայց հաւատոց սկզբունքէն դուրկ մարդ մը՝ ճշմարտութեան դիմաց փոխանակ խրախուսելու և ոյժ առնելու, կը լքանի և կը յուսահատի. նման այն տըգէտ նաւապետին որ նուահանգիստը կը տեսնէ հեռուէն, ու չկրնար մօտենալ։

Թէ որ յառաջանկատ ձեռք մը շէնք մը շինելու խնամատար ըլլար, իր ընթացքէն յոգնած ճանապարհորդը՝ անշուշտ հոն պիտի մօտէր։ Շէնքը երկար ատեն երեսի վրայ ալ ձգուած, և թերևս աւերակ վիճակի մէջ ալ ըլլար, հոգ չէր։ Թէպէտ և չունէ նար կարողութիւն ի նորոյ կառուցանելու, գէթ կրնար նորոգել։

Այդ մը որ ետեւ է այդ տանը շինութեանը, առանց դիտնալու թէ արդեօք հիւրը միշտ հաւատարիմ պիտի մնայ, այնպիսին իր որդւոյն ապագային ճարտարապետն է։ Պէտք է ուրեմն աշխատի, առանց իսկ մտքէն անցընելու թէ արդեօք իր վաստակը անօգուտ պիտի ըլլայ. վասն զի կանուխ կամ ուշ, անիկայ ամառակին պէս պիտի գտնայ հանգչելու սիրոյ բնակարանին մէջ՝ ուսկից ապերախտութեամբ հեռա-

ցաւ: Այն շէնքին սեմոցը վրայ կեցած է կրօնքը. անիկայ իր բնակարանն է, և որուն դռները բացուած են ընդունելու այն յոգնած ճանապարհորդը. կ'ընդունի զինքը, և ձեռքէն բռնած՝ կ'առաջնորդէ իրմէ անբաժան եղող առարկինութեանց: Անառակը կը ճանչնայ ամէն բան. կը ճանչնայ իր նախկին բարեկամներն՝ զորոնք արհամարհած էր, ու կը յիշէ անոնց զեղեցիկ բարեմասնութիւնքը. զանոնք կրկին տեսնելուն՝ կը զուարթանայ սրտովը, ու մէկէնիմէկ հանդարտած՝ կուգայ կը բազմի անոնց մէջ. մինչդեռ զինքն հոն բերող մրրիկը՝ կը խորտակի կ'իյնայ այն հաստատուն շէնքին հետ զարնուելով:

Այո՛, կրօնքը ապաստանարան մըն է ամենայն մրրկաց զէմ՝ նաւահանգիստ մը ալեկոծելոց, փրկութեան խարիսխ մը:

Քրիստոնէայ մայրեր, ձեզի հետ է միւր խօսքը, ձեզի՛ որ համոզուելու կարօտ չէք: Զանացէք որ ձեր զաւկըները կրօնասէր ըլլան, հաւատարիմ ծառայք Աստուծոյ: Կրօնասէր ըրէք զիրենք, ձեր երախտազէտ զգացմամբքն առ Աստուած. կրօնասէր՝ ձեր ամէն օրուան բարի օրինակովը, ապա թէ ոչ, ընդունայն կ'աշխատիք: Վասն զի ինչպէս կարելի է առատ հնձոց սպանել, թանձր սառուցով սպառած երկրէ մը:

Կակղացուցէք այդ հողը, տիօսներ բացէք, մտուցէք անոնց մէջ հաւատոց արեւը, ու սերմանեցէք վստահութեամբ. վասն զի անանկ կերպով պատրաստուած հողէ մը՝ անմարթ է չայեկան արդեանց չսպասել:

Կրօնից, առանց որոյ անխմանալի են ամէն ուսմունք, արմատը սրտի մէջ է. իր բոլոր ոյժը՝ նախկին օրինակաց և նախնական տպաւորութեանց մէջ է:

Վասն զի զօրաւոր ու խորունկ են տղուն վրայ եղած առաջին տպաւորութիւններն. կակուղ մոմի մը վրայ կը քանդակուին, ժամանակաւ կը կարծրանան, և որոնց բոլորովն փճանալը անկարելի է:

Տղայն՝ որուն, Աստուծոյ շնչովը կենդանացած վայրկենէն, քայլ առ քայլ ընկերացանք, կը սկսի խօսիլ. կրնայ իր միտքը հասկըցընել, և քանի մը խօսք հեգեւ, որոնք անպատում խնդութեամբ կը լեցընեն իր մտաղիր մօրը սիրտը: Արիկայ նմանողութեան բնազդմանը հետեանք մըն է, և որ բնական է ամէն շնչաւոր արարածոց, և կամաց կամաց արգասիք կ'ըլլայ նախ-

նական համեմատութեանց այն սղտի իմացականութեան՝ որ կը սկսի մեծնալ։

Այն ատեն մայրը կրկնապատկելու է իր խնամքը. վասն զի ապագային արգիւնքը այն ժամանակէն է, և սղտի անհոգութիւն մը կրնայ դժնդակ հետեանքներ ունենալ։

Մանկիկը ալ չիմար իր առջի թմբութեանը մէջ. միշտ մտիկ կ'ընէ, ամէն բանի վրայ անկատար համար մը կ'ուզէ տալ. խօսքերը կը լսէ, բայց դեռ անոնց ամենուն նշանակութիւնը չհասկընար. անորոշ կերպով մը կը սլահէ զանոնք իր մտայը մէջ, և պիտի գայ որ մը յորում յիշէ զանոնք։

Որրանին քով ուր օրուան աշխատանքներէն յոգնած գերդաստանը կը գումարի, վնասակար է անդգուշութեամբ կենաց պատշաճական բաներուն վրայ խօսիլ։ Վնասակար է տղուն առողջութեանը հարորդ և մասնակից ըլլալ տնական հոգոց, մտատանջութեանց և վշտաց որք դժբաղդաբար յաճախ շատ գերդաստաններու միտքն ու սիրտը՝ որդան մը պէս կը կըրծեն։ Տղուն զիմաց արժան է խոհական լռութիւն մը պահել, և մանկութեան հասակը արժան է որ մեծարանք ազդէ։ Անիրաւ յանդիմանութիւններ, բարկութիւն, ընդունայն և տաք հակաճառութիւններ,

դառն ցաւեր, պէտք է որ խնամքով հեռու ըլլան որրանէն։

Պէտք է որ գերդաստանն անվստահ ըլլայ. ու երբ տղայն անշարժ կը տեսնէ, չըսէ երբէք թէ « Գունի մէջ է. ուղածնիս կրնանք խօսիլ » . և ոչ ալ տեսնելով որ աչքերը տընկած իրենց կը նայի ու շարժումներն ին կը դիտէ, « Ի՛նչ պիտի հասկընայ » ըսէ։

Արժան է լռել միշտ, և այդ լռութիւնը՝ թէ՛ մանկան և թէ՛ անոր գերդաստանին հաւասարապէս շահաւոր կ'ըլլայ։ Տղուն մտքին մէջ ամէն բան կը տպաւորուի կը մնայ. երբ բանավարութիւնը կը բացուի, յիշողութիւնը կ'արթընայ, իր այդ նոր կարողութիւններուն առաջին կիրառութիւնը՝ անցելոյն յիշատակները միտքը քերելու և անոնց վրայ անգրագաւնալու կը գործածէ։ Իր մանկութեան հեռաւոր արձագանքները կը սկսի ժողվել, անոնց վրայ մտածել, մէկմէկու հետ համեմատել. ամէն բան կը յիշէ. և եթէ մայրը անխոհեմ գտնուած ըլլայ, վնասը կը սկսի ծածուկ ազդել տղուն վրայ։ Նախկին տպաւորութեանց ոյժը՝ անհակառակելի ճշմարտութիւն մըն է. և որոց վրայ որչափ աւելի մտադրութիւն ըլլուի, այնչափ աւելի մեծ կ'ըլլայ անոնց օգուտը։

Ո՛րչափ օգտակար պիտի ըլլայ յիշողու-

թիւնը, երբ կանխաձագ աւանդապաճ մը կ'ըլլայ այն մեծ ճշմարտութեանց և խոհական խրատներուն, որոնց վրայ պիտի հանդէի դաստիարակութեան շէնքը:

Գիւրբին է ճանչնալ մանկական հասակի տալանորութեանց ոյժը. վասն զի ամէն մարդ, կենաց ասպարիզին մէջ առաջ գնացած ստեղծող ալ, յարգանք սրտին մէջ խորշ մը կը նուիրէ մանկութեան սիրելի յիշատակներէն մէկ քանիին: Կը զարմանայ անոնց կարողութեանը վրայ, և անոնց մէջ ծածկուած գեղեցկութիւն մը կը գտնէ. սիրելի պատկեր մըն է, քաղցր յիշատակ մը՝ զոր ժամանակը չէ կրցած անհետացընել: Աչուքները գոցած ստեղծող ալ նոյն պատկերը կը ներկայանայ իրեն, յիշատակաւ սիրտը կը բաբախէ: Ու երբ կենաց ընթացքին մէջ լքում մը, սրտաբեկութիւն մը վրան կու գայ, անցելոյն յիշատակները՝ գէթ քիչ մը ատենուան համար՝ կը մոռցընեն կենաց տխրութիւններն. ոյժ կու տան ներկային մէջ, ու վստահութիւն մը ապագային համար. գէթ կը մխիթարեն սիրտը, կը զբաղեցընեն միտքը:

Պէտք է ազէկ համոզուի մայրը թէ առաջին մանկութեան մէջ որ և իցէ տալանորութիւն մնայուն է. ուստի արժան է խոհական ըլլայ, զգուշաւոր ՚ի խօսս, և տը

զուն հետ վերաբերութիւն ունեցող ուրիշ անձինքներէ ալ նոյն խոհականութիւնն և զգուշաւորութիւնը պահանջէ:

Սակայն միւս կողմանէ ալ ջանալու է որ և իցէ տալի՜ չփախցընել ճանչնալու համար թէ որչափ կրցեր է մանուկը լսածէն օգտուիլ: Երբ անակնկալ հարցմունքներ, չկարծուած դիտողութիւններ, ընկերակցացը հետ կամ նոյն իսկ իր խաղալիկ պաճուճապատանացը հետ խօսակցութիւններ կ'ընէ տղան, կը զարմացընեն մայրը և կը ցուցընեն թէ ինչպէս տղան կարծածէն աւելի շուտով կ'մըռնէ ամէն բան:

Վասն զի այն հասակին՝ լոկ արձագանք մըն է տղայն:

Անոր համար մասնաւոր կերպով զգուշանալու է այն ամէն անխոհմիտ խօսակցութիւններէն, որ իրեն վնասակար կրնան ըլլալ, և ամէն կարելի զգուշութիւն արժան է գործածել:

Քեզի մօտիկ կ'ընէ, ո՛վ մայր, քեզի նմանելու համար:

Իր պզտի ընդուն, որ առջի բերան անհասկանալի է, կը սկսի կամաց կամաց ձևանալ. գործարաններն աւելի հըռ կ'ըլլան. շատ անգամ իրեն կրկնուած խօսքերը, աշխատանքով կը սկսի հեգել. այն օրէն առաջ հետը քանի մը խօսակցութիւններ

եղած են, զորոնք չէր կրնար հասկընալ, բայց անոնց մէջ համբերութեամբ ինքզինքը կը կրթէր:

Ո՛րչափ մեծ կարողութիւն է խօսիլը:

Խօսքով մարդս կը բաղմաստակէ իր զօրութիւնը, կ'ապահովէ իր իշխանութիւնը. խօսքովը կրնայ բռնաւոր՝ կամ բարերար մը ըլլալ մարդկութեան:

Այդ խօսքը՝ ահաւազիկ եկած է տղուն: Պէտք է մայրը՝ առանց ատեն կորսնցընելու, այդ նոր կարողութեան վրայ իր իշխանութիւնը բանեցընէ. կրթէ զմանուկն և անոր լեզուն, և փութացընէ իրեն բարգաւաճանքն:

Կան անանկ մայրեր՝ որ կարծես ինքիւրեննէն դուրս կ'ելլեն ուրախութենէ, իրենց տղուն ամէն մէկ խօսքը հեղել լսած ատեննին. ուրիշներ ալ կան՝ որ ընդհակառակն անոր ամէն մէկ խօսքը կը քննեն և ուղղել կ'ուզեն:

Առջիններուն անմիտ զարմանքին վրայ քիչ ատենէն պիտի խօսինք. իսկ հիմա համառօտիւ յիշատակենք թէ որչափ անօգուտ են երկրորդ տեսակին տուած դասերն և ուղղութիւնները:

Գարնան ատեն՝ անտառին մէջ դալարացեալ ծառոց սաղարթախիտ ճիւղերուն վրայ՝ սոխակը դրած է իր բոյնը, Չաղուն-

քը կը սկսին ուժովնալ, և իրենց փետրոցը բուսնելուն վրայ ուրախացած, կը ջանան անդաշնակ պզտի երգեր ճռուողել, և որոնց մօտիկ կ'ընէ հայրենին՝ մերձաւոր ճիւղի մը վրայ թառած: Տես ինչպէս շարուած են բոյնին չորս կողմը. ամէնքը միաբան կը թոթովեն, և առանց յոգնելու ինքզինքնին կը կրթեն: Ո՛վ անոնց աններդաշնակ ձայները լսելով, կրնայ ենթադրել թէ օր մը պիտի երգեն զգարուն, և իրենց անոյշ երգերով համօրէն բնութիւնը զուարթացընեն:

Թռչնեկին նման՝ մանուկն ալ իր բոյնին, որրանին մէջ, ինքզինքը կը կրթէ. անոր պէս՝ պիտի գայ օր մը յորում ներդաշնակ ձայներ առնու. բայց որպէս զի երգերը քաղցրութիւն առնուն, որպէս զի հազազը ձևակերպի, ինչպէս թռչնեկին՝ ասանկ ալ տղուն համբերութիւն և ժամանակ պէտք է:

Անոր առաջին փորձերուն մէջ՝ պէտք չէ որ մայրը չափազանց պահանջող ըլլայ. այլ արժան է որ սպասէ: Տղան դեռ չիճանչնար իր նոր կարողութիւնը, իր անվարժ շրթունքը՝ ամենէն աւելի յաճախ լսած խօսքերը կը կրկնեն: Աչքն յերկինս դարձուցած ատենը՝ Աստուծոյ անունը կը յօգէ. ու իր քաղցր ու ոխրական դաստիարակին

գիրկն իյնելով, Մայր անունը կը լսեցընէ:

Մայրը կ'օգնէ իրեն, յաճախ երկրորդելով նոյն խօսքերը, ինչուան որ վարժի. որպէս զի մաքուր արտաբերութիւն, անսայթաք լեզու ունենայ, կամ որպէս զի հընչմանը մէջ գէշ սովորութիւններ չառնու, որոնք ետքը դժուարին է ուղղել: Տղան մտիկ կ'ընէ, մօրմէն լսած խօսքերը կ'երկրորդէ. միտքը կը պահէ, խօսք խօսքի քով կը բերէ, և անանկով քիչ ատենէն իր վաժաբանացն, պիտոյից և ցաւոց հարկաւոր ու բնական թարգմանը կը գտնէ:

Այն ատենէն արտասուաց սովորական պատճառը հարկ է որ դադրի. վասն զի իր կամքն հասկըցընելու համար՝ ալ անոնց կարօտ չէ: Ուստի այն օրուրնէն՝ աւելի սրտածմիկի են մօր մը համար որդւոյն արտասուքը. վասն զի լուռ լեզու մը կ'ըլլան՝ յայտարարք հոգւոյն անձկութեանցը, սըրտին այլ և չայլ աղղկեցութեանցը, մտաց ցաւագին յուզմանցը:

Տղան սխալ կը խօսի, բայց հաճոյական են իր թոթովանքն ալ. իր միտքը կրնայ հասկըցընել, և անով պէտք է գոհ ըլլալ առանց աւելի բան մը իրմէ պահանջելու: Ատենին լեզուն կրնաս չտիկել, բաւական է որ կակաղութիւն կամ դժուարահեղութիւն մը՝ խօսելու մէջ յառաջագիմնուին

արգելք չըլլայ. այն ժամանակ պէտք է մէկէն գէմն առնուլ, բժշկական՝ ու ինչուան երբեմն վիրաբուժական արուեստի հնարքներն գործածելով: Այսպիսի դիպուածներէ զատ՝ տղան իր լեզուին անկատարութիւններն ուղղելու համար մօրը կարօտ չէ, այլ ինքիմէ ինքզինքը կ'ուղղէ. ուստի և անօգուտ է մօրը յաճախ զինքը շտկելու ջանալը. միայն հարկ է որ անոր առջև ուղիղ խօսի, և հսկէ՝ որ չըլլայ թէ տղուն զիմաց ցած ու անարժան խօսակցութիւններ ըլլան: Իր գլխաւոր խնամքը՝ այս աստուածահաճոյ զգուշութեան մէջ պիտի ըլլայ. անկէ աւելին պահանջել՝ անժամ է և թերեւ վնասակար ալ. վասն զի գրեթէ միշտ՝ դաստիարակութեան պէս վաւիւռկ նիւթի մը մէջ ինչ որ անօգուտ է կրնայ վնասակար ըլլալ:

Բայց տղուն մեծապէս վնասակար եղողը՝ այն ծաղրական զարմանքն է, զոր սովոր են մարք ցուցընել իրենց տղուն չըրթունքէն ելլող ամէն խօսքին: Այս կերպով մեծցած տղան՝ չատախօս ու սնապարծ մարդ մը կ'ըլլայ, որ անդադար կը ջանայ իրեն ունկնդիր ու շողմիչք գտնել, և զոր պիտի չյաջողի:

Շատախօս մարդը՝ նեղացուցիչ անձ մըն է, յորմէ ամէնքը կ'ուզեն հեռու ըլլալ:

Այնպիսւոյն վրայ մի փնտուեր ոչ մեծ վայելչութիւն, ոչ զգուշութիւն և ոչ ալ մտադրութիւն: Անդադար խօսելու սէրը, ամէն բանի վրայ իր կարծիքը յայտնելու փափարը՝ կատարեալ հիւանդութիւն մըն է իր վրան: Աչ սը կը վստահի իրեն. ամենէն աւելի ընտիր բարեկամքը կը զգուին իր ընկերութենէն: Այլ խօսի՛ երբ արժան է լռել. գէշութիւն կ'ընէ առանց ուղեւու, և ինչուան առանց տարակուսելու՝ անզգուշութեամբ՝ ծածկուած վէրքեր կը բանայ. միայն խօսել ուղեւուն համար, և ոչ եթէ առ վրիժու կամ զիտմամբ, անխոհմաբար իրեն յանձնուած գաղտնիքը կը յայտնէ: Իր մտած ելած ընտանեաց մէջ անմիաբանութեան սերմեր կը ցանէ. անանկով շատերը իրեն անհաշտ թշնամի կ'ընէ. և այս թերութեամբքը՝ ընկերութեան վէրք մը կ'ըլլայ: Այլ գտնուի՛ արդեօք մայր մը որ հանդուրժէ տեսնել իր զաւակը այդ ցաւալի վիճակին մէջ. և սակայն սրչափ բազմաթիւ են այն մարք որ տղոց սրտին մէջ այս ախտին ճարակելուն պատճառ և խրատ խուսիչ կ'ըլլան: Քանիներ որ երբ կը տեսնեն իրենց զաւակին չափաօտելը, ուրախ և զուարթ սրտով մը « Արախի՛ ոգւոյ և հանճարի տէր պիտի ըլլայ այս մանուկը » կ'ըսեն: Երջանիկ կը սեպեն իրենց զիրենք,

սիրով մտիկ կ'ընեն անոր խօսքերուն, նուրէն կրկնել կու տան, մանաւանդ իրենց բարեկամացն ու ծանօթից առջեւ:

Մօր մը համար՝ անմիտ սնապարծութեան արդիւնք է ասիկայ. սակայն վնասը դաստիարակութեանն է:

Վասն զի տղան՝ որ ուրիշ տկար արարածոց պէս՝ զարմանալի թափանցողութիւն մը ունի, կը կարծէ թէ ամենայն ինչ թոյլ տուեալ է իրեն. թէ կրնայ ամէն բան անպատուհաս գրուցել ու կրկնել: Վասն զի կը գրգռեն զինքը, վասն զի կը գովեն. ուստի և վստահ է թէ չեխող մը պիտի չգըտնուի. ու տեսնելով ամենուն զարմանքը, ունայնամիտ գոհութիւն մը կ'իմանայ: Ալ անկէ ետքը կը սկսի խօսիլ, չէ թէ իր բազմապատիկ կարօտութիւններն հասկըցընելու համար, կամ երկիւղագին՝ իր նախկին ըմբռնումները ուրիշի հաղորդելու, այլ պարզապէս գովուելու համար: Չարմանալի հանճարմտութեամբ մը աւելի այնպիսի առարկաներ կ'ընտրէ, որոնց այլոց առջև մասնաւոր արժէք ունենալն հասկըցած է. ուստի կը խօսի՛ առանց ետե առջև մտածելու, ու անով անհանդուրժելի կ'ըլլայ:

Տղան կը սկսի խօսիլ. մօրը մտիկ կ'ընէ, և զմայրն իրեն գաղափար առած է: Ատենն է ջանալու՝ որպէս զի անոր լեզուն կատարելագործուի: Ժամանակը կը հասնի՝ յորում արժան է սկսիլ՝ ընթերցման վարժեցընելու զինքը: Բայց պէտք է թողուլ, մանաւանդ թէ ետեւէ ըլլալ որ մանուկը ինքիրմէ վստուի այդ ամենակարեւոր կրթութիւնը փնտռելու. բռնադատութեամբ եղածը անօգուտ և անպտուղ կ'ըլլայ: Պէտք է ուսումը հաճոյական կերպարանքով մը իրեն ներկայացընել, և այն ատեն արագ կ'ըլլայ յառաջագիմութիւնն. վասն զի հաճոյականը զօրաւոր խթան մըն է որ կը լուսաւորէ, ամէն բան կը զիւրացընէ, մինչդեռ բռնադատութիւնը անպտուղ է, և անբաւական բարիք մը արտադրելու:

Մօր մը համար մեծ աշխատանք պէտք է՝ տղան ինքիրմէ յորդորամիտ և ջանասէր ընելու համար առ ուսումն. մանկան երկու բնազդմունքն՝ մեծապէս կը սատարեն իրեն. նմանողութեան և հետաքննութեան: Ամէն տղայք՝ բնութեամբ նմանու-

ղութիւնը կը սիրեն և հետաքրքիր են. իրենց այս հասակին միտումը օգտակարի գործածելով, առջնին դրուած որ և իցէ ուսմանց՝ նորութեան կերպարանք մը պէտք է տալ. անոնց դիմաց՝ սիրով և յարատեւութեամբ աշխատելու է, մեր զբաղմունքներէն օգուտ մը հանելով. այն ատեն տղան ինքիրմէ կու գայ կ'աղաչէ քեզի որ զինքն ալ ուսման դնես. և մէյմը որ հասկընայ անոնց օգտակար ըլլալը, ալ անկէ ետքը միջոցներ չեն պակսիր զինքը զբաղեցընելու:

Այս սկզբունքը՝ գործադրութեան մէջ կրնայ այլ և այլ գիւրութիւններ գտնել: Տիկինն Գամբան՝ խրատ կու տայ շարժուն պրուբեններով տղուն կարգաւ սորվեցընել. և անկայ դիւրագոյն եղանակ կը համարի: Ամէն գիր իրարմէ զատ է. մայրը՝ կարգաւ սորվիլ ուզող տղուն ձեռքը տուի մը կու տայ, որուն մէջ կը գտնուին ամէն տառերը. և ինքն ուզած տառին անունը կու տայ, զոր տղայն պիտի գտնէ. տղան տուիին մէջ կը փնտռէ, և երբ կը յաջողի գտնել՝ ուրախութեամբ կը տանի կը ցուցընէ իր մօրը: Իսկ երբ բոլոր գրերը ճանչնայ և զիւրաւ սկսի գտնել, այն ատեն մայրը բառ մը, խօսք մը կը գրուցէ. և զոր տղայն պիտի ջանայ ձևացընել, տուիին

մէջ եղած այլ և այլ տառերը իրարու քով չարեւով:

Տարակոյտ չկայ որ խաղ մըն է ասիկայ, բայց ՚ի նմին ժամանակի նաև ընթերցման մէջ դիւրաւ յաջողելու միջոց մը:

Իսկ տիկինն Ճանիլի ուրիշ կերպ մը կը սորվեցընէ մարց, և որուն օգուտը անձամբ տեսած ըլլալը կը վկայէ: Տղայոց սեռեակը կամ ուսման սրահը զարդարուած ըլլայ՝ սուրբ գրոց, հին կամ նոր պատմութիւններ ներկայացընող այլ և այլ պատկերներով: Տղայն փափաք կը ցուցընէ գիտնալ թէ ինչ են այն պատկերներն, այն ատեն իրեն իմացընելու է թէ այն պատկերներուն տակ գրուած է անոնց ինչ ըլլալը, և եթէ Կարդալ գիտնալու որ ըլլա՞ր՝ շատ բան պիտի սորվեր: Այն ատեն հետաքննութենէ շարժած՝ կը փափարի որ իրեն կարդալ սորվեցընեն. վասն զի ժամ մը առաջ կ'ուզէ գիտնալ թէ ինչ կը նշանակեն այն մարդիկը՝ որ առիւծաբար իրարու հետ կը կռուին, կամ իմաստնոյ պէս խորհուրդի նստած են:

Նոյն օգուտները կրնանք քաղել՝ երբեմն ալ աւելի պարզ միջոցներով: Պէտք է այլ և այլ պատկերադարձ օգտակար գրքերով զարդարել տանը մէկ սենեկին մէջ սեղանատախտակ մը, և որոնց մէջէն այլ և այլ

հաստատմներ երբեմն բարձր ձայնով կարդալու է, և թողուլ որ տղայն առնու այդ գրքերը, խառնէ անոնց մէջի պատկերներն. և երբ աչքին առջևն, եղած պատկերներուն մեկնութիւնն կամ պատմութիւնը ուզենայ լսել, ջանալ ամէն անգամ գոհ ընել անոր հարցատիրութիւնը: Ասանկ վարժեցընելէն ետքը, կրնայ երբեմն մայրն կամ դաստիարակը, ժխտել անոր կամքը կատարելը. « Կը տեսնես, ըսէ քաղցրութեամբ, որ ես զբաղած եմ և դքեզ գոհ ընելու ժամանակ չունիմ. թէպէտ կը գովեմ եռանդդ, բայց կը ցաւիմ՝ դքեզ հաճել չիկրնալուս: Սակայն վախճանիդ հասնելու ուրիշ դիւրին միջոց մը կայ, որով ոչ դու ինծի կարօտ կ'ըլլաս, և ոչ ալ ես կը ստիպիմ տժգոհ ընել դքեզ. քեզի կարդալ սորվեցընեմ, որպէս զի առանց ինծի կարենաս զբաղիլ քու սիրական գրքերովդ. այս աշխատանքը ոչ երկար և ոչ ալ տաժանելի կ'ըլլայ քեզի »: Տղան հետաքրքրութենէ մղուած, կը փափարի մէկէն ճանչնալ գրքերը, ու մօրը խօսքերէն քաջալերուած՝ սիրով և մտադիւրութեամբ այն աշխատանքին ետեւէն կ'ըլլայ: Սակայն մայրը պէտք է ջանք ընէ վառ պահելու անոր սրտին մէջ այդ եռանդը, ու երբ զժուարութիւններ ելլեն զիմացը, երբ ման-

կախան հաստակին բնական անհոգութիւն կամ լքում մը վրան երեւնայ, չվհատեցընել զինքը. այլ խորխուսել մանաւանդ՝ ըսելով. « Քիչ մը ջանքդ աւելցուր, սիրելի, և դու ալ պիտի զարմանաս թէ ինչպէս շուտով յաջողեցար ինծի նման անսայթաք կարգալ »: Ասանկով կը քաջաւերէ անոր տկարութիւնն, կը փարատէ անհոգութիւնն, և նոյն իսկ մայրը կը զարմանայ տղուն քիչ ատենուան մէջ ցուցըցած յառաջագիմութեանը վրայ:

Տղան նախ հեգեւելով կը սկսի, ու քիչ ատենի մէջ կը յաջողի յընթերցումն: Քիչ ժամանակի կարօտ գործ մըն է ասիկայ, մանաւանդ եթէ վարձուց ակնկալութիւն մըն ալ գրուի տղուն դիմաց, որով գրեթէ մօրը կամ ուսուցչին ամենեւին զժուարուցութիւն չիմնար:

Բայց այն ատենն ալ ուրիշ վտանգ մը կ'ենլէ առջեւին. գէշ գրոց ընթերցման վտանգը: Գէշ գիրք մը՝ վնասակար ու ծածկուած թոյն մը կ'ամփոփէ, որուն հետեւանքը թերեւս յամր՝ այլ անհրաժեշտ է. և հարկ չէ ըսել թէ որչափ աղիտաբերք են այն թարմ հասակին մէջ այնպիսի ընթերցմունքներ կամ այնպիսի պատկերներ՝ որոնք ատենէ առաջ տղուն երեւակայութիւնը արթնցընելու կամ զրգոելու գէշ

արդիւնքն ունին: Անով սիրտը իր անմեղութիւնը կը կորսնցընէ, ապաժամ հոգմերէ թառամած ու փճացած ծագլի մը պէս. տղուն երեւակայութիւնը տաքցընող խմոր մըն է: Այնչափ մեծ է այսպիսեաց բրած վնասը, որ ինչուան երբեմն անդաման ալ կ'ըլլայ: Այսպիսի վտանգէ մը փախչելու համար՝ հարկ է որ արթուն կենայ մայրը, անանկ գրքերն ու պատկերները հեռացընելով իր տնէն. ինքն իսկ այնպիսի վիպասանական բովանդակներ չկարդայ՝ որոց ընթերցումը կ'արգելու զաւակացը: Այլ ջանք ընէ անոնց ձեռքը տալ մանկութեան համար սահմանուած ընտիր գրուածներ, որոնք կարող ըլլան անոնց սիրտն ու միտքը կրթել, և որեւիցէ վտանգաւոր ազդեցութիւններէ զգուշացընել ու պահպանել անոնց անմեղ սրտերը: Այսպիսի գրուածոց կարգէն են Մակեանց մատենադարան և Զրօտարան կոչուած գրքոյկներ, Ռապէնտե, և ասոնց նման գրուածներ. ու տղոց հասակին և ըմբռնողութեան համեմատ՝ փոփոխել պէտք է նաեւ ընթերցմունքը, իրական ու ճշմարիտ պատմութեանց գրուածներ տալով ձեռուրին, ինչպէս Աստուածաշունչ գրոց, Հին և Նոր ազգաց պատմութիւնք, և այլն. բաւական է որ այնպիսի ոճով մը գրուած ըլլան որ

տղուն մտացն ու ըմբռնման համեմատ ըլլալով՝ չճանճրացընեն զինքն յընթերցմանէ. վասն զի ասիկայ ալ իր գէշ հետեանքը կրնայ ունենալ անոր ուսումնական ապագայ վիճակին վրայ:

Ոմանք օգտակար կը համարին՝ խօսիլը, կարդալն ու գրելը միանգամայն սորվեցընել տղուն: Բայց այսպիսի գրութիւն մը՝ սովորական փորձառութեան զխմաց այնչափ ընդունելի չերենար: Վասն զի այդ ամէն զանազան կրթութեանց համար տղուն բացարձակ մտադրութիւնը հարկաւոր է. բաժնուելու որ ըլլայ՝ ոյժը կը սկսիս, և յարատեւութիւնը կը յոգնի. և տեսնելով որ ուղածին կամ ուրիշներու պահանջածին չափ յաջողութիւն և յառաջագիմութիւն չցուցըներ, կը սկսի յուսահատիլ. ուսման սէրը կը սլաղի և սնտոի բաներով իր ժամանակն անցընել կը սովորի: Անոր համար այս երեք հարկաւոր կրթութիւններն պէտք է կարգաւ ընել, ու խօսիլն ու կարդալը սորվելէն ու բաւական յաջողութէն ետքը՝ զիր գրել սորվեցընելու զբաղիլ:

Ասոր մէջ ալ տղուն հետաքննութիւնն քեզի օգնութեան կը հասնի: Վասն զի գրքերուն մէջ գրածը հասկընալ ուզելէն ետքը, պիտի ջանայ և ուզենայ նմանիլ նաեւ տեսածին ալ. կ'ուզէ քեզի նմանիլ՝ երբ կը

տեսնէ որ իր աչքին առջև մեծ գրեր կը գրես. և յաճախ կը տեսնես որ իրեն խաղալիկ ըրած է մատիտով այլ և այլ գրերու անկերպարան ձեւեր գծել: Վերջապէս օր մը գրիչ մը կը գտնէ, և մտադրութեամբ ու ջանքով կը սկսի թղթին վրայ խաղցընել. գիրք մը գրած է առջևը, և կ'ուզէ անոր մէջ տեսած ու ճանչցած գրերուն նմանը երեցընել իր թղթին վրայ:

Այն ատեն մայրը կամ դաստիարակը վրայ կը հասնի:

Հետաքննութեամբ մը մտադիր տղուն կը մօտենայ. և առանց ծիծաղով արհամարհելու անոր ընդունայն աշխատանքը, կը քաջալերէ զինքը, և իրեն օգնելու պատրաստ ըլլալը կը հասկըցընէ:

Տղան հաճութիւն մը կը զգայ. մայրը գրիչը ձեռք կ'առնու, և անոր աչքին առջև քանի մը մեծ գրերու օրինակներ կը դնէ. տղան կ'ուզէ նմանցընել, ու չի կրնար. այն ատեն կ'իմացընէ մայրը որ եթէ ուզենայ իրեն հետեիլ և մօիկ ընել, քիչ աստեղէն պիտի յաջողի: Տղուն տալիք պատասխանը յայտնի է. և ասիկայ կ'ըլլայ իր առջի դասը գրի մէջ վարժելու:

Այլ և այլ գեղեցիկ կերպեր կան՝ զիր գրելու մէջ վարժելու եղանակին վրայ: Մենք բաւական կը համարինք յանձնել

մարց կամ գաստիարակաց, որ իրենց տը-
ղուն կամ տշակերտին յաջողակութեանը
և ըմբռնման գիւրին երեցած կերպը գոր-
ծադրեն:

Այս նախնական կրթութիւններէ ետքը՝
տղուն սորվելու ատենը կու գայ կը հասնի:
Աս աշխատանքը մայր մը կամ ինքնին և
կամ ուրիշի մը ձեռքով պէտք է ընէ: Բայց
այս մտաւոր ուսմանէն առաջ է բարոյա-
կան ուսումը, և որ զլիաւորապէս մօրը
գործն է. անով կը կերպարանի մարդ, և
անմիջական ազդեցութիւն մը կ'ունենայ
ընկերութեան ապագային վրայ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Մ օր մը՝ իր զաւկըներուն վրայ ունեցած
իշխանութիւնը բացարձակ պիտի ըլլայ.
բայց այնպիսի իշխանութիւն մը՝ որ 'ի սի-
րոյ իւր ազդեցութիւնն ընդունի, զոր լու-
սաւորէ անձնանութիւնը և ուղղէ կար-
գը: Պէտք է որ անհակառակելի ըլլայ իր
տեսչութիւնը: Տարակոյս չկայ որ այդ պզտի
հպատակը երբեմն հակառակութիւններ և
ընդդիմութիւններ պիտի երեցընէ. ամէն
ատեն հնազանդ և դիւրանասաց պիտի չը-
դտնուի:

Ի՞նչպէս ուրեմն արժան է սանձել իր
ընդդիմադարձութիւններն: Զինքն և իր
թերութիւններն ուղղելու ինչ միջոցներ
գործածելու է:

Ասոնք դաստիարակութեան մէջ էական կէտեր են, և որոնց վրայ պէտք է տեղնիտեղը խօսիլ:

Մայրը հրամանահանի պաշտօն կը կատարէ, որդին ալ հպատակութեան օրինաց պիտի հնազանդի: Եթէ մայրը կը հրամայէ, կարող է նաև պատուհասել. վասն զի պատիժ տալու իրաւունքը՝ ուղղակի հետեանք մը և յայտարար է իշխանութեան: Մօր մը իշխանութիւնը բացարձակ է, և ուրիշի համար տալու պարտը կան չէ, բայց միայն իր սրտին, խղճին և մտացը:

Տղայոց դաստիարակութեան մէջ հօրը մեծագոյն իշխանութիւնը կը տկարանայ այս կէտին նկատմամբ մօրը ունեցած ազդեցութեանն առջև. թէպէտև նոյն բանեցուցած իշխանութիւնն ալ, ինչպէս ուրիշ ատեն առիթ ունեցանք յիշատակելու, յանձնարարական իշխանութիւն մըն է: Բայց որչափ ալ բացարձակ ըլլայ մօրը իշխանութիւնը, որովհետև սէրն է դաստիարակին առաջնորդողը, տղան չիմանար հրամանին լծոյն ծանրութիւնը:

Տղայութիւնը՝ կենաց ամենէն աւելի քաղցր հասակն է. իր անհոգութիւնը և պարզ ազատութիւնը զինքը սիրելի կ'ընեն ամիսուն: Ինչո՞ւ ուրեմն առանց բացարձակ պէտքի՝ մանկութիւնը արտասուաց և ցաւ

ւոց հասակ մը ընել, պատուհասի խստութեանց ճաշակը անոր տալով:

Առանց թուլութեան արժան է դաստիարակել զմանուկն, բայց միանգամայն առանց խստութեան: Մտածէ թէ այդ հասակը՝ իրեն բարեբաստագոյն հասակն է, և թերեւ անոր հետեանք եղող ուրիշ հասակներու չկարենայ ժամանել. ուստի անոր ուրախութիւնը տեսած ատենիդ՝ դու ալ ժպտէ, քաջալերէ իր հաճոյքը. ասանկով միայն կրնաս ոյժ ունենալ անոր դաստիարակութեանը վրայ: Մայրական սիրտն՝ որուն ուղղութեամբ են մեր խօսքերն, մէկէն կը հասկընայ անոնց ոյժն ու զօրութիւնը. կ'իմանայ թէ ուրիշ կերպով գործելը անգթութիւն մըն է: Հաղիւ երբէք անգութ մայր մը կը տեսնուի. անոր թերութիւնը՝ տկարութիւնն է, և զոր հարկ է բժշկել:

Այնպիսի սակաւազիւտ բնաւորութեանց համար արժան է պատժի զիմել, որոնց վրայ ազդեցութիւն մը չկարենան ընել քաղցրութիւնն, համոզումը և բարի օրինակը: Պէտք է որ մայրենի կառավարութիւնը թեթև և ախորժական ըլլայ տղուն, ոչ երբէք խստութեան կերպարանք մը ունենալով: Սիրէ զինքն, և անոր ասպագայ բարեբաստութիւնն նկատելով՝ ճիշդ եղի՛ր պատուհասելու իր թերութիւններն, բայց

առանց այնպիսի ծանրութիւններ զնելու վրան՝ որոնց բեռանը տակ կրնայ ընկճիլ. որպէս զի տղայն սիրէ քու օրէնքդ, յարգէ հրամանդ, և առանց ծառայական վախի՝ մեծարէ քու իշխանութիւնդ: Չըլլայ թէ քու սաստիցդ և սպառնալեաց իշխանութենէն խրտելով, թօթալիէ ձգէ իր տխուր բանտը, և դու չկարենաս միւսանգամ ձեռք բերել զնա՝ վանդակէն փախչող թռչնոյ մը պէս:

Այսպէս անօգուտ կ'ըլլան այն ամէն խտտութիւններն՝ որոնցմով սրտմեցուցեր ես այդ մանկութեան հասակը. վառվռուն ձի մը՝ զոր անհմուտ դարմանողը կը ստիպէ անշարժ կենալ մէկ տեղ մը, փոխանակ կըթութեամբ անոր եռանդն ու աշխուժութիւնը չափաւորելու, կը գտնէ պատեհ վայրկեան մը փախչելու դարմանողին ձեռքէն. կը խզէ՝ կը խորտակէ իր սանձը, բաշերը շարժելով կը փախչի, ու ազատութիւնը զինքը կը յիմարեցընէ: Բայց զիմացն ելած առջի արգելքին՝ կը զարնուի կ'իյնայ, կամ անդարման հարուած և վէրք մը կ'ընդունի:

Այդ աշխոյժ ու սանձակոտոր երիվարին նման է նաև մանուկը. պէտք է զիտնալ գործածել անոր ոյժը. թողուլ որ արիւնք ազատաբար ընէ իր շրջանը: Իսկ եթէ զին-

քը բռնադատես նեղը խոթելով, անսանձելի կ'ըլլայ: Ոմանք կը համարին թէ անոր բուռն եռանդը կրնան հեղձուցանել, և չեն գիտեր թէ այդպիսի միջոցներով միայն յայտնուիլը կ'ուշացընեն. ազատութեան օրը կուգայ կը հասնի, ու տղան խալըսած կը տեսնէ ինքզինքը այն խտտութենէն՝ որուն բռնադատութեամբ և ոչ կամովին հնազանդած էր. ուրախութեամբ կը նետուի կենաց ասպարիզին մէջ, կրքերը զինքը կը կուրացընեն. ու լուսոյն չորս կողմը պտըտող թիթեռնիկներուն նման՝ կարծելով լոյսը գտնել, կ'երթայ անոր հետ կը զարնուի, ու թևերը բռնկեցընելով, մէկէնիմէկ կ'իյնայ:

Այս կերպով միայն կրնանք մեկնել թէ ինչպէս բանականութեան և զգօնութեան հասակը՝ եռանդուն երիտասարդութեան մէջ շատ անգամ անկարգութեանց և մեծամեծ վտանգներու հասակ կ'ըլլայ: Ինչպէս 'ի բնականն' ասանկ ալ բարոյականին մէջ օրէնք մը կայ որ ճշման յետաշրջութիւնը (reaction) համեմատութեան մէջ կը պահէ: Մայրը պէտք է որ պահէ, չէ թէ ճնշէ:

Մանկանց համար այլ և այլ պատիժներ հնարուած են, և որոց կիրառութիւնը հաճոյական է դաստիարակաց՝ իրենց աշա-

կերտներուն անհնազանդութիւնը պատու-
հասելու համար:

Որչափ ալ մեծ ըլլայ տղուն յանցանքը,
մայրենի կրթութեան խստութիւնը պէտք
է որ անկէ չատ նուաղ ըլլայ:

Այլ և այլ պատճառներու համար, որոց
միայն մէկ քանին կ'ուզենք յիշատակել,
փաստակար են այս պատուհասները. և ա-
նոնց դիւրին զեղծմամբը՝ կրնան գէշ հե-
տեանքներ առաջ գալ: Եւ նախ տղան՝
դաստիարակին իրեն դէմ ցուցըցած կեր-
պին մէջ վրէժխնդրութիւն մը կը տեսնէ՝
իրեն իշխանութիւնը ճանչցած չըլլալուն
համար: Ուստի կը խռովի, դէմ կը կենայ,
կ'ապստամբի, կ'անիծանէ իր տկարու-
թիւնն, և մոլեղին ցասում մը կը սնուցա-
նէ սրտին մէջ. զօրաւորին՝ տկարին դէմ
ցուցըցած բռնութեան կամանիրաւութեան
դէմ կը բողբէ, և կամ ճանչնալով իր ան-
բաւականութիւնն, կատաղի լռութիւն մը
կը պահէ, և անտարբեր կերպով իրեն դէմ
տրուած պատուհասը կ'ընդունի. բայց 'ի
նմին ժամանակի սիրտը ատելութեամբ լե-
ցուն է այն խիստ դաստիարակին դէմ՝ որ
զինքն անդթութեամբ կը պատուհասէ:

Այլ անկէ ետքը թշնամի մըն է իր աչքին
առջև, դահիճ մը իր դաստիարակը. ուստի
և անգաղար միջոցներ կը փնտռէ՝ որպէս

զի կարենայ անպատուհաս վրէժխնդիր ըլ-
լար անոր՝ իրեն դէմ ցուցըցած խստու-
թեանը: Իր վրէժխնդրութիւնը՝ տկարի
վրէժխնդրութիւն մըն է. ուստի և համբե-
րութեամբ ժամանակին կը սպասէ. և որ
վերջապէս գուրս պիտի երենայ եռան-
դուն, անգութ և անողոր կերպով: Ըսած-
ներնուս օրինակը ամէն օր առջնիս է՝ զը-
պրոցաց և մարդատանց մէջ:

Որպիսի ազդեցութիւն կրնայ ունենալ
աշակերտաց վրայ՝ ատելի դաստիարակ մը:
Վասն զի տղայն՝ վստահութիւն չունի անոր
վրայ, չուզեր հաճոյանալ իրեն, ուստի և
կրթութեանն և ուսման փոյթ ու խնամք
չունի:

Ձգէ թող տայ ուրեմն մայրը՝ դպրոցաց
և վարժարանաց՝ իրենց հնարած անգութ
միջոցներն՝ դաստիարակին իշխանութիւնը
մեծարելի ընելու համար: Բայց իրեն ըսե-
լիքնիս՝ միայն քանի մը խօսք է. վասն զի
մօր մը սրտէն արդէն հեռու են, ատելի
են իր աչքին այդ պատուհասները. մեր
խօսքն աւելի անոր համար է, որպէս զի
հսկէ կառավարչաց և դաստիարակաց
վրայ, եթէ երբէք կարօտ ըլլայ իր իշխա-
նութենէն և ազդեցութենէն անոնց մաս
մը յանձնելու:

Եւ նախ համոզուած ենք՝ որ եթէ տղան՝

մեր ըսած ոճովն առաջնորդուի, ամենեին կարօտ պիտի չըլլայ մայր մը վրան պատուհաս գնելու: Վասն զի եթէ մայրն ուշադիր ըլլայ չարին առջևն առնելու, և չերեցած՝ արմատախիլ ընէ, երբէք այս սաստիկ միջոցներուն գիմեղու կարօտ պիտի չըլլայ: Այն ատեն տղան կախուղ ու ճկուն կ'ըլլայ, հլու և դիւրանասաց. ուստի և պէտք կ'ամհարկ եղած ատենին՝ զինքն հաճոյքէ մը զըրկիլը շատ աւելի մեծ և օգտակար տպաւորութիւն մը կ'ընէ իր վրայ, քան թէ զարնել կամ մութ տեղ մը զինքը փակել, կամ ուրիշ որեւիցէ դժայական պատիժներ: Մանաւանդ թէ շատ անգամ՝ իր անհնազանդութեամբն կամ անհոգութեամբ սիրելի մօր մը յաճախած ցաւը՝ բաւական կ'ըլլայ յորդորամիտ ընելու զինքն որ մէյմըն ալ նոյնպիսի թերութեանց կամ պակասութեանց մէջ չիյնայ:

Իսկ եթէ այս միջոցներն անբաւական ըլլան, և հարկ ըլլայ աւելի ծանր պատիժ մը տալ, միջոց և եղանակ պակաս չէ:

Մօր մը գործածած պատիժներն՝ վերը յիշուածներէն մէկն ալ պէտք չէ ըլլան. այլ նախամեծար սեպէ աւելի այն պատուհասներն որ աւելի սրտի կը դաչին՝ քան թէ մարմնոյն վրայ ժամանակաւոր, ուստի և վաղանցուկ ազդեցութիւն մը կ'ունենան:

Վասն զի մարմնոյ վրայ խստութիւններ բանեցընելը՝ աւելի բարբարոսաց կը վայլէ. քան թէ քաղաքակիրթ ազգաց, աւելի պատկանաւոր հեթանոսութեան քան թէ քրիստոնէական մեծ գերդաստանին:

Պարզապէս մարմնական պատուհասից վախովը տղայ մը դատարարակել ուզելը, զինքը նուաստացընել է, և հնազանդութիւնը անարդ և արհամարհ ընել: Յաւէն՝ չէ թէ ամօթէն ետ կը կենայ. բայց քիչ ատենէն մարմինը կը սկսի վարժիլ, ուստի և կը ստիպէ զինքը պատուհասող ձեռքը՝ ալ աւելի խստազոյն միջոցներ բանեցընելու. և ուր կ'երթայ կը յանգի այսպիսի կրթութեան մը վախճանը: Մայրը բիւր տեսակ միջոցներ կրնայ գտնել տղան հնազանդեցընելու, առանց այնպիսի յետին, անարդ և անարգասաւոր պատուհասներու ձեռք դարնելու: — Այս միջոցներն են յանդիմանութիւն, յաճախ ազդարարութիւն, և մանաւանդ բարի օրինակ:

Տղուն վրայ դրուած պատուհասը այնչափ աւելի ազդու է, որչափ աւելի պարագայից համեմատ ըլլայ. յարմար ատենին տրուած յանդիմանութիւն կամ խրատ մը՝ անկարելի է որ իրենց փրկաւէտ ազդեցութիւնը չունենան: Պէտք է որ պատուհասը սրտին դաչի, բայց առանց չափէն

աւելի խոնարհեցընելու զտղայն. պէտք է դարձեալ որ համեմատ ըլլայ յանցանացն ու հասակին. և ասիկայ էական հարկաւոր գիտելիք մըն է. վասն զի կարելի է որ պատուհաս մը խորունկ տալաւորութիւն ընէ շորս տարուան տղու մը վրայ, մինչդեռ անօգուտ կամ անպտուղ է տասը տարուան եղողին: Պաշտօնականները կը փոխուին, բանավարութիւնը կը հաստննայ, պէտք է հասակին ու բնաւորութեանն համեմատ չափաւորել ու կերպարանափոխ ընել նաեւ ուղղութեան միջոցներն. ապա թէ ոչ, իրենց բարոյական օգուտը բոլորովին կը կորսուի: Պատուհասը պէտք է ամբօցընէ զինքը, չէ թէ երես հանէ. ամօթոյն ալ հետեանք պիտի ըլլայ ստրջանք՝ չէ թէ նկնու թիւն:

Արժան է որ զինքը պատուհասող ձեռքն արդար ըլլայ. հարկ եղած ատենին խստութիւն ալ բանեցընէ, բայց պատուհասելու կերպին մէջ ալ ոչ երբէք կորսնցընէ իր մեծ վայելչութիւնը: Վասն զի անով իր պատիւը կը պահէ, և բարոյական ծանրութիւն մը կուտայ այն զրկման կամ բնական ցաւոցը՝ որ պատուհասին արդիւնքն է:

Ո՛րչափ շատոր են այն մայրերը՝ որ իրենց զաւակաց կրթութեան ծանր հոգը վրանին առած ատենը՝ կարծես թէ կը մոռ-

նան այս էական պայմաններն: Չափէ դուրս կը սիրեն իրենց տղայքը, բայց չափը կ'անցընեն նաեւ զիրենք պատուհասելուն մէջ. կը նեղանան, կը վշտանան, իրենք իրենցմէ դուրս կ'ելլեն՝ երբ իրենց տղուն անհնազանդութիւնն կամ զիմադարձութիւնը կը տեսնեն. ու կրքերնուն մէջ, առանց անոնց խաղաղելուն սպասելու, կը պատուհասեն զյանցաւորն: Այս կերպով ու այնպիսի ատեն արուած պատիժ մը՝ միշտ յանցանաց հետ համեմատ չի կիրար քլլալ: Վասն զի այն ատեն մայրը՝ տղուն անհնազանդութեան ծանրութիւնը՝ իրեն պատճառած դժկամակութենէն կը չափէ, և ոչ զաւելին ունեցած զիտաւորութենէն, ուստի և հաւատար կերպով կը պատուհասէ անոր վրայ տեսնուած մէկ անզգուշութիւնը, անխոհեմութիւնն, թեթեամտութիւնը և անհոգութիւնը, մտածուած չարութեան և կամաւոր անհնազանդութեան պէս. և հարկ չէ ըսելը՝ թէ այս յանցանաց մէջ եղած տարբերութիւնը խիստ շատ է, ուստի և նոյն կերպով պատուհաս ընդունելը անարդար: Կը զարնէ տղուն, խստիւ կը յանդիմանէ. ու վայրկեան մը ետքը, երբ կիրքը կ'անցնի, երբ կ'իմանայ թէ չափազանց խստութեամբ վարուեր է տղուն հետ, սիրոյ խանդաղատանօք կը սկսի գուրդուրալ անոր

վրայ, ասով կը նուտատացընէ իր անձնասիրութիւնը, ու կարծես թէ կ'ուրախանայ իր խոնարհութեանը վրայ: Ո՛րչափ ցաւալի են այս կերպով տրուած պատուհասներուն արգիւնքը: Ամենէն պզտի վնասնին՝ անօգուտ ըլլալնին է, սրովհետեւ մայրական իշխանութիւնը կը նուտատացընեն:

Տղուն անձնասիրութեանը յիշատակութիւն մը ըրինք վերը, և թէ բարոյական պատուհասները պէտք է որ անոր հետ վերաբերութիւն ունենան: Խիստ օգտակար կ'ըլլայ, եթէ առանց զեղծանելու և յարմար ժամանակին, զանիկայ միջոց մը առնու մայրը տղուն դաստիարակութեանը: Բայց պէտք է որ մեծ խոհեմութիւն բանեցընէ, և ոչ երբէք մոռնայ թէ նպատակէն դուրս ելլելով, տրուած խրատը անօգուտ կ'ըլլայ: Ուժով և աղդեցութեամբ տղուն անձնասիրութեանը վրայ գործելուն եղանակն է՝ անոր անհնազանդութեան արժանաւոր պատիժը տալ հրապարակաւ, օտարաց առջև և նշանաւոր պարագայի մը մէջ: Գեղեցիկ դեղ մըն է ասիկայ, բարոյական պատուհասից մէջ ամենէն ծանրը, զոր արժան է ի կիր առնուլ մեծ յանցանքի մը, իրեն դրուած կանոնաց յամառութեամբ անսաստելուն ատեն, երբոր կրթութեանը համար գործածուած ուրիշ միջոցներն ան-

բուական կամ անօգուտ ըլլան: Այսպիսի պատուհասներուն կարգը կրնանք սեպել՝ առանձին սեղանատախտակի մը վրայ կերակուր տալ տղուն, երբ նոյն սենեկին մէջ բոլոր ընտանիք և բարեկամք ժողովուած են միաբան բազմելու և ուրախանալու համար. անոր հաճոյական մէկ շրջագայութիւնը ուշացընել, պատճառելով թէ մայրը կ'ամաչէ իրեն նման անհնազանդ կամ ստախօս դաւակ մը օտարաց կամ բարեկամաց հետ խառնել. սովորական մէկ համբոյրը մերժել, որովհետեւ արժանի չէ ծնողական խանդաղատանաց՝ հօրը կամ մօր ու ծնողաց և դաստիարակաց խրատներն ու խօսքը արհամարհող դաւակ մը: Այսոնք և ասոնց նման ուրիշ այլ և այլ պատիժներ կրնայ հնարել ու մտածել մօրմը սիրտը, և դաւակաց կրթութեանն համար օգտակար կերպով գործածել,

Օտար դաստիարակք, որոնց համար կրթութիւնն արուեստ ու շահագիտութիւն մըն է, և որոնք դասախօսութեան առջի ժամէն՝ հանգստեան ժամը կը փնտռեն, կարօտ են տղայքը հնազանդութեան մէջ պահելու համար՝ մարմնական կամ զգայական պատիժներ գործածել: Խիստ՝ բայց միանգամայն համառօտ միջոց մըն է ասիկայ. տղուն տկանջներէն քաշել, զաւազա-

նով ձեռքին զարնել, երկար ժամերով ծնկան վրայ չոքեցընել, աւելի քիչ խնամք կը պահանջեն քան մտադրութեամբ և խոհեմութեամբ տրուած յանդիմանութիւն և սպառիժ մը: Այսպիսի դաստիարակաց սիրտը անդգայ է սիրոյ. և իրենց հրամաններն ու պատուհասներն չէ թէ միայն դիտած վախճանին չեն հասնիր, այլ նաև պզտի տղայոց սիրտը անվատաճ կ'ընեն. զիրենք չսիրողը՝ չեն կրնար սիրել, անգթութեամբ պատուհասողին վրայ՝ խանդաղատանօք չեն նայիր. ու թէպէտ առջի բերան վախերնէն կը հնազանդին ու կ'անսան, սակայն քիչ ատենէն իրեն դէմ ապստամբելու վիճակին ու վտանգին մէջ են:

Իսկ մայրը, — տղուն սրտին տէրն է մայրը. երկունքն ալ իրարու միտքն ու սիրտը կը հասկընան. մօր ու տղուն մէջ եղած սէրը՝ ամենէն աւելի խիստ պարտքերը կը դիւրացընէ, և ամենէն աւելի դառն երեւցած պատուհասները քաղցրացընելուն գաղտնիքը գիտէ: Սիրով կը հնազանդի իրեն զաւակը. իսկ օտար դաստիարակաց կառավարութեանը տակ ձեռք բերած քիչ մը արդիւնքն ալ, կանխահաս նախանձաւորութեան (émulation) արդիւնք է: Նախանձաւորութիւնը՝ դպրոցաց տեսուչներուն և դաստիարակաց միակ միջոցն է.

բայց ինչ օգուտ կրնայ ընել տղուն՝ երբ այսպիսի կրթութեան մը տակ ձգուի այն հասակին մէջ յորում գեռ ևս բաւակա՜նութիւն չունի անոր ոյժը ճանչնալու:

Այդպիսի ձեռաց պէտք չէ յանձնել ամենեւին նախնական մանկութեան առջի հոգը. այլ այդ նուիրական դործը՝ մօրը միակ խնամոցը տակ ձգել. վասն զի այն հասակին մէջ ամէն բանէ առաջ պէտք է որ սիրուի տղայն. անոր վրայ ունեցած սիրով, անոր բարոյական յառաջդիմութեանը փափաքանօք, անոր ապագայ բարեբաւտութեան յուսով խանդաղակաթ դաստիարակը կրնայ երբեմն ստիպուիլ սրտովը ատած սպառիժ մը դնել տղուն վրայ: Սակայն այդ կերպով տրուած պատուհասը՝ ոչ խիստ կ'ըլլայ և ոչ ալ անիրաւ. այլ առժամանակեայ և կարճատեւ, և որուն՝ ինչպէս ըսինք, հազիւ պէտք կ'ունենայ մայրը:

Կրնայ պատահիլ երբեմն որ այնպիսի անսանձ բնաւորութիւններ մօր մը դիմացն ելլեն, որոնց վրայ անբաւական կամ անպտուղ ըլլան սովորական միջոցներ: Այն ատեն պէտք է յանձնառու ըլլայ՝ խիստ հրահանգաց դիմելու: Երբ կը տեսնէ թէ համբերութեան և անուշութեան թելադրած կերպերը կ'ընդունայնանան, առանց ժա-

մանակ կորսնցընելու հարկ է որ կերպը փոխէ, ու սկսի նիւթական պատիժներ զործածել. բայց հարկ չէ յիշեցընելը թէ որպիսի խնամքով, զգուշութեամբ և սրտի ցաւով: Վասն զի պէտք չէ երբեք մոռնալ թէ այսպիսի պատուհասներուն մէջ զգուշութիւն չընելն ինչուան իրենց տղայոց հիւանդութեան և կենաց կարճընալուն պատճառ եղած են: Գիւրին է մարց, գիւրին է դաստիարակաց այսպիսի միջոցներով պատկառելի ընել իրենց իշխանութիւնն, վախի ու տաքնապի մէջ զնելով խեղճ տղայքը: Բայց որչափ անօգուտ են տղայոց այնպիսի միջոցներն, երբ ոչ սիրոյ բըռնադատութեամբ՝ այլ միայն պատուհասի վախովը կը սորվին:

Անոր համար կը տեսնենք այլ և այլ համբաւաւոր դպրոցներէ ելած տղայք, որ տարիներով կեցեր են հոն, ուսմանց աւելն կարգէն անցեր, և սակայն բան մը չեն սորված. վասն զի սիրով ու քաղցրութեամբ չեն կառավարուած, վասն զի դըպրոցաց մէջ բռնաւորներ դաւեր են, չէ թէ գորովագութ ու խանդաղատալից դաստիարակներ. ուստի և պատուհասի վախով քիչ մը սորվածնին ալ մոռնալու համար շատ ժամանակի կարօտութիւն չեն ունեցած: Աւստի փափաքելի է որ ծնողք

այդպիսի դպրոցաց ընտրութեան մէջ աւելն կարեւոր զգուշութիւն ընեն: Այո, հարկ է որ մը դպրոց մը զնել զտղայն, և մօր մը կը պատկանի այդ դպրոցին ընտրութիւնը. բայց խիստ պզտիկ խրկելէն զգուշանալու է. ապա թէ ոչ կը փճանայ տղայն. վարպետներն ու աշակերտակիցք ղինքը նեղը կը խոթեն. ուսումը դեռ իր հասակին համար չէ, դպրոցաց հրահանգքը՝ իր ընդունակութենէն վեր են. ուստի և դասերը կ'առնու առանց հասկընալու, կամ մտացը մէջ տեղիք ընելու: Մօր մը ձեռքով եղած ուսումը՝ ասոր նման չէ. մայրական քաղցր դասերը կը տպաւորուին տղուն մտքին մէջ, և ոչ երբեք կ'ելլեն: Սիրով կը սորվեցընէ, և տղայն հաճոյքով կը սորվի. դաստիարակութեանը կերպին մէջ խստութիւն չկայ, անոր համար աւելի պտղաբեր է և արգասաւոր:

Ուրիշ գեղեցիկ միջոց մըն ալ կայ, դաստիարակութեան էական մաս մը, որ յանցաւոր տղայն կը զգաստացընէ, և մէյմըն ալ նոյնպիսի թերութեանց մէջ խնելէն կը զգուշացընէ. և ասիկայ է թողութիւն կամ ներումը: Երբ յանդիմանութեան կամ պատուհասին կը յաջորդէ ներումը, հաճոյական ու գրեթէ անվրէպ արդիւնք մը կ'ունենայ: Հարկաւոր հեռեանք մըն է ան իկայ

ամենայն պատուհասից, և զրեթէ անոնց պատկը, և յիրուի, վասն զի անկարելի է մշտակայ պատուհաս մը ենթադրել. կասուիս կամ ու՛շ երբ յանցանքն կը քաուի, պէտք է որ պատուհասն ալ դադրի, և մօր մը ու տղուն մէջ հաշտութիւն ըլլայ: Ապա թէ ոչ, դաւակը գլուխ կը քաշէ, սիրտը կը կարծրանայ, կը դառնանայ ու չուղղուի: Ներումը՝ պատուհասի վիճակին վախճանն է. կամաւորապէս մոռցուած յանցանքի մը մոռացութիւնը: Բարեբաւտիկ է մայրը՝ երբ ներումն կը չնորհէ. և այն չնորհքն ընդունող տղայն՝ ուրախ և երախտագէտ կ'ըլլայ: Օգտակարագոյն է որ մայր մը հանդիսաւոր կերպով տայ այդ ներումը, որ պէս զի տղուն առջև յարգի ըլլայ այն մայրական չնորհքը, և զոր ընդունելու համար զղջայ և խոնարհի, և իմանայ թէ արդարութեամբ տրուած վճիռ մը մեղմելու կամ խտտութիւնը թեթեւցնելու համար եղած ներումը՝ մօր մը դորովադութ սրտին և խանդաղատանաց նշանակ է, և այդ թողութիւնը տուող մօր մը ուրախութենէն իմանայ թէ որչափ մեծ էր զինքը պատուհասողին վիշտը, և խօսք տայ մէյմըն ալ չստիպել զսիրոյ դաստիարակն այնպիսի խիստ միջոցներ գործածելու:

Բայց պէտք է այդ ներումը խնդրողը

ինքն տղայն ըլլայ. և ասիկայ բաւական չէ. այլ հարկ է որ արժանաւոր ալ ըլլայ. և եթէ այդ ատենը հասած չէ, երբ բոլորովին քաւուած չէ յանցանքը, եթէ պատուհասը չափաւորելը՝ գէշ օրինակ մը, կամ աղիւտարեւր պիտի ըլլայ, պէտք է դեռ ևս ներումը ուշացընել: Բայց մէյմըն որ մայրն իր ձեռքն կ'երկնցընէ առ որդին, երբ սիրոյ համբոյրը անոր տալով « Ներեցի » կ'ըսէ, յանցանացն յիշատակն ալ բոլորովին պէտք է որ ելլէ մօրը սրտէն ու մտքէն. անանկ որ երբ տղայն ինքիրմէ կը յիշէ, պէտք է որ դարմանք ցուցընէ մայրն ու անտեղեակ տղուն զրուցածին. « Չեմ յիշատակեր, ըսէ. իրաւ յանցանք մը գործեցիր, բայց քու յանցանքդ ալ դարմանելու փութացիր. ներելովս՝ ամէն բան մոռցայ »: Երբ տղայն ամօթալից՝ մօրը զիրկը կ'իյնայ ու իրմէ թողութիւն կը խնդրէ, գեղեցիկ գօրծ մը կ'ընէ, և մայրը պէտք է որ ճանչնայ ու յարգէ անոր մեծութիւնը. բայց զգուշանալ արժան է որ չըլլայ թէ տղուն կողմանէ վարպետութիւն մը ըլլայ: Նոյն զգուշութիւնը բանեցընելու է երբ տղայն իր յանցանքը կը խոստովանի, աղէկ հասկընալու համար թէ արդեօք անկեղծ զղջման մը նշանակ է. բայց յանցանքի մը խոստովանութիւնը՝ պիտի չափահասէ իր անպա-

տուհաս մնալը. բաւական է մեղմացնել զայն կամ ժամանակը կարճեցնել. ապա թէ ոչ, սղայն մէկէնիմէկ կը հասկընայ թէ երեսանց խոստովանութիւն մը, արտաքին զըջում մը կը քաւեն իր ամէն յանցանքը, ու անոր հեռւանք ամէն վիշտերէն զինքը կ'ապահովեն. ուստի և կը ջանայ օգտակար ընել իրեն այն միջոցը:

Եթէ մօր մը կառավարութիւնը իր իշխանութիւնն ապահովելու համար՝ ուրիշ որ և իցէ օրինաւոր տեսչութեանց պէս պատժական հաստատութեան (sanction) պէտք ունի, եթէ կարգաց և հրահանգաց թուութիւնը կամ զանցառութիւնը՝ նուազ կամ խիստ պատուհաս մը կը պահանջեն, որ միշտ համեմատ պէտք է ըլլան յանցանաց՝ և թողութեամբ պսակուած, կանոնաց ճիշդ հպատակութիւնն ալ, տղուն յօժարաւ իրոյթ և մտադիր հնազանդութիւնն ալ կարօտ են քաջալերութեան և վարձուց:

Ո՛րչափ միջոցներ ունի մայր մը պէտք եղածին պէս և ըստ արժանւոյն ճանչնալու իւր պղտի աշակերտին եռանդն ու բարեւ-

կրթութիւնը. իր խանդաղատանքն, — մայրենի քաղցր խանդաղատանքն, — սըրտին գոհութիւնը՝ զոր կը ցուցնէ անոր հեղութիւնն ու ճիշդ հնազանդութիւնը տեսնելուն, — ասոնք պիտի ըլլան մօր մը կողմանէ տրուած առաջին վարձատրութիւնները:

Սիրալիր մտադրութիւն մը, զարմանք մը, զրքի կամ օգտակար խաղալեաց ընծայ մը, շրջագայութիւն մը, իրեն օգտակար կրթութեան հրահանգի մը զբաղելու հրաման մը, — ահաւասիկ վարձատրութեան գերազանց միջոցներ, և որոնց կիրառութիւնը անձանօթ չէ մօր մը:

Բայց տղուն տրուած պղտի ընծաներուն մէջ անօգուտ ու վնասակար բան մը չըլլայ. այլ միշտ աչքին առջև ունենալով դաստիարակութեան վախճանը, որ է հրահանգել՝ զուարճացընելով, ջանայ նոյն իսկ վարձատրութիւնն օգտակար ընել անոր: Տղայն՝ մանկութեան հասակին մէջ այնպիսի սէր մը ունի զուարճութեանց, այնպիսի եռանդն ու անհաստատութիւն մը անորժակացը մէջ, որ զինքը քաջալերելու միջոցներ գտնելը ամենադիւրին է: Յարմարագոյնը՝ ամենէն աւելի հաճոյական վարձատրութիւնն է իրեն համար: Ընդհանրապէս գործածուածը՝ և զոր դիւրին է ձեռք ձգել, խա-

զալիկ մը պարզեցին է: Այլ մայրը՝ այն-
չափ խաղալեաց շատութեան և բազմազա-
նութեան մէջ պէտք է որ ընէ իր ընտրու-
թիւնը, զանազանելով օրիորդաց և մանչ
տղայոց տրուածները. և զիտելով միշտ որ
անոնց սպառնայ կենաց օգտակար ըլլալու
վիճակին մէջ գտնուող խաղալիկներ ը-
լան. ինչպէս օրիորդաց համար պաճուճա-
պատանք մը, տնական տնտեսութեան հար-
կաւոր գործիներ, և այլն. իսկ մանչերուն՝
փայտէ ձի մը, փող մը, սուր մը, գնտակ
մը, և այլն: Այսպիսի խաղալիկներ՝ գոր-
ծունեաց կենաց մէջ կը պահեն զտղայն, որ
ոչ միայն իրենց բարոյականին, այլ նաև
նոյն իսկ նիւթական կենաց առողջութեան
համար հարկաւոր է. գործունէութիւն և
աղաղակ, ասոնք են ընդհանրապէս մար-
դուս կեանքը կազմող. պէտք է որ առջի-
նին կրթէ ինքզինքը, ու երկրորդէն չփախ-
չի. գործելու աշխատիլ. ասիկայ է իր վի-
ճակն, և առ որ՝ տխրեղձ հասակէն արժան
է զինքը պատրաստել:

Այսպիսի խաղալեաց մէջ պիտի փնտռէ
մայրը աշխատանքով, հնաղ անգութեամբ
և ջանքով արժանացած վարձատրութիւնը:
Այն տղայն պէտք է քաջալերուի՝ որ ջա-
նացեր է արժանաւոր երեւնալ, իմացընե-
լով իրեն թէ այն զգացած հաճոյքն՝ աշխա-
տանաց ու ջանից արդիւնք է:

Ուրիշ խաղալիկներ կան որ աւելի ան-
միջական կերպով կ'ազդեն տղայոց դաս-
տիարակութեան վրայ. և ասոնց կարգէն
կրնան սեպուիլ ստուերախաղը, բաւական
է որ տղայոց բարոյականին միասակար
բան մը չբովանդակէ, մոգական լապտե-
րը, և այլ ասոնց նմաններ, զորոնք սովոր
են ծնողք ներկայացընել տալ իրենց տղա-
յոցն ու բարեկամաց առջև, երբ մանկունք
արժանաւոր երևնան այդպիսի վարձա-
տրութեանց:

Տղայոց մեծ ու հաճոյական վարձատրու-
թիւն մըն ալ՝ ընտանեկան հանգէսներն են,
զորոնք կրնայ մայրը կարգի դնել, ու երբ
տղայք խելօք ու հնազանդ ըլլան՝ զանոնք
ալ մասնակից ընել այն հանգէսներուն: Ա-
ռաջուց մայրը կը խոստանայ տղուն, ու
երբ անիկայ գոհ կ'ընէ իր ընթացքովն ու
վարուք զծնողս, իրենք ալ պէտք է հաւա-
տարիմ գտնուին իրենց տուած խոստմա-
նը: Այդ ակնկալութիւնը՝ զօրաւոր միջոց
մըն է քաջալերութեան, և կատարուիլն
ալ՝ անգին հատուցմունք մը իրենց աչքին:
Մերթ ձմերուան եղանակին՝ սիրալիր ըն-
տանիքը սիրոյ վստարանին քով գումա-
րուած՝ ընտանեաց մեծ հօրը ածախաբու-
թեան հանգէսն է որ կը կատարեն. բոլոր
զերդաստանը հոն ժողվուած է. տղան՝ սըր-

տին ուրախութենէն կարմրացած առաջ
կու գայ՝ երկու ձեռքովը ձմերուան ծաղ-
կանց փունջ մը վերցնելով. և մտադիր
ունկնդրաց առջև՝ իր մէկ համառօտ բարե-
մաղթութիւնը կ'արտասանէ: Մանուկը իր
ըրած գործին վրայ զոհ, երջանիկ կը սե-
պէ ինքզինքն որ բարի վարքովն ու զգօնու-
թեամբ այսպիսի մասնաւորութեան մը ար-
ժանի եղաւ. երջանիկ՝ վասն զի ամենուն
երեսին վրայ զուարթութիւն մը նկատեց,
և կ'իմանայ կը զգայ թէ ինքն է այն ուրա-
խութեան և հաճութեան պատճառը:
Մերթ հօրը կամ մօրը անուան տօնին տա-
րեղարձն է. և տղան առաջուց մեծ հօրը
կամ դաստիարակին ու ծառայից հետ խօս-
քը մէկ ըրած է՝ ընծայով մը կամ իր մէկ
ձեռագործով հաճոյք մը պատրաստել ճնո-
ղաց, և զոր ուրախամիտ կը նուիրէ ծաղ-
կանց փունջի կամ համբոյրի մը հետ: Եր-
բեմն հանդէս մըն է՝ զոր երախտագէտ
ընտանիք տարուէ տարի կը կատարեն, և
զոր աւելի գեղեցկացնելու համար՝ մաս-
նակից ու հազորդ կ'առնուն նաև զտղայս:
Սովորականէն դուրս ուրախալի զիպուած
մը, անակնկալ ընտանեկան հանդէս մը՝
ամէն անգամ մէյմէկ գեղեցիկ առիթներ
են տղուն աշխատանաց ու ջանից արդիւնքն
ճանչնալու և զինքը խրախուսելու համար:

Այս քանի մը օրինակներն բաւական են
ցուցնելու համար թէ ինչպէս մարք կա-
րող են վարձատրութեան հնարագէտ մի-
ջոցներ գտնել: Սակայն նորէն կը կրկնենք
թէ հատուցմունքն պէտք է համեմատ ըլ-
լան տղուն մտադրութեանն ու ջանից:
Վասն զի եթէ վարձատրութեան միջոցնե-
րով կարելի է պսակել անոր անցեալ աշ-
խատանքը ու ապագային համար ալ խրա-
խուսել, մարթ է նաև շուայ կամ ագազ ե-
րեւնայ, որ փաստակարարլայ դաստիարակու-
թեան փոխանակ անոր օգուտ մը ընելու:
Ասիկայ այնպիսի պակասութիւն մըն է՝ ու-
րուն մէջ յաճախ կրնան իյնալ մարք, ուս-
տի և առանձին մտադրութեան արժանա-
ւոր: Վասն զի կը գտնուին անխոհեմ, ան-
մտադիր մարք որ վարձատրութեան հա-
մար այնպիսի խաղալիք, զբաղմունք կամ
հաճոյք մը կը խոստանան՝ որ իրաւամբ եր-
կար ատեն զլացուեր են իրեն, կամ այն-
պիսի փափկասիրութեան առարկայ մը՝ որ
ուրիշ առթի մը մէջ յանցանք պիտի ըլլար
տղուն խնդրելը:

Այսպիսի վարձատրութիւն մը՝ առիթ
կ'ըլլայ տղուն զղջալու իր առջի հնազան-
դութեանն ու հպատակութեանը վրայ:
Վասն զի տեսնելով թէ ձեռքը տուին այն
խաղալիքը՝ զոր երկար ատեն զլացեր էին,

կամ իրեն անօգուտ ու վնասակար սե-
պած, ալ կը սկսի մօրը վրայ վստահութիւն
չունենալ, վասն զի տեսաւ որ կրնայ խա-
բուիլ. կը կորսնցընէ դարձեալ ճշմարտին
ու սխալին վրայ ունեցած ուղիղ ծանօթու-
թիւնը. վասն զի իր միտքը կը սկսի մոլորիլ
բարակ պատճառաբանութեանց մէջ ու-
րոնցմով կը ջանայ իրեն մայրն հասկըցը-
նել թէ ինչ պատճառի համար մինչև այն
ժամանակ արգիլածն ու զլացածը հիմա կը
չորհէ: Արեւմտեան այս վնասակար սխալ-
ման միւս ծանր հետեանք մըն ալ տղան
կեղծաւոր ընելն է. ալ այնուհետեւ իրեն
համար կեղծաւորութիւնը միջոց մը կ'ըլլայ
իրեն օգտակար ընելու. և առանց լքանե-
լու մօրը երկար դիմագարծութենէն, վեր-
ջապէս կը յաջողի իբրեւ վարձատրութիւն
ձեռք ձգել զայն՝ զոր մայրը երկար ատեն
զլացեր էր: Արեւմտեան այնպիսի մայրեր
ու դաստիարակներ ալ որ կը համարին հա-
տուցմունք մը ընել տղուն, ազատ ընելով
զինքը դասէ մը կամ իր մէկ պարտքէն.
սակայն ասիկայ վնասակար է, և տղան
ծուրութեան կը վարժեցընէ. ուր մանա-
ւանդ ջանալու է այն աստիճան փափաքելի
ընել զուսուսմն, որ տղայն վարձատրութիւն
չսեպէ զայդ, այլ զրկում մը կամ պատիժ:
Մօր մը ձեռքով բաշխուած վարձա-

տրութիւնք, կրնան նաև նախանձաւորու-
թեան կամ մրցանաց առիթ մը ըլլալ տղոց.
ուստի պէտք է որ իմաստուն ընտրու-
թեամբ մը օգտակար ընէ զանոնք ուսմանց
յառաջադիմութեանը:

Հարկ չէ որ սուղ բաներ ըլլան այս խա-
ղալիքը. վասն զի տղուն համար գինը յարգ
մը չունի. քիչ ըլլան ապա թէ ոչ մէկէնիմէկ
ամենէն կը ձանձրանայ, և անկարելի կ'ըլ-
լայ ուրիշ նոր և զուարճացուցիչ նիւթեր
գտնել զինքն զբաղեցընելու: Այն մայրեր
որ իրենք իրենցմէ կը շինեն այդ խաղալի-
քը. և ասիկայ ոչ միայն օգտակար խնայու-
ղութիւն մը կ'ըլլայ ծնողաց, հապա նաև
տղայք կը յորդորուին նմանիլ իրենց մօրը:
Ուստի ձեռուընին տալու է նիւթն ու գոր-
ծիքները, բաւական է որ անոնց կիրառու-
թենէն տղուն վնաս մը չըլլայ. ու տեսնե-
լով իր աշխատանքն՝ գովել արժան է զինքն
ու քաջալերել. « Ապրիս տղաս. ալ ասկէ
ետքը խաղալեացդ համար ծախք ընելու
կարօտ չես ըլլար, ու չես ստիպուի գե-
րի ըլլալ այն խանութպաններուն՝ որոնք
ամենէն աւելի հասարակ խաղալիքներն
ալ սուղ սուղ քեզի կը ծախեն »:

Օրինակ իմն, գեղազնացութեան կամ
ուրիշ ժամանակ տղան շրջագայութեան ե-
լած կ'ըլլայ, ու դաշտի մը մէջ կը տեսնէ

որ իրեն հասակակից տղայք վիշապակ (cerf-volant) թռցընելով կը զուարճանան. ինքն ալ կ'ուզէ վիշապակ մը ունենալ, Պէտք է իրեն խմացընես թէ արժանաւոր ըլլալու է. ու երբ կը տեսնես որ խելօք է և այն պարգեւին արժանի՝ փոխանակ զինքը խաւնութ մը տանելու, առջեւ դիր թուղթ, սոսինձ, նկարներ ու մկրատ մը, և ըսէ որ ինքը անձամբ չինէ ուզած խաղալիքը : « Դժուարին բան մը չէ ատիկայ, ըսէ իրեն. մանաւանդ թէ շատ զուարճալի. շատ անգամ տեսեր եմ խանութպանին շինելը, ուստի և կրնամ ապահովապէս առաջնորդել քեզի » : Տարակոյս չկայ որ տղայն սիրով յանձնառու պիտի ըլլայ. ուստի մէկէնիմէկ սկսէ գործի. և կը տեսնես որ մանուկը սիրով ու եռանդեամբ կ'աշխատի և իր վիշապակը կը լմնցընէ. անշուշտ այլ և այլ պակասութիւններ պիտի ունենայ. բայց տղուն համար՝ խանութպանէն առածէդ աւելի հաճոյական է, որովհետեւ իր աշխատանացն արդիւնք՝ իր ձեռագործն է : Ուստի կրկնակի է իր հաճոյքն, և մայրը արժանաւոր հատուցմունք մը տալէն դատ՝ յատկասիրութեան և ճարտարութեան դաս մըն ալ տուած կ'ըլլայ, և որ ատենին իր օգուտն ու ազդեցութիւնը պիտի ունենայ տղուն վրայ :

Տղան այնչափ աւելի սէր կը կապէ իր խաղալեացը վրայ՝ որչափ աւելի դժուարին եղած է զանոնք ձեռք ձգելը, թէ մօրմէն առնելու և թէ անձամբ յարմարցընելու համար : Որոնց վրայ աւելի աշխատած է, կամ անոնց մէջ յաջողելու համար երկարատեն յոգնած, որչափ ալ պակասաւոր ըլլան, նախամեծար ու պատուական են իր աչքին. ուստի և սէր կը կապէ անոնց վրայ, ամէն զգուշութիւն կ'ընէ, կը վախէ կոտորտելէն, չուզեր իր հասակակցաց ձեռքը թողուլ՝ որոնք իրենց անհոգութեամբ կասկածելի են :

Մայրը պէտք չէ անհոգ ըլլայ այս զգածմանը, ետեւէ ըլլալով կարգաւորել զայն. վասն զի անկէ առաջ կուգայ կարգասիրութեան ու պահպանութեան հոգին. մանաւանդ թէ մասնաւոր դարան մըն ալ նշանակէ, ուր ամիսփութիւն տղուն ամէն խաղալիքներն, և բանալին ալ իրեն յանձնէ : Այն ատեն կը տեսնես որ տղուն զգուշութիւնը կրկնապատիկ կ'ըլլայ. ամէն իրիկուն կարգի կը դնէ իր զանազան խաղալիքներն, աղէկ պահպանուած, խնամուած և անվնաս. և ասանկով իր սրտին մէջ մաքրասիրութեան առաջին գաղափարը խոթած կ'ըլլաս :

Այս ողին՝ տղուն աւելի ընտանի ու սի-

րելի ընելու համար այլ և այլ ուրիշ միջոցներ ալ չեն պակսիր, և զորոնք աւելորդ կը սեպենք որդեսէր ու խոհեմ մօր մը յիշատակել. վասն զի կարօտ ալ չենք տեսներ զինքը:

Մօր մը կողմանէ եղած վարձատրութիւններն՝ օգտակար նպատակ մը ունենալու են. տղուն տուած կամ յանձնած խաղալիքներն ու պարգևները՝ հարկ է որ յարմար ըլլան ՚ի հրահանգել զմարմին և ՚ի կրթել զսիրտ. բայց նոյն իսկ խաղալիքներն՝ անուղղակի կերպով պէտք է սատար ըլլան իր ձեռք զարկած մեծ գործոյն, որ է մարդուս կատարելութիւնը դաստիարակութեամբ:

Ինքը մայրը պիտի ըլլայ տղուն խաղերն կարգադրողը. զանոնք փոփոխելով, ու իր ներկայութեամբն անոնց նոր հոգի մը տալով, գէպ ՚ի օգտակար նպատակի մը ուղղէ: Պէտք է մասնաւոր մտադրութիւն ընէ անոր պզտի ընկերակցաց ընտրութեանը մէջ, որոնց հետ կը տեսնուի. ապականեալ

ընկերութեամբ՝ ամենէն աւելի լաւագոյն պատուը կը փճանայ: Սնմաբրութիւնը՝ ծածուկ թշնամի մըն է, և միշտ պատրաստ՝ այն գեղեցիկ հասակին անմեղութիւնը թաւամեցընելու. թոյն մը՝ զոր մաքուր բաժակաւ մը կրնան մատուակել ծառայք, պզտի ընկերակիցք, գէշ խօսքեր, գէշ օրինակներ. մէկ խօսք մը, մէկ նայուածք մը միայն բաւական կ'ըլլայ. այնչափ մեր խեղճ բնութիւնը հակամէտ է այն հոգին՝ յորմէ ստեղծուած է:

Ոչ երբէք վատահ ըլլայ մայրը, և առանց ընտրութեան կամ քննութեան չթողու որ իր զաւակները դրացիներուն կամ բարեկամաց տղոցը հետ տեսութիւն և ընտանութիւն ունենան: Այդ ընտրութիւնը պէտք չէ որ աւելի հասակաւոր, ոճով և հարուստ ընտանեաց տղայոցն հետ ըլլայ. վասն զի այդպիսի ընկերութեանց մէջ կ'իշխեն անոնք տղուն վրայ և կը բռնանան, կամ պարգևներով զինքը շահելու ետեւէ կ'ըլլան. ուստի և կը սովորի հնազանդիլ առ երկիւղի, կամ հարկաւոր տեսած ատենը չողորթթել: Իրմէն աւելի ուժով կամ հասակաւոր ընկերակցացը կամակատարը կ'ըլլայ, կը նուաստանայ առջևին՝ անոնց չնորհաց արժանի ըլլալու համար. և այս վնասակար ընտանութիւնը՝

դժնդակ դպրոց մը կ'ըլլայ, ուր կը սորվի խաբէութեան ու կեղծաւորութեան վարժիւ: Պէտք չէ դարձեալ իրմէն աւելի տըկար, սղտի ու աղքատ տղայք ընկերակիցք ընտրել իր տղայոցը, կամ այնպիսի ծնողաց զաւկընէր՝ որ ընկերական վիճակով իրմէ անհամեմատ վար են. վասն զի այն ատեն տղուն սրտին մէջ իշխողութեան ոգին կ'արթննայ, և անարգել ուղածը կատարելու կը վարժի. վասն զի այն ատեն մայրը իր տղուն չողորբորթ ընկերակիցներ տուած կ'ըլլայ, և որով կը վարժի տղայն բռնաւոր, ինքնատէր և բարկացող ըլլալու. կը պահանջէ որ ամէնքը հնազանդին իր կամացը և կատարողք ըլլան իր հաճոյիցը: Ամենէն աւելի սղտի տղաք ալ ճշդիւ կը դիտեն մարդկանց ընկերական վիճակն ու բաղդի դանազանութիւնները:

Դիտէ կալուածատէր ազնուականի մը տղան՝ որ դաշտին մէջ իր հասակակից տղայոց հետ կը խաղայ. անոնք չորս կողմի վարձակալաց զաւկըններն են: Թագաւորի մը պէս կը հրամայէ անոնց, կ'ուզէ որ իր ամէն կամքն կատարեն, այլ և այլ կողմեր կը խրկէ իր ընկերակիցքն, ուղածը փնտռելու համար. կը սպառնայ անհնազանդներուն, խաղեր կը հնարէ, և կ'ուզէ զիմուցիներն հլու գործի տեսնել իր կամացը: Եւ

այս ամէն բանին մէջ չկայ մէկը որ իրեն դէմ ելլէ կամ ուղածին հակառակի. վասն զի գիւղական տղայքն թէպէտ և իրմէ աւելի ուժով են, բայց կը վախնան իրենց տիրոջ տղան տոգոհ ընելէն, որպէս զի չըլլայ թէ ետքը յանդիմանութիւն կամ ծեծ ուտեն, կամ արգելուի իրենց՝ տղուն հօրը տունը մտնելը:

Անոր համար պէտք է տղուն հասակին և վիճակին համեմատ ընկերակիցներ տալ, ջանալով որ քու տղուդ վրայ պակսող կատարելութիւնները գտնուին անոնց վրայ. և լաւագոյն է՝ եթէ կարելի ըլլայ ոչ միայն խաղի, այլ նաև ուսման ընկերակից ընել զանոնք, որով մէկգմէկ կը քաջալերեն, իրարու սիրտ կուտան, և իրարու նախանձաւորութիւնը շարժելու առիթ կ'ըլլան:

Բայց թէ հանգստեան և թէ ուսմանց ատեն՝ մայրը պէտք չէ որ անոնցմէ բաժնուի: Աւանց կասկած մը տալու, հսկէ վրանին, մասնակից ըլլայ անոնց խաղուցը, և իրեն նուաստութիւն չսեպէ անոնց դուարձութեանցն գործակից ըլլալ: Այս կերպով աւելի կը մեծնայ իր իշխանութիւնը, և տղոցն վստահութեանը և իրեն յանձնուելուն մէջ՝ նոր միջոց մըն ալ կը գտնէ զանոնք ուղղելու: Իրաւ է որ դժուարին է այս գործը, և զոր շատ մայրեր պիտի չկա-

րենան գիւրութեամբ կատարել. վասն զի թէպէտեւ դաստիարակութիւնը իրենց առաջին պարտքն է, բայց մայրն ուրիշ այլ և այլ զբաղմունք և ընկերական պարտքեր ունի կատարելու: Տղոց հանգստեան ժամերը՝ մայր մը իրեն ազատութեան վայրկեանները կը համարի. ու երբ այլ և այլ բարեմարդկութեան պարտքեր, տնական տնտեսութեան կառավարութեանը յաճախ գինքը կը կոչեն, տղայոց հրաման կու տայ որ խաղալու երթան: Զգիտեր թէ անանկով կը կորսնցընէ իր ամէն նախկին խնամոց պտուղները. իր ամէն զգուշութիւններն, իր արթնութիւնն անօգուտ կ'ըլլան՝ աւրուած տղու մը մնաստակար աղքեցութեամբ: Խոհական դաստիարակ մը ոչ երբէք այսպէս կը թողու իր աշակերտներն՝ մնաստակար ընկերութեանց մէջ. այլ իր զբաղմանց շատութեանն ու զանազանութեանը մէջ ալ միջոցներ կը գտնէ՝ զանոնք ոչ երբէք աչքէն հեռացընելու. և որչափ ալ իրեն համար նեղութիւն և աշխատանք ըլլայ, ետ չկենար անոնց խաղուցը մասնակից ըլլալէն: Իր երևնալը անոնց մէջ, ուրախութեան ձայներով կ'ընդունուի. վասն զի կը սիրեն զինքը տղայք. չեն վախեր ոչ իր բարկութենէն և ոչ դժկամակութենէն. իրենց նման տղայ մըն ալ ինք

կը դառնայ կ'ըլլայ. և ամէն օր նորանոր խաղեր ու հաճոյական զուարճութիւններ իրենց կը պատրաստէ: Ձեն քաշուի, և իրենց գործոյն ու զբաղմանցը մէջ իրմէն զգուշանալու հնարք չեն մտածեր. և անով առիթ կուտան մօրը այլ և այլ դիտողութիւններ ընելու, որոնք թէ իրենց և թէ դաստիարակութեան օգտակար կ'ըլլան:

Այդ խաղերուն մէջ որչափ աղէկ կ'իմացուի ամէն մէկ տղուն ինչ բանի կոչումն ու յարմարութիւն ունենալը:

Պիւֆոն՝ որ Յիսուսեանց դպրոցին մէջ ըրած էր իր ուսմանց ընթացքը, հանգըստեան ատենը կը զբաղէր աւաղի վրայ չափաբերական ձևեր քաշելով: Նափոլէոն՝ Պրիէնի դպրոցին մէջ իր պզտի ընկերներով ձիւնեղէն բերդեր կը շինէր, անոնց հրամանատարութիւն կ'ընէր, և պաշտպանութեան կերպերը կ'առաջարկէր: Առնուանի և օգտակար մարդկանց կենսագրութիւններն լեցուն են այսպիսի օրինակներով: Արախի անակնկալ լուսով մը պիտի լուսաւորի մայրը՝ անոնց կանխահաս բնաղբմունքը տեսնելով. — յայտնութիւն մըն է ասիկայ, որ կրնայ իրեն մեծապէս օգտակար ըլլալ: Կը յայտնուին դարձեալ ծածուկ ախտեր, զորոնք մայրը տան մէջ հրապարակազոյժ ընելով, եթէ խոհեմու-

Թիւնը այնպէս թեւադիր ըլլայ, կրնայ ուղղել: Բայց երբ տխուր յայտնութիւն մը կ'ընէ մայրը, պէտք չէ որ մէկէնիմէկ յանդիմանէ կամ պատուհասէ. ապա թէ ոչ, վտանգի մէջ կը գնէ իր իշխանութիւնն և ազգեցութիւնը կը կորսնցընէ: Այն անկէ ետքը՝ զինքը սիրելու տեղ կը սկսի իրմէ վախճալ. իր երեւնալը՝ խաղերուն զուարթութիւնը կը վերցընէ. սողաք կը քաշուին ու կը խրտին իրմէ, որով զանոնք դիտելու և քննելու առիթը կը սկսիսի մօրը: Պէտք է որ տղայք մօրերնուն առջև անանկ ըլլան, ինչպէս իրարու հետ. մայրը իրենց կատարեալ վստահութեանը կարօտ է. ուստի և զայն չկորուսանելու համար՝ հարկ է որ իր կողմանէ անսաշման վստահութիւն ցուցընէ, ոչ երբեք բարակ քննութիւններու և ծածուկ լրտեսութեանց ամօթալի դրութիւնը բանեցընելով, որ ընդհանրապէս կը գործածուին մարդատանց և վարժարանաց մէջ: Ի՞նչ օգուտ կրնայ քաղել այսպիսի միջոցներէն. իրեն համար բոլորովին ընդունայն են՝ թէ որ կրցեր է ձեռք ձգել տղոց վստահութիւնը՝ անոնց հաճոյիցն ու խաղերուն մասնակից ըլլալով: Իրենց մէջ յամենայնի պէտք է երևնայ ուղղութիւն, համարձակութիւն, հաւատարմութիւն և բոլորովին իրարու յանձնուիլ մը. մայրը ոչ

երբեք թոյլ պիտի տայ որ տղայք իրարու հետ խորհրդական կերպ մը ունենան, ցած ձայնով իրարու վրայ վստահութիւն յայտնեն, որոնց տակ շատ անգամ չար գործ մը կամ անարժան նպատակ մը կը ծածկուի:

Միայն օգտակար խաղերու պէտք է թոյլտուութիւն ըլլայ տղոց. այն խաղերը՝ որ ոչ հոգւոյ և ոչ մարմնոյ օգտակար հրահանգ մըն են, արժան է որ խնամքով հեռացուին. մայրը վախճալու է անոնցմէ: Սակայն որչափ անգամ տեսնուած է՝ որ մարք են այնպիսի խաղերը իրենց տղոց սորվեցընողք: Ասոնց մէջ մէկը միայն յիշենք, որ նորեկուկ ըլլալուն համար՝ յարգի է մեր ժամանակաց մէջ և գրեթէ անհրաժեշտ սեպուած. այսինքն՝ տղայոց պարը: Ծնողք տեսնելով որ իրենց դրացւոյն կամ մէկ ազգականին տղայքը պար բռնել ու խաղալ սորվեր են, անոնց նմանելու համար իրենք ալ կը սորվեցընեն. որով տղայք և աղջկունք մէկտեղ կը ժողովուին, և իրենց ընտանեաց կամ բարեկամաց ցայգահանդէս մը կուտան: Թողունք բարոյական փնասներն, որով անոնց մատուցուող նորահաս սրտին մէջ՝ դեռ իրենց անձանթ կրքեր կը սկսին երևնալ, անմեղութիւնն ին կը խամրի, և այն ատենուրէն կը սկսին մէկ կամ միւս օրիորդին վրայ ուրիշ խանդաղատա-

նօք մը նայիլ, և ինչուան իրենց ապագայ երջանկութեանը առիթ սեպել զանիկայ... Մարք և բարեկամք կը զարմանան այն խօսքերուն վրայ. և չեն գիտեր թէ իրենք են այն անմեղ մանկութեան դահիճներն, իրենք են՝ անոր բարոյականն, որով և ապագայ բարեբաստութիւնն թշուառ ընելու վտանգին մէջ դնողներ:

Ասոնք բարոյական վնասներ են: Ի՞նչ ըսենք նոյն իսկ տղայոց նիւթական առողջութեան պատճառած վնասներուն վրայ. երբ ատենէն առաջ կը վարժեցընեն զիրենք այնպիսի ցատքըտնէնքու, որ իրենց բնական չեն, կը պնդեն կ'ամրացընեն անոնց փափուկ մէջքը, որ աճելու և ուժովնալու կարօտ է. թեթե ու բարակաման զգեստներով առողջութիւննին գիւրաւ կորսնցընելու վտանգի մէջ կը ձգեն, և այլն:

Սակայն կը գտնուին անանկ մայրեր որ ուրախ և զուարթ են, երբ տղաքնին խաղալիք մը եղած կը տեսնեն իրենց ընդունայնամատութեանն ու ամբարտաւանութեան: Փոխանակ այնպիսի վնասակար զուարճութիւններու, խելացի մայր մը պարտքիւն է անանկ բնական խաղեր պատրաստել, որոնք կարող ըլլան տղուն այլ և այլ պիտոյիցը համապատասխանել: Օրինակ իմն, որոնք աչքի ճշգրտութիւն և մտաց ճարտարութիւն կը պահանջեն:

Պարասոյոյ և հանգստեան ժամերը լաւագոյն է բաց օդի մէջ անցընել, և միայն գէշ օդը՝ չէ թէ եղանակի և բարեխառնութեան փոփոխութիւնն պատճառ ըլլայ այս հաստատուն կանոնն փոփոխելու: Վասն զի բաց օդի մէջ եղած հրահանգքը, արևուն մէջ ամառ ատեն, ցուրտի և սառուցից մէջ ձմեռ ատեն, այն հասակին մէջ տղայոց համար բաժակ մըն է՝ որով լեցուն բերնով կը խմեն զառողջութիւն, զգեղեցկութիւն և զոյժ: Առողջութիւն... կայ մայր մը որ կարենայ մոռնալ զայն, որ ամէն բարեաց մէջ առաջին է. որն որ հարկաւոր է տղուն դաստիարակութեան յաջողութեան համար, և առիթ՝ մարդու ապագայ բարեբաստութեանը:

Եթէ արուեստաւորը կ'ուզէ արձան մը կանգնել, նախ անոր հաստատուն պատուանդանը կը պատրաստէ: Առողջութիւնը հիմն է, որուն վրայ պիտի հանգչի քու ձեռագործդ, ո՛վ մայր. որպէս զի հաստատուն ըլլայ, հարկ է 'ի պղնձոյ շինել զայն և ոչ 'ի կաւոյ:

Առաջին հասակին մէջ աւելի խաղ պէտք է տղուն և քիչ ուսումն. ուստի գործունայ, ուժով և ճարտարութեամբ եղած խաղեր պէտք է ընտրես, որոնք ուղղակի կերպով սատարեն դաստիարակութեան

բարդաւաճանացը: խաղերով կրնայ մայր մը այնպիսի արդիւնք ձեռք ձգել որոնք ապահովագոյն են քան թէ պատուհասով ձեռք ձգուածները:

Թէ որ օգոյն գէշութեանը պատճառաւ կարելի չըլլայ տղոց բաց օդի մէջ խաղալ, և ստիպուին սենեկի մը մէջ անցընել իրենց հանգստեան ժամերը, պէտք է որ մայրը անոնցմէ զատուի, ու շատ չյողեցնեցնող հրահանգներով զբաղեցնէ տղաքը: Բայց միշտ դիտելով որ օգտակար նպատակ ունեցող խաղեր ըլլան: Փոխանակ պարտիզի մէջ ըլլալիք հրահանգաց և խաղերու, ճարտարութեան խաղեր դիր անոնց առջևը, և որոնք աւելի համբերութիւն, երևակայութիւն և խնամք պահանջեն. օրինակ իմն, պատմութեան տախտակ մը, կամ աշխարհացոյց մը այլ և այլ կտորներով յարմարեցուցած, զորոնք կարելի ըլլայ ուզածիդ պէս միացընել կամ իրարմէ զատել, տղուն ձեռքը տուած ատենդ՝ պէտք է որ անոնք իրարու հետ խառնուած ըլլան, և զոր ջանայ մէկմէկու քով բերել գաւառաց և անուններու համեմատ, կամ՝ եթէ պատմական տախտակ է՝ ժամանակագրութեանն համեմատ:

Կրնաս դարձեալ ճարտարապետական այլ և այլ ձեւեր տալ տղուն ձեռքը, որպէս

զի անոնցմով շէնքեր ձեւացնէ, հրապարակի մը զարդեր, կամ ընդունելութեան սրահի մը կահկարասիք, որպէս զի զանոնք իրարու քով բերէ իր պզտի հանճարոյն սատարութեամբը:

Երբ տղայն ասանկ իրեն հաճոյական հրահանգաց ետեւէ կ'ըլլայ, բայց միանգամայն սրտի կամ մարմնոյ նեղութիւն մը քաշելու նշաններ կու տայ, քաջալերէ զինքը՝ երբեմն ժպտելով մը, մերթ խօսքով կամ նայուածքով և կամ համբուրիւ մը. և սիրտը կտտրած ետ մի դարձնենք զինքը՝ երբ աշխատանքը լմնացուցած ուրախութեամբ կը զիմէ քու գիրկդ, և իրեն ըրածին համար՝ քու հաւանութեանդ կամ քաջալերութեանդ կը սպասէ: Եթէ պակասութիւն մըն ալ գտնես ըրածին մէջ, մի արհամարհիր. այլ գովէ զինքը՝ միայն անդրադարձընելով թէ լաւագոյն կ'ըլլար եթէ սոսնկ կամ նանկ ընելու ըլլար: Տգան իրեն նախկին եռանդեանը մէջ կ'ուզէ մէկէնիմէկ գիտնալ քու դիտած թերութիւններդ. կ'ուզէ գիտնալ թէ ինչ միջոցներ կրնայ բանեցընել՝ աւելի քիչ ջանքով կատարելագոյն արդիւնք մը ձեռք ձգելու համար: Քու երեսդ կը նայի, կը հարցընէ և կ'աղաչէ: Փոխանակ զինքը մէկէն գոհ ընելու, երկրորդ օրուան ձգէ անոր հարց-

ման պատասխանը. և պատճառ բեր թէ այնչափ յողնելէն ետքը՝ լաւ է քիչ մըն ալ հանգչիլ, և թէ ինքզինքդ ալ կարօտ կը տեսնես մտածելու, գործի ձեռք չզարկած։ Բայց ինքը կը պաղատի, և ամէն հնարքով կ'ուզէ իմանալ քու գաղտնիքդ. դու ոչ իրեն խանդաղատանքէն և ոչ թախանձելէն կակըղցիր։ Իսկ եթէ սկսի արտասուել և անաստութիւն ցուցնել, հասկըցուր թէ երկար ատեն իր խաղերուն փոյթ պիտի չունենաս, և զինքը մինակ ձգելով՝ հեռացիր իրմէ. բայց միշտ խօսքիդ վրայ հաստատուն կենալով։ Եթէ նստելու ըլլաս իր գործը նորէն շինելու համար, մէկէնիւ մէկ լմնցնելով քու ճարտարութիւնդ մի ցուցնենք. այլ ընդհակառակն ձեացուր թէ գործելէն առաջ երկար ատեն կը մտածես. և կամաց կամաց քու մտածութիւններդ իրեն հաղորդելով, թող տուր որ ինքիրմէ աշխատի գլխաւորել զայն։ Ասիկայ միջոց մը կ'ըլլայ իրեն նոր և օգտակար դասի. վասն զի երբ կը տեսնէ որ կրկին ձեռք կը զարնես գործիդ, և միշտ թերուութիւն մը գտնելով կը հարկադրիս փոփոխել, կը հասկընայ թէ որ և իցէ աշխատանքի մէջ յաջողելու համար՝ յարատեւ աշխատութիւն պէտք է, և զոր ըմբռնելը՝ մեծապէս հարկաւոր է տղուն։

Խօսքերնիս չափէն աւելի պիտի յերկարէր՝ եթէ ուղենայինք մէկիկ մէկիկ թուել այն ամէն օգտակար դասերը՝ որ կրնան խաղի միջոցաւ տրուիլ. զանոնք ընտրել, չափաւորել ու կարգի դնելը՝ մօր մը պարտքերն են՝ դաստիարակութեան այս էական ճիւղին մէջ։

Մայր մը իր իշխանութեան տեղում թիւնն ու զօրութիւնը կրնայ ապահովել իր հաստատուն կառավարութեամբը. աւտենին կը գործածէ զպատուհաս և կամ զվարձս, և նոյն իսկ խաղերը՝ ազնուական փառասիրութեան մը կը ծառայեցընէ։ Իր ազդեցութիւնն՝ որ բարոյական մեծ ուժի մը վրայ հաստատուած է, կը կատարեալագործուի իշխանութեամբ։ Իշխանութիւնը (autorité) դաստիարակութեան էական օրէնք մըն է, բայց անարգասաւոր կ'ըլլայ՝ երբ կը ծանրանայ, ուստի պէտք է գիտնայ սիրելի ընել զայն։ Որպէս զի իշխանութիւնն ազատ և ապահով ըլլայ յընդդիմադարձութենէ, արժան է որ ոչ միայն իր իշխանութեան յատկութեանը, այլ նոյն իսկ

անձին հետ միացած ըլլայ: Իշխանութիւնը՝
կրնայ լոկ իր բնաւորութենէն յառաջ գալ,
մինչդեռ կարողութիւնը՝ որ բնութեամբ
կատարելագործուած չէ, անբաւական է՝ ի
հնազանդեցընել: Իշխանութիւն ունեցող
բնաւորութիւն մը անիկայ կը սեպենք, երբ
վրան տեսնենք այն աղնուական ներդաշ-
նակութիւնը՝ որ գործոց և խորհրդոց կա-
տարեալ հաւասարակշռութենէն առաջ
կուգայ: Համառօտ ըսենք, առաքինու-
թիւնն է որ կ'ապահովէ զիշխանութիւն:

Հարկ է յիշեցընել, թէ մայրը որուն
խնամոցը կը յանձնենք տղայոց նախնա-
կան դաստիարակութիւնը, առաքինի պի-
տի ըլլայ: Վասն զի այնպիսին կը գործադրէ
սորվեցուցածը, և կը հրամայէ աւելի իր
օրինակաւ՝ քան տուած դասերով:

Իր իշխանութիւնն քաղցր է և համոզիչ:
կը հնազանդեցընէ՝ առանց կարօտ ըլլալու
խստութեան ձեռք զարնելու: և ինչ կըր-
նանք ըսել այնպիսի իշխանութեան մը՝ որ
իրեն պահանջած զրկմանցն ու ջանից՝ ա-
մենէն առաջ ինքզինքը կը հպատակեցընէ:

Մայրը պէտք է գործածէ իր իշխանու-
թիւնը, առանց անասատուելու վտանգի
մէջ դնելու: Քիչ անգամ բանեցընէ զայն,
մանաւանդ թէ ջանայ բարեկամաց և մեր-
ձաւորաց իշխանութեամբը կատարելա-

գործել իրենինը, կամ երբեմն ինչուան թե-
թեցընել: ոչ երբէք սաստիկ ու խիստ կեր-
պեր բանեցընէ, և գիտնայ թէ այն ատեն
աւելի պատկառելի կ'ընէ իր իշխանու-
թիւնն, և ապահով՝ անոր արդիւնքը:

Կրթուած տղայ մը կը մեծարէ զծերու-
նիս, հասարակաց համարմունքը վայելող
անձինքը կը պատուէ: սիրով մտիկ կ'ընէ
անոնց ամենուն խօսքին՝ որոնք իր չգիտ-
ցած բաներուն վրայ ծանրութեամբ և
հմտութեամբ կը խօսին: Նոյնպէս ալ ան-
տարբեր չուզեր մնալ օտարաց դատաստա-
նին առջև: կը վախէ անոնց արհամար-
հանքէն, և կը փափաքի անոնց գովութեա-
նը: Մտերմութեամբ տունը յաճախող ան-
ձինք, ինչպէս նաև ուրիշ պատուաւոր՝ թէ-
պէտև քիչ անգամ հոն հանդիպողներ, տե-
սակ մը իշխանութիւն ունին տղուն վրայ:
մայրը փափուկ կամ դժուարին պարագա-
ներու մէջ՝ կրնայ անոնց դիմել և օգուտը
տեսնել: Այսպէս իր իշխանութիւնը կա-
տարելագործուելով, ազատ կ'ըլլայ ամէն
արհամարհանքէ: անվստահութիւն չազ-
դեր: և որովհետև խստութիւն կամ բռն-
ութիւն չունի, ուստի և անհնազանդու-
թեան չի գրգռեր իր իշխանութեան տակն
հղողները:

Բայց ամէն իշխանութիւն պէտք է որ

վերէն իջնէ. արեւուն նման՝ որ կը լուսաւորէ և կ'արգասաւորէ, և աւելի իր բարերարութիւններէն զինքը կը ճանչնանք՝ քան թէ խստութիւններէն: Իշխանութեան զեղծմանէն առաջ կու գայ բռնաւորութիւնը. և բռնաւորութիւնը կը գրգռէ յապըստամբութիւն. այդ իշխանութիւնը՝ թէպէտ և ամբողջ ժողովրդեան մը, թէպէտ և տղու մը միայն վրան բանեցուի, ամէնքն անոր դէմ կը քրթմնջեն. անկէց է որ քաշաքական իշխանութիւնը աւելի վախ կ'ազդէ քան մեծարանք:

Մօր մը իշխանութիւնը այս տեսակ պիտի չըլլայ. վասն զի երկիւղը անգոր է 'ի կատարելագործել. յառաջագիմութեան համար սէր պէտք է:

Մօրմէն վախցող տղան՝ կը գոցէ իւր սիրտը անոր. վստահութիւն չունի, և օր մը կեղծաւոր պիտի ըլլայ անոր առջև: Ինքզինքը տկար կը տեսնէ. ծանր բեռ մը զինքը կ'ընկճէ. և չկարենալով ուժոյ դէմ ոյժ բանեցընել, խարդախութեան կը դիմէ: Իմացածը իրմէն կը ծածկէ. վասն զի կը վախոնայ գրգռելէն անոր խստութիւնն, և ծանր յանդիմանութեանց և պատժոց արժանի ըլլալէն. ուստի և փոխանակ իրեն յատուկ և բուն զգացմանցը՝ կամաց կամաց գրսէն փոխ առնուած զգացմունքներ

կ'երեցընէ, իր խիստ դաստիարակին տեսութեանցը և բռնած ոճոյն համեմատ, Թագուն աշխատիլ մըն է ասիկայ տղուն կողմանէ, և որուն անտեղեակ է մայրը. ու խաբուելով կրթութեան միջոցներուն և վարձատրութեանց պատշաճութեանը վրայ, մեծապէս վտանգի մէջ կ'իյնայ տղուն դաստիարակութեան գործոյն յաջողութիւնը:

Մէկը չըսէ թէ անկարելի է որ տխեղծ հասակի մէջ եղող տղայք կարող ըլլան այսպիսի հնարագիտութեանց ձեռք զարնելու. ինչուան չորս տարուան տղաք կը գտնուին որ մայրական հսկողութենէն խալըսելու համար՝ չլսուած ճարտարութեանց և խարդախ հնարքներու ձեռք զարկած են: Տղան՝ ճշմարիտ հպատակութեան մէջ պահողը՝ սէրը պիտի ըլլայ, չէ թէ վախը. ուստի և մայրական իշխանութեան ու սաստիկ խստութեանցը տակ անդադար դողացողը՝ ընկճելոց ամէն ախտը կ'ունենայ. հնազանդ է՝ բայց ինչպէս գերի մը իր տիրօրը. ինչպէս առիւծ մը՝ որ զինքը նուաճող քաջասիրտ մարդուն դարանին մէջ ընկած է. շղթայով մը կապուած է, զոր կը փափաքի ժամ մը յառաջ խորտակել, չէ թէ կամաւոր կապով մը որ ոչ երբէք կը քակուի:

Մօր մը իշխանութիւնն, սիրով կատարե-
լագործուած, պէտք է որ համարձակու-
թիւն աղդէ տղուն, բայց առանց պարտու-
պատշաճ մեծարանքէ պակսելու:

Ամենաբնական է այս. որպէս զի կարող
ըլլայ ուղղել իր պզտի աշակերտը, պէտք է
որ անոր սիրտը գրքի մը պէս բաց ըլլայ իր
սովնը. պէտք է որ իր համարձակութիւնը
կատարեալ ըլլայ, բայց առանց վնասակար
ընտանութեան մը: Ընտանութիւնը բնա-
կան առաքինութիւն մըն է տղուն. ուստի
և խնամով պիտի ջանայ մայրը որ բնու-
թեան այդ տուրքը չփճացնէ. և եթէ տը-
ղուն բնաւորութիւնը փոխուի, եթէ խա-
բեբայ, կեղծաւոր, երկու երեսով բարբ մը
առնու, այս տխուր փոփոխութեան հա-
մար յանցաւոր է մայրը:

Արժան է որ այս դժնդակ փոփոխութե-
նէն զգուշանայ, աւելի յաճախ քաղցրու-
թիւն՝ քան թէ իշխանական խստութիւն մը
բանեցընելով. թող տայ որ տղայն թէ իր
և թէ հասակակից ընկերակցացն առջև
զրուցէ իր մտածութիւններն, առանց իր-
մէ յանդիմանութիւն լսելու. երբ կը խօսի
հանդարտ ձգէ զինքը, առանց մերթ ընդ
մերթ ծուռնայուածքով մը ստիպելու զինքն
որ խօսեւէն դադրի: Երբէք չպատուհասէ
տղուն պարզսրտութիւնն, թէպէտև անկէ

թեթև վնաս կամ ձանձրութիւն մը իմա-
նայ. և խստութիւնը միայն քան ատեն բա-
նեցընէ, երբ տղուն վրայ դիտաւորութեան
գէշութիւն մը նկատելու ըլլայ:

Երբ այսպիսի կերպերով պզտի աշակեր-
տը կը քաջալերուի իր մտածութիւններն
հաղորդելու, ալ այնուհետև ապահով ըլ-
լայ դաստիարակը թէ ծուռ ճամբայ մը չի-
կրնար բռնել. ապա թէ ոչ, ինչպէս քիչ
մը առաջ ալ յիշատակեցինք, փոխանակ
համարձակութեան հաճոյական ու սիրա-
ւոր առաքինութիւնն իրեն աղդելու, փո-
խանակ զինքը շիտակ և անկեղծ ընելու,
կարգէ դուրս խստութեամբը խաբեբայ
և կեղծաւոր կ'ընէ:

Այսպիսի դաստիարակութեան հետե-
ւանք կրնան ըլլալ տղուն կողմանէ երկու
տեսակ խաբէութիւն. առաջինը ամօթալի
պատրանք մը, որով առաքինութիւն կը
ձեւացընէ, որպէս զի կարենայ լաւագոյն
կերպով ծածկել իր ախտերը. և ասիկայ
կը տիրանայ տղուն վրայ երկչոտութեամբ
մը և չուղղուելու տմարդութեամբ. ու-
րուն պատճառ կ'ըլլայ յայտնուելու հա-
նապաղորդ վսխ մը: Երբ մայրը իր կող-
մանէ անհոգութիւն ընէ, և այն հնարա-
գիտութեանց ինչ ըլլալը չհասկընայ, կամ
չուղենայ արմատը փնտռել, քիչ ատեւ

նէն այնպէս լաւ կերպով կը ծածկուի ախտը՝ որ և ոչ իսկ կրնայ գուշակել, և միայն այն ատեն կ'իմանայ՝ երբ ալ անբաւական է անոր գծնդակ հետեանքներուն առջևն առնելու։ Վասն զի կամաց կամաց կը սկսի վարժիլ, երկշտութիւնը կ'անհետանայ, ալ չամբնար. հասակին հետ մէկտեղ վստահութիւնը կ'աւելնայ, ու անկարելի ըլլայ զինքը ճանչնալը. անկէ ետքը ոչ միայն խաբեբայ, այլ նաև կեղծաւոր ալ կ'ըլլայ։ Տղայական հասակին մէջ կեղծաւորութիւնը հրէշ մըն է. ալ անկէ ետքը մայրը՝ իր գծուարին աշխատանաց ուղղութեան համար՝ առջի հասակին անմեղութիւնն ու անկեղծութիւնը չունի իր առջևը. ալ անառաջնորդ է, չկայ վկայ մը իր յառաջագիմութեանը. իր ամէն ջանքն ընդունայնացած են պզտի տղու մը հնարագիտութեամբը։

Մայրական իշխանութեան զեղծմանէն ուրիշ խաբէութիւն մըն ալ կրնայ յառաջ գալ տղուն կողմանէ, որ թէպէտ և առջինին չափ վնասակար չերևնայ, այլ ոչ նուազ գծնդակ և վտանգաւոր է իր հետեանքներովը։ Մ'որ մը աչքին առջև այնչափ անվնաս կ'երևնայ այս թերութիւնը, որ և ոչ իսկ հոգ կ'ընէ ուղղելու, մանաւանդ թէ Ժպտելով մը կը զրուցէ թէ « Բան

մը չէ, կ'անցնի »։ Արգտնուին անանկ մայրեր ալ որ կարծես թէ կ'ուրախանան իրենց տղոցը այնպիսի հնարագիտութեանց վրայ, և թող կու տան անոնց ետեւէ ըլլալու. համարելով թէ այնպիսի բաները կըրնան մեծապէս ազդեցութիւն ունենալ տղոց ապագային վրայ։ Բայց չեն գիտեր որ եթէ անուղղայ մնայ այդ խաբէութիւնը, տղուն հասակն առած ատեն՝ երբ տղայութենէն կ'անցնի դէպ 'ի պատանեկութիւն և յայր կատարեալ, խաբէութիւն, նենգութիւն և անզգուշութիւն պիտի ըլլայ. ախտ մը՝ առարկնութեան տեղ, ստութիւն մը՝ ճշմարտութեան տեղ։

Այո՛, ստութիւն. վասն զի խաբէութիւնը՝ ստելու սովորութիւն է. ստութիւն մը՝ որ չիվախնար ոչ սուս վկայելէն և ոչ 'ի սուտ երգնոյ. ստութիւն խօսքի և գործելոյ, ուստի առաջ կու գայ կեղծաւորութիւն, անկէ ալ ցածութիւն և երկերեսութիւն։

Երկու զգացմունք կան որ յորդորամիտ կ'ընեն զմանուկն 'ի ստել. վախ և շահ։ Վախին պատճառը՝ խստութեամբ գործածուած իշխանութիւն մըն է. շահը՝ հաշուի արդասիւք մըն է։

Թէ որ մայրը իր խրատներովը, բայց մանաւանդ տեսչութեան կերպերովը հասկըցընէ տղուն թէ իր զլխաւոր շահը՝ ճըշ-

մարտախօսութեանը մէջ է, երբեք սուտ չիրդուցեր: Սակայն հարկ է խոստովանիլ թէ ընդհանրապէս ստախօս են տղայք:

Պատճառն այն է որ ծնողք յաճախ այնպիսի կերպ մը կը բռնեն, որ տղայք կը ստիպուին իրենց տկարութեանը վաճան առնուլ զստութիւն. յանցանաց ու մայրուկան սլատուհասին մէջ կը գնեն զստութիւն. անով պատժէն կը խալըսին. ու երբ կրկին յանցանք մը գործեն, կը ստիպուին նորանոր ստութեանց ձեռք զարնել:

Տղուն ստախօսութիւնն արգիլելու համար, ծնողաց գլխաւոր փոյթն ըլլալու է ճշմարտութեան առողջ գաւառներուն մէջ զինքը սնուցանել: Ոչ որ իր առջեւ սուտ դրուցէ. և մայրը հսկէ թէ իր անձին և թէ ուրիշներուն վրայ. և ամենէն աւելի անվաւ Երեւոյթ սուտերը արգելու. ոչ երբեք խաբէ զտղայն, ինչ և իցէ պատրուակաւ ալ ըլլայ, թէպէտեւ չուտով և մէկէնիւմ մէկ ճշմարտութիւնն յայտնելու միտք ունենայ: Մայրը պէտք է որ ճշմարտութեան հայելի մը ըլլայ: Ոչ երբեք զինքը չուտով հնազանդեցընելու համար՝ շատ անգամ և շատերէն գործածուած միջոցն բանեցընէ, սուտ խոստմունքներով. որ չիտակն ըսելով՝ ճշմարիտ սուտեր են: Եթէ տղայն մէկ անգամ մը մօրը խաբէութիւնը բռնէ, ինչ

վստահութիւն կրնայ ունենալ անոր խօսքերուն վրայ, թէպէտեւ ճշմարտութիւնը սորվեցընէ: Որպէս զի ցուցընենք թէ որ ստախճանի մեծ պիտի ըլլայ իր զգուշութիւնն, մանրամասն նշանակենք:

Ամէն անգամ որ տղուն պատմութիւն մը կը պատմէ, կամ իրեն առջեւ տղուն հաճոյական վէպ մը կը կարդայ, տղուն սովորական հարցմունքն է. « Արդեօք չիտակ է ասիկայ »: Որուն մէկէն պատասխան պէտք է տրուի թէ « Այո՛, չիտակ է » և կամ « Զքեզ ու քեզի նման տղայքը կրթելու և զուարճացընելու համար յօրինուած է »: Ոչ երբեք արժան է անոր անմեղ գիւրահաւանութեամբը զեղծանիլ. և մէյմը որ իրեն վստահութիւնը կը ստանաս, խնամով ջանալու է պահել զայն: Սակայն կը տեսնենք այլ և այլ մայրեր որ այս էական կանոնէն կը խոտորին, մանաւանդ մասնաւոր նիւթի մը մէջ: Եւ յիշատի. երբ առաջին անգամ կրօնից վրայ կը խօսի, երբ կը ջանայ ճանչցընել տղուն զԱստուած, և ի նմին ժամանակի սովորեցընել իր ահաւոր արդարութենէն վախնալ, ամէն կերպ և հնարք կը բանեցընէ ըմբռնել տալու համար: Ապա թէ ոչ, տղան ոչ պիտի սիրէ զԱստուած և ոչ ալ մօրը ըսածը պիտի հասկընայ. կրօնը՝ վերացեալ պատճառաւորանու-

Թեանց չարք մըն է, որուն խելք հասցընել տղուն կարողութենէն վեր է. իր միտքն ուրիշ բան չըմբռնելով բայց եթէ իրաց նիւթական յարաբերութիւններն, ուստի և հարկ կ'ըլլայ կերպով մը նիւթաւորել կրօնից այս անմարմին աշխարհը, որպէս զի գէթ անկատար գաղափար մը կտրենան ստանալ: Այս կերպով հասկըցուց իրեն մայրը Աստուծոյ գոհութիւնն կամ գովածակութիւնը, իր վարձատրութիւնքն կամ պատուհասները, սրբոյ Կուսին քաղցր ներողամտութիւնը, որ մասնաւոր գութ և սէր կը ցուցընէ իր մայրութիւնն ճանչցող ու վառաւորող տղոց, պահապան հրեշտակին անրուն հսկողութիւնը, և այլն: Պարապ տեղ ուրիշ միջոց մը պիտի փնտռէր Աստուծոյ նախախնամութեանը վրայ որոշ գաղափար մը տալու համար. հարկ եղաւ իրեն այնպիսի նկարագիրներ գործածել, որ թէպէտև ճշմարիտ չեն, բայց սուտ ալ չեն կրնար սեպուիլ: Այս միտք պարագայէն դուրս՝ մայրը պիտի չգործածէ և ոչ իսկ մէկ խօսք մը՝ որ բուն ճշմարտութեան հակառակ ըլլայ, և անով միայն անայլայլ վստահութիւն մը պիտի ազդէ ի մանուկն: Բայց պէտք է փոխադարձաբար ըլլայ, և մայրն ալ իր կողմանէ անսահման վստահութիւն մը ցուցընէ տղուն: Եթէ սուտի

մը կասկած ունի տղուն կողմանէ, ոչ շատ հարցմունքներ ընէ իրեն, և ոչ ալ դառն խօսքերով յանդիմանէ. բաւական սեպէ ըսելը. « Ըսածդ կարգէ դուրս կամ անկարելի կ'երենայ. սակայն կը հաւատամ, վասն զի վրադ վստահութիւն ունիմ, և քեզի անիրաւի կը սեպեմ՝ կարծելը թէ ըսածդ սուտ ըլլայ »: Բայց այս արտաքին վստահութիւնը պէտք չէ արգելք ըլլայ մօրը ի ծածուկ ճշմարտութիւնը փնտռելէն: Եթէ տղայն սուտ ըսէ, փոխանակ մէկէնիմէկ խայտառակելու զինքն և ծանր պատուհաս մը վրան դնելու, համբերութեամբ պէտք է յարմար ժամանակին սպասէ: Տղան չիկարծեր թէ իր սուտը յայտնուեցաւ, և անկասկած է. օր մը կ'ուզէ իր աչքին առջև հանդիպած ծանր դէպք մը յայտնել մօրը: Երբ կը խօսի, մայրը պէտք չէ և ոչ իսկ մտիկ ընէ անոր, այլ բոլորովին ուրիշ բանի մը զբաղած. տղան կը տրտմի մօրը վրայ տեսած անտարբերութեանն համար, և ցաւազին կերպով մը պատճառը կը հարցընէ: Մայրը պէտք է որ այն ատեն պատասխանէ. « Ինչո՞ւ մտիկ ընեմ՝ քեզի. չեմ կրնար ըսածիդ հաւատալ, վասն զի արդէն ուրիշ անգամ սուտդ բռնեցի »: Այս խրատը պատուհասն ու բանտէ մը մեծ է տղուն համար, վասն զի պատուհասը աղ-

դու ըլլալու համար՝ արժան է որ յանցանքին գիտութենէն առաջ գայ: Հարկ չէ ըսելը թէ ստախօսութիւնը այն ատեն միայն պատժելու է, երբ ծանր նիւթի մը վրայ ըլլայ. խաղի կամ ծաղրածութեան համար զուրցուածները՝ յանդիմանելով կամ խրատելով անցնելու է. սակայն պէտք չէ թուով որ տղոց վրայ արմատանայ այս գէշ սովորութիւնը, վասն զի կրնայ անդգալի կերպով բուն ստութեան առաջնորդել:

Զանալու է մէկ կողմանէ ստախօսութեան ախտին հետ կռուելով, միւս կողմանէ ալ ճշմարտութեան սէրը ազդել 'ի մանուկն. քաջալերել զմանուկն՝ որպէս զի միշտ ճշմարիտն ըսէ, և միշտ ճշմարտութիւնը պաշտպանէ. և այն կերպով կրնայ ստոյգ ըլլալ որ ոչ երբէք անոր ազնուական ոգին կրնայ օտար լուծի մը տակ խոնարհիլ. որով խաբէութիւնն ու ստութիւնը իրեն համար ատելի ախտեր կ'ըլլան:

Աւելորդ է ըսելը թէ ինչ ազդեցութիւն ունի այն մարդը որ յամենայնիւ ուղիղ, հաւատարիմ և անկեղծ սեպուած է: Հաւատարմութիւնն շատ աւելի տալանով կերպով կ'առաջնորդէ 'ի յաջողութիւն, քան թէ խարդախութիւնն ու վարպետութիւնը: Կը յաջողի երբեմն որ խաբեբայ ու կեղծաւոր մարդը իր նպատակին կը հասնի. բայց

աւելի յաճախ՝ իր հնարագիտութիւնքը կը խայտառակին, ու սպասած յաջողութեան տեղ ամօթ և անարգութիւն կը ժառանգէ: Իսկ ընդհակառակն ուղիղ մարդը՝ համարձակ է իր ամէն գործոցը մէջ. ինքն ալ կրնայ իր նպատակին չըհասնիլ, իր օրինաւոր փառասիրութեանը մէջ կրնայ խաբուիլ, բայց իր գործոցը վրայ ամբնջալու բան մը չունի: Խարդախութիւնը՝ անվստահութիւն և ինչուան ատելութիւն կը ծնանի. բայց ճշմարտութիւնը գործողը կը յաղթանակէ նախանձու, վստահութիւն կ'երևցընէ, և վստահութենէ առաջ կուգայ մեծարանքը: Ուղիղ մարդը յաջողութիւն կը փնտռէ և կը յուսայ. բայց չյաջողելուն ատեն՝ իրեն նուաստութիւն պատճառելու բան մը չկայ. մանաւանդ թէ իր ձախորդութիւնը՝ ամենուն գութը կը շարժէ, կը ցաւին վրան, և ոչ որ զինքը կը նախատէ: Իսկ ընդհակառակն խաբեբայ մարդուն փրկութիւնը՝ միայն յաջողութեանը մէջ է:

Այսչափ օգտակար է անկեղծութիւնը. անոր համար պիտի զգուշանայ մայրը այդ ազնուական բնազդ մունքը փճացընելէն՝ անպատեհ խստութիւններով:

Երկրագործը իր մշակած հողը կը ճանչնայ, գիտէ երկիրը ակօսելու ժամանակը,

Թէ այն նոր քրքրած հողոյն մէջ ուր ցանե-
լու է ցորենը, և վերջապէս երբ նոյն ցորե-
նը հասունցած է և ՚ի հունձս: Այսպէս
ալ մայր մը պէտք է ճանչնայ տղան՝ որուն
սիրտը և հոգին կը մշակէ, ինչպէս մշակը
կը ճանչնայ այն հողը ուսկից արգիւնք կը
ժողվէ:

Մերով զարգացած՝ բայց ոչ բռնութեամբ
ստացուած իշխանութիւն մը, զօրաւոր մի-
ջոյ մըն է, որուն սատարելովը կրնայ մայրը
ստոյգ ըլլալ Թէ այն երջանիկ նախատակին
պիտի հասնի:

Իշխանութենէն ետքը՝ որ անհրաժեշտ է
մայրական իշխանութիւնը ապահովելու հա-
մար, կուգայ մեծվայելչութիւնը: Մեծ գործ
մըն է իրեն յանձնուածը. իր ամէն մէկ գոր-
ծը, ամէն մէկ խօսքը պէտք է վրանին կը-
րեն այն մեծվայելչութեան կնիքը, զոր
հարկ է ունենալ իբրեւ մայր և իբրեւ դաս-
տիարակ. ծանր է վրան առած պատաս-
խանատուութիւնը:

Տղոյ հետ ունեցած անմիջական վերա-
բերութեանց ատեն ոչ ցուրտ ըլլայ և ոչ
խիստ. զգուշաւոր, բայց ՚ի նմին ժամանա-
կի քաղցր լքմանէ (abandon) մը պիտի
չզրկէ: Ազդէ իրենց սէր. մեծարանօք լի
սէր մը, բայց նաև լիուզի վստահութիւն
մը: Ասիկայ չկրնար ամենեւին փնասել իր

մեծվայելչութեանը. Թող մայրը ընտանե-
բար խօսի իր տղոյն հետ, խառնուի ա-
նոնց խաղերուն մէջ. բայց այնպիսի կերպ
մը բռնէ՝ որ անպատեհ ընծանութիւն մը
պատահասեալու չի ստիպուի. բարեկամի
մը պէս է, բայց անով հանգերձ գիտեն
տղայք Թէ մայր է. կը տեսնեն այն հեռա-
ւորութիւնն որ զիրենք կը բաժնէ, ու չեն
համարձակիր այն սահմանէն անդին անց-
նիլ. ուստի ալ աւելի կը մեծարեն զինքը և
կը սիրեն:

Մեծվայելչութեան ամենէն մեծ թշնա-
մին հենդութիւնն ու ծաղրաբանութիւնն
է, Թէ մօր կողմանէ ըլլայ և Թէ տղոյ: Հա-
ւասար հաւասարի հետ, իր ընկերակցացը
հետ կը ծաղրաբանէ, բայց ոչ երբէք նոյն-
պիսի աղատութիւն մը գործածելու է իր
մեծերուն կամ հպատակաց հետ. վասն
զի առջինին մէջ մեծարանաց պակասութիւն
կը մտնէ, իսկ երկրորդը՝ չափը չգիտնա-
լուն կամ սիրոյ թերութեան հետեանք է:
Վասն զի ծաղրածութիւնը այնպիսի աղա-
տութիւն մը կը պահանջէ զոր միայն հա-
ւասարութիւնը կրնայ թոյլ տալ: Եթէ տը-
ղայք իրենց մօրը հետ ծաղրաբանեն, կը
մոռնան այն հեռաւորութիւնը որով իրար-
մէ կը բաժնուին. ու խաղը լմննալէն ետքն
ալ դեռ ևս կը շարունակեն ծիծաղիլ ծանր

կամ թեթև նիւթերու վրայ. և մայրն այս անուղղայ ծիծաղողաց առջև զինթափ կը գտնէ ինքզինքն ամէն իշխանութենէ. վասն զի ինքնին, թէպէտև քիչ մը ատենուան համար, վտանգի մէջ դրած է իր իշխանութիւնը: Իսկ եթէ մայրն է որ տղոց հետ կը ծաղրաբանէ, մեծը ստորակարգելոցը հետ, նոյն արդիւնքն կ'ունենայ. վասն զի եթէ ծանր նիւթի մը վրայ ալ ուղկնայ խօսիլ, տղայք պիտի կարծեն թէ դեռ ևս հետեւին կը ծաղրաբանէ. զի զայն կը պահանջէ իրենց չափը: Նրբեմն ալ բարեմատութեամբ այնպէս կը կարծեն, և վերջապէս մէկ կամ մէկալ կերպով հնազանդութենէ կը պակսին: Ասկէ զատ երբ տղայն կը տեսնէ որ մայրը կը ծաղրէ զինքը, կը համարի թէ ինքն ալ իրաւունք ունի նոյն կերպը փոխադարձաբար ցուցնելու մօրը. և անոր օրինակին հետեւելով չկարծեր թէ գէշ գործած ըլլայ: Եթէ մայրն և տղայն, վարպետն ու աշակերտը, մեծաւորն ու հպատակը կարենային միշտ իրարու միտքն հասկընալ, եթէ այլ ևս այլ ատեն՝ անոնցմէ ամէն մէկը ստիպուած չըլլար իր դիրքին մէջ կենալ, վնասը թերևս աւելի իրական, բայց այնչափ մեծ չէր ըլլար: Բայց երբ տղան իր չափէն անդին կ'անցնի, մօրը սիրտը կը վշտանայ, ընտանութեան տեղ՝ ան-

անկնկալ ցրտութիւն մը կը յաջորդէ, և իշխանութիւնը ձեռք կ'առնու, պէտք է տղայն մէկէնիւմէկ իրեն տրուած օրինակին հետեւի, և առանց քրթմնջելու հնազանդութեան անձուկ սահմաններուն մէջ մտնէ, Բայց այս անանկալ փոփոխութիւններն անկարելի են, վասն զի տղայն ինչ որ մէյմը կը տեսնէ 'ի մայրն, նոյնը միշտ պիտի տեսնէ, և անոր բռնած կերպէն իր տեսած օգուտը այնչափ մեծ է՝ որ անկարելի է իրեն առանց վշտի անկէ ետ կենալ, առջի խրատուելուն՝ կը հակառակի, իր իրաւունքը կը ցուցնէ, պատասխան կու տայ մայրական իշխանութեան բերած պատճառներուն, իր դասերուն և դիտողութեանցը՝ անանկ ինչպէս կը պատասխանէր իր ծաղրաբանութիւններուն։ Անով առ մայրն ունեցած մեծարանքէն կը պակասի, ինչպէս որ մայրն ալ պակսեր էր իր իշխանութեան մեծ վայելչութենէն։ Կան այնպիսի մայրեր ալ, և դժբաղդաբար քիչ չէ անոնց թիւը, որ իրենց տղոցը հետ բռնած կերպերնուն մէջ անհաստատ, դիւրագրգիռ և կամահաճոյ (քէֆլի) կերպ մը բռնեն, իրենց դիւրափոփոխ բնութեանը կը հետեւին, չէ թէ անախփոխ ու հաստատուն կանոնի մը, տղոց հետ ունեցած վարմունքներնուն մէջ կարգէ դուրս ընտանութիւն մը կը

ցուցնեն, ինչուան որ վտանգեն իրենց մեծվայելչութիւնը, ու ետքը մէկէնիմէկ բռնեն կերպով մը հնազանդութիւն կը պահանջեն: Տղան քթին տակէն կը ծիծաղի ու չհպատակիր: Դօրը հրամանը՝ որովհետեւ մեծվայելչութենէ զուրկ է, զուրկ կ'ըլլայ նաև յիշխանութենէ ու վախճանին չհասնիր: Տղուն դիմադարձութեանն առջև կը խոնարհին: Կը բռնեն անոր սղտի ձեռուները, կը փայփայեն ու կը համբուրեն: Կը խնդրեն իրմէ որ խօսքերնուն գէժ չկենայ, սիրով մտիկ ընէ, ու փոխարէն այլ և այլ խոստամունքներ կ'ընեն: Թէպէտև տղան հնազանդի, թէպէտև գէժ կենայ, մնասը միշտ նոյն է. վասն զի այն երկու կերպին մէջ ալ մայրը անգէն կը մնայ: Այնուհետև պարապ տեղ խստութիւն կը բանեցընէ. վասն զի տղան պիտի չհնազանդի: Կրնայ քիչ մը ատեն նուաճել գինքը պատիժներուն խստութեամբը, բայց ոչ երբէք կը հնազանդեցընէ: Վասն զի ցուցըցած մնասակար ընտանութիւններովն՝ տղան կը կարծէ թէ ամէն բան թոյլ տրուած է իրեն, և մայրենի իմաստութեան խրատներուն այնչափ ուշադրութիւն կ'ընէ, որչափ իրմէ երիցադոյն աշակերտակցին յանդիմանական խօսքերուն: Իսկ եթէ մայրը զրգհամակ անոր բռնած կերպէն, սկսի խըս-

տութեամբ վարուիլ և խօսիլ, այն ալ փոյթը չըլլար. վասն զի փորձով իմացած է թէ որ աստիճանի վախճալու է մայրական խստութիւններէն:

Պատուհասելու իրաւանց գործածութեանը մէջ պէտք է որ ցուցնէ մեծվայելչութիւնը: Երբ աշակերտին ծուլութիւնն կամ յամառ անհնազանդութիւնը անհրաժեշտ հարկաւոր կ'ընեն ուղղութիւն մը, մայրը պէտք է որ առանց տկարութեան և անզանդաղ գործէ. բայց ոչ բարկութիւն և ոչ կիրք երեցընելով, այլ իր ձայնն, շարժուածքն ու կերպը յայտնի երեցընեն իր մեծվայելչութիւնը: Ինքը զարդարութիւն կը ներկայացընէ. ուստի պէտք է մեծապէս զգուշանայ որ չըլլայ թէ իր կերպերովն մնասակար ըլլայ անոր ազդեցութեանէ: Պատուհասող մայրը արժան է յայտնապէս երեցընէ թէ ինչպէս ցաւելով կը ստիպուի օրինաց խստութեանը ձեռք զարնել. պէտք է որ հաստատութեանն հետ ցուցընէ նաև զգաժուած ըլլալը, և թէ որչափ ծանր է իրեն ուրիշի վիշտ պատճառելը. և անով երևնայ թէ արդարութեամբ ուղղութեան իրաւունքը բանեցընելով, ինքն ալ, թէպէտև չուղելովը և զժկամակութեամբ, զլուխ կը ծռէ հնազանդութեան մեծ օրինաց: Բայց եթէ մայրն անբաւա-

կան է իր օրտին այլալուծիւնն ու կիրքը ծածկելու, ու պատուհասելու ատեն պիտի յայտնէ զանոնք, լաւ է որ պատիժը ուշացնէ. անգիտութիւն երեցընէ անոր յանցանացը, մինչև որ իր անձին տէրն ըլլայ, հանգարտութեամբ և առանց իր մեծվայելչութիւնը վտանգելու՝ կարող ըլլալով զինքը խրատել ու պատուհասել:

Ապա թէ ոչ, եթէ տղուն մէկ սղաթի անհնազանդութենէն կարող է գուրս կը խռովի, և այլալաժ ձայնով մը յանցանքին անհամեմատ յանգիմանութեանց կայծակներ կը թափէ տղուն գլխուն, եթէ բարկութենէն դողգըղացող ձեռքերով զինքը կը պատուհասէ, տղուն անանկ կ'երենայ թէ վրէժխընդրութեան հոգեով մը կը շարժի մայրը. ու ալ չնայիր 'ի նա իբրեւ դաստիարակի մը վրայ որ անաչառ արգարութեամբ կը գործածէ իր իշխանութիւնը: Եւ չկարծէ մայրը թէ տղուն հասակն իրեն ապահովութիւն կու տայ՝ անվնաս կերպով ատանկ անոր հետ վարուելու: Տղան իրեն համար խիստ դատաւոր մըն է. կը կռէ անոր գործերը, և երբեմն ինչուան առանց մօրը կամ դաստիարակին անդրադառնալուն՝ կամաւ յանցանք մը կը գործէ, որպէս զի տեսնէ թէ ինչ հետեանք պիտի ունենայ, կամ ինչ կերպով պատուհասուի: Ալ իր

երեսը չծածկեր, մանաւանդ թէ համարձակ կը սպասէ մայրական դիմամակալութեան յայտնուիլը տեսնելու: Եթէ մայրը ետ կենայ, տկարանայ կամ ընդունայն բարկութեան կերպարանք մը երեցընէ, իր կառավարութեան մեծվայելչութիւնն մէկէնիմէկ կը վնասուի, և տղուն վորձած ծածուկ հնարագիտութիւնը կը յաջողի. ալ անկէ ետքը կը ջանայ իր օգտին համար գործադրել:

Նմանապէս մայրական մեծվայելչութիւնը արհամարհուելու վտանգի մէջ կ'ընայ՝ երբ իր նեղսրտութեանը մէջ ահաւոր նկարագրութեամբ և խօսքերով կ'ուղէ վախցընել զտղայն. երբ բերիի, ալապիճիւկի պատմութիւններով կը ջանայ զինքը հանգարտեցընել: Եթէ այն ահարկու պատմութիւններն տաւաւորութիւն մը ընեն տղուն վրայ, մեծապէս իրեն վնասակար են. վասն զի մէկ օր մը վախկոտ ու մոտիապաշտ պիտի ըլլայ. մինչդեռ արիւթ թիւնը՝ մարդուս էտկան ու հարկաւոր առաքինութիւններուն մէկն է. մարդուս՝ որուն կեանքն անդադար պատերազմ մըն է: Խակ եթէ տղայն չհաստայ, և մայրական երեւակայութեան արդիւնք՝ տխուր ստուերներուն վրայ ծիծաղի, կը խղճայ մօրը վրայ որ այնպիսի շինծու բաներու կը հաստայ,

և իբրև ճշմարտութիւն՝ կ'ուզէ ընդունելի ընել տալ իրեն. ուստի և կը սկսի աղու պէս վարուիլ հետը:

Քանի մը խօսք ալ այն մայրերուն վրայ կ'ուզենք զրուցել, որ աղան ուղղելու և դաստիարակելու համար չափէ դուրս կերպով կը նուաստացընեն անոր անձնասիրութիւնը: Անձնասիրութիւնը փափուկ զսպանակ մըն է, զոր մայրը կրնայ դորձածել յորմար ժամանակին, մեծ օգուտ մը ձեռք բերելու համար. բայց այս բացարձակ հարկաւորութեան ստիպածէն դուրս, աղէկ ու հարկաւոր չէ գործածելը: Անխոհական մայրեր, անօգուտ տեղ ու առանց օգտի մը այնպիսի ծանր փորձերու տակ կը ձգեն տղուն անձնասիրութիւնն. զինքը անդադար կը նեղեն, ամեն նուն առջև պզտիկ կը ձգեն, կը յայտնեն իր մէկ պակսութիւնը՝ զոր տղան կը ջանայ ծածկել յօտարաց, և զինքը խոնարհեցընելու և նուաստացընելու առիթը չեն փախցընել: Այնչափ յաճախ կը սլատահի այս դժուարին միջոցին գործածութիւնն, որ իրենք ալ երբեմն կը հասկընան թէ ո՞րչափ ծանր ու անտանելի է այն աղուն, բայց կերպերնին չեն փոխեր, համոզուած ըլլալով թէ օգտակար է այն աղուն դաստիարակութեանը:

Ո՛րչափ փեսասկար է այս անխոհեմութիւնը:

Պատուհաս մը՝ որ իր վախճանին չհասնիր, վասն զի առանց ետև առջև նայելու և առանց մեծվայելչութեան տրուած է:

Երբ դաստիարակը այսպիսի միջոց մը կը բանեցընէ, մէկէնիմէկ վրայ հասնելու է. ապա թէ ոչ, տղան կը ծածկէ ինքզինքը՝ փոխանակ ուղղելու. կը զգուշանայ այն ճամբաներէն՝ որ իրեն այնպիսի մահացուցումներ կը ստանայ: Զիրկ այն մեծվայելչութեանէն՝ յորում է աղետականութիւնը, անգութ բարբարոսութիւն մը կ'երենան մօրը գործածած կերպերը. ալ այնուհետև մայրը չխօսիր իր հետը յանուն Աստուծոյ, և անկէ ընդունած նուիրական իշխանութեանցը, յանուն արդարութեան և հանգերձելոյն. այլ կը խօսի իր հաճոյիցն և կամացը ձայնով, ուստի և տղան կ'արհամարհէ իր խրատներն. և որ ցաւալին է ըսելը, երբեմն ծածուկ տալիւթեան զգացմունք մը կ'ունենայ այդ անյաջող դաստիարակին, այդ մեծվայելչութեան աղետական ձիրքէն զրկուած մօրը դէմ: Երբեմն ալ կը խտտանայ կամ անտարբեր կ'ըլլայ իր անխոհեմ մօրն հրահանգացն և հրամանաց. ի դուր կը նախատէ և կը խո-

նարհեցընէ գինքը մայրը. վասն զի տղան ալ կորսնցուցած է իր զգայունութիւնն՝ որ անձնական մեծվայելչութեան պահպանն է: Սր մը պիտի երեցընէ յաշխարհի այդ տխուր բնաւորութիւնը. պիտի նախատուի, արհամարհուի և վար զարնուի ամենէն աւելի երկչոտներէն. և իր մեծվայելչութեան այս մոռացումը՝ անզգալի կերպով պիտի առաջնորդէ իրեն ամենէն աւելի էական պարտքերը մոռնալու: Այս նկատմամբ ալ մայրենի մեծվայելչութեան հետեանքն է պահպանել տղուն արժանապատուութիւնը: Ուստի մայրը պէտք է ամէն ջանք ընէ որ այդ արժանապատուութիւնը չկորսնցընէ, և նոյնը երեցընէ յամենայնի. իր խրատուցը, յանդիմանութեանց և պատուհասներու մէջ: Մեծվայելչութիւնը իրեն հետ չիբերէր զգրտութիւն, չիմերժեր զբաղցրութիւն, այլ հրամայելը գիւրին և հնազանդութիւնը կը քաղցրացընէ, և իր իշխանութեամբ կը կատարեւազործէ մայրական կառավարութեան գործը:

Որպէս զի տղայն իւր մօրը իշխանութիւնը մեծարէ, որպէս զի հպատակ և դիւրանսաց ըլլայ անոր, մայրենի կառավարութեան այլ և այլ գործերու նկատմամբ՝ որոնց հիմն է իշխանութիւն, հաստատութիւն և արժանապատուութիւն, և որպէս զի ետքն ալ ըծնկէց չըլլայ այդ օրինաւոր իշխանութենէն, պէտք է որ դաստիարակուի մեծարանաց վարժոցին մէջ:

Մեծարանաց վարժոցը, որուն վրայ հետեւալ գլխուն մէջ պիտի ջանանք երկարօրէն խօսիլ, ընտանիքն է: Թէպէտեւ այդ վարժոցը դոյ ալ ըլլայ, պէտք է դարձեալ նոյն ուսումը սորվեցընել. վասն զի առանց մեծարանաց անկարելի է տղուն կարողութեան և իշխանութեան յարգը իմացընել:

Պատուէ քու հայրդ ու մայրդ. ասանկ կը պատուիրէ առաջին օրէնսդիրը, և որ հաստատուն և անփոփոխելի օրէնք մըն է:

Հին հասարակապետութեանց հիմնադիրը, նոր տէրութեանց օրէնք սահմանողներն՝ ամենքն ալ իրենց օրինաց զրբին

սկիզբը նշանակած են այս սուրբ պատուէրը՝ որ զաւակը մեծարէ իր ծնողքը. բայց մարդկանց օրէնքէն առաջ է Աստուծոյ օրէնքը, որ անջինջ տառերով քանդակած է այս սուրբ սկզբունքը ամէն մէկուն սրտին մէջ:

Տղայոց մեծարանքն առ հայր, և աւելի խանդակաթ մեծարանքն առ մայր, մէյմէկ պղնձի կամ կաւեղէն սիւներ են՝ որ բոլոր շէնքը կը բռնեն. միայն այս պայմանին մէջ է գերդաստանին էութիւնը: Ուստի գերդաստանին շինուածին տակ ական դրուած համարելու է այն օրն՝ յորում հայրական իշխանութիւնը կ'արհամարհուի: Պէտք է որ գերդաստանին մէջ խնայուի պահպանուի մեծարանաց օրէնքը. վասն զի պզտի իշխանութիւն մըն է, որուն գլուխ կամ թագաւորն է հայրը. հասարակապետութիւն մը չէ՝ յորում իւրաքանչիւրոց հաւասար իրաւունք կ'ենթադրուի: Քրիստոնեայ գերդաստանը պէտք է այն վիճակին մէջ մնայ՝ յորում զանիկայ հաստատած է Աստուած. և եթէ կարգալուրջլանք անոր պատմութիւնը սուրբ գրոց մէջ, կը տեսնենք որ թէպէտ սիրոյ և խանգաղատանաց ուժովը՝ այլ իշխանութեան մը վրայ հաստատուած է իր սահմանադրութիւնը:

Անր՝ օրերը՝ նոր՝ կերպարանափոխութեան մը մէջ կը նկատենք զայն. միջավայրի մը մէջ, եկեղեցւոյ պատուիրած բացարձակ մեծարանքին՝ յորում հին գերդաստաններուն ոյժն էր, և սանձարձակ ազատութեան մը՝ զոր կը քարոզեն, որուն կը փափարին այնպիսիք՝ որ գիտեն թէ ընտանեկան անիշխանութիւնը՝ պատրաստութիւն մըն է ընկերական անիշխանութեան:

Հայրը, կ'ըսեն, տղուն բարեկամը պիտի ըլլայ. պէտք եղած ատեն՝ նաև անոր մօտ ըլլալ. կատարեալ հաւատարմութիւն մը պիտի տեսնուի անոնց մէջ. անանկով կը համարին թէ սէրը աւելի եռանդուն կ'ըլլայ, և զիրենք իրարու հետ միացընող կապը աւելի ամուր: Այդպիսեաց համար՝ այնչափ զովուած ու պատուիրուած մեծարանքն ուրիշ բան չէ՝ բայց պատուար մը, որ կը զատէ զորդին 'ի հօրէ, ու զանոնք իրարմէ հեռու բռնելով՝ մեծարանաց պահասութեանն ալ պատճառ կ'ըլլայ: Տխուր բարոյական մը, տխուր պատճառաբանութիւն մը, և աւսղ, ցաւալից հետեանքներու առիթ:

Գերդաստանը՝ իրեն զլսոյն իշխանութեանը վրայ կը հանգչի. այդ իշխանութեան պաշտպանն ու հաստատութիւնը՝ մեծարանքն է. անոր հակառակ սկզբունքը

Ներ տարածող անձինքն ու գրքերը՝ գեր-
դաստանին հիմը կը փորեն. արմատին կը
զարնեն, վասն զի գազաթանցը չեն կրնար
հասնիլ. միջոցը տարբեր է, բայց հետե-
ւանքը նոյն. վասն զի ծառը զարնել ու կոր-
ծանել է:

Հաւասարութիւնն ու անոր հետեւանք
ընտանութիւնը երբ ընտանեաց մէջ կ'ե-
րեւնան, մէկէնիմէկ հալածական կը փախ-
չի հոնկէ մեծարանքը: Այսօրուան օրս
տղան՝ կը վիճէ իւր հօրը, ինչպէս մէկ ըն-
կերակցին հետ. կը հակառակի, կը կռուի
անոր հետ, անոր գաղափարացը դէմ՝ իր
գաղափարները կը գնէ, և իր քսանամեայ
հասակին և իմաստութեանը վրայ վստահ՝
կը մերժէ ու կ'արհամարհէ անոր անցեալ
հասակին փորձառու գիտութիւնը: Ասոնք
Գաղղիոյ առաջին մեծ յեղափոխութեան,
և այն պատճառաւ մուտ գտած նորանոր
գաղափարաց տխուր հետեւանքներն են:
Ինչ որ նոյն գաղափարներով ձեռք ձգեց
ընկերական կեանքը, նոյն է նաև ընտա-
նեկան կեանաց և գերդաստանին վատը-
կածը:

Մեծարանքը՝ երկիւղի հետեւանք չէ. և
այն կերպով հարկ չէ զանիկայ ըմբռնել
կամ զայն պատուիրել. այլ քաղցր վստա-
հութիւն մըն է որ սրտերը իրարու հետ կը

միացընէ, առանց իշխանութեան չէնքը
քանդելու: Մեծարանքը՝ իշխեցեալը իշ-
խողէն հեռացընելու կամ զանիկայ ահա-
բեկելու համար չէ. չարագիտը՝ որ տղայն
իր կենացը գործերը՝ մօրը արթուն և հե-
ռատես հսկողութեանն յանձնէ, և ամէն
ատեն՝ հայրական իմաստուն թելադրու-
թեանցն անսայ. չարագիտը որ անոնց խոր-
հուրդը և համոյրը չ'իմդրէ. որ չ'իյնայ ա-
նոնց զիրիւր, թող տալով որ ուրախու-
թեամբ նկատեն իր սրախն ամենէն խո-
րունկ գաղտնիքը: Վերջապէս համառօտ
ըսենք, մեծարանքը կը պահպանէ զսէր, և
ոչ երբէք կը ցրտացընէ սրտերը, կամ կը
մերժէ զխանդաղատանս. այլ մանաւանդ
թէ էական և հարկաւոր ամբողջութիւն
մըն է ամենայն իշխանութեան: Ուր մե-
ծարանք կայ, հոն կը պահպանուի կարգը,
և հոն հպատակութիւն կայ իշխանութեան.
Իսկ եթէ սկսի նուաղիլ, մէկէնիմէկ կ'ան-
հետանայ հնազանդութիւնը, ամենայն ինչ
ըստ քմաց կ'ըլլայ, իշխանութիւնը իր յար-
գը կը կորուսանէ, կանոնը՝ իր ոյժը. գեր-
դաստանք և տոհմը՝ փոփոխակի իրարու
հետ զարնուելով՝ հակառակ յորձանքներէ,
ծածուկ ժայռերու վրայ կը խորտակին, հող-
մունք կը տապալեն նաւը, և մրրիկը՝ կ'ան-
հետացընեն անոր ամէն կտորուանքը:

Որդիական մեծարանաց ծնունդը, որ գեր-
դաստանին կազմաւորութեանը անտնօրի-
նելի նեցուկն է, սրտի մէջ է. բնագոյում մը՝
որուն արմատը աւելի բնական քան քա-
ղաքական օրինաց մէջ է. ամենագէշ բնա-
ւորութիւն մը պիտի ըլլայ որ համարձակի
արհամարհել անոր ոյժը:

Բայց այս մեծ օրէնքը բոլորովին մոռցող
տղայ մը՝ չի կրնար ինքիւրմէ այսպիսի տխուր
վիճակի մը հասնիլ. կամ գերդաստանը և
կամ դաստիարակն անտարակոյս սատար
եղած են: Անշուշտ տեսած պիտի ըլլայ ըն-
տանեաց մէջ անհոգութիւն մը կամ ան-
կախութեան ոգի մը. իրեն ուսուցչին վրայ
տեսած պիտի ըլլայ ծածուկ հակամիտու-
թիւն մը այն մեծասակար գաղափարաց, ու-
րոնց հետ հարկ էր մաքառիլ: Վասն զի ե-
թէ ընտանեաց մէջ պակաս ըլլան խրատ-
ներ ու օրինակներ, որոնցմով պիտի յոր-
դորուէր մանուկն 'ի հնազանդութիւն, իր
սրտին մէջ թշնամի մը կը սնանի՝ որ զինքն
օր մը պիտի տապալէ. որովհետեւ ինչպէս
ընկերութիւն մը, ասանկ ալ ընտանիքը
չկրնար հաստատուն մնալ, քանի որ խըս-
տիւ չպահուի մեծարանաց օրէնքը:

Մայրը, գերդաստանին հոգւոյն ամենէն
մեծ երեսփոխանը, պէտք է կանուխ սկսի
սորվեցընել տղուն մեծարել ինչ որ մեծ է,

ինչ որ գեղեցիկ և գերագոյն, թէ նիւթա-
կան և թէ իմանալի աշխարհին մէջ: Հարկ
է որ մարդս սկըսի 'ի մանկութենէ, անդի-
մադարձ և առանց քրթ մնջելու խոնարհիլ
ամէն օրինաւոր մեծութեան առջև: Մօր
մը ձեռքով առաջնորդուած՝ ամենէն ա-
ռաջ խոնարհի Սատուոյ գերագոյն կարո-
ղութեանն առջև. և այս մեծարանքը այն-
չափ զօրաւոր և այնպէս բացարձակ պիտի
ըլլայ, որ նոր անուն մը առնելով՝ երկրպա-
գութիւն կը կոչուի: Անոնց՝ որ իրենց առա-
քինութեամբը, հանձարով և բարուք մար-
դկանց մէջ ճմարիտ երեսփոխանք սե-
պուած են Սատուոյ, մեծարանքէ աւելի
բանի մը արժանաւորք են. և որ յարգանք
կը կոչուի: Այոյն իսկ գերդաստանին մէջ
սիրելի անձինք կը գտնուին, և զորս աւելի
կը սիրէ մանուկը, կը պաշտէ ամենայն ա-
րարածոց հասարակաց հայրը, կը մեծարէ
իր նախնիքը, կը պատուէ ծնողքը. և այս-
պէս կը կատարէ առտնին և ընկերական
կենաց մեծարանաց էական օրէնքը, զոր
յօգուտ ընկերութեան և մարդկութեան
արժան է որ ազդէ իրեն մայրը:

Երբ այդ սիրելի դաստիարակը՝ այս ուս-
ման հարկաւորութիւնը ըմբռնէ, չդադրիր
տղուն սորվեցընելէն մեծարել միշտ զա-
նոնք որ սովորական հանձարներէ գերա-

գոյն են և 'ի վեր քան զայլս. և այսպէս կիրթ ու հրահանգեալ զինուոր մը պատ-
րաստած կ'ըլլայ բարեկարգութեան բանա-
կին, և թերեւս սուրբ մը երկնից կամ օգ-
տակար անձ մը երկրիս. վասն զի տղան
պիտի փափաքի արժանի երևնալ անոնց՝ ու
րոնց մեծարանքովը լեցուած է սիրտը. և
անշուշտ պիտի հասնի իր գիտած վախճա-
նին: Մեծարանաց վարժողը՝ սրտի զգաց-
մունքն ու եռանդը կը սնուցանէ. մարդս
կը փափաքի այն բարձրութեան՝ որուն առ-
ջև կը խոնարհի. եռանդ մը կը քաջալերէ
զինքը. և երբոր յարմար առիթ մը առջև
ելլէ՝ մէկէնիմէկ մէջ կը նետուի, կը հասնի՝
վասն զի իրեն նեցուկ է ոյժը, վասն զի եր-
կար ատենէ 'ի վեր՝ ինքզինքն անոր պատ-
րաստեւ է. ուստի մեծարանքէն առաջ
կրնայ գալ բարուց ազնուականութիւն,
հաստատամտութիւն, գիւցազնականու-
թիւն և առաքինութիւն:

Մեծ աշխատանք մը պէտք չէ տղուն
սորվեցընելու համար որ մեծարէ զայն ա-
մենայն որ ճշմարիտ մեծութեան կնիքը
վրան կը կրէ. վասն զի մայրը՝ տղուն հետ
մէկտեղ նոր լեզու մը խօսելու կարօտու-
թիւն չունի. այլ իր ձայնը՝ արձագանգ մը
պիտի ըլլայ արգէն լսուած ներքին ձայնին:
Դիւրանաաց և հլու պիտի գտնէ զտղայն իր

խրատուցը, որ ընկերական օրէնքը մեծա-
րելէն ետքը՝ պիտի մեծարէ օր մը նաեւ ըն-
կերութեան օրէնքները:

Պէտք չէ որ մայրը դադրի յիշեցընելէն
իր տղուն թէ ամէն մարդ արժան է որ ինք-
զինքը մեծարելէն սկսի. ինքն մայրը պէտք
է որ ըլլայ օրինակ մը, և կամաց կամաց
սկսի վարժեցընել զինքը այն անսահման
մեծարանաց աստիճանին, որոնցմով կը
կազմուի ընկերական մարդը:

Հասկըցընէ իրեն թէ ինչ է իւր անձին և
այլոց ունեցած պարտականութիւններն.
սովորեցընէ բարեմարդկութեան (politesse)
սրտի այն շնորհին՝ որ զօրաւորագոյն է քան
զամենայն 'ի շահել զսիրտս, և ապահով
ըլլայ յաջողութեանը վրայ. վարժեցընէ
զինքը ականածութեան փափուկ հրահանգա-
ցը. սորվեցընէ խօսիլ, սորվեցընէ լռել,
մտիկ ընել և մերթ մոռնալ. անանկ որ վար-
ժի իր ընկերակցաց հետ ունեցած վերաբե-
րութեանցն մէջ քրիստոնէական մեծարա-
նաց ազնիւ զգացմունք մը ունենալ այն ան-
ձին նկատմամբ՝ որուն առաքինութիւններն
մեղի անձանօթ են, որուն արդեանցը՝ շատ
անգամ անճանաչ կամ անշնորհակալու է
աշխարհ, բայց թերեւս Աստուծոյ ընտրեալ
անձ մըն է:

Ջանայ մայրը որ քրիստոնէական հո-

գւոյն համեմատ սիրելի անձ մը ընէ իր զաւակը, անանկ՝ որուն բարեկիրթ անունը կարենանք տալ արժանապէս: Բարեմարդկութիւնը՝ սիրալիր յատկութիւն մըն է. անով զարգարուած անձի մը առջև՝ ամէն դժուարութիւնք կը զիւրանան, ուրիշներուն սէրն ու համակրութիւնը իր վրայ կը ձգէ, և գուցէ առանց իրեն իմանալուն՝ իրեն բարեկամներ ու կուսակիցներ կը շատցնէ: Ընկերական կենաց մէջ մասնաւոր շահերն իր աչքին առջևն են, որոնք անգաղար իրարու հետ կը զարնուին և իրարու կը հակառակին. բարեմարդկութիւնը կը սովորեցնէ այդ արգելքները զիւրացնելու դժուարին արուեստը, և ամենէն աւելի ահաւոր՝ սեպուած դիմադարձութիւններն անմիտ ընելու կերպը: Սակայն խօսքերնիս այն ցուրտ բարեմարդկութեան վրայ չէ՝ որ միայն խօսքերով ու արտօնքին շարժուածքներով կը ձևանայ. և որ թերեւս կարենայ երբեմն միայն յաջողիլ ի խաբէութիւն:

Եթէ մայրը վայրկեան մը անզգոյշ ըլլայ ճշմարիտ բարեմարդկութեան սկզբնաւորութեանը, փոխանակ տղուն սիրտը կըրթելու առ այն, պիտի սովորեցնէ զինքը անոր գլխաւոր պայմանը շարժմանց, բաւերու և ողջունատրութեանց մէջ ննթա-

դրելու, և վախճանին հասած պիտի սեպէ ինքզինքը՝ երբ այդ ընդունայն և թերեւս արհամարհ սովորութեանց կիրառութեանը մէջ յաջողի:

Խեղճ մայր, փոխանակ բարեկիրթ տղայ մը ունենալու, հնազանդ կապիկ մը պիտի ունենայ իր ձեռքին տակ. և ժամանակ անցնելէն ետքը՝ ցուրտ անձնատէր մը, որ իրեն եղած անձնանուիրութեանց ու ծառայութեանց փոխարէն՝ չնորհալի կերպ մը պիտի ցուցնէ կամ լոկ բարեւ մը պիտի տայ, և անով ինքզինքը ամէն երախտագիտութենէ ազատ պիտի սեպէ:

Ճշմարիտ բարեմարդկութիւնը ձևերու վրայ չէ. այլ սրտէ առաջ կու գայ, և մեծարանաց վարժոյցն մէջ կը կատարելագործի. ուստի և մասնաւոր ձիրք կամ արտունութիւն մը չէ առանձին ցեղի մը կամ գերդաստանի. ամէնքն հաւասարապէս, հարուստն ու աղքատը, կրնան ձեռք ձգել զայն:

Այս ուսումն ու կրթութիւնը թերեւս անպատեհ տիտի սեպուի այնպիսի ատենուան մը համար՝ յորում մայրը այլ և այլ ծանր պարտքեր ունի տղուն նկատմամբ. ումանց ալ թերեւս աւելորդ սեպուին այս բարեմասնութիւններն՝ որ իմաստութեամբ գըլխաւորուած դաստիարակութեան մը վեր-

ջին պտուղները կրնան կարծուիլ. սակայն կը խաբուին: Բարեմարդկութիւնը ընկերական կապ մըն է. երբ ազգ մը բարեկիրթ ըլլալէն կը դադրի, ընկերութեան գոյութիւնն ալ կը դադրի. զինքը ձեռքընող անգամները իրարմէ կը բաժնուին, կուսակցութիւններ կը կազմուին՝ որ շահու համար կը միաբանին և դարձեալ շահու համար իրարմէ կը զատուին. մի և նոյն քաղաքի բնակչաց մէջ չերենար սէր, անձնանուիրութիւն և իրարու օգնել մը: Ընկերական մեծ միութիւնը կ'անհետանայ, և թէպէտ տեսնուին այլ և այլ՝ շատ կամ նուազ թուով կազմուած ընկերութիւններ, այլ անձնասիրութիւնն միշտ անոնցմէ անբաժան է, և սրտերը նուաստացած. և եթէ չերենայ յԱստուծոյ խրկուած անձ մը՝ որ օրէնքով կամ սրով զանոնք չվերանորոգէ, իրենց ձեռքով կազմուած մրկայոյզ յորձանքին մէջ կ'անհետանան: Այդ բաժանումը, այդ ցրումը խափանողն է բարեմարդկութիւնը, որ հաճոյական, թեթեւ ու սիրալիր չգիտներով իրարու հետ կը կապէ մարդկային մեծ ընկերութիւնը: Այն ատեն ընտանիք մը կը ձեւանան, Աստուծոյ ձեռքով 'ի նախուստ հաստատուած մարդկային ընկերութիւնը:

Այս կրթութեամբ՝ ուղղակի ազդեցու-

թիւն մը կ'ունենայ մայրը ընկերական վիճակի վրայ: Վասն զի ընտանեաց մէջ անսալու և հնազանդելու սորվող տղայն, պիտի ըլլայ օր մը արժանաւոր քաղաքացի մը, որ զիտէ մեծարել պետութեան մը գլուխ կեցող անձինքը, և հնազանդիլ անոնց ձեռքով սահմանուած կամ պահպանուած օրէնքներուն: Ընկերութեան քաղաքացի չեղած, գերդաստանին քաղաքացի է. հոն սորված է թէ մարդուս առաջին պարտքն է գլուխ ծուլ ամէն օրինաւոր իշխանութեան: Թերեւս դայ այն օրը՝ յորում ինքն ալ տէրութեան կառավարութեանը մէջ մասն ունենայ. հրամայելու իշխանութիւն կամ հնազանդելու պարտք ունենայ. այլ եթէ հրամայէ կամ թէ հնազանդի, միշտ գէշ քաղաքացի մը պիտի ըլլայ եթէ ընտանեաց գրկին մէջ անձանթ մնացած ըլլան իրեն այս երկու գաղափարներն. իշխանութեան ու պարտուց գաղափարները: Վասն զի ինչ տարբերութիւն ունին տնային ընկերութեան ու քաղաքական ընկերութեան օրէնքները: Երկուքին ալ օրինաց զրքին հիմն ու վախճանը մէկ է: Անոր համար դժբաղդ է այն ընկերութիւնը՝ որուն նեցուկ և օգնական չըլլայ ընտանեական կառավարութիւնը:

Մեծարանաց վարժողին հակառակա-

մարտ՝ անկախութեան վարժոց մըն ալ կայ:

Որո՞նք են անոր բերած դառնահամ պաուղները:

Հարցընենք ընտանեաց, հարցընենք ընկերութեանց, ու պիտի տեսնենք առջիններուն աչքը արտասուօք լի, և ընկերութեան շէնքն ալ ՚ի հիմանց խախտած: Անոր արդիւնք է բարոյական արժանապատուութեան մոռացումը, անհաստատ խըղճերը, անբարոյական մտքերը, տկար ու գործելու անկարող բնաւորութիւնները, ցուրտ սրտերը:

Ահ, անկախութիւնն թունաւոր խորշակ մըն է, որ մեր ժամանակաց ընկերութեանը վրայէն անցնելով, կ'ապականէ, կը փճացընէ ամէն բարութիւն:

Այս տողերը գրելու ատեննիս, հառաչանք մը կ'արձըկէ մեր սիրտը, ու արտասուաց կաթիլներ կը խառնուին մեր մեղանին հետ: Այնչափ մեղի մերձաւոր կը նկատենք խօսքերնուս ճշմարտութիւնը:

Մայրեր, դուք էք ապագային յոյսը. ցաւերնուս ու հառաչանաց մէջ ալ ակընկալութիւննիս ձեր վրայ է: Վեհանձն ու բարեկիրթ սերունդ մը կազմեցէք, որ մեր հնցած ընկերութիւնը կենդանանորոգ պայծառացընէ. ցուրտ սրտերը հռանդեամբ

վառէ: Հաւատացեալ, հռանդուն և զօրաւոր սերունդ մը պատրաստեցէք, որուն առջև ամօթալից՝ ինքնահալած պիտի փախչի ցուրտ, նիւթական, անձնասէր ու արհամարհոտ սերունդ մը: Անցեւոյն տխուր աւերակացը, ներկայիս արհաւիրացը վրայ՝ ապագային շէնքը պատրաստեցէք:

Ապագային ու ազգերնուս յոյսը՝ միակ ձեր վրայ է, ո՛վ մարք:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ

Մայրը՝ կարողութիւն ունի հրամայելու, մեծարանք ազդող մեծ վայելչութիւն մը, հնազանդեցընելու իշխանութիւն մը, իր անխոնջ դաստիարակին այս զօրաւոր՝ բայց ամօք իշխանութեանը՝ կը պատասխանէ տղայն հնազանդութեամբ։ Աշակերտին առ ուսուցիչն ունեցած առաջին պարտքը՝ հպատակութիւնն է. ուստի և տեսանք որ ամէն փոյթ և ջանք ունենալու է այդ հպատակութեան զինքը վարժեցընելու համար։ Բայց տղուն կողմանէ այդ հնազանդութիւնը միայն բաւական չէ. պէտք չէ որ գոհ ըլլայ մօրը իրեն սորվեցընելովը, այլ իր կողմանէ ալ աշխատի, ու իրեն առաջնորդութիւն ընող ձեռքին օգնական և սատար ըլլայ։

Տղուն՝ մայրենի առաջնորդութեան ը-

րած ամենէն մեծ օգնականութիւնը՝ հնազանդութիւնն է։ Վասն զի եթէ տղան կամաւ խուլ ձեւանայ մօրը խրատներուն, անոր կամբին դէմ կենայ, իրեն տեսչութեան օրինացը դէմ ապստամբի, տարակոյս չկայ որ դաստիարակութեան գործոյն յաջողութիւնը կը խափանի։

Այն ատեն մօրը ջանքը ուրիշ բանի չծառայեր՝ բայց եթէ աւելի կերպով մը դուրս ցատքեցընելու տղուն ապստամբութիւնը. մէկուն կողմանէ եռանդուն փափաք մը, միւսէն՝ ընդդիմադարձութիւն։ Տարակոյս չկայ որ վերջապէս մայրը պիտի վաստակի, բայց դաստիարակութեան ամենէն աւելի ընտիր ժամանակը անօգուտ ջանքերով պիտի անցնի, և փոփոխակի երկու կողմանէ ալ ուժերնին պիտի կորսընցընեն։ Չտեսնողին՝ անկարելի է հասկըցընելը թէ որչափ մեծ և բուռն է այս ընդդիմադարձ հոգին հինգ, երեք ու ինչուան երկու տարուան տղուն վրայ։

Չուզեր հնազանդիլ, և անկարելի է իր կամքը կոտորել։ Տեսեր ենք փափուկ ու զգայուն սիրտ ունեցող աղայք՝ որ խստութեան առջև պղնձի մը կտոր կտրած են. ամէն նեղութիւն, գրկում, և ինչուան ծեծ ալ մտադիւր յանձն կ'առնուն՝ քան թէ հնազանդիլ։ Այդչափ անտանձ բնաւորութիւն

ունեցող աղայոց թիւը՝ բարեբաղդաբար քիչ է. և զորոնք կառավարելու համար՝ մեծ ջանք և համբերութիւն պէտք է. սակայն աշխատանքով ու ժամանակաւ՝ անտարակոյս է յաջողութիւնը։ Վասն զի ընդհանրապէս մայր մը զիւրանսաց ու հլու սրտեր կը գտնէ իր առջևը. և եթէ զանոնք կառավարելու կերպը գիտնայ, առանց մեծ աշխատանքի իր նպատակին կը հասնի։ Սակայն միշտ պէտք է որ անվստահ ըլլայ։ Ընդդիմադարձութեան հոգին մարդուս աւրեանը մէջ է. զանիկայ կառավարելու համար՝ զգուշաւորութեան փափուկ գիտութիւնը գործածելու է. ոչ երբէք յանկարծակի վեր ցատքեցընել, այլ առանց յոգնելու և հանդարտօրէն զիմել ՚ի նպատակն։

Պէտք է որ մայրը զօրաւոր, բայց միանգամայն համբերող ալ ըլլայ. առանց կրքի, առանց բռնութեան գործէ. և անանկով կը քակէ՝ առանց իլցընելու. և իր հաստատուն ջանիցը նպատակին կը հասնի։

Հնազանդութիւնը՝ անհրաժեշտ առաքինութիւն մըն է տղուն, ինչպէս իշխանութիւն, մեծկայելչութիւն և սէրն ալ՝ մօր մը համար անտնօրինելի առաքինութիւնք են։ Հպատակութեան առաջին արդիւնքն է՝ խոնարհեցընել մարդկային հպարտութիւնն այն դժուարին արգելքներուն դիմաց՝ որ

կրնան կենաց ընթացիցը ամէն քայլերուն առջևն ելլել: Սկզբնաւորութիւն մըն է յառաջագիմութեան. վասն զի թող չտար մարդուն ժամանակը կորսնցընել և փճացընել իր ոյժը, և իր զօրութիւնը դորձածել այն մշտնջենաւոր արգելքներուն դէմ՝ զոր կամ բնութիւնը և կամ օրէնքը՝ իր բերմանցը անչափ ազատութեանցն առջև դրած են: Անհրաժեշտ է, վասն զի մարդս կը վարժի իր կենաց առաջին ժամերէն՝ հնազանդիլ կուրութեամբ այլ և այլ հարկաւոր օրինաց: Որինաց վրայ վիճել չըլլար. կամ պէտք է մեծարանօք պահել զանոնք, կամ յանդգնութեամբ անոնց դէմ կռուիլ. սահմանուած օրինաց խիստ պահպանութենէն՝ առաջ կու գայ կարգը. անկարգութեան ալ պատճառը՝ ամենայն օրինաց կամաւոր մոռացումն է: Միայն կարգին մէջ որ հպատակութեան գերազանց պտուղն է, կրնան ազատութեամբ աճիլ այն այլ և այլ յարմարութիւններն ու կարողութիւնները՝ որոնց կը զիմէ դաստիարակութիւնը:

Թէ որ տղան կը հնազանդի, օգուտը կը տեսնէ. բայց եթէ դէմ կը կենայ, իր յառաջագիմութիւնը կանկ կ'առնու ու ալ առաջ չերթար: Այն կռուոյն մէջ կը փճացընէ իր կարողութիւններն, առանց իրեն

կատարելագործութեան օգտին: Իր անհանճար ընդդիմադարձութեամբքը կը փրճացընէ այն մեծ զսպանակները՝ որոնք թրեւս օր մը կրնային օգտակար ըլլալ իրեն: Իր կեանքը անօգուտ յուզմանց մէջ կ'անցնի. կը նմանի այն փրփրացեալ ալեաց՝ որ կ'երթան ժայռերու հետ կը զարնուին. այն սաստկաշունչ հողմերուն՝ որ ուժգնութեամբ և մռնչելով բնութեան հսկայական շինուածոց վրայէն կ'անցնին. մարդկային տաքարտաւանութիւնն՝ որ երկնից դէմ իր անկարող Բաբելոնի աշտարակը կ'ուզէ բարձրացընել. անկարողութիւն, վատնումն այն ամենայն կարողութեանց՝ որոնց արգասաւոր միութենէն առաջ կու գայ մարդկային ընկերական ոյժը:

Համասօտ ըսենք, տկարութիւնն է և անբաւականութիւն. տկարութիւն՝ փոխանակ ուժոյ, և ստոյգ վատնումն զօրութեան կամաց:

Իրաւ հպատակութիւնը՝ կամքին վարժոցն է, բայց միանգամայն վարժոց է նաև ազատութեան. սիրով հպատակող տղան՝ կը վարժի հպատակիլ նաև պարտուց. և երբ հնազանդութիւնը կամաւոր է, ազատութեան ամենէն գերազանց գործն է:

Կեանքը՝ յարատե յայտարար մըն է ընդունայնութեան պատրանաց՝ մեր երազ-

ներուն, ակնկալութեանց և փառասիրական խորհրդոց. ոչ երբէք ուզածնիս կուտայ, մեր ամէն մէկ քայլին՝ նորանոր արգելքներ առջևնիս կը հանէ. պատշաճից, կարծեաց և հարկի լուծերը: Ճմարիտ ազատը այն մարդն է՝ որ այս դժուարութեանց մէջ գիտէ շարժիլ առանց յոգնելու: Փոխանակ ընդունայն դիմադարձութեամբ վատնելու իր ոյժը, կը պահպանէ զանոնք և կը յարգէ. որպէս զի կարող ըլլայ մէկ օր մը փառօք գործածել. կը հնազանդի օրինաց, ՚ի հարկէ մեծարանաց և ոչ բռնի. իր հնազանդութիւնը պարտութիւն մը չէ, այլ ազատութեան կամաւոր դործ մը: Հպատակութենէն առաջ կու գայ՝ մեծամեծ ձախողութեանց մէջ համակամութեան աւետարանական առաքինութիւնը. և համակամ մարդը այն է՝ որ առանց քրթմնջելու կը հնազանդի Աստուծոյ կամացը և կամ դիպուածոց օրինացը: Միայն անկախութեան վարժոյցին մէջ դաստիարակուող մարդը՝ կը հասկընայ թէ ինչ ըսել է բռնի հպատակութիւնը. կը հնազանդի վասն զի վախ ունի, վասն զի շահ ունի. ուրով բռնի հպատակութիւնը՝ ամենէն աւելի ամօթալի վատութիւնը կ'ըլլայ:

Տարակոյս չկայ ուրեմն թէ ազատութեան պատճառը հնազանդութիւնն է.

կամքն ալ գէպ ՚ի նոյն սկզբանը կը դիմէ. և ով որ ուզենայ քիչ մը անդրադարձութիւն ընել, կը տեսնէ թէ հնազանդութիւնն որ ազատութեան վարժոյց է, միանգամայն վարժոյց է նաև կամաց:

Տղան որ մանկութենէն հնազանդելու կը սորվի, նոյն ժամանակին մէջ կը վարժի նաև հրամայելու: Քիչ խօսքով պարզենք մեր միտքը: Բացարձակ անկախութիւնը երազ մըն է, որուն առողջ միտք մը չկրնար հաւատալ. վասն զի գիտէ թէ մարդս հնազանդելու համար եղած է. գիտէ որ եթէ կարգի չհնազանդի՝ պիտի հնազանդի իր կրիցը, և թէ կարգի հպատակութիւնը՝ այսպիսի դժնդակ լուծէ մը գինքը կը խալըսէ: Այն մարդը որ չէ ուզած բանականութեան կամ օրինաց հնազանդիլ՝ գերի մըն է. իր կամքը անդադար կը տարուբերի, վասն զի ուղղութեան զեակ մը չունի. բռնն է բարւոյն գէմ դնելու, այլ չարին առջև կը տկարանայ. փոփոխակի կը հնազանդի իր հաճոյիցն, քմաց և բաղդին: Ասոնք են իր բռնաւորներն:

Դաստիարակութեան մէջ ամենահարկաւոր է կամքին այս յամր աճումը հպատակութեամբ: Մարդս՝ մէկ օրուան ճանապարհորդ մըն է մրրկալից ծովու մը մէջ, դիւրարեկ նաւակի մը վրայ հեծած:

կամքն է իր բեկեռացոյցը. անիկայ կ'առաջնորդէ իրեն 'ի նաւահանգիստն կամ 'ի ժայռուտս. հանձարոյ կամ սրտի ամենէն աւելի գեղեցիկ արտագրութիւններն՝ կամ քին գործերն են. բարուց ոյժը՝ անտնօրինելի է մարդուս իր ամէն գործոցը, կենաց ամէն արկածիցը մէջ. թէ 'ի ձախողութիւնս և թէ 'ի բարեբաստութեան:

Համարտապէս ազատ բնաւորութիւն մը կազմելու համար, ուժով ու անկախ բնաւորութիւն մը, շատ բան կրնայ ընել մայրը: Կրնայ իրեն հրահանգներովն ու խրատներով, բայց մանաւանդ կարող է իր օրինակաւ. ամենայն ինչ տղուն կամքին տրուած ուղղութենէն կը կախուի. վասն զի մայրը կրնայ զօրացնել զայն իր խրատներովն, կամ փճացնել ձախողակի տեսչութեամբը:

Կամբը ոյժ մըն է որ դաստիարակութեամբ կը բարգաւաճէ, բայց դաստիարակութիւնը չկրնար տալ զայն: Մարդս՝ իր էութեանը մէջ ունի, կենաց առաջին ժամէն՝ այն պիտի կարողութիւն մը, որ եթէ աղէկ առաջնորդուի, և իր ճշգրիտ սահմաններուն մէջ մնայ, զօրաւոր խմոր մը կ'ըլլայ. ծածուկ զօրութիւն մը՝ որ կը շարժէ զմեքենայն: Կամբը՝ ուժոյ ազատ կիրառութիւնն է. ինքն կարողութիւն մըն է, և

մարդկային բնութեան գերազանցութեան գեղեցիկ յայտարար մը. վասն զի 'ի բնութեան՝ մարդս թագաւոր մըն է. իր կենաց առջի ժամէն կը տեսնուի թէ տէր մըն է ծնածը. առիւծի կորեանցը խաղերն ու ցաւերը՝ տարբեր են այծեմանց ձագերուն ունեցածներէն: Հրամայելու սահմանուած արարած մըն է. բայց արդեօք պիտի կարենայ իր անձին ալ հրամայել: Այս խընդրոյն լուծումը՝ կամքին ձեռքն է. վասն զի անով պիտի կարենայ մարդս հրամայել, և անով գերի ըլլալ:

Կամքին բնազդումը՝ կանխահաս է տղուն վրայ. երբ իր փափաքանացն արգելք մը կը տեսնէ, պահանջող է, կը բողոքէ բարկացող: Ուստի պէտք է որ դաստիարակն մէկէնիմէկ սկսի իշխել անոր վրայ, հպատակեցնել և հնազանդութեամբ ուղղել տիրապետութեան այդ բուռն բնազդումը: Հնազանդութեան օրինաց հպատակել զիտցող կամբը, զօրութիւն մըն է. այդ զօրութիւնն ազդելու համար՝ հաւատարմ զօրութիւն մը հարկաւոր է. և անհրաժեշտ է որ մայրն ունենայ յինքեան այդ բրիստունէական հաստատամտութիւնն, և զոր պիտի ազդէ տղուն թէ իր օրինակաւն և թէ խրատներովը:

Հոս է դժուարին կէտը: Հաստատու-

թիւնը, բնաւորութեան ոյժը, կամաց զօրութիւնը այնպիսի առաքինութիւնք են որ քիչ անգամ կը տեսնուին կնկան մը վրայ. վասն զի ոչ դաստիարակութեամբ և ոչ սովորութեամբ վարժած է անոնց: Կնիկ մարդու չիպատչածիր հրամայելը. իր ամէն առաքինութիւններն անոր վրայ կայացած են՝ որ գիտնայ զուարթամիտ հնազանդիլ. մայրը՝ իր տղուն առջև պէտք է որ հպատակութեան ամէն առաքինութիւններն երեցընէ, և այդ հպատակութեան մէջ լինուտէ իր ոյժը: Ասիկայ անակնկալ բայց կարեւոր այլափոխութիւն մըն է. պէտք է որ տղան տեսնէ զինքը գործի մէջ, տեսնէ անոր օրինակն, և իրեն նմանողութեան գաղափար առնու զինքը. ասով իր խրատները օգտակար կ'ըլլան, ասով նոր ոյժ մը կը ստանան իր խօսքերը, և իմանալի կ'ըլլան տղուն. վասն զի օրինակը կը լրացընէ խրատները. ասով կը հասկըցընէ տղուն այն բազմաթիւ արգելքներն՝ որոնք մտածութիւնը գործէն կը բաժնեն. բարւոյն փափաքը կ'արթնցընէ անոր սրտին մէջ, և յօժարամիտ կ'ընէ գկամս 'ի համբերութիւն, և ասանկով կը հասնի այն օրը՝ յորում տղուն ձեռքը այնպիսի ոյժ մը դրած կ'ըլլայ՝ որուն ոչ ոք կրնայ հակառակիլ. — կամբի յարատեւութիւնը:

Երբ այրական հասակին հասնի՝ կրնայ մեծամեծ գործերու ձեռք զարնել. վասն զի հեռատես կ'ըլլայ, արագ 'ի դատողութիւն, և արգելքներէն չվախնար: Կամբի ոյժը, զոր ճարտարութեամբ կառավարած է մայրը, ընդունայն բաներու մէջ չերեւար, վայրկենական փայլ մը չըլար. այլ պայծառ ու թափանցող լոյս մը՝ զոր չեն կրնար շիջուցանել մարեւ ոչ մրրիկք և ոչ ուժգին հողմուկք: Շիտակ կը դիմէ իր նպատակին. աշխատանք, յուսաբեկ պարագաներ՝ զինքը կէս ճամբուն վրայ յոգնած ու լքեալ չին ձգեր: Իրաւ է որ երբեմն անակնկալ արգելքի մը առջև կանկ կ'առնու. բայց այն ճախորդութեամբը՝ իր կտրճութիւնը չկորսնցընէր. գիտէ սպասել և երկայնամտել. գիտէ թէ օր մը՝ կանուխ կամ ուշ, փառօք պիտի հասնի իր երկարատենէ ի վեր գիտած նպատակին:

Որպիսի ուրախութիւն մօր մը համար երբ կը տեսնէ իր գաւակը օր օրուան վրայ մարդու կարգ անցած, և զօրաւոր իր կամքով. այն կամբովը՝ որուն մէջ է իր ամէն ոյժը: Որպիսի պսակ, ինչ յաղթանակ, և քանի գեղեցիկ փոխարինութիւն իրեն աշխատանոցը: Քանի որ ընկերական կենաց ասպարիզին մէջ կը յառաջադիմէ իր տղան, այնչափ քաղցրալուր կ'ըլլան մօր մը

անոր վրայ պտըտած գովութեան խօսքերը: Եւ ինչպէս չորախաճնայ խայտալով: Իր տղան է նա, երկար ատեն զինքն որրեր է իր գրկացը մէջ. տկար արարած մը ընդուներ՝ և իրեն ոյժ ազդեր է. և գրեթէ հազիւ վրան տեսնուած ձիւրքերն ու բարեմասնութիւնները՝ ինքն առաւելաւն իրեն հաղորդեր է:

Եթէ դուստր մըն է, հաւասար պիտի կրթէ մայրն անոր կամբը: Պէտք է զգայ թէ տուած կամ ընդունած դաստիարակութեանը մէջ՝ որչափ կարեւոր է կամքին ոյժը, և իրեն յաճախ պակսածը՝ արժան է որ ջանայ աղդել գտները: Ամէն արարած՝ կրից բուռն յարձակմանը ենթակայ է. ուստի և ամենայն ոք անոր գէմ կռուելու կարօտութիւն ունի. կին մարդն ալ ներքին պատերազմներ ունի, որոնց գէմ հարկ է որ մարտնչի. և այդ նպատակին հասնելու համար՝ թերեւ էրիկ մարդէն աւելի ուժոյ կարօտ է. վասն զի բնութեամբ տկար է: Եթէ էրիկ մարդը տէրն է, կինն ալ գերի չէ. և թէպէտ հարկ է որ քաղցրաբարոյ և համբերող ըլլայ, բայց կամքին ոյժը չհակառակիր բնաւորութեան քաղցրութեանը, ու համբերութեամբ կը կատարելագործի: Եթէ կինն հարկ է որ հպատակի իր երկանը, սակայն տղոցն առջև ալ պէտք է զօ-

րաւոր ըլլայ. իր կոչումն է մերթ հրամայել և մերթ հնազանդիլ: Սակայն նոյն իսկ էրկանն հետ ունեցած վերաբերութեանցը մէջ, երբ իր բոլոր կեանքը անձնանուիրութեան ու քաղցրութեան կեանք մը պիտի ըլլայ, այլ և այլ առիթներ կրնան ելլել դիմացը, որոնց համար հարկ է որ ուժով կամք մը և արագ որոշողութիւն ունենայ: Վասն զի կրնայ պատահիլ որ ըստ բաղդի դիպուած մը, անակնկալ մահ մը՝ մէկէնիմէկ զինքն ընտանեկան կառավարութեան զլուխ դնեն. կամ թէ տկար ու անորոշ բնաւորութեան տէր մարդու մը հետ կապուելով, ստիպուի տանը ղեկը ձեռք առնուլ: Բայց եթէ ասոնք ալ չըլլան, դաստիարակութիւնն՝ որ մօր մը յատուկ գործն է, արդեօք զօրութեան և կամքի կարօտ գործ մը չէ:

Թէ աղջիկ ըլլայ և թէ մանչ, որուն մայր մը նախնական դաստիարակութիւն կուտայ, և ընտանեաց վիճակին ու գտնուած դիրքին համեմատ՝ թէպէտեւ անձուկ և կամ ընդարձակ ըլլայ անոնց առջև բացուած ասպարէզը, ոչ միայն մեծարանաց՝ այլ նաև զօրութեան վարժողին մէջ հարկ է որ կրթէ զիրենք մայրը: Իրեն ոյժ ազդելը՝ զինքն ազատ ընել է. վասն զի եթէ ազատութեան սկզբունքն հնազանդու-

թեան մէջ է, այլ անոր նուիրականութիւնն՝ ուժոյ մէջ է. ոյժը կ'անհետացնէ այն ամէն խոչընդոտներն՝ որ իր ընթացիցը կամ գործելուն կրնան արգելք ըլլալ:

Եթէ կին է՝ կարօտ է զօրութեան և հաստատամտութեան (énergie), որպէս զի կարենայ ձեռք զարնել և շարունակել դաստիարակութեան էական գործը. և յաճախ՝ ընտանեկան կառավարութիւնը ձեռք առնելու համար, որ կրնայ վտանգի մէջ իյնալ՝ ընտանեաց զլուխ սեպուող էրիկ մարդուն տկարութենէն կամ անբաւականութենէն:

Հաւասարապէս զօրութեան կամ ուժոյ ուսումը հարկաւոր է նաև էրիկ մարդուն: Վասն զի պիտի գոյ հասնի այն օրը՝ յորում հրամայէ. որչափ ալ աննշան մարդ ըլլայ, կանուխ կամ ուշ իրեն հնազանդողներն պիտի ունենայ: Էրիկ մարդը՝ թագաւոր մըն է տանը մէջ. թագաւորութիւնը՝ միշտ կառավարութիւն մը կ'ենթադրէ: Թէպէտ և զլխաւոր անձ, կամ տէրութեան գործոց մէջ գտնուի, թէպէտև իր իշխանութիւնը լոկ իր գերդաստանին բաղդին ու զաւակացը վրայ ամրոպիւի, էրիկ մարդը միշտ իշխանութիւն մը պիտի բանեցընէ. ընկերութեան մէջ իր ունեցած զիրքը՝ միշտ հրամայել է: Ըմբիւ մըն է, զոր մայրը գժուարին կոխներու համար կը հրա-

հանգէ. պէտք է որ իր դաստիարակութիւնը՝ Աքիւլլեսի դաստիարակութիւնն ըլլայ. վասն զի կրնայ անոր պէս ամէն վտանգներէ անցնիլ ու անոր պէս անխոց չմնալ:

Բայց բնաւորութեան ոյժը, սրտի արիւթիւնը՝ միայն բարոյական դաստիարակութեամբ չեն տրուիր. այլ նաև բնական դաստիարակութեան արգասիք են և հետեանք:

Առողջ հոգի մը՝ յառողջ մարմնի (Mens sana in corpore sano). և այն մարդը զօրաւոր ըսուելու արժանի է, որուն վրայ հաւասարապէս միացած տեսնուի բնական ու բարոյական առողջութիւն: Վասն զի ընդունայն է հոգւոյ կտրիճ դաստիարակութիւնը, երբ մարմինը տկար, հիւանդոտ ու անկարող է. հոգեկան ոյժը՝ իրեն կատարելութիւնը չգտնելով՝ մարմնոյ ուժին մէջ, անգործ կը մնայ: Գեղեցիկ մտածութիւն մը՝ անթափանցելի արգելքներու առջև անգործ կը մնայ. նման վանդակի մը մէջ արգիլուած արծուոյն, որուն աչքը երկինքն է, և ուժով մը թևերը կը շարժէ. և սակայն այդ օրէնքը ուրիշ բանի չգար՝ այլ իր տխուր գառազդին երկաթները արեամբը դունաւորելու. գերի բռնուած առիւծի մը՝ որ իր ընդարձակ անապատները կը փըն-

տուէ. և սակայն անանցանելի պատուար մը կը տեսնէ իր թուղեւը. այսպէս է առողջ ու զօրաւոր հոգի մը ունեցող մարդը՝ որ անգաղար իր հիւանդ մարմնոյն հետ կռուելու գժբաղգութիւնն ունի: Գեղեցիկ մտածութիւններ կ'երկնէ, բայց դանտնք դորձագրելու բազուկը կը պակսի իրեն:

Մայրը պէտք է ուրեմն անանկ կերպով մը կարգի դնէ այն տեսչութիւնը որ թէ՛ մարմինն և թէ՛ հոգին հաւասար կարենան ձեռք ձգել ան զօրութիւնը որուն կարօտ են: Եթէ աղատ է իր ընտրութեանը մէջ, քաղքէ հեռու գեղի մը մէջ կրթէ իր տղայն. քաղաքաց բնակութիւնը մնասական է մանկութեան, մնասական առաջին պատանեկութեան: Վատառողջ է չնշած օգը, ապականեալ լսած սկզբունքներն, մնասական են իր առողջութեանը՝ գլխաւոր քաղաքաց մէջ սովորական եղած բռնադժօսիկ բարեմարդկութեան օրէնքները. փողոցաց կամ հասարակաց պարտէզներու մէջ չրջագայութիւններ՝ իրեն հարկաւոր չեն. մարդերու, դաշտաց կարօտ է այն հասակը, անտառներու՝ որոնց չքին տակ հանգչի, ընդարձակ տեղերու՝ վաղելու վաղվրտելու համար: Գաղղիացի բժշկին մէկը կը վկայէ՝ որ եթէ գերգաստան մը երեք սերունդ շարունակ ՚ի Փարիզ կենայ,

առանց երբէք օդոյ փոխութիւն մը ընելու, չորրորդ սերունդը՝ տկար, հիւանդոտ և անզօր կ'ըլլայ. այն մեծ քաղքին փոշիներուն մէջ ուր ծառերն անգամ կամաց կամաց կը կորսնցընեն իրենց կենսական ոյժը: Եւ պատճառն այս է, որ այսօրուան օրս ՚ի Փարիզ ամէն աղքէ ժողովուրդք խուռն լեցուած են, բաց ՚ի բուն փարիզացիներէն: Աւելորդ կը սեպենք բնական պատճառներու վրայ աւելցընել նաև բարոյականը:

Անոր համար ընտրելագոյն է որ մայրը քաղքէն հեռու, գեղի մը մէջ պարապի տղոց դաստիարակութեանը: Բայց եթէ ձեռքը չէ այդ ընտրութիւնը, եթէ ընկերական պէտքեր, գերդաստանի պարտքեր, էրկանը զբաղմունքը բռնադատեն զինքը որ քաղքին մէջ մնայ, առիթը ձեռքէ չիախցընէ իր ամէն աղատութեան ժամերուն դաշտաց առողջարար և զովագին օգը շնչել տալ իր տղայոցը:

Այրական դաստիարակութիւն մը պիտի ըլլայ տուածը, հաւասարապէս հեռի ՚ի թուլութենէ և ՚ի բրտութենէ: Տղուն մարմինը անդադար խնամք կը պահանջէ. բայց այդ խնամքը այնպիսի կերպով մը պիտի տրուի՝ որ չըլլայ թէ փոխանակ զօրացընելու՝ տկարացընէ զինքը: Եթէ տղայն հի-

ւանդ իյնայ, և այնպիսի տկարութեամբ մը որ իր ապագային վրայ իրաւացի վախ մը տայ, ամէն հոգ ու խնամք ընելէն պէտք չէ դադրիլ. բայց մօր մը սիրտը չխաբէ ինքզինքը. չըլլայ թէ այդ տկարութիւնը հնարագիտութիւն կամ խաբէութիւն մը ըլլայ տղուն կողմանէ, որպէս զի իր ամէն հաճոյիցը զիջող մայր մը գտնէ. երբեմն ալ իրական հիւանդութիւններէ ետքը կամաւ կը կեղծէ մանուկը թէ չկրնար դիւրաւ առողջութիւնը ձեռք ձգել, որպէս զի չըլլայ թէ հիւանդութեան ատեն տեսած խնամքն ու դիւրութիւնները պակսած տեսնէ:

Վասն զի եթէ մայրը այսպիսի խաբէութեան մը բռնուի, եթէ տղուն վարպետ հնարագիտութիւններն աղքեցութիւն ընեն իր սրտին վրայ, անոր թէ բնական և թէ բարոյական դաստիարակութիւնը վտանգի մէջ կ'իյնայ: Շատ անգամ այդպէս դիւրին կերպով այլալոռ մայր՝ կը կարծէ թէ տղուն կաղմուածքը իր կարծածէն աւելի փափուկ է. ուստի և չափազանց խնամոց և զգուշութեանց ետեւէ կ'ըլլայ. որովք՝ եթէ տղան փափուկ կաղմուածք ունի, ալ աւելի կը փափկանայ. իսկ եթէ զօրաւոր խառնուածքի մը տէր է, անօգուտ տեղ իրեն տրուած խնամքով կը ջլատի ու կը տկարանայ:

Սղը, արեւն ու շարժմունք անտնօրինելի են տղուն առողջութեան. ուստի նստողական խաղերէն աւելի անհանգիստ խաղերու, մարմնակրթանաց և վազվրդելու կարօտութիւն ունի. ասանկով յաճախ կըրթութեան մէջ ըլլալով մարմինը՝ կ'աճի առանց տկարանալու, ու շնորհք՝ կորով և գեղեցկութիւն կ'ունենայ: Ընդհանրապէս մարք 'ի դաստիարակութենէ կը մերժեն այս օգտակար հրահանգները. ցուրտէն կամ օդոյ փոփոխութիւններէն կը վախնան, ձերու կամ դեռառողջ հիւանդի մը պէս՝ մոշտակներ ու ծանր զգեստներ կը հագցընեն անոր, պզտիկ ու ջերմ սենեկի մը մէջ կը պահեն. և մինչդեռ մարտի ու սպրիլի արեւը արդէն դուրսը ծագած է և զբնութիւն կը զուարթացընէ, իրենք դեռ գերութեան մէջ բռնած են իրենց դաւակը:

Ասոնք ամէնքը փնասակար զգուշութիւններ են. դաշտերու մէջ աւելի ուժով են կազմուածք. քան 'ի քաղաքս, վասն զի դաստիարակութիւնը աւելի գիւղական է. չափազանց խնամոց հետեւանքն է աւելի թոյլ և ակար ընել տղայքը թէ առողջութեամբ և թէ բարուք: Աժժ՝ ներդաշնակութենէ առաջ կու գայ. պէտք է որ մարմինը արժանաւոր ըլլայ հոգւոյն. մէկը տէր է, իսկ միւսը պաշտօնեայ. մօր մը պարտքն է երկուքին ալ բարւոյքմանը աշխատիլ:

Դաստիարակութիւնն ընականապէս գործ է ուրեմն ուժոյ, և այդ ուժոյ վարժոցէն չղատուող մօր մը ձեռքն յանձնուած: Ո՛րչափ մեծ է իր պարտըկանութիւնը: Կարօտ է նա ուժոյ, քաղցրութեան, հաստատամտութեան և բանի. բայց մանականդ ուժոյ. վասն զի դաստիարակութենէ դուրս ալ՝ որ իր գլխաւոր գործն է, այլ և այլ պարագաներ կ'ելլեն իր դիմացը, որոց համար կարօտ է կամաց և հաստատամտութեան:

Եւ յիրաւի, որպիսի դօրաւոր կամքի մը կարօտ է սկսելու և յառաջ տանելու համար դաստիարակութեան գործը. լքումն ու վհատութիւնը իրեն համար չէ: Պէտք է որ հաստատամտութեամբ հսկէ, կարգի դնէ և պատրաստէ. իր օրերը գործելով պիտի անցնին՝ գիշերները մտածելով. մայրութեան առջի ամիսներուն մէջ գիշեր ցորեկ նուիրուած պիտի ըլլան՝ իր սննդեամբը տղան սնուցանելու. պէտք է որ կերպով մը մոռնայ իր կեանքը՝ ուրիշ կեանքով մը ղեաղելու համար, որ իրմէն առաջ եկած է, և զոր սափականելու պարտք ունի:

Մէկէնիմէկ իր ծաղիկ հասակին մէջ, հաճոյիցը ժամանակին, գեղեցկութեան շնորհացը մէջ, բոլորովին անտարբեր է խնջոյից և ուրախութեանց հրաւերներուն: Առանձնացած իր տանը մէջ՝ գիշեր ցորեկ կը հսկէ որրանի մը քով: Ա՛հ, որչափ ազնիւ, մեծ և գերազոյն է այն մայրական սէրը, այն խորունկ տպաւորուած սէրը, որ երբէք չիյոգնիր, որուն ախորժելի են անձնանուիրութիւնը, ու որ և իցէ զոհի առջև չափաբեկիր: Սրտաշարժ է տեսնել այն դեռահասակ կիներ՝ որ կը սիրէ զառանձնութիւն, փափաքելով ուրիշ բան չսիրել՝ ուրիշ բանի խնամք չունենալ, ինչպէս այն պղտի արարածին՝ զոր Աստուած աւանդ մը տուած է ձեռքը: Բոլոր օրը կը գուրգուրայ վրան. և երբ կը նիրհէ, մօրը սիրտը անոր յուսովը լցուած՝ կը հսկէ մտադիւրութեամբ: Գիտէ թէ այն սիրալիր մարմնոյն մէջ հոգի մը գրած է Աստուած, և անոր պատասխանատու է մայրը:

Բոլոր դաստիարակութեան գիտութիւնը՝ այսպէս կրնայ համառօտիլ. Կրթել հոգի մը՝ մեր հասարակաց հայրենեացը, երկնից համար. բայց ՚ի նմին ժամանակի խորհիլ նաև երկրիս համար, որ աքսորելոցս ընակութիւնն է: Ասոր վրայ կը մտածէ մայրը, երբ տղայն անհոգ կը նիրհէ. կ'ա-

ղաչէ Աստուծոյ որ խանդաղատական և հաշտ աջօք ակնարկէ այն որրանին վրայ. կը խնդրէ իր որդւոյն համար զօրութիւն, կը խնդրէ իր դստերն համար զշնորհ գեղոյ. և երկուքին համար ալ զբարութիւն: Չի մոռնար ինք իր անձն ալ. կը խնդրէ իրեն համար ալ զառողջութիւն և զզօրութիւն, որպէս զի կարենայ առանց լքանելու աշխատիլ կատարելագործելու այն հոգին, յաւիտենական բարութեանց համար պատրաստել զայն:

Գիտենք թէ սակաւաթիւ են այն մայրերը՝ որ կարող ըլլան բոլորովին նուիրել ինքզինքնին իրենց տղայոց դաստիարակութեանը: Ամէն օր այլ և այլ ընկերական պատշաճութիւններ և պարտքեր կ'ելլին անոնց առջեւ, և չեն կրնար զբաղիլ իրենց գործոյն՝ որուն զոհել արժան է զամենայն, եթէ ուզենայ մէկը ըստ արժանւոյն զբաղիլ: Սակայն կը գտնուին այնպիսիք՝ որոնք խորտակած ու խզած են այն ամէն կապերը՝ որ գիրինք որրանէն հեռու կը բռնեն. ուստի և այն քաջասիրտ դաստիարակաց գործը պիտի օրհնուի յԱստուծոյ. և իրենց զբաղմանցն ու ջանից նպատակ մանուկը՝ պիտի մեծնայ մէկ օր մը, կաղնի ծառի մը պէս, որ խոր ու սննդարար հող մը գտնելով, իր փառաւոր գագաթը կը բարձրացընէ անտառին ամէն ծառերէն վեր:

Բայց ասիկայ մասնաւոր մարց վարմունքն է. վասն զի ընդհանրապէս ստիպուած կը կարծէ ինքզինքը մայրը՝ իր իշխանութեան մէկ մասը ուրիշի մը յանձնել: Այսպիսեաց հետ աւելորդ է խօսիլը. վասն զի անոր որ իր սահմանածէն դուրս չուղեր ուրիշ օրէնք ճանչնալ անկարելի է ուսուցանել զանձնանուիրութիւն:

Եթէ մայրը օտար ձեռքի մը կը յանձնէ այն ամէն խնամքներն որ իրեն միայն կը պատշաճին, գէթ դաստիարակութեան նիւթական մասը յանձնէ. իրեն պաշէ՛ ամենէն աւելի փափուկը, և որուն համար սիրոյ, համբերութեան և անձնանուիրութեան առաքինութեանց միաւորութիւնը կը պահանջուի: Իսկ եթէ այս ալ իրեն ծանր ու դժուարին երևնայ, գէթ աղէկ ընտրութիւն մը ընելու աշխատի, և առանց երկար և մանրամասն քննութեան՝ չթողու որ մէկը իշխանութիւն ունենայ իր զաւկին վրայ: Գէթ այն դաստիարակութեան որուն վրայ չկրնար կամ չուզեր հսկել, վերին տեսչութիւնը (contrôle) իրեն սեպհականէ: Իր ուժէն վեր կառավարութենէ մը յոգնած՝ արժանաւոր պաշտօնեայ մը ընտրէ իրեն. բայց տղուն սիրոյն համար, իր փառացը համար չհրաժարի անկէ. ապա թէ ոչ, վատ դասալիք մը կը սեպուի այն տեղէն՝ ուր դրած է զինքն Աստուած:

Հարկ է յիշեցընել այն անարժան մայրերը՝ որ հազիւ կը ճանչնան իրենց դուկները. զորս վարձկան դայեկի մը գրկէն՝ խիստ դաստիարակի մը խնամողը, և անկէ գիշերօթիկ դպրոցի մը կը յանձնեն, որպէս զի անդբաղ ու հանդարտ սրտով կարենան իրենց ամէն զուարճութեանցն ու հաճոյիցը դբաղիլ:

Այսպիսի նիւթերու մէջ աւելորդ է խճրատ կամ յորդոր. պէտք է որ սիրտը միայն խօսի: Սակայն մէկ օրինակ մը միայն մէջ բերենք, ցուցնելու համար թէ որպիսի վտանգներ ծածկուած են նոյն իսկ ամենէն աւելի պարզ կարծուած գործերու և ամենէն աւելի գովելի սեպուած սովորութեանց մէջ: Մեր դրուցելիքը ամէն օր կը հանդիպի նոյն իսկ բարեկարգ տուններու և ընտրելագոյն մարց աչքին տակ և հաւանութեամբը. և սակայն անոր մէջն է ներկային ու ապագային համար իրական վրտանգ մը:

Գովելի սովորութիւն մըն է տղայքն գիշերները կանուխ պառկեցընել: Օրուան մէջ չատ յոգնած ըլլալով, արժան է որ իրենց սպառած ոյժը նորոգեն: Իրենց համար քունը երկու նպատակի կը ծառայէ. կը հանգչեցընէ գիրենք օրուան աշխատանքներէն, և անոնց նորակազմ մարմնոյն

սննդարար հիւթեր կը պատրաստէ՝ որոնք օգտակար ու կարեւոր են իրեն աճմանը: Ձենք կրնար մարց վրայ իմաստուն բայց խիստ օրէնք մը սահմանել, որ իրենց օրը տղոց օրուանը հետ լմնեցընեն: Միայն կրնանք պահանջել որ եթէ ուզենան ալ արթուն կենալ, տղոց պառկելու ժամը՝ իրենց ազատութեան ժամ՝ չսեպեն. չըլլայ թէ անոնց հանգչելու զնացած ատենը « Փառք Աստուծոյ, խալըսեցայ կամ հանգստացայ » խօսքերը բերնէ հանեն:

Պէտք չէ որ անոնց մեկնելէն ետքը՝ սկըսին մէկէն տան կամ գերդաստանին բարեկամները գալ, տունը ուրիշ կերպարանք մը առնու, ուրախութիւններ, կամ հանգէսներ կատարուին:

Տղան պառկելու սենեկէն կը լսէ այն ամէն ճայները, կ'իմանայ ուրախութիւններն ու խնտայները. և կը զարմանայ ինքն իրեն թէ ինչո՞ւ իրեն կը սրգոյնն սլոռալու կամ բարձրաձայն խնտալուն ժամանակ, մինչդեռ իր հոն չեղած ատենը տանը խնտումն ու աղաղակը չատ աւելի բարձր է և զօրաւոր: Կը կարծէ թէ մայրը իրեն հետ ուրիշ լնդու մը, ուրիշ երես կը գործածէ. և թէ այն խստութեան գիմակը կ'իյնայ երեսէն՝ երբոր բարեկամացը հետ կ'ըլլայ. և կը սկսի մօր վրայէն վատահութիւնը պակսե-

ցընել։ Այդ վրտակութեան պակսութիւնը սիրոյ նուազութեան և սլաղելուն պատճառ կ'ըլլայ։ Վասն զի մտքին մէջ տեղիք կ'ընէ թէ մայրը զինքը կը խաբէ կամ չսիրեր։

Մայրութիւնը իր գեղեցիկ նպատակին հասնելու համար՝ հարկ է որ ընկերական կենաց ուրախութեան ամէն զոհերն ընէ։ Սակայն այս զոհերը զինքը չվիսցընեն։ Վասն զի ամէն մէկ կորուստը՝ չափ մըն է։ Վասն զի մէկին տեղ հարկւրապատիկ փոխարէնը պիտի գտնէ։ Մայրութիւնն ինքիրմով այնչափ հաճոյք ունի, որչափ չեն կրնար ունենալ աշխարհային բոլոր խընդութիւններն ու հրճուանք։ Քաղցր ու տեւական ուրախութիւններ ունի, որ անձնանուէր մարց փոխարինութիւնք են, և որոնք չունին նմանութիւն աշխարհական ուրախութեանց հետ։

Մօր վրայ արդէն երեցած է Աստուծոյ օրհնութիւնը։ սիրոյ բոյնը արգասաւոր, տղան երեցած է իբրեւ քաղցրիկ զուարթնեակ մը յուսոյ և սիրոյ։ ասոնց առջև՝ ակամէն բան կը մոռցուի։ աշխարհք, իր հոսնդէսներն, հաճոյքը, ամբոխն ու աղաղակները։ Թող մայրը առանձնանայ քաղուի տանը մէջ իր սիրալիք գանձովը։ գրկէն չձգէ զանիկայ, աղդէ իրեն՝ օրինակովը,

հրաշանդէ փորձառութեամբը, հասկըցընէ իր սէրը։ Երբ դաստիարակութիւնը լմըննայ, կը հասնի կու գայ այն օրը յորում իր տանը մէջ ալ հանդէսներ կրնան ըլլալ։ այն ատեն թող բանայ իր դուռը, և հրաւիրելոց ներկայացընէ իր զաւակը։ Իրեն երկար առանձնութեանը, իր կամաւոր զոհին սլտուղն է անիկայ։ վարձատրութիւնը և հատուցմունքը ուրիշներու գովութեանը, բայց աւելի իր սրտին ուրախութեանը մէջ է։

Եթէ մայրը անհոգ կ'ըլլայ իր տղուն նախնական դաստիարակութեանը, եթէ կը հեռանայ սրբանէն, ուրիշները կու գան կը բռնեն իր տեղը։ և ահա անոր մէջն է վտանգը։ Տղան կը սկսի մեծնալ, ցուրտ սրտեր զինքը կը պաշարեն, վարձկաններու խնամոց կարօտ կ'ըլլայ։ Իր պզտիկ հոգին, անոյշ ու սլատուական սիրտը շատ անգամ արհամարհուած կը տեսնէ։ վերջապէս ինքն ալ կը խստանայ, և մնասը կը կատարուի։

Տանը մէջ եթէ մայրը գոհ չըլլար տղուն

ընկերութեամբ, ու շատ անգամ կը թողու-
զինքն ու կը հեռանայ, չուզեր մասնակից
ըլլալ անոր զբաղմանցն ու խաղերուն, տը-
ղան ծառայից ընկերութիւնը կը փնտռէ:
Ծառայք կու գան իր գիմացը, անոր պղտի
կրքերուն կամակատար կը ձևացընեն ինք-
զինքնին, անոր ամէն հաճոյիցը կ'անսան,
գէշ բնաւորութիւններն կը շողոթորթեն,
և անանկով մէկիկ մէկիկ մայրենի դաս-
տիարակութեան ամէն օգուտները կը փը-
ճացընեն: Ծառայից ընկերութիւնը վնա-
սակար է տղոց. վասն զի յաճախ անոնց
միտքը զիրկ է 'ի դատմանէ, սիրտը յանձ-
նանուիրութենէ, և առաքինութիւնն ու
կրօնական սկզբունք անոնց սովորութիւն-
ներէն:

Մեծ սխալմունք մըն է, քիչ մը ատե-
նուան համար ըլլայ, կամ քանի մը ժա-
մուան համար, տղոց հսկողութիւնն այդ-
պիսի ցուրտ ու անտարբեր սրտերու յանձ-
նել: Շատ անգամ ծառայք, և արժան է որ
գիտնան զայն մարք, իրենց տերանցը ծա-
ծուկ թշնամիներ են. կը նախանձին անոնց
բարեբաստութեանը, և չեն անոնց ծա-
ռայքն՝ հապա լրտեսները:

Սակայն զայս ալ հարկ է խոստովանիլ
թէ մեր ժամանակաց ծառայքը գէշ ծառա-
ներ են, վասն զի գէշ տերանց կը հնազան-

զին. անողոք, անգութ տէրերու, որ ծա-
ռայից ազգը արհամարհ ու անբան ցեղի մը
սերունդ կը համարին, ու չին ուզեր հաս-
կընալ թէ անոնք ալ իրենց եղբարքն են,
թշուառ եղբարքը. չեն խղճեր ծանր աշ-
խատութիւններ դնել անոնց վրայ, և հի-
ւանդութեան՝ տկարութեան ու անբաւա-
կանութեան ատեննին՝ տոնէն վաճառել զի-
րենք:

Ասանկ չէր ծառայութեան սկիզբը: Ա-
նոր համար ալ սուրբ գիրք ընտանեաց ա-
նունը կը պատշաճեցընեն ծառայից: Այո՛,
ընտանեաց մէկ անձը սեպուած էր իր սըր-
տովն ու սիրով. անոնցմէ շատը մի և նոյն
տան մէջ կը ծնանէին, կ'ապրէին ու կը մեռ-
նէին. և բաղդին իրենց վրայ ցուցըցած
անգթութիւնը՝ տերանց քաղցր ու անոյշ
կերպին մէջ կը մոռնային. կ'ախորժէին
ծառայել, վասն զի անով օգտակար կ'ըլ-
լային ընտանեացը, կը հսկէին անոնց վրայ.
ու մինչդեռ անոնցմէ երախտիք ու բարիք
կը տեսնէին, այդ երախտեաց ու բարեաց
յիշատակը անջինջ տպաւորուած էր անոնց
սրտին մէջ:

Այսպէս Արրահամ՝ իր ամենէն աւելի
սիրալիր անձին ապագայ երջանկութիւնը՝
ծառային հաւատարիմ աշակրջութեանը կը
յանձնէր ու կը վստահէր: Նոյնը կ'երաշ-

խաւորէ աստուածընտիր ժողովրդեան պատմութեան ամբողջ ընթացքը:

Իսկ այսօր, թէ տերանց և թէ ծառայից ազգը հաւասարապէս կորսուած կրնանք սեպել մարդկութեան համար: Անունը կը լսուի ընտանեաց մէջ, բայց ոչ իրական արդիւնքը:

Ի՞նչ սրտով կամ որպիսի վստահութեամբ կրնան այդպիսեաց ձեռքն յանձնել ծնողք իրենց զաւկընները:

Կամ երբ կը տեսնենք մենք անմեղ մանկութիւնը այդպիսի ծառայից և աղախնայաց ձեռքը, չենք զարմանար այդ անտարբեր և անհոգ մայրութեան վրայ, որ կը կարծէ այնպիսի անձանց ձեռքով կատարել իր մեծ և աստուածադիր պարտքը:

Անշուշտ պատասխան պիտի տրուի մեզի թէ ծառայից և աղախնայաց մէջ ալ զանազանութիւն պէտք է դնել, ինչպէս իրօք ալ կը դնեն մարք, ու փողոցէ առնուածն երուն մէկէնիմէկ չեն հաւատար զանոնք:

Որչափ ալ մեր անձնական գիտութիւնն հակառակ վկայութիւնը կու տայ մեզի, սակայն կ'ուզենք իրաւունք չնորհել այնպիսեաց. կ'ախորժինք ենթադրել թէ աղէկ ընտրութեամբ վարձուած ըլլան այդ ծառանները:

Ոչ նուազ փաստակարք են ամենէն աւելի

ընտիր և անձնանուէր սեպուած ծառայք: Այո, կը սիրեն զտղայն. բայց կոյր սիրով մը. ու անով կ'աւրեն ու երես կը հանեն տղայքը: Թէ որ մայրը կը յանդիմանէ զտղայս, ու կը տեսնեն անոնց արտասուելը, կը փութան մխիթարել զիրենք, ծածուկ ուտելիք ու շաքար կը դնեն առջևնին: Առանց շահերնին փնտռելու, իրենց սրտին լաւութեանը անսալով՝ կ'ընեն այս բաները, բայց չեն գիտեր թէ որչափ գէշ ազդեցութիւն և հետեանք կրնայ ունենալ անոնց ապագային վրայ:

Տղան ծառայից մէջ կենալով, կը տեսնէ անոնց շարժմունքը, կը լսէ խօսքերնին, ինչուան իրեն անմեղութեան փաստակար խօսքերը: Ամենէն աւելի բարեպաշտ և ընտիր ազգատոհմներու մէջ տեսնուած են տղայք որ իրենց հօրը և աղգականաց բերնէն չըլտուած խօսքերը կ'արտաբերեն. և հարկ չէ ըսելը թէ ուսկից կը սորվին:

Ծառայից հետ ունեցած վերաբերութիւններովն կը սովորի տղան խարդախութեան, չողորթութեան, քաճութեան ու կեղծաւորութեան. վասն զի ծառայք իրեն հետ մէկ կ'ըլլան, և ինչուան երբեմն ծածուկ լրտեսներ են տանը մէջ հանդիպածներուն: Տեսած ենք տղաք որ ցուրտ ու անտարբեր են իրենց մօրը գգուանացը.

բայց դառնալէս կ'արտասուեն ու ինչուան իրենց մօրը վրայ թշնամույ աչքով մը կը նային՝ երբ ծառայն կամ դայեակը իրմէ յանդիմանուած կամ խրատուած, կամ երբեմն ինչուան ճամբայ դրուած տեսնեն։

Այսպիսի վերաբերութեանց մէջ, ինչ ալ ըլլան ծառային յատկութիւններն, տըղան միշտ կը կորսնցընէ և ոչ երբեք կը վաստըկի։ Թէպէտև անոնց կողմանէ մասնաւոր ջանք կամ չարամտութեան հետքն ալ չըլլայ, մանուկը անոնց օրինակաւ կը սովորի ցած սրտերու ամէն ակտերուն, երբ այդ խոնարհութիւնը ի հարկէ առաջ եկած ըլլայ և ոչ յառաքինի համոզմանէ։ Կամ երբ ճախողակի գործով մը ուզենայ ի ծածուկ խալըսել զինքը մայրական կառավարութեան արդարացի պահանջմունքներէն։

Ծառայից ընկերութեան կը փափաքի մանուկը, չէ թէ միայն անոնց հետ ունեցած վերաբերութեանցը մէջ գտած հաճոյիցը համար, այլ իրենց շողորթութեանց ու շահագէտ ծառայութեանց համար։ Որպէս զի այսպիսի վնասակար յաճախակցութենէ մը ետ կենայ, տղէկ է վարժեցընել տղայքը՝ որ իրենք իրենցմէ ընեն իրենց ծառայութիւններն։ Ոչ նուազ մխիթարական է տեսնելը թէ նաև մեր

սողիւն մէջ պակաս չեն այս խօսքիս ճշմարտութիւնն յարգող մայրերը։ Որոնք թէպէտ ունին ամէն դիւրութիւն և միջոց, սակայն հարկաւոր կը սեպեն վարժեցընել իրենց տղայքը այն աշխատութեանց որ կենաց հետ անմիջական վերաբերութիւն ունին, և իրենց ուժէն և կարողութենէն վերջէ։ Այսպէս է իր ելած նստած սենեկին մաքրութիւնը, լուացուիլը, սրբուիլը և ասոնց նման աշխատութիւններ։ Ասանկով ոչ միայն ծառայից հետ ունեցած վերաբերութեանց միջոցները կը դադրին կամ կը պակսին, այլ նաև իրենք ալ մաքրութեան, աշխատասիրութեան և անոնց հետեանք եղող սուսքինութեանց կը յորդորուին։

Ասոր հակառակ, չկայ այնպէս գէշ սովորութիւն մը, ինչպէս տղոց ծառայութեանը յատկացընել այլ և այլ ծառաներ, որոնց մասնաւոր խնամքը պիտի ըլլայ վրանին հսկել, մինչդեռ անոնք դիւրանսաց գործիներ են տղայոց հաճոյիցը, և ինչուան երբեմն իրենց ծածուկ ախտիցը։ Տարակոյս չկայ որ իր տղուն բարիքը մտածող մայր մը ամէն պարտք կը դնէ ծառայից որ իրմէ բան չծածկեն, և տղուն ընթացիցը ճիշդ հաշիւը իրեն տան։ սակայն ծառայն գիտնալով թէ որչափ կարողութիւն ունի մայրը տղուն սրտին վրայ, չուզեր

զանհկայ իրեն թշնամի ընել: Լաւադոյն կը սեպէ լռել, և մտադիր ծառայել իր մանուկ տիրոջը, որպէս զի տղայն ալ իրեն ծառայէ. ամէն բանէ աւելի իր շահը մտածելով՝ նոյն շահը խորհուրդ կու տայ իրեն լռել: Մայրը կը կարծէ թէ անհկայ իրեն օժանդակ մըն է դաստիարակութեան գործոյն մէջ, մինչդեռ իրօք չգիտեր անոր թրշնամի մը ըլլալը:

Այս կերպով ծառայութիւն ընդունելու վարժած տղայն, իր ամէն կամքն ու փափաքները կատարուիլ տեսնող տղայն, պահանջող ու խրոխտ կ'ըլլայ: Ամենէն աւելի թեթեւ հակառակութիւն մը զինքը կը գրգռէ. բուն է, անիրաւ ու կրքոտ. իր պըզտի մտքին պարապմունք կամ գբաղմունք մը պակսելով, ծոյլ ու անաջող կ'ըլլայ. չնչին դժուարութեան մը առջև կը յուսահատի կը մնայ. սովորած է ծառայուելու, չգիտեր ծառայել: Եւ սակայն մեր դժբաղդ օրերուն՝ պէտք է որ ամէնքնիս վարժած ըլլանք զրկմանց. վասն զի ապագային ահաւոր անստուգութեանը մէջ չենք գիտեր թէ վաղը ինչ փորձանք կրնայ գալ դիւրնուս:

Գաղղիոյ մեծ ցեղափոխութեանն ատեն Լուդովիկոս ԺՉի արքունեացը կանայք՝ ստիպուեցան իրենց ձեռացը աշխատանք

քովը ապրուստնին հայթհայթել: Քիչ չեն իշխանաց, նոյն իսկ թագաւորաց օրինակներն, որոնց վրայ մէկէնիմէկ ծանրացաւ բաղդին ձեռքը: Գաղղիոյ՝ մանաւանդ թէ տիեզերաց մայրաքաղաքին մէջ քանի մը ամսուան մէջ աչքովնիս տեսանք յաջողութեամբ ու յաղթանակներով լի կայսեր մը ամէն փառքը, ու քանի մը օրուընէն գերութիւնն ու զինքը շողոքորթողներու և իր կամացը ծառայողներուն անարգանքը և նախատինքը լսեցինք: Տարի մը առաջ Պոլսոյ մէջ Եւգինէ կայսրուհւոյն փառքն ու բոլոր այն ընդարձակ քաղաքին ոտք ելլեն տեսանք, ու քանի մը ժամուան մէջ աներեւոյթ փախուստը 'ի Փարիզէ լսեցինք: Այսպէս յեղյեղուկ է բաղդ և անկայուն:

Ճշմարիտ դաստիարակութիւնն է՝ կրթել զտղայն չէ թէ միայն ընտանեացը ներկայ վիճակին համար, հապա նաև նախատես ըլլալով թէ օր մը բաղդը կրնայ իրեն տըխուր ու ինչուան սպառնալից երեսը ցուցնել:

Որչափ արթուն պիտի ըլլայ մայրը որ ծառայից օրինակը մնասակար չըլլայ տղոց, նոյնչափ ալ պիտի հսկէ որ տղայն ալ առ ծառայս ունեցած պարտքերէն չպակսի: Խստիւ պահանջէ իրմէ որ համբերող,

քաղցր ու քաղաքավար ըլլայ անոնց հետ. իր արհամարհանքն ու կրքերը պատուհասէ, և եթէ զանոնք նախատեսու ըլլայ՝ մէկէնիմէկ ստիպէ 'ի դարման: Ամէն անգամ որ կը նախատէ ծառայ մը խօսքով կամ գործով, թէպէտև անհոգութեամբն կամ բրտութեամբ պակասաւոր երեցած ըլլայ ծառայն, պէտք է պահանջել իրմէ որ ըրած արհամարհանացը ներուճն խնդրէ. ետքը պատուհասելու է զծառայն, թէպէտև այնչափ մեծ ըլլայ ըրած պակսութիւնը որ ճամբայ դրուելու արժանաւոր սեպուի: Առաջ տղայն, ետքը զծառայն խրատելու է: Բայց պէտք է որ մայրն ալ իր օրինակովը խրատէ զտղայն՝ իրենց վիճակին նըւաստութեանը համար չարհամարհել զծառայս, այլ անուշութեամբ ու քաղաքավարութեամբ վարուի հետերնին. սէր և գութ ցուցնէ անոնց վրայ, և հասկըցնէ տղուն թէ քնչպէս կարելի է որ տեարք իրենց օրինակաւ ծառայութեան դառն ու արհամարհ վիճակին նեղութիւններն ու զրկումները սփոփեն: Ասանկով սիրելի կ'ըլլայ տղայն ծառայից. ամէնքն ալ կը փափաքին իրեն սպասաւորել, և վրան կը դադան՝ որ չըլլայ թէ վտանգի մը հանդիպի:

Չարին տգիտութիւնն ալ ունի իր վնասները:

Այնպիսի դարու և ժամանակի մը մէջ կ'ապրինք՝ յորում չարը ամենուրեք է, ամէն տեղ զիմացնիս կ'ելլէ. մերթ հրապուրիչ կերպարաններով, և երբեմն ալ նըկարներու և պատկերաց փափուկ ու գեղեցիկ գոյներու տակ: Արձանք, պատկերներ յաճախ աչուլնուս առջև են. երաժշտութիւն, պար, թատերք, սուտ ու վնասակար մատենագրութիւն մը՝ սովորական վտանգներ են մեր ականջացը, հոգւոյն ու մտաց:

Ատեն մը կարելի, մանաւանդ թէ հարկ էր, չարին վրայ չխօսիլ տղոց հետ. սակայն այսօր ամէն տեղ կը սովորին ճանչնալ զայն՝ հաճոյից հրապուրիչ գոյներուն տակ: Դժժնդակ ժայռ մը, որուն հետ ամէն օր կու գան կը զարնուին նորահաս ու անծանօթ սրտեր:

Երբ համաճարակ հիւանդութիւն, տարափոխիկ ախտ մը կը տարածուի օդուն մէջ, երբ ժանտախտը կամ մաղձացաւը օրուան մէջ հաղարաւոր զոհեր կ'ընէ, բռն

կամ կամ տղայամիտ չենք սեպեր այն բժիշկը՝ որ ամենէն աւելի առողջ կարծուած անձանց ալ նախապահեստ զդուլութիւններ կը պատուիրէ։ Հիւանդութիւններ կան՝ զորոնք պարմանելու համար ճարտար բժիշկը ինչուան երբեմն քիչ մը թոյն ալ կը խառնէ դեղերուն մէջ։ Մասնաւոր բժշկական դպրոց մը կայ՝ որուն էական գիտութիւնը և ուսումը այս սկզբան վրայ կը կայանայ։

Բարոյական՝ հիւանդութիւններն ալ այսպիսի նոր դարման մը կը պահանջեն։ Ահաւոր եւ տխուր են իր ըրած կոտորածները, պէտք է զօրաւոր դեղով մը անոնց առջնէն առնուլ։

Խօսքերնիս երկրորդական քաղաքաց կամ մանր գիւղերու համար չէ. այլ գլխաւոր, Պոլսոյ կամ անոր հետեւող քաղաքաց համար, ուր ազգերնու ազնուագոյն մէկ մասին բնակութիւնն է. ուր կարծես թէ անմեղ մանկութեան ամէն մէկ քայլերուն առջնէ՝ որոգայթներ լարուած են՝ ապաժաման կերպով այդ անմեղ միտքն ու հոգին արթնցընելու։ Առաքինութիւնը, պէտք է ցաւով խոստովանինք, գոգցես ծածկուիլ կ'ուզէ մեր մէջ. իսկ չարն ընդհակառակն սիգապանծ, ոչ յարհամարհանաց և ոչ նախատինքէն կը քաշուի. յան-

դուգն ու խրոխտ առաջ կը քալէ, վասն զի իրենն է յառաջադիմութիւնը։

Յառաջադիմութիւն... արդի քաղաքակրթութեանց ընթացիցը սովորական բառ մը։ Մարդկային աղքի տխուր կարաւանը առաջ կ'երթայ դէպ 'ի լոյս, ու մտաց հանճարովը կը փափաքի ապագային աշխարհակալութեանը. մեծ բանակ մըն է չարժման մէջ, չորս կողմանէ սխտերէ պաշարուած, որոնք անծանօթ և մութ անտառ մը կ'առաջնորդեն իրեն։ Բաղմութիւնը օր օրուան վրայ կը շառնայ. քանի մը ընտիր անձինք կան իրեն առաջնորդ, յառաջ կը քալէ, իր ետեւէն ձգելով աւերակներ՝ կամ իր հանճարոյն շէնքերը. կը քալէ, կործանելով, քանդելով, արգելքներուն յաղթելով, և իր ամէն մէկ քայլին առջնէ՝ նոր հորիզոններ բանալով։

Այս արագ ընթացքին համեմատ է, մարդկային հոնճարոյն յառաջադիմութեանը համեմատ է նաև չարին յառաջադիմութիւնը. ապականութիւնը երբ ընդհանուր կ'ըլլայ, քաղաքակրթութեան զառաժանք է. յառաջադիմութեան վերջին ծայրը՝ անկումն է։

Դաստիարակութիւնն՝ իր նորանոր միջոցներովը՝ պէտք է որ նորանոր պիտոյից համեմատ ըլլայ։ Պէտք է որ դարուն հետ

համաքայլ ըլլայ. և չգոհանայ՝ իր անդէն ձեռքերուն մէջ նախկին իշխանութեան նշանակները շարժելէն: Եթէ մանուկը ամենեւին հօրը տնէն հեռանալու չըլլար, եթէ հարկաւոր չըլլար անոր օր մը հեռանալը, եթէ իր նախկին դաստիարակին հսկող աչքը՝ կարենար անբաժան մնալ անկէ և անանջատ ընկերակից մը ըլլալ անոր, այն ատեն թերեւս աւելորդ էր աստի ճարակմանէն վախ մը կրել աղուն համար: Բայց քանի որ ստիպուած է տխրող հասակին հեռանալ իր հայրենի տնէն, եթէ երբէք չարին վրայ հետը խօսած չըլլաս, եթէ իրեն առաջնորդած չըլլաս ատելու զայն, անդէն և անխնամ կը ձգես զինքը ամէն մոլորութեանց հրապուրանացը ձեռք:

Բայց հոս ալ ուրիշ վտանգ մը կ'ելլէ առջևդ: Ախտը իրեն ծանօթացընելով, իր անմեղութեանը յայտնելով այն անխոնջ թշնամոյն գոյութիւնը՝ որ պիտի չդադրի հետը պատերազմելէն, չարին վրայ խօսելով, և անոր ձեռքով եղած սոսկալի աւերմանց ստորագրութիւնն ընելու ատեն՝ շատ առաջ երթալու չէ. պէտք է որ նկարագրած պատկերիդ գոյները ճշմարիտ ըլլան. ոչ բռնադատեալ և ոչ ալ չափազանց. ապա թէ ոչ, դիտած նպատակիդ չես հասնիր:

Կու գայ կը հասնի այն օրը յորում տղայն այդ ահաւոր թշնամոյն դիմացը կը գըտնուի. իր առջևն ելած հրապուրիչ ու դեղադէշ պատկերին տակ՝ չիկրնար ճանչնալ այն դժնդակ գաղանը՝ որուն վրայ խօսեր էր հետը մայրը: Կը համարէր թէ այդ թշնամոյն երեւալը՝ ուրիշ ահաւոր կերպով մը պիտի ըլլար. և չտեսնելով զայն՝ կը կարծէ թէ վտանգին ատենը դեռ հասած չէ. ուստի և մէկէն նկուն կ'ըլլայ առանց նախ կռուելու: Աշխարհիս մէջ, պիտի հանդիպի աստի՜ն՝ զարգարուած, ուրախ և զուարթ կերպարանքի մը տակ: Այն ատեն երկու գրքի մէջ պիտի գըտնուի. կամ տեսնելով զայն արտաքին սիրալիր երեւոյթով մը, պիտի ըսէ թէ մայրը զինքը խաբերէ, և անոր իմաստուն խրատները պիտի արհամարհէ. կամ նկատելով թէ մօրը ստորագրած հրէշը՝ պատուոյ, սիրոյ և յարգանաց նիւթ մըն է ամենուն, պիտի կարծէ թէ աշխարհային կենաց անտնօրինելի հարկ մըն է այն, և թէ առաքիչն ու թիւնը՝ յերկրի պատասպարան չունեցող հիւր մըն է, որուն վրայ թերեւս գտնուին զարմացողք, բայց հետևող և ոչ ոք. կամ երբ կրից եռանդուն հասակին մէջ ծածկուած կրակի մը բռնութիւնը զգայ, իր սրտին մէջ երեցած այն նոր երեւոյթները՝

ախտից ոյժը սլիտի համարի, որ առանց իրեն գիտնալուն, կամ առանց իր ուղեւորն, մտեր է սրտին մէջ. սլիտի զարհուրի, վտանգը չափազանց ենթադրէ և վերահաս համարի, մինչ դեռ ևս իրմէն շատ հեռու է: Վասն զի իրեն այնչափ ահաւոր, այնչափ ուժով ստորագրած են զայն, որ մտածելովն ալ անկէ վախ կը զգայ. և փոխանակ անոր ընդդիմամարտ հանդիսանալու, զանիկայ դեռ չտեսած՝ մէկէնիմէկ անկէ փախչել կը նայի:

Ուստի արժան է որ մայրը ինչպէս յամենայնի, նաև ասոր առաջնորդութեանը մէջ խոհեմութիւնը ձեռքէ չձգէ. իրեն բնական գոյնովը զանիկայ ստորագրէ, առանց գեղեցկացընելու, բայց նաև առանց չափէն աւելի տգեղ երեցընելու. որպէս զի պատերազմին ատեն՝ ոչ յանկարծակիի գայ և ոչ ալ գարհուրի. այլ կտրիճ զօրավարի մը պէս աղաղակէ. « Ահաւասիկ թշնամին առջևնիս է. ահաւասիկ կռուելու և զանիկայ նկուն ընելու ժամանակը. տեսնենք թէ ինչ կերպով և որպիսի ուսմամբ պիտի սկսի կռիւը »: Այսպէս քաջութեամբ կը պատրաստէ իր զէնքերը, կը ճանչնայ պատերազմին դաշտը, լի է վրստահութեամբ. կը կռուի, և յաղթական կ'ելլէ մրցանացը մէջ:

Տղայն ալ զինուոր մըն է, ճակատամարտի սահմանուած զինուոր մը. և պիտի կռուի չէ թէ եղջերուաքաղներու, կամ մայրենի երևակայութեան հնարած հրէշներուն դէմ. այլ ճարտար թշնամոյ մը հետ, որ մէկէնիմէկ դարձնէ մը՝ ուր ինքզինքը սլահած էր, իր դէմը սլիտի ելլէ զինուած և զրահուորուած: Մօրը սորվեցուցածին համեմատ, երիտասարդ ըմբիշը սլիտի կռուի. սլիտի յաղթէ՝ առանց տկարանալու, կամ վատութեամբ մէկզի ձգէ իր զէնքերը ու պարսաութիւն խոստովանի:

Ուրեմն պէտք է որ ատենին խօսի մայրը այդ չարին վրայ. խօսի անկիղծութեամբ, ու գոհ ընէ խոհեմութեամբ անոր ամէն հետաքրքրութիւններն. խօսի, որպէս զի չըլլայ թէ տղայն ուրիշ մը սորվի այն ամէն բան՝ զոր մօրմէն լսելը իրեն օգտակար պիտի ըլլայ, ու ընդհակառակն ուրիշներուն սորվեցուցածը աղիտաբեր:

Այսպիսի զբաղմունքներով տղան՝ իր կենաց առաջին տարիները կ'անցընէ, որոնք քրթէ բոլորովին բնական դաստիարակու-

թեան նուիրուած են: Մայրենի ուսման այս առաջին մասը բարեբաւոտ եղաւ. տըղան պատասխանեց իր ամէն տկնկալութեանցը. իր փափակ մարմինը՝ որ այնչափ խնամոց կարօտ էր, դօրութիւն և ոյժ առաւ, և սկսաւ աճիլ:

Կարգը հոգւոյն դաստիարակութեանը կու գայ: Ասոր մէջ ալ հարկ է իրեն առաջնորդել:

Կամաց կամաց մարդկային կարողութիւնք կը սկսին յայտնուիլ իր վրայ: Արդէն ունի զիմացականութիւն (intelligence) այն մեծ լոյսը, երկնային հրատը՝ որով պիտի լուսաւորուին իր ամէն կարողութիւններն: Տղուն անդադար հարցմունքներն, իր անակնկալ պատասխաններն կը յայտնեն ասոր ներկայութիւնը. գործունեայ կարողութիւն մը՝ որ իրեն սնունդ կը փընտռէ:

Մարդկային իմացականութեան առաջին ճաշակներն՝ անկատար են. մարդս խօսեւէն առաջ կը թոթովէ. խելամտութիւնն ալ անկատար միջոցներով առաջ կ'երթայ դէպի գաղտփարաց գերագոյն յարմարութիւնը:

Այսպէս ատենին կը յայտնուի հոգւոյ այս մեծ կարողութիւնը, կամաց կամաց փառաւոր արեգական մը պէս բարձրանալ:

լով. գեղեցիկ օր մը նախագուշակել կուտայ, բայց մարդուս կամացը թող տրուած ուրիշ կարողութիւններուն պէս՝ ասիկայ ալ կարօտ է սորվուելու:

Այս ուսումը՝ զոր մայրը պիտի սկսի և ուրիշները պիտի գլխաւորեն, պէտք է գիտնայինքզինքը փոքրկացընել, նմանելով այն սիրելի արարածին՝ որուն հետ կը խօսի. երկարու բարոյականներով լեցուն ճառեր անօգուտ կ'ըլլան. վասն զի տղուն կարողութենէն և ըմբռնմանէն շատ վեր են: Մօր մը դասերը միշտ համառօտ, բարոյականով ու տրամաբանութեամբ իրարու հետ միացած ըլլալու են: Այն ատեն միայն կրնան օգտակար ըլլալ:

Կրնայ և հարկ ալ է որ կամաց կամաց այդ ուսման շրջանը մեծնայ, և ուրիշ կերպարանափոխութիւն մը առնու, աւելի ընդարձակ նիւթեր ամփոփելով. բայց միշտ պէտք է որ յարմար ըլլայ տղուն փոքրիկ իմացականութեանը:

Տեսանք առաջ թէ ինչպէս տղան օժանդակ կրնայ ըլլալ իր մօրը. հնազանդութեամբ: Բայց ասկէ ետքը իր հրահանգութեանը համար ունեցած մասը աւելի ուղղակի է և գործօն: Դաստիարակութիւնն այն ատեն օգտակար կ'ըլլայ և վախճանին կը հասնի, երբ աշակերտին ջանքը՝ ուսուց-

չին ջանիցը հետ գուգընթաց կը համաձայնի. իսկ փնասակար՝ երբ իրարու կը հակառակին. կարևոր գործ մըն է, որուն յաջողութեանը համար միութիւն և ներդաշնակութիւն կը պահանջուի: Առջի աշխատանքը մօրն է. իսկ տղայն երկար ատեն կրաւորական դիրքի մը մէջ կենալէն ետքը, վերջապէս կը զարթնու, ու կը սկսի գործոյն մասնակից ըլլալ. երկութին ալ ջանքը կը միաբանի, կամաց կամաց մայրենի աղգեցութեան մասը կը նուազի, բայց տղուն գործակցութեան մասը կ'առաւելու. ինչուան այն օրը յորում քանականութիւնը բոլորովին ձեւաւորուած, իրօք և իրաւամբ միակ տէր կ'ըլլայ: Այն ատեն մայրը կանկ կ'առնու. թող տալով որ առաջ անցնի մարդը, առաջնորդուած իր խղճմտանքովը և զօրաւոր՝ ազատութեամբ:

Բայց ամէն բանէ աւելի հնազանդութեամբն է որով կարող կ'ըլլայ տղայն գործակից ըլլալ իր անձին կատարելութեանը: Արդէն մեզի ծանօթ է այս առաքինութիւնը, զոր դրինք մեծարանքէն ետքը, որուն դուստրն է, և ազատութենէն առաջ որուն մայրն է. ուստի և աւելի ըսելիք մը չունինք վրան: Հնազանդութեամբ իր բարոյական յառաջադիմութեան գործակից և ըող մանուկը՝ պիտի գլխաւորէ իր գործը

սիրով, երևակայութեամբ, մտադրութեամբ և յիշողութեամբ:

Սիրով՝ իր սիրտը մօրը սրտին կը մերձեցնէ: Կը սիրէ, ուստի և կը հնազանդի, գորովանօք կը համբուրէ իրեն առաջնորդող ձեռքը. առանց վշտանալու՝ կը խոնարհի անոր դիմաց, կը գուշակէ անոր փափաքները, չիսպասեր հրամանացը. անոր մէկ նայուածքը բաւական է զինքն իրեն որ և իցէ անհաճոյ բանէն ետ կեցընելու. մայրը գոհ ընելու փափաքը՝ կը յաղթէ ծուլութեան թելադրութեանցը, և գորովալից անձնանուիրութեամբ մը կը կատարէ իր գործը՝ որուն երկիւղը միայն բաւական պիտի չըլլար:

Երեւակայութեամբ՝ սիրտը կը շարժի, և դիւրանսաց կ'ըլլայ մայրենի խրատուցը և նախահոգ տեսչութեան:

Մտադրութեամբ՝ չհանդուրժեր որ բան մը անօգուտ ըլլայ իրեն համար. որով մայրական խրատները անքեր երկրի մը մէջ չեն խնար. այլ մինչև իր սրտին խորունկը կը տպաւորուին, որոնք յարմար գալով իր գաղափարացը, կը կատարելագործէ զանոնք, կը հրահանգէ և զարմանալի յառաջադիմութիւն մը ընել կու տայ: Եթէ ձեռք մը կայ տալու. պատրաստ, ձեռք մըն ալ կայ անդին ընդունելու յօծարափոյթ, ու

րով դաստիարակին ջանքերը անօգուտ չեն ըլլար:

Վերջապէս՝ Յիշողութեամբ մէկտեղ կը հաւաքէ, կը դասաւորէ, կը սլահէ, օրէ օր կ'աւելցընէ իր նորանոր տեղեկութիւնները՝ արդէն ստացած տեղեկութեանցը վերայ, և անդադար կը ճոխացընէ: Յիշողութիւնը՝ մտաց սնունդն է. ինչպէս գետ մը՝ որուն մէջ չորս կողմանէ այլ և այլ հարկատու ջրեր կուգան կը խառնուին, կ'ընդարձակէ իր փոսը, և թմբերը կը պատռէ մերձաւոր երկիրները պտղաբերելու, արգասաւոր ընելու և ոռոգելու համար:

Սրանց սիրոյ՝ ցուրտ և անտարբեր է տըղայն. — առանց երեւակայութեան՝ քնէած և ծոյլ. — առանց մտադրութեան՝ դանդաղ, անծանօթ իր դաստիարակին խրատուցը և ուսմանց, և անյաջող իր ամէն ձեռնարկութեանցը մէջ. — առանց յիշողութեան՝ տըգէտ. վստն գի չկայ բան մը որ տպաւորի անոր սրտին մէջ. և ուսումը անանկ կ'անցնի վրայէն, ինչպէս կիզիչ երկնքի մը երեսէն՝ բարերար անձրևով մը լեցուած ամպեր, կամ ինչպէս կ'անցնի ստուերը բլրոյ մը զառիվայրին վրայէն:

Այս չորս զօրաւոր կարողութիւններն ամէն մէկն իրենց յատուկ եղած միջոցներովը կը սատարեն մեծապէս դաստիարա-

կութեան գործոյն: Մօրը ձեռքին տակ՝ անոնք մէյմէկ թշնամի կամ մէյմէկ դաշնակից կրնան դառնալ. ուստի և մասնաւոր կերպով արժանաւոր ըլլալով մեր մտադրութեանը, արժան է որ անոնց ամէն մէկին վրայ առանձինն խօսինք համառօտիւ:

Նախ սիրոյ վրայ:

Տղուն սէրը՝ մայրենի սիրոյն հետ մէկտեղ կ'արթննայ: Գաղտնիք մըն է այն երկու սրտերու միութեանը, որ սովորած են միակերպ իրարու մօտ ապրիլ:

Սէրը ինքիւրմէ յայտնութիւն մըն է մայրական փափուկ զգացմանցը, և բաւական յարգարացընել այն անչափ գորովը, որուն առջև ամէն զոհ և անձնանուիրութիւն ոչ ինչ կ'երևնայ, նմանելով հեռաւոր ծովուց և սիրոյ նշանակ սեպուող հաւալուան թռչնոյն, որ ինքզինքը կը վերաւորէ, մայրենի արեամբը իր ձագերուն վրայ կեանք և առուգութիւն սփռելով: Սէրը՝ աւելի ընդհանուր իմաստով մը, գաղտնիք մըն է ամենայն անձնանուիրութեանց և զոհից, զօդ մը ամէն ընկերութեան. այն գերա-

գոյն ներդաշնակութեան օրէնքն է՝ որ զաշխարհ հաւասարակշռութեան մէջ կը բըռնէ, պահպանելով նախատիպը և շարունակելով սերունդը: Վերջապէս սէրը կեանք է:

Կեալը՝ սիրել է:

Պէտք է ուրեմն որ տղայն մէկէնիմէկ սկսի սիրել: Պիտի սիրէ, վասն զի մարդուս սիրտը սիրելու համար եղած է. ինչպէս թռչուն մը՝ թռչելու, ձուկը լողալու, արեւը ջերմացընելու գերկիր, որպէս զի երկիրն ալ ատենին պտղաբերէ: Տղան պիտի սիրէ իր մայրը, վասն զի իրմէ առաջ ջերմ սիրով սիրած է զինքը մայրը: Մայրը սկսած է նախ իր սիրտը տալ տղուն. պէտք է որ ատենին ալ յոխադարձաբար իր սիրտը նուիրէ մօրը: Այո՛, կը սիրէ իր մայրը ծննդեանը վայրկեանէն, բայց այդ սէրը՝ մեքենական սէր մըն է. սիրով կը դառնայ զինքը սնուցանող մօրը, ինչպէս բոյս մը սիրով կը դառնայ առ արեգակն որ իրեն արգասաւորութիւն կու տայ: Առջի սէրը բնագոյն մըն է. ճշմարիտ սէրը՝ երախտագիտութեան կամ անձնանուիրութեան արդիւնք:

Նորածին մանկան մը առաջին խանդաղատանքը՝ սիրալիր են. դեռ չխօսիր, բայց արդէն սկսած է իր ձեռքերը երկնցընել

մօրը կրկին, անոր վրայ երկար ստեն կանկ կ'առնուն իր աչքերը, ու այլ և այլ նշանակներով՝ իր պզտիկ սրտէն գեղեալ սէրը կը յայտնէ: Երբ մայրը կը հեռանայ իրմէ, կը սկսի արտասուել. ու երբ կը տեսնէ թէ անիկայ ձեռքերը բացած է զինքն ընդունելու, կ'ուղէ ցատքել ու իյնալ անոր գրկացը մէջ: Քնանալու ատեն՝ երբ ճակատը կը խորշոմեցընէ ու շրթունքը կիսաբաց են, չես տարակուսիր որ իր մայրը կը կարծէ տեսնել: Արթնցած ատենը զինքը կը փնտռէ, կ'արտասուէ երբ զանիկայ քովը չիտեսներ. իսկ երբ անոր դառնալը կը նկատէ, երեսը կը զուարթանայ, արցունքը կը ցամաքին, ու մանկութեան գեղեցիկ ծիծաղը կ'երևնայ անոր այտիցը վրայ: Ու երբ քիչ ատենէն սկսի իօսիլ, իր գորովն ու խանդաղատանքը խօսքեր կը ճարտարեն՝ իր սիրոյն նիւթ և առարկայ եղող մօրը:

Այդ սէրը, այդ գաղտնի զօդը՝ որ զմայրը տղուն հետ կը միաւորէ, հաւասար սիրով մը կը ջերմացընէ իրարու մօտեցած երկու սրտերը: Տղուն սէրը՝ զարմանալի կերպով մը կը գլխաւորէ մօրը սէրը. վասն զի մինչդեռ երկրորդը անձնանուիրութեամբ կը սորվեցընէ, առջինն ալ անձնանուիրութեամբ կը սորվի: Դաստիարակու-

թեան ձեռնարկած այլ և այլ գործերուն մէջ սէրը շատ աշխատանք կը թեթեցընէ, ուստի և կարևոր է որ մայրը գիտնայ ինքզինքը սիրելի ընել: Ասիկայ ճշմարտութիւն մըն է որ աւելի դիւրաւ կը հասկըցուի քան թէ կը բացատրուի. բայց տարակոյս չկայ որ տղուն բնածին խանդաղատանքը, երբ քաղցրութեամբ և իմաստութեամբ կստաւարուի, երբ անօգուտ խըստութեամբ կամ սլարտաւոր ցրտութեամբ մը վտանգի մէջ չիյնայ, զօրաւոր զսպանակ մըն է, գործելու ապահով միջոյ մը:

Ինքզինքը սիրցնել գիտնալը, հնազանդեցնելու գիտութիւնն ունենալ ըսել է. վասն զի հնազանդութիւնը քաղցր է սիրով նուաճուած սրտի մը համար:

Մայրենի կառավարութեան մէջ ամէն բան դաշնակաւոր, արդար և ուղիղ պիտի ըլլայ. պէտք է որ տղայն տեսնէ զայն և իմանայ թէ հաստատուն կառավարութիւն մըն է՝ բայց առանց խտտութեան. սիրելի՛ բայց առանց տկարութեան: Եթէ մօր մը հոգին՝ տղուն հոգոյն արծազսնգն է, եթէ իր սիրտը միշտ բաց է անոր, պիտի հնազանդի և հպատակի. վասն զի պիտի սիրէ՝ և սէրը՝ ձգողութենէ առաջ եկած ոյժ մըն է:

Սիրող տղայն հակամէտ է ի հնազան-

դութիւն, ինչպէս չսիրողն ալ ի դիմադարձութիւն: Սիրող տղայն ուժով մը կը կըռթընի մօրը սրտին վրայ, կ'իմանայ անոր բաբախմունքը, անոր երեսէն՝ անոր շարժմունքէն կը փութայ դուշակել կամքն ու մտածութիւնը. անկէց կ'առնու իր ոյժը, ինչպէս իր սրտէն ալ ազդեցութիւնը:

Բայց մայրը երբ յօգուտ դաստիարակութեան կը գործածէ անոր սիրալիք խանդաղատանքը, պէտք չէ մոռնայ թէ վտանգաւոր զէնք մըն է գործածածը: Մանկութեան մաքուր սէրը, պատանիկութեան կրալից սէրը կրնայ ըլլալ. նոյն սէրն է՝ միայն թէ աւելի մեծցած. պէտք է ատենին առաջնորդել իրեն և ուղղել սիրտը:

Եթէ կիզիչ է այն սիրոյն բոցը, և կը սպառնայ կամ կրնայ օր մը հրդեհ մը ճարակել, պէտք է որ մայրը ջանայ չափաւորել՝ փոխանակ դրդեւելու. և եթէ հարկ տեսնէ՝ սեղմէ մանաւանդ քան թէ թոյլ տայ որ ընդարձակի: Իսկ եթէ ընդհակառակն ջերմութիւն չունեցող բոց մըն է, արծարծէ՝ զայն իր փշմամբը, բորբոքելու՝ քան թէ մարելու աշխատի: Այսպիսի կառավարութեամբ կրնայ չափաւորել կարգէ դուրս սիրող սրտի մը յուզմունքը, կամ թոյլ սրտի մը սէրը ջերմացնել: Սակայն չխաբուի. վասն զի սիրտը մտքի պէս ան-

սահման կատարելութեան մը երթակայ չէ. մօրը աշխատանքը տղուն սրտին վրայ խիստ սահմանափակ է. բայց կրնայ քանի մը բանի մէջ կարգաւորուիլ, որպէս զի գործելու ատենը հարկ չըլլայ անհամդարտ կերպով ինքն իրեն հարցընել թէ արդեօք աշխատանքը ակնկալութենէն անդին պիտի անցնի:

Եթէ տեսնէ որ սղայն ցուրտ սիրտ մը ունի, երկար կամ շատ սիրելու անընդունակ, սիրոյ վարժոցին մէջ դնէ զինքը և անդադար հրահանգէ սիրոյ գործերուն և անձնանուիրութեան առաքինութեանց. այն ցուրտ սիրտը մօտեցընէ իր ջերմ սրտին, զինքը շարժելու օրինակները յիշեցընելէն չդադրի, ջանայ թրթռացընել բնութեան խորը եզած՝ բայց անգործ մնացած թելերը, և վստահ ըլլայ թէ կրնայ օր մը գեղեցիկ ներդաշնակութիւն մը լսել, կրնայ իր աշխատանքին յաջող ելքը տեսնել:

Բայց սիրող ու մեծանձն սիրտ ունեցող տղու մը կառավարութիւնը՝ աւելի փափուկ խնամոյց կարօտ է:

Տղայն՝ ընդհանրապէս կը սիրէ, վասն զի սիրով կը սիրէ. ուստի իր սիրտը թէպէտ ցուրտ ըլլայ բնութեամբ, թէպէտ և գորովով լի, իր սիրոյն առաջին ղեղմունքը նոյն կ'ըլլայ, և մօրը երեսին վրայ հաւատարա-

պէս համոյրներ կը դրոշմէ: Իսկ օտարաց նկատմամբ, ինչ ալ ըլլայ անոնց բնաւորութիւնը, մասնաւոր սիրոյ և համակրութեան նշանակ մը չեն ցուցըներ տղայք, մինչդեռ իրենց մօրը վրայ կը գուրգուրան խայտալով. վասն զի բնութիւնը՝ գեղեցիկ նախատեսութեամբ մը, խորունկ կերպով զանոնք միաւորած է այն անձին հետ՝ որ անոնց կեանք տուած է, և զիրենք պաշտպանելու և պահպանելու սլարտք մը ունի:

Կարգէ դուրս սիրով մը իրենց մայրերը սիրող սղայոց վրայ կը տեսնենք որ սըրտերնուն զգացմունքը արտաքին նշանակներով ալ կը յայտնեն. արցունքով, անհանգստութիւններով և անդադար շարժմունքներով: Ջանայ մայրը չափաւորել այս կարգէ դուրս զգացմունքներն, այդ եռանդուն սրտերուն ապագային վրայ վախճալով: վասն զի եթէ ինքը չափաւորելու փոյթ չունենայ՝ տղուն զգայունութիւնն ալ աւելի կ'աճի, կը մեծնայ, ու իրեն պատանեկութեան, հասուն հասակին և ինչուան ծերութեանը ատեն ահաւոր փորձանքներ կրնայ բերել իր գլուխը: Տարակոյս չկայ որ մօր մը համար՝ այս զգուշաւորութիւնը մեծ քաջասրտութիւն կը պահանջէ. վասն զի պէտք է որ ընդդէմ դառնայ այն զգացման՝ որուն սիրալիր նպատակն է, անոր

խանդաղատանքն արգելու ու գորովը չափաւորէ։ Ուստի և բազմաթիւ են այն մայրերը որ այս ղգուչութիւնը աւելորդ կը սեպեն, վասն զի անոնց վտանգները տեսնելու խելամտութիւնը իրենց կը պակսի։ աչուընին կը գոցեն և դարմանք չգար իրենց երբ եռանդուն սիրոյ նշանակներ կը տեսնեն անոր վրայ՝ զոր այնչափ գորովով կը սիրեն, և ուսկից քաղցր և սիրտիական է իրենց սիրուիլը։ Սակայն երբէք պէտք չէ մոռնան թէ ինչ հետեւորդ վտանգներու մէջ կրնան դնել անոր սիրտը, և թէ ինչ դառածմանց մէջ կրնայ իյնալ այնպիսի սիրտ մը՝ որուն զգացմունքը չափաւորելու փոյթ եղած չէ։ վասն զի ինքը մայրն ալ ճանչցած՝ կամ գէթ գուշակած է թէ որչափ դառն են սրտի վշտերը։ Ուստի պէտք է որ իր սրտին գոհութենէն աւելի նախամեծար համարի տղուն օգուտը։ ղգուչանայ իր անձին տկարութեանը, և չմոռնայ թէ սիրտը՝ նոյն իսկ մանկութեան ատեն կրնայ փրկաւէտ հրահանգներու ենթակայ ըլլալ։ Զանայ պահել անոր եռանդը, բայց գիտնայ միանգամայն կարգի դնել զայն։ Որպէս զի եթէ տղայն իր երիտասարդ հասակին մէջ մտնէ այն մրրկալից գաւառը, ուսկից արդէն ինքն անցած է, այլ և այլ վշտերէ և այլ և այլ կործանումներէ աղատ ըլլայ։

Այսպէս տղուն սէրը անհրաժեշտ հարկաւոր է դաստիարակութեան յառաջադիմութեանն համար։ վասն զի մօրը վրայ ունեցած սէրը կը կատարելագործէ, հնազանդութեան և միանգամայն կատարելութեան սէր կ'ազդէ։ զօրաւոր գործակից մը կ'ընէ մօրը։ Բայց որպէս զի այս ամէն գեղեցիկ վախճաններն ունենայ, պէտք է գիտնալ չափաւորել զայն։ պէտք է գիտնալ՝ ատենին մարել մեծ բոց մը, որ ամէն օր մեծնալով, կրնայ ճարակիչ և ամենածախ հրդեհի մը կերպարանք առնուլ։

Սէրը՝ սիրտը քերամացնելով ու հնազանդութիւնը աղգելով, կը հաստատէ զիշխանութիւն և ուղղակի կերպով կը սատարէ դաստիարակութեան յաջողութեանը։ Բայց սէրը միայն բաւական չէ։

Իրմէ ետքը կու գայ երեակայութիւնը։

Այն զօրութեան քով՝ որ բոլորովին զեղումն է, կարեւոր չափաւորող ոյժ մը կայ, կենդրոնացումն ոյժ մը։ և յիշաւ, սէրը կը շռայլէ, երեակայութիւնը կը ճոխացնէ։

Սէրը անդադար հոգին դուրս կ'երեցընէ, և իր մեծանձնութեամբը՝ շատ անգամ սիրտը՝ ուրիշի ապաշնորհ սրտի մը կը հանդիպցընէ: Իսկ երեակայութիւնը՝ բոլորովին հակառակ աշխատութիւն մը կ'ընէ. կը տիրէ արտաքին առարկաներուն, մասնաւոր ուսում՝ մը կ'ընէ անոնց վրայ. զանոնք իրարու հետ կը բաղդատէ, և անոնց յատկութեանցը աւելի լաւ խելամոռելով, աւելի կենդանի և դիւրամբնեցի առարկաներու հետ կը բաղդատէ ու կը հասկընայ:

Ամէն մէկերնիս՝ մտքերնիս բերելով մեր մանկութեան յիշատակները, կրնանք խելամուտ ըլլալ երեակայութեան այս մասնաւոր դօրութեանը:

Այն տեղուանքն՝ ուր մեր կենաց առաջին տարիներն անցան, հայրենի տունը՝ երբ մտաւորական դաստիարակութիւննիս կատարելագործելու համար ստիպուել եմք երկար ատեն անկէ հեռանալ, մեր ուսմանց ժամանակն անցուցած դպրոցնիս, մէյմէկ քաղցր կամ տխուր պատկերներ են, որոնց յիշատակը անջինջ կերպով տըպաւորուած է մեր մտացը մէջ:

Երեակայութեան այս զարմանալի յատկութիւնը՝ նշանակ մըն է այն սլաշտաման դոր առաջին հասակին մէջ պիտի կատարէ: Ամէն բան կը մեծցընէ, և ընդհանրա-

պէս գեղեցիկ և հաճոյական գոյներով, որով կարող կ'ըլլայ մտաց հետաքննութիւնն արթնցընել: Այս մըն է որով միտքը կը բորբոքի, ու նոր աշխարհներ ու անասաւորաններ կը պարզէ անոր առջև:

Անուխ կ'արթննայ երեակայութիւնը. և որուն յայտնի նշանակքը կրնանք տեսնել գրեթէ ընդհանուր մանկութեան ամէն գաղափարաց, մտածութեան ց և խորհըրդոց վրայ:

Անով երեակայութիւնը ստատար կ'ըլլայ դաստիարակութեան և օգնական մօրը, վասն զի տղուն սրտին մէջ սորվելու փափաք կ'արթնցընէ, ու հետաքնին կ'ըլլայ այն նոր աշխարհին՝ ուր խոհական ձեռք մը կ'առաջնորդէ իրեն: Մայրը կամ դաստիարակը՝ եթէ կը փափաքին որ իրենց տուած դասերը անօգուտ չըլլան, պէտք է անտարբեր աչքով նային երեակայութեան օժանդակութեանը վրայ. այլ գիտնան օգտակար ընել այն կանխահաս ազդեցութիւնը, ու չդադրին քաջալերելէն՝ ամէն օր անոր նորանոր սնունդ մատակարարելով:

Երեակայութիւնն ալ՝ իր զառաժանքն ունի. ինչպէս չափահաս մարդու, ասանկ ալ տղայոց կրնայ փնասակար ըլլալ:

Տղուն միտքը պատկերներով լեցուն է.

վասն զի անծանօթ աշխարհի մը մէջ կ'ապրի, և իր աչքին առջև անսահման զանազանութեամբ առարկաներ կան, որոնց համեմատութիւններն երբեմն իրեն սպառնալից կ'երևնան, կ'իմանայ թէ վտանգներու առիթ են. բայց իրենց երեակայութեան գործունէութիւնն այնչափ է, որ գոհ չըլլալով իրաց համեմատութիւնները մեծցնելէն, երեակայական վտանգներ կը ստեղծեն, և ահաւոր տեսիլքներով յանկարծակի վախու մէջ կը ձգեն զայն:

Տղայոց սովորական վախը երկու պատճառէ առաջ կու գայ: Կամ իրենց երեակայութենէն և կամ երեակայութեան զեղծմանէն:

Վախը ընդհանրապէս բնազդում մըն է, որ կը պահպանէ զտղայն իր տկարութեանը և անխորձութեան առջև ելած դիպուածներէն: Բնութեան նպատակն՝ սեռական մշտնջենաւորութիւնն ըլլալով, հարկ սեպած է ամէն մէկուն իր հարկաւոր զէնքը տալ՝ չորս կողմն եղած վտանգներէն պաշտպանելու համար. կ'իմացընէ վտանգը, մանաւանդ թէ կը մեծցընէ ալ որպէս զի արթուն ըլլայ իր պահպանութեանը հսկելու. որչափ աւելի տկար է, այնչափ աւելի վախկոտ: Ուժով արարածը չվախնար, վտանգին չսպասեր, այլ կտոր-

ճութեամբ կը յաղթէ անոր. իսկ տկարը՝ ծայն մը լսելուն պէս՝ մէկէն կը փախչի, իր տկարութեանը և վախցած թշնամոյն մէջ եղած միջոցը կ'ընդարձակէ: Վախը օգտակար զգացմունք մը կ'ըլլար տղուն՝ եթէ իրեն պահպանութեանն ու պաշտպանութեան համար՝ զօրաւոր նեցուկ չունենար մայրենի ձեռքը: Վախը և անոր հետեանք խարդախ հնարագիտութիւններն՝ ճճեաց և ճճողկանց պաշտպանութիւնն է. իսկ մարդս հրամայելու համար եղած է. քաջութիւնն՝ իրեն յատուկ առաքինութիւն մըն է. և պէտք է որ տղայութենէն սորվի յաղթել այնպիսի ազդեցութեան մը՝ որ մօրն հսկողութեամբը անօգուտ է իրեն համար:

Ուստի տղան բնականաբար վախկոտ է: Թէ իրեն տկարութեան բնազդմանցն հետեւի, և թէ իր երեակայութեանը գոհ ըլլայ, միշտ ընդունայն վախերով պաշարուած է: Ահաւոր հիւանդութիւն մը, յորմէ փութալու է զինքը բժշկել. կ'ապրի՝ ուստի պէտք է պատերազմի. վախն հետեանք է վատութիւնը:

Մայրերը, դաստիարակներ ու դայեակներ, վախը իրմէն փարատելու համար՝ զարմանալի միջոց մը կը գործածեն: Ահարկու պատմութիւններ կը պատմեն տղուն. գողերու, բերիներու, ստուերներու և ե-

րեակայական տեսիլներու։ Այսպիսի պատմութիւններով կը հանդարտեցընեն տըղայն, ու կ'ուրախանան որ անոր ձայնն ու արցունքը կրցան կտրել։ Այո, կը լուէ տըղան, կը դադրին անոր արտասուքը, վասն զի կը վախէ որ չըլլայ թէ այն ահաւոր էակները որոնց պատմութիւնն ըրիր, գան իր վրան ալ, կամ զինքը ծեծեն, կամ առնուն յափշտակեն տանին։ Բայց լաւագոյն էր թող տալը որ արտասուէ, ընտրելագոյն անոր անհնազանդութիւնը, քան թէ սյգ պիտի կերպերով զինքը հնազանդութեան և հանդարտութեան յորդորամիտ ընել։ Վասն զի խաբեցիր ու բռնկեցուցիր անոր երեակայութիւնը, վասն զի անոր միտքը ընդունայն գաղափարներով լեցուցիր։ Ալ անկէ ետքը կը վախէ գիշեր ատեն պատուհանէն դուրս նայիլ։ Կը կարծէ թէ փողոցներն լեցուն են նոյն էակներով որոնց ստուգութեանն քեզի մօտիկ ընելով համոզուեցաւ. տերեւներու խշրտալը՝ զինք կը դողացընէ, ոտքի ձայն մը կ'ահաբեկէ, մթընչաղ լապտերի մը սենեկին մէջ ձգած ստուերէն կը սարսափի. իսկ բոլորովին մութի մէջ գտնուած ատենը՝ վախէն պիտի խենթենայ։ Այսպիսի տարապարտ վախերով ոչ միայն տղուն միտքը կը վնասուի, այլ նաեւ ինչուան նիւթական առողջ

ջութիւնն ալ կորսնցընելու վտանգի մէջ կ'իյնայ։

Ասանկ են ընդհանրապէս այն ահարկու պատմութեանց հետեւանքը, զորս կը պատմեն մանկանց։ Սոսկալի ու վախնալու առարկաներ անոնց մտքին առջև կը հանեն. ու երբ կը տեսնեն զանոնք ահուդողի մէջ, քովերին կը կանչեն, կը յանդիմանեն կամ կը ծիծաղին վրանին։ Տղան կը լուէ առ մօթոյ. բայց վախը փարատած չէ սրտէն, այլ մանաւանդ թէ կրկնապատիկ եղած, և որ երբեմն ինչուան անբժշկելի ջղացաւութեանց առիթ կու տայ։

Տղոց մտքէն վախը փարատելու համար՝ մանաւանդ թէ հակառակ միջոց մը գործածելու է։ Սենեկին մէջ մինակ մնացած՝ անակնկալ վախ մը կու գայ վրան, ու զքեզ կը կանչէ։ Մէկէնիմէկ վազէ, անոր վախին պատճառն իմանալու համար։ Քուներ կայութիւնդ իրեն վստահութիւն մըն է։ « Մայր իմ, բան չիկայ » պիտի ըսէ. ու աչուքները սենեկին չորս կողմը պտտեցընելով՝ քու գիրկդ պիտի ուզենայ իյնալ։ Մտադրութեամբ նայէ իրեն, մօտիկ ըրէ. անոր երկչոտութիւնը մի ծաղրեր, վերսկըրոյ մեկնութեամբ մը դոհ մ'ըլլար, և առանկ իրեն հաւտացու թէ դու ալ կը վախես։ Քու կերպէդ քաջալերուելով, ալ

և տ պիտի չկենայ իր վախին պատճառը յայտնելէն: Այն ատեն պատասխան տուր իրեն. « Այո, որդեակ, իրաւացի է վախդ. ես ալ եթէ քու տեղդ գտնուէի՝ պիտի վախնայի. ըսածիդ մէջ սովորականէ դուրս բան մը կայ. մօտենանք տեսնելու թէ ինչ է »: Թող որ տղայն ելլէ իր տեղէն քեզի ընկերանայ, ու տեղը չդառնայ՝ մինչև ձեռքովը չջօպիէ իր երկիւղին պատճառը: Այս կերպով իր երևակայութենէն՝ վտանգաւոր սնունդ մը կը փարատես, հասկըցընելով վախին պատճառներն ու անոնց ընդունայնութիւնը, և վստահութիւնն ու հանգստութիւնը կ'երևնայ սրտին մէջ:

Կը գտնուին անխոհեմ ու ետև առջևն չմտածող մարդիկ՝ որ իրենց անմիտ հաճոյք մը կը սեպեն՝ տղայքը յանկարծակի վախցընել: Անակնկալ դէպք մը, աղաղակ մը, ասոնք են յաճախակի գործածուած միջոցները, որով կ'ուզեն կատակ մը կամ տղուն վրայ անակնկալ տպաւորութիւն մը ընել: Դժնդակ օրինակներ սորվեցուցած են թէ որչափ վնասակար են այսպիսի անխորհուրդ զուարճութիւններ. ինչուան տղայք եղած են որ վախերնէն մէկէնիմէկ խենթեցեր են, կամ ոմանք յանկարծամահ ալ եղած:

Փոխանակ կամաւ վախն արթնցընելու

տղոց սրտին մէջ, պէտք է քաղցրութեամբ խորհրդածել. ասիկայ ամենէն աւելի ապահով միջոց է զանոնք բժշկելու:

Երևակայութիւնն՝ ուսկից ընդհանրապէս առաջ կու գայ վախը, ոչ երբէք կը մարի. իր ազդեցութիւնը կենաց չափ տեւական է. վասն զի մարդս իր բովանդակ կենացը մէջ ստանալու կարօտութիւն ունի. մինչև կենացը վերջին վայրկեանը աղքատ է և ձեռք կը տարածէ: Երևակայութիւնն իրեն ետեւէն կուգայ, կը գտնէ զինքն ամէն հասակի մէջ, և իր քովը: Բայց մարդս խանգարած է Աստուծոյ գործը. երևակայութիւնը տրուած է իրեն իբրև տարր մը իր բարեբաստութեանը. իսկ ինքը չարաչար գործածելով զայն, իրեն թշնամի ըրած է:

Այսպէս երևակայութիւնը՝ սննդ դոմար մը ձեռք անօգուտ զէնք մը ըլլալէն ետքը, մարդուս ձեռքը վնասակար գործիք մը կ'ըլլայ, իր կրիցը հաճոյակատար ըլլալով. կարգէ դուրս գրգռուած տղայութեանը ժամանակ, այրական հասակին՝ խաբէութեան պատրանաց մէջ, անկարելի բարեբաստութեան մը ետեւէն կ'իյնայ: Բարեբաստութիւնն ունի և պէտք է որ ունենայ իր սահմաններն. երևակայութիւնը չիճանչնար զանոնք:

Երևակայութիւնը պէտք է նախընթաց ըլլայ յուսոյ. վասն զի լաւագոյն աշխարհք մը երևակայելով, անաչառ արդարութիւն մը, տեական և սուրբ յարաբերութիւններ, կը յուսանք Աստուծոյ նախախնամութեանը վրայ: Պէտք է որ անդադար երկնից փափաքի, և սակայն իր մտածմունքն երկրիս հետ է...

Սակայն մեր նպատակէն չհեռանանք. դիտաւորութիւննիս ուրիշ բան չէր՝ բայց եթէ ցուցնեմ թէ մայր մը ինչ օգտակար կերպերով կրնայ գործածել այս կարողութիւնը իր կարեւոր և մեծ գործոյն մէջ, և թէ որչափ և՛ որպիսի չարիք յառաջ կու գան զեղծանելէն:

Սիրով դիւրանսաց և երևակայութեամբ զգայուն տղայ մը՝ պէտք է օգնական ըլլայ նաև իր մտաւոր և բարոյական յառաջադիմութեան գործոյն՝ Մտադրութեամբ, որով միայն օգտակար կ'ընէ իրեն զուտումն:

Մտադրութիւնը այնպիսի առաքինութիւն մըն է, որուն սատարութիւնը էական

նապէս հարկաւոր է մօրը՝ որպէս զի կարող ըլլայ յաջողիլ իր փառաւոր գործոյն մէջ: Մտադրութիւնը արգասաւոր կ'ընէ զուտումն, վասն զի կ'արդիւնաւորէ հնազանդութեան ընդունած և երևակայութեան ժողոված դասերը: Մտադրութիւնը պէտք է բնականաբար երկնայ, և դասէն ստացուած օգտակարութենէն յառաջադայի. այլ ոչ երբէք բռնութեամբ հրամայուելով. վասն զի բռնութիւնը կը նուաճէ զմարմին, կը ստիպէ երկաթի կամքի մը հպատակիլ, այլ կ'ապստամբեցնէ զհոգիս:

Մտադրութիւնը փոփոխակի առաջ կու գայ ի հաճոյից և ի հետաքննութենէ. բարեմասնութիւն մըն է, զոր դժուարին է ձեռք ձգել, որուն կիրառութեամբը պէտք չէ զեղծանիլ, որ կամաց կամաց կ'աճի, և զոր պէտք չէ որ մայրը մէկէնիմէկ պահանջէ: Ապա թէ ոչ յոգնութիւնը չուտով վրայ կը հասնի, ապա ձանձրութիւնը, յետոյ ստեղծ. վասն զի պատուհասէ վախճալով երեսնանց մտադրութիւն կը կեղծէ. վարպետը կը խաբուի, և ուսումը անօգուտ կ'ըլլայ:

Տղան բնութեամբ թեթև է ու փոփոխա միտ. յարատեւութեան և հաստատամտութեան աշխարհաբար, դիւրամէտ այլ և այլ

տալաւորութեանց: Այս բնական անհաս-
տատամտութիւնը, գործունէութեան շա-
րունակեալ կարեւորութիւնն, այս թեթեա-
մտութիւնն ու անմտադրութիւնը անկէ ա-
ռաջ կու գայ՝ որ մարմինը կազմակերպուե-
լու համար պէտք ունենալով զանազան
հրահանգաց՝ միտքը ոյժը չկորսնցընելու
համար երկար հանգստեան կը կարօտի:
Վերջապէս մտադրութիւնը կը ստացուի,
բայց շատ համբերութեամբ և խնամօք: Ա-
նիկայ առաջնորդ մը պիտի ըլլայ տղայոց
համար սահմանուած դասերուն ընդարձա-
կութիւնն և պայմանը սահմանելու: Վասն
զի առանց անոր դասերն անօգուտ կ'ըլլան,
և պէտք է որ մէկէնիմէկ ընդհատուին:
Վասն զի մտադրութիւնը միայն կրնայ ե-
րաշխաւոր ըլլալ ուսման տղդութեանը:
Իսկ առանց անոր՝ աշակերտին միտքը հա-
զիւ հարեանցի տալաւորութիւն մը կ'ըն-
դունի, և նոր տալաւորութեան մը տեղիք
կու տայ: առարկաները կ'անցնին, բայց
չեն կրնար մնալ:

Մտադրութիւնը՝ տղուն մէկ ձիւրքն է.
բայց մօրը ձեռքն է իր խոհական կերպովը
բարգաւաճեցընել զայն, կամ կանխաժա-
ման պահանջմունքներովը անօգուտ և
վնասակար ընել:

Յուցըցինք առաջ թէ որչափ հարկաւոր

է անկեղծութիւնը, և որչափ կարեւոր տեղ
մը բռնած դաստիարակութեան մէջ. հոս
ալ նոյնը կրնանք երկրորդել, թէ որչափ
խեղճ է այն մայրը որ չի կրնար վստահ ըլ-
լալ իր տղուն անկեղծութեանը վրայ: Վասն
զի խիստ դիւրին է կեղծել զմտադրութիւն.
հանգարտ, լռիկ, իրեն դաս կամ խրատ
տուող մօրը քով կը նստի տղան: Բայց խօ-
սած ատենը՝ աշակերտին միտքը խիստ հե-
ռու է իրմէ, և ուրիշ անծանօթ աշխարհ-
ներու մէջ թափառական: Իսկ մայրը խա-
բուելով, կը կարծէ թէ մեծ օգուտներ պի-
տի ձեռք ձգէ, ու կը յերկարէ իր դասա-
խօսութիւնը: Ամեն դաս՝ աղէկ կամ օգ-
տակար ըլլալու համար, պէտք է որ հա-
մառօտ ըլլայ. ասիկայ անփոփոխ սկզբունք
մըն է: Պէտք է որ տղան ինքիրմէ փափաք
ցուցընէ սորվելու: ասանկով փափաքը
կ'արթնցընէ զմտադրութիւն, հաճոյքը՝ ոյժ
կուտայ, հետաքննութիւնը օգտակար կ'ը-
նէ:

Յարատե մտադրութիւնը՝ ջանասիրու-
թիւն (application) կը կոչուի: Մտադիր տը-
ղայ մը կը սորվի, վասն զի հաճոյք կամ
շահ մը կը գտնէ ուսմանը մէջ: ջանասէր
տղայ մը ուսման կարեւորութիւնը կը հաս-
կընայ, և շարունակ փոյթ մը կը ցուցընէ
իրեն տրուած դասին մտադիր ըլլալու: Յա-

ըողակութիւնը՝ գեղեցիկ բարեմասնութիւն մըն է. եթէ մտադրութիւնը քիչ է, յաջողակութիւնն ալ աւելի քիչ. բայց որչափ ալ քիչ ըլլայ՝ բոլորովին անշահասէր չէ: Փառասիրութիւնն, վարձք ընդունելու փափաքը, ուրիշներէն վեր ըլլալու ջանքը՝ իրենն սնունդ կուտան: Ինչ ալ ըլլան այն պատճառները՝ որոնցմէ առաջ կու գայ, մայրը պէտք է խրախուսէ զինքն ու քաջութիւնը:

Այս բանիս համար՝ աշակերտին մտադրութիւնը՝ չէ թէ անոր աշխատանքին բարեյաջող ելքը պատճառ կ'ըլլան վարձատրութեան աստիճանը որոշելու: Եւ յիրաւի. հաստատուն յարատեւութիւն մը՝ հաստատուն փութոյ յայտարար է, երկարատեւ քաջասրտութեան, կամքի համբերող հրահանգութեանը, մինչդեռ յաջողամտութիւնը՝ դիրութենէ մը և պատրաստ խելամտութենէ առաջ կու գայ: Եթէ մայրը՝ արգասեացը համեմատ ուզենայ ջանքը դատել, քիչ անգամ իր դատաստանն արդար կ'ըլլայ. վասն զի կրնայ ըլլալ տղայ մը՝ որ չատ աշխատելէն ետքը՝ չափաւոր ելից յաջողութիւն մը ունենայ, մինչդեռ ուրիշ մը՝ գրեթէ առանց աշխատանքի, և իր մտաց յաջողակութեամբը կրնայ անկէ առաջ ալ անցնիլ:

Մտադրութիւնը՝ գործունէութենէ առաջ կուգայ: Պէտք է որ միտքը գործունեայ ըլլալ, գործունեայ մարմնոյ պէս. և ոչ երբեք թողլու է որ տղան թոյլ ծուլութեան մը մէջ խնայ: Անոր համար պարտեկան է մայրը հսկել՝ որ չըլլայ թէ տղայն վայրկեան մըն ալ անդբաղ մնայ: Երբ անոր վրայ նկատէ նշան մը, կամ խօսքերէն իմանայ թէ ճանճրութիւն մը կայ, մէկէնիւ մէկ գործունէութեան միջոց մը գտնէ, մտադրութեան նիւթ մը, որ կրնայ թէ ուսումն ըլլալ և թէ խաղ:

Գործունէութեան կը վարժի մարդս, ինչպէս որ ծուլութեան կրնայ վարժիլ. անդբաղ տղայ մը կամաց կամաց մտաւոր թմրութեան մը մէջ կ'իյնայ, և անոր հետեանք է ճանճրութիւնը, այն տխուր վէրքը՝ որով շատերուն կեանքը թէ իրենց և թէ ուրիշներուն բեռ մը կ'ըլլայ և անօգուտ:

Պէտք է ուրեմն մայրը քաջաւերէ իր տղուն մտադրութիւնն և յարատեւութիւնը, գիտնալով թէ այդ երկու յատկութիւններն մեծապէս օգտակար են իր դաստիարակութեան վերջնական յաջողութեանը համար. զօրաւոր կերպով օժանդակ են դարձեալ բնաւորութեան կազմութեանը. վասն զի հոգւոյն ճշդութիւն և հաստա-

տութիւն մը կ'ընծայեն որ զօրութեան ճշմարիտ խարիսխներն են:

Մտադիր միտք մը միանգամայն դիտող միտք մըն է: Մտիկ կ'ընէ, կը նայի ու կ'ըմբռնէ. իրեն համար բնութիւնը, աշխարհք՝ գերազոյն վարժապետք են ուսման, և գիտէ անոնց տուած դասերէն օգուտ քաղել. զարգարել միտքը այլ և այլ փորձառութիւններով, և անոնց ամէն վերաբերութիւններն անաշխատ ըմբռնել:

Մտադրութիւնը՝ հաստատամտութիւն և ապահովութիւն կու տայ խորհրդոց սահման կը դնէ երեւակայութեան, կը ձեւացընէ դատողութիւնն և ախորժակը, և բարոյական զգացմունքը կ'աճեցընէ, իր հանճարոյն ամէն ոյժը արդիւնաւոր կ'ընէ:

Անմտադիր մարդուն համար՝ անօգուտ են երեւակայութիւն, տեղեկութիւնք և գիւրութիւն. անվարժ գործաւորի մը կը նմանի, որուն ձեռքին մէջ գեղեցիկ գործիքներ ըլլան, բայց ինքը չի կրնար անոնցմէ օգուտ մը քաղել: Իր այլ և այլ միջոցները՝ շատ շատ նշանաւոր անձ մը կարեւոր ընել զինքը ընկերութեան մէջ, վայրկենական փայլ մը տալ անոր. բայց ոչ երբէք կրնայ հաստատուն, տեւական, մեծ և կատարեալ գործ մը արտադրել: Իր բնաւորութեան թեթեւութեամբն ու անհաս-

տատութեամբը՝ անկարող կ'ըլլայ շարունակեալ ուսման մը զբաղիլ. շատ բանի ձեռք կը զարնէ, բան մը չկրնար լմնցընել. իր մտացը մէջ խորհուրդներ կը գեղանին, որոնք կրնան մեծամեծ աղէկութեանց առիթ ըլլալ. իր գաղափարաց վրայ եռանդեամբ ամենուն հետ կը խօսի, առանց կարենալու շէնք մը բարձրացընել անոնց վրայ. վասն զի մտադրութիւնը կը յոգնի, և իր անհաստատամտութեամբը նորանոր գաղափարներու ձեռք կը զարնէ, որոնք առջիներուն վիճակը պիտի ունենան: Ասանկով անպտուղ կը մնան իր գեղեցիկ յատկութիւններն. իր ամէն ձիրքերովն ալ՝ անգործութեան դատապարտուած է. կը զուարճանայ, բայց ոչ երբէք կը հրահանգի:

Ուրեմն հարկաւոր է մարդուս մտադրութիւնը, ինչպէս հարկաւոր է տղուն. բայց մանաւանդ հարկաւոր է մօրը, վասն զի պտղաբեր կ'ընէ անով տղուն ուսումը, վասն զի սնտար կ'ըլլայ անոր կտրիճ ջանիքը:

Դաստիարակին ջանքը պտղաբեր ընելու համար՝ վերջին օժանդակ մը կը մնայ. և է Յիշողութիւնը:

Եթէ մտադրութեամբ՝ երեակայութեան ամբողջութիւնը պատկերները կ'ըմբռնէ, յիշողութիւնը զանոնք կը պահպանէ. հաստատուն կ'ընէ անոնց յիշատակը, ու կը պաշտպանէ մոռացութեան դէմ:

Յիշողութիւնը՝ բնութեան տուրք մըն է. բայց քուն կամ արթուն կ'ըլլայ՝ վրան եղած անհոգութեան կամ փութոյն համեմատ. Մայրը մեծ ազդեցութիւն ունի տղուն յիշողութեանը վրայ. պէտք է անդադար նորոգէ այն փորձերը՝ որ տղուն կարողութիւնը պիտի ճանչցընեն իրեն. բայց ասոր մէջ ալ չմոռնայ չափաւորութիւնն և անոր ուժոյն համեմատութիւնը:

Պատուական է յիշողութիւնը. վասն զի դաստիարակութեան մէջ այն խոհական տնտեսին պաշտօնը կը կատարէ, որ կը շտեմարանէ զցորեան: Իր գլխաւոր գործն է՝ տպաւորել տղուն մտացը մէջ բնութեան առաջին տեսարանները, մօրը առաջին

խրատները, փորձառութեան առաջին դասերը. մեծամեծ հարստութիւններ կը ժողվէ, ու ըստ ժամանակին զանոնք կարգի կը դնէ և կը պահպանէ:

Տղուն յիշողութիւնը պէտք է կանուխկեկ վարժեցընել, բայց առանց յոգնեցընելու. իմաստութեամբ չափաւորուած կրթութիւն մը՝ կ'ընդարձակէ անոր գործը և միջոցները. եթէ զեղծանելու ըլլայ, ամէն միջոցներն, ու գործունէութիւնը կը վերցուն իրմէ. կամաց կամաց կը տկարանայ, և բուն զօրութեանը ժամանակին՝ մահազուկոյց թմրութեան մը մէջ կ'իյնայ:

Մայրը կրնայ օգտակար կերպով կրթել տղուն յիշողութիւնը յաճախ հարցմունքներ ընելով իր տպաւորութեանցը, մտքին մէջ եղած յիշատակներուն և խաղերուն վրայ, ստիպելով զինքը որ յաճախ իր մտածութիւնը մի և նոյն առարկային վրայ ամփոփէ. նոյն օրուան մէջ պատահած ու իրեն ծանօթ անցիցը մանրապատում՝ նկարագիրն ուզէ, կամ իրեն վրայ տպաւորութիւն ըրած՝ կամ աչքին առջև հանդիպած դէպքի մը ստորագրութիւնը: Նրջագայութենէն դառնալէն ետքը կրնայ հարցընել տեսած քաղքին, դաշտին կամ լեռներուն վրայ և քննել վրան ըրած տպաւորութիւնն. երբեմն երբեմն նորոգէ այն հարցմունքը.

ներն մանուսանդ այն բաններուն վրայ որ աւելի հետաքննական են. և եթէ բան մը մոռնայ իր պատմութեանը մէջ, դուրս ձգած պարագաները իրեն յիշեցընէ; և այն պէս վարժեցընէ զինքը միտքը պահելու:

Գեղեցիկ միջոց մըն է ասիկայ՝ եթէ իմաստութեամբ ՚ի գործ դրուի: Սակայն ընդհանրապէս այս կերպով չըլլար տղայոց յիշողութեան կրթութիւնը: Հազիւ թէ սկսած են կարդալ, դիմացինն այլ և այլ հատուածներ, առակներ կը դնեն որ սերտեն. խեղճ տղաքը կը սկսին հեգել, իրենց ամէն ճիգն ու փոյթը բանեցընելով. և վերջապէս կը յաջողին բերան առնուլ. կ'արտասանեն՝ բայց առանց հասկընալու:

Կը գտնուին այնպիսի մայրեր որ իրենց տղայոց այս յաջողակութեանը վրայ կը զարմանան, ու ինչուան բարեկամաց և մտերմաց առջև կը պարծին: Այո, յոգնեցուցեր են զտղայն, աւելորդ բաներով բեռնաւորելով անոր յիշողութիւնը: Վասն զի տղայն մեքենայի մը պէս սորվածին ոչ իմաստը հասկըցած է և ոչ բարոյականը: Այդպիսի յաջողակութիւն ունեցող տղայն ուրիշ բանի չնմանիր՝ բայց եթէ ծառի մը որ աշնան վերջերը լեցուն է տէաւ պտուղներով. ծառին տերեւները չորնալով, պտուղներն ալ անօգտակար կերպով կը թօթաիին կ'իյնան:

Մեր փափաքն ու առաջարկութիւնն այս է՝ թէ տղայքը իրենց առջի հասակէն պատրաստելու է ուսման ժամերու, բայց այդ ուսման ժամերը դեռ եկած չեն: Դաստիարակութեան վերաբերեալ նիւթոց մէջ ոչ անհագութիւն ընելու է և ոչ ալ փութալու:

Գ Լ Ո Ւ Խ Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ

Ա

Մօր մը իմաստուն խնամքներովն, ու մանաւանդ գործունէութեամբ՝ արդէն տըղան ունի զսէր, որով կը հնազանդի. զերեակայութիւն՝ որով կ'ըմբռնէ, մտադրութեամբ՝ խորունկը կը թափանցէ, և յիշդութեամբ՝ այնչափ աշխատանքով ստացած կարողութիւնները կը պահպանէ. Բարոյական ու մտաւոր դաստիարակութիւնը՝ պտղաբեր կերպով իրարու կը մօտենան. ընտիր ցորեանը՝ անպտուղ դաշտի մը մէջ չիյնար, վասն զի մայրը արդէն երկիրը պատրաստած է. Յամբ՝ բայց ապահով կերպով կը յառաջադիմէ դէպ իւր մեծ աշխատանքը. իր խոհականութիւնն,

անձնանուիրութիւնն և սէրը ոչ երբէք յող-
նած են: Տղուն կարողութիւնները կը մե-
ծնան, բայց միշտ իր աչքին առջև:

Այն արգասաւոր դաշտին մէջ քանի մը
բողբոջներ կը սկսին երևնալ. ասիկայ
քաղցր խոստմունք մըն է, եթէ մշակու-
թիւնն անօգուտ կերպով եղած չէ. վասն
դի արդէն կը սկսի տունկը պտղաբերել, ու
անանկով մօր մը երկար աշխատանքը՝ ա-
ռատապէս վարձատրուած են:

Բոլորովին անձնանուէր է 'ի դաստիա-
րակութիւն. առջի ժամէն՝ եռանդեամբ
ինքզինքը գործելու տուած է. ուստի և
դաստիարակութեան գործը կատարելա-
պէս ալ չլմընցած, իր անխոնջ գործու-
նէութեան պտուղները կը սկսի քաղել:

Եւ յերաւի. որչափ գեղեցիկ է այդ պղտի
արարածը, այլ և այլ շնորհքներով զար-
դարուած, և ամէն ակնկալութիւններով
գեղեցկացած: Կը սիրէ իր հայրը, կը սիրէ
իր մայրը, և մէկէն մէկալին կը վաղէ սիրոյ
համբոյրներ ընդունելու և տալու համար:
Տխեղձ հասակէն սկսած է սովորիլ, ուստի
բնականաբար ճկուն ճիւղ մըն է, որ առանց
դիմադարձութեան դիւրանսաց կը հալա-
տակի մայրենի կամաց սիրալիր ակնար-
կութեանցը:

Կենաց առջի տարիները, դաստիարա-

կութեան նկատմամբ ամենակարեւոր տա-
րիներ են. անոնցմէ՝ կը կախուին դալու
տարիներն ալ. ուստի և դաստիարակու-
թիւնը որրանէն սկսելու է: Նկատելու հա-
սակը՝ երկուքէն եօթնին մէջ եղած միջոցն
է. անկէ ետքը ծառ մը կ'ըլլայ, ոչ ևս ճկուն
ճիւղ մը, զոր եթէ ուղեհաս՝ շտկել՝ ոչ միայն
մեծ դժուարութիւն կը կրես, հապա նաև
ինչուան կրնաս կոտրել:

Երանի այն խոհական մօրը՝ որ իր ժամա-
նակը կորսնցուցած չէ: Արդէն նկատե-
ցինք զինքը այս էական գործոյն մէջ. վասն
դի կարգաւորեց տղուն բնաղդմունքը, բա-
րի ոճակութիւններ իրեն ազդելով, և կա-
մաց կամաց ուղղեց զինքը 'ի հրահանգս
բարւոյ: Վրայ հասան տղուն բարոյական
կատարելութիւններն. մէկէնիմէկ ջանաց
տիրել անոնց վրայ, և անոնց ամէն մէկուն
ճամբան գծեց ապահով ճեռքով մը:

Սիրով բորբոքուած, մանաւանդ թէ յԱս-
տուծոյ լուսաւորուած, ոչ երբէք խաբուե-
ցաւ իր դաստիարակութեան այլ և այլ մի-
ջոցներուն մէջ:

Այսպէս արագ արագ կը յառաջադիմէ
դէպ 'ի իւր նպատակը. հորիզոնին վրայ կը
սկսին հեռաւոր մէգերը փարատիլ, կրնայ
տեսնել ու ճանչնալ թէ մոլորած չէ: Վասն
դի ամէն բան առաջուց տեսած է. և առա-

ջին արգելքներուն դիմաց՝ որոնք այնչափ փոքրոգի մայրեր վհատեցուցած են, արու-
թեամբ ու բարեբաստիկ յաջողութեամբ
քալած անցած է:

Թերեւս յոգներ է. վասն զի ծանր է իր
գործը. դեռ աւելի դժուարին պատերազ-
մներ իր առջևը պիտի ելլեն, բայց պէտք
չէ ամենեւին քաջասրտութիւնը կորսնցը-
նել. հանգստութիւնը քիչ ատենէն կը հաս-
նի. իրաւ համեմատական հանգիստ մը,
բայց փառօք ի հանգիստ մը վերջին կռուի
մը, գերագոյն կռուի մը, չար հոգւոյն հետ
երես առ երես մրցելէն ետքը:

Մեր ենթադրած վիճակին մէջ, հոգին
որուն ներկայութիւնը նշանակեցինք, ար-
դէն զօրացած է. կ'երեւնայ մեծավայելու՛չ
բայց դեռ ևս յանստուգութեան. իրեն
նախընթաց են այլ և այլ կարողութիւններ,
որ մէկիկ մէկիկ երեւցած են, ծանուցանե-
լով անոր երեւնալը, և որոնք արդէն ա-
ռաջին ուսում մը ընդունած են: Աչալուրջ
մայրը տեսեր է հոգւոյն կարողութեանց
արթըննալը, և յուզեալ և երախտագէտ
սրտով մը գետին ինկեր է, լսելով իր սըր-
տին մէջ Աստուծոյ ձայնը, թէ «Տուր ինձ
զսիրտ ք: ու մէկէնիմէկ ետեւէ եղած է այս
քաղցր հունձքը քաղելու:

Դաստիարակութիւնը կարգի գործ մըն

է: Մարմինը, սրտի առաջին կարօտու-
թիւնները, մտաց առաջին բարեմասնու-
թիւններն ունին իրենց ժամանակը. պէտք
է որ հոգին ալ ունենայ իրենինը:

Կան այնպիսի մայրեր որ միայն սիրոյ
եռանդեամբը կը կառավարուին, առանց
այն սիրոյն առաջնորդ ունենալու զխոհա-
կանութիւն. կարգէ՛ դուրս կը խնամեն
տղուն մարմինը՝ երբ այն մարմինը ալ այն-
չափ կարօտ չէ այդ խնամոցը, իսկ հոգին
ամէն կարօտութիւն ունի: Համառօտիւ մը
նշանակեցինք անոր վտանգները՝ նկատ-
մամբ բնականին և առողջութեան. բայց
բարոյական աշխարհին մէջ շատ աւելի
մեծ է չարը, և որուն չեն ուզեր խելամուտ
ըլլալ մարք:

Կը զարդարեն, կը պճենեն, կ'իւղեն անոր
մարմինը, երեսի վրայ ձգելով հոգին, այն
անմահ հոգին՝ որ 'ի՛ դուր կը պահանջէ զու-
սումն:

Զանկայ պէտք էին զարդարել, զանի-
կայ պէտք էր բոլորով սրտիւ սիրէին:

Եւ սակայն երեսի վրայ ձգած են, իրենց
սիրելի զաւկին մարմնոյն պաշտօն տանե-
լու համար. ամենեւին փոյթ չունին հո-
գւոյն. անանկով նիւթականը կը բռնանայ,
մարմնոյ կարողութիւնը պատճառ է իր
տկարութեանը. վասն զի հոգեկանէն հե-

ռանայով, կը մօտենայ նիւթականին, ուր նիւթականէն հեռանալով կը մերձի հոգեկանին:

Այսպէս մարց կոյր խանդաղատանքը պատճառ եղած է սփռելու յաշխարհի անպատիւ զգայականութեան մը առաջին սերմունքը:

Փոխանակ անձնասիրութեամբ սիրելու զտղայն, փոխանակ իր վրայ քու անձդ սիրելու, սիրէ հոգւովդ, քրիստոնեայ մայր, որ գեղեցիկ վիճակ մը կը փափաքիս քու զաւկիդ, բարեբաստիկ ապագայ մը քու դստերդ: Մի մոռնար թէ վաղանցուկ և ոչինչ է անոնց մարմինը, և թէ աստուածային կայծ մը կայ անոնց մէջ. յիշէ թէ ամենէն աւելի գեղեցիկ ծաղկըները, ամենէն աւելի համեղաճաշակ պտուղները՝ ուրիշ բան չեն, բայց ազնիւ մանեւարք՝ որոնցմով բնութիւնը սերունդը կը պահպանէ, կեանքը մշտնջենաւորելու համար:

Մարմինը գերի մը պէտք է ըլլայ, հնազանդ և յորդորամիտ՝ ի հպատակութիւն այդ խորհրդական իշխողին, որ աւանդ, շատ անգամ խոնարհած ընկած է իր փառքէն, կորսնցուցած իր պետութիւնը: Հազիւ երբեք կը խորհրդածենք այս մեծ ճշմարտութեանց վրայ: Օրերը կ'անցնին, առանց իսկ քննելու թէ ինչպէս կ'անցնին այդ

օրերը: Մարց մեծագոյն մասը՝ քունի կամ պատրանաց մէջ են. անգործ կը կենան, և ոչ իսկ ուզելով անդրադառնալ թէ հոգի մը կայ հոն, նեղութեան և տագնապի մէջ հոգի մը, որ ուրիշ հոգիէ սփոփանք և օգնականութիւն կը փնտռէ:

Յաճախ խիստ ուշ ձեռք կը զարնուի հոգւոյն դաստիարակութեանը: Անառաջնորդ կը ձգենք գինքը, անխնամ ինքն իրեն, բիրաւոր վտանգաց մէջ. և ինչուան բանականութեան կոչուած հասակը (7էն մինչև 9) և ոչ իսկ կը նայուի վրան, թող թէ փնտռել թէ ինչ խնամոց կարօտ է, և կամ որ բանին փափաք կը ցուցնէ: Եթէ ուշանաք, ձեր ջանքն ընդունայն կ'ըլլայ, անհոգ ու յանցաւոր մայրեր. կամ գէթ ձեռուդ նիդ ընկած օգուտը անկատար: Չեր անցած աշխատանքները, նոյն իսկ ձեր անձնանուիրութիւնն ու սէրը՝ չեն կրնար երաշխաւոր ըլլալ ձեր ապագային համար. վստն զի այն ստենը յորում երեսի վրայ ու անխնամ ձգած էիք հոգին, թշնամին վրայ հասաւ, սողոսկեցաւ՝ ներս մտաւ խաւարին մէջէն, ու արգելք մը չգտնելով դիմացը՝ ծածուկ աւարառութիւններ ըրաւ:

Հոգին ինչպէս որ ելած է Աստուծոյ ձեռքէն՝ բնութեամբ բարւոյն կը փափաքի: Դերագոյն վիճակ մը ունի, բայց անգէտ է

և տկար. չարը, սկզբնական յանցանաց տխուր հետեւանքը, ահաւոր դժբախտ մըն է: Կայ ու կը սպառնայ, բայց նոյն իսկ իր ներկայութիւնը երկրիս վրայ՝ գեղեցիկ վկայութիւն մըն է մարդկային աղատութեան:

Ո՛վ մայրեր, կոռաւլարեցէք հոգին, ուղղեցէք ձեր փորձառութեամբը, որպէս զի մանուկը կամաւորաբար ընտրէ զբարին, և ահաբեկելով հեռանայ ՚ի չարէն:

Մարք՝ իրենց զաւակաց հոգւոյն պահապաններն են: Աստուած իրենց յանձնած է ամենէն աւելի պատուականագոյն բանը, նորահաս հոգիները, որոց պիտի առաջնորդեն, և զորս պիտի պատրաստեն երկնից համար: Ի՛նչ պատասխան պիտի տան այդ անհոգ մայրերը, երբ իրենցմէ համար ու հաշիւ պահանջուի: Անոնց հոգին կամ բարձրացած է և կամ նուաստացած. թէ սուրբ ըլլայ և թէ ապականեալ, միշտ իրենց գործն է, և ծանր ու ահաւոր պատասխանատուութեան մը տակ կը գըտնուին:

Հոգին կրնայ չարը ընտրել, ինչպէս նաև կրնայ ընտրել զբարին: Չարը ռիսիւթիմ թշնամի մըն է. մարդուս անհնազանդութիւնը խզեց անոր շղթաները, ուստի և հոգւոյ տիրապետելու փափաքով վառուած,

անդադար կ'աշխատի մոլորեցընել զմարդիկ, կը նեղէ ու կը դարանի. դուրսն է՝ բայց միշտ պատրաստ ներս մտնելու: Չարը՝ հոգւոյ էութեան մէջ չէ. բայց որովհետև մեծ է իր աղքեցութիւնը, իր օրինացն առջև կրնայ հոգին խոնարհիլ, կըրնայ կամաւորապէս հնազանդիլ իրեն:

Աստուած՝ ամէն սրտերու նոյն սրբութիւնը, նոյն յարմարութիւնը տուած է բաւոյ. աշխարհիս վրայ մէկ օր մը միայն ապրելու համար եկած է սյդ արարածը, և կը սպասէ երկնից. ամէն մարդիկ հաւասարապէս հրաւիրուած են յաւիտենական ուրախութեան. անոր մէջն է մարդկային հաւասարութեան մեծ օրէնքը: Այդ հոգիները մէկտեղ կը ժողովուին, մէկ նպատակի կը զիմեն, և որուն ամէնքը իրաւունք և պարտք ունին փափաքելու. բայց դաստիարակութեան զանազանութեամբը՝ յաճախ իրենց կոչմանէն կը վրիպին:

Հոգւոյն հետ նոր կարողութիւն մըն ալ կու գայ, իրեն մասնաւոր և յատուկ կարողութիւն մը, և որուն վրայ պէտք է որ մայրը մէկէնիմէկ իշխէ. — խղճմտանքը:

Խղճմտանքը գերադոյն կերպով մը կը ստէ անոնց կարծիքը՝ որ զմարդ հպատակ կ'ենթադրեն, անպաշտպան, և հարկաւ ընդ իշխանութեամբ չարի:

Չարը՝ միշտ ահաւոր թշնամի մըն է. խղճմտանքը յառաջապահ պահպան մը, որ իր ձայնովը վտանգը կ'իմացընէ:

Ինքն է մարդկային ազատութեան ուղիքը. վասն զի հպատակութեամբ սկսուած դաստիարակութիւնը՝ պէտք է որ ազատութեամբ գլխաւորի:

Պէտք է որ մայրը մեծարէ տղուն խիղճը. նոյն խիղճով տխրած հասակին մէջ ճանչնայ անոր ներկայութիւնը. ոչ երբէք ջանայ խաբել զայն, այլ ընդ հակառակն՝ գիտնայ իրարու հետ հաշտ պահել զանոնք, տղուն այնպիսի դաստիարակութիւն մը տալով՝ որ չհակառակի խղճի թելադրութեան և սկզբանցը:

Մարդս աշխարհք կու գայ՝ իրեն հետ մէկտեղ բնածին զգացմունք բերելով արդարոյն և անիրաւին: Ի պատկեր Անոր ստեղծուած որ անսահման արդարութիւն է, աղօտ նմանութիւն մը պահած է վրան այդ աստուածային գաղափարին:

Պէտք է մայրն մեծ զգուշութիւն և խուհիւնութիւն բանեցընէ՝ որ այս փափուկ

զգացմունքը չվիրաւորուի: Այն զգացմունքն՝ որով կը զանազանենք իրարմէ զարդարն և զանիրաւ, կը կոչուի խղճմտանք: Ընտիր և պատուական բեւեռացոյց մը, որ պիտի առաջնորդէ նաւուն, մերկայից ծովերու մէջ մտած ասենք. չըլլայ թէ խորտակէ մայրը այդ գործիքը՝ դեռ չգործածած. չխարդախէ կամ երեսի վրայ չձգէ. այլ մանաւանդ ետեւէ ըլլայ աւելի զգայուն և աւելի ճիշդ ընել զայն: Ամէն բանէ աւելի՝ խղճմտանքով կը յայտնուի իր սկզբնական անմեղութիւնը. և ինչպէս Աստուած անսխալ է, որովհետեւ բոլորովին ճշմարտութիւն և արդարութիւն է, 'ի պատկեր Աստուծոյ ստեղծուած մարդն ալ՝ կը կրէ յինքեան հեռաւոր անդրադարձութիւն (reflet) մը ամենայն ճշմարտութեան և արդարութեան. խղճմտանքը թող կուտայ իրեն տեսնել ինչ որ երես առ երես չկրնար նկատել. խղճմտանքը կ'իմացընէ իրեն ինչ որ գեղեցիկ է, ճշմարիտ և արդար. կը մղէ զինքը անոնց մօտենայլու:

Խղճմտանքը՝ Աստուծոյ պարգև մըն է: Հաւատարիմ ընկերակից հոգւոյ, մխիթարիչ մըն է՝ որ մարդկանց անիրաւութեանը պատճառաւ թափուած արցունքները կը սրբէ. ճառագայթ մըն է յաւիտենական հրոյն, բնածին գիտութիւն մը ճշմարտութեան, և ոչ արդասիք բանականութեան:

Սակայն ումանք, ազատախոհք կամ փիլիսոփայ կարծուած անձինք, ասանկ կը կարծեն, այլ կը խաբուին:

Այո՛, բանականութիւնը ուշ կ'արթննայ տղուն վրայ. այլ և այլ յառաջընթաց զգացմունքներ և ախորժներ կան, սակայն կենացը առջի ժամէն խղճմտանքը կ'երևնայ անոր վրայ: Ի՛նչ սրտաճմլիկ աղաղակներ, ո՛րչափ անցամաքելի արտասուք, անակնկալ գրգռութիւններ, մինչդեռ նորածին տղան խօսքէ զուրկ է, յայտնի կերպով կը բացատրեն քեզի անոնց սլատճառը, միայն եթէ ուզենաս հասկընալու հետամուտ ըլլալ:

Վասն զի արդարոյն կամ անիրաւին զանազանիչ զգացմունքը, որ կը հսկէ սլզտի արարածին վրայ, գաղտնի կերպով վիրաւորուած է. իրեն առջևը՝ ճշմարտութիւնը ճանչցուած չէ, արդարութիւնն արհամարհուեր է. անոր համար կը բարկանայ կամ կ'արտասուէ, իր կրցածին չափ ուղելով հասկըցընել բարկութիւնն կամ յուսահատութիւնը:

Բանականութիւնը խղճմտանքին ապահովութիւն մը, ճշգրտութիւն և որոշողութիւն մը կու տայ որ առջի բերանը իրեն կը պակսի. կ'ընդարձակէ խղճի իշխանութիւնը՝ ու անտեղիտալի հիմանը վրայ կը հաստատէ: Ուստի բանականութիւնը դաստիար

րակութեան վերջին գործն է. անոր առջևը ալ մայրը կը քաշուի, վասն զի մարդը կասարեալ է: Կրնայ դեռ խորհրդատու ըլլալ իրեն, հեռուանց առաջնորդել, յանուն իր փորձառութեան և սիրոյն խօսիլ հետը, բայց ալ չկրնար հրամայել: Բանականութեամբ զարգացած խղճմտանքը՝ սահմանած է անոր իշխանութեան վախճանը:

Բայց այս կատարեալ աստիճանին չհասած՝ արդէն կայ խղճմտանքը. և որպէս զի համոզուիս թէ ամենէն աւելի տկար բանական էսկն ալ, որրանին մէջ եղող մանուկն ալ ունի զայն, կրնաս փորձ մը փորձել:

Օր մը երբ մանկիկը ուրախութեան և խնտումի մէջ է, իրեն առջև յայտնապէս անիրաւ գործ մը ըրէ: Օրինակ իմն, խանդաղատէ գորովանօք կատուի մը կամ չընկան մը վրայ, ու ետքը առանց պատճառի առ գետինը զարկ կենդանին, կամ քեզի հետ ակնածութեամբ և մեծարանօք խօսող ծառային բարկութեամբ և արհամարհանօք պատասխան մը տուր: Մէկէնիմէկ կը տեսնես որ տղուն վարդատիպ շրթանցը վրայ ծիծաղը կը դադրի, ճակտին վրայէն կը հեռանայ ուրախութիւնը, կը սկսի արտասուել, և իր տոգոհութիւնը՝ ցաւագին աղաղակներով յայտնի ընել:

Անարդար գործ մըն էր բրածդ, և մանկիկը ահաւաստիկ կը բողոքէ քու անիրաւութեանդ դէմ:

Այն խնամքն՝ որով ուզեր է Աստուած մեր անկատար բնութեան մէջ այդ ազնուական զգացմունքը դնել, այս նուիրական հրատը՝ որ ուրիշ ամէն կարողութեանց քունի մէջ եղած ատենին ալ կը փայլի, այս տկար կայծը՝ յաւիտեանական ճշմարտութեան և անփոփոխ արդարութեան, քեզի կը ցուցնէ թէ որչափ դու խաւոր մաս մը պիտի ունենայ խղճմտանքը կենաց գործերուն մէջ:

Վարժեցուր տղայն՝ այս կենդանարար աղբերը դիմելու, այդ անխաբ առաջնորդին ամէն կերպով վստահելու, քանի որ դժբաղդաբար մոլորած չէ. այնպիսի կերպով մը դիմքը կրթէ որ իր ամէն նոյն իսկ դուզնաքեայ կարծած գործերը, անոր հաւանութեամբն ընէ:

Խղճմտանքին հաւանութեանը արժանի ըլլալը, նոյն իսկ աստուածային հաւանութեան արժանի ըլլալ է. վասն զի խիղճը՝ խորհրդաւոր կապ մըն է նիւթոյ ու հոգւոյն մէջ, անտես ու անջուլտիելի կարողութիւն մը, որ մի և նոյն ժամանակին մէջ ունի իր հաղորդակցութիւնը մարմնոյ, հոգւոյ և Աստուծոյ հետ: Չանս որ տղայն քու աղ-

դեցութեանդ տակ իմանայ անոր մեծնալը՝ իր ուժոյն և աղատութեանը հետ. զգայուն կշիռք մը ըլլայ ձեռքը՝ ամէն բան արդարութեամբ չափելու. գերագոյն կարգադրիչ մը, ներքին խորհրդական մը, և որուն միակ հաւանութեանն առջև՝ անզոր սեպուին մարդկային որեւիցէ գովութիւնք կամ արհամարհանք: Պէտք է տղայն այն վիճակին մէջ դնել, որ իր խղճին 'ի ծածուկ պարսաւը՝ ամէն պատուհասներէն աւելի մեծ սեպէ. անանկով զօրաւոր վստահ մը տուած կ'ըլլաս ձեռքը, որով պաշտպանէ ինքզինքը կրից բռնութեան դէմ:

Առջի գլուխներուն մէկուն մէջ յիշեցինք թէ որ բանի վրայ հիմնել արժան է ընտանի կառավարութեան մը իշխանութիւնը: Հիմա խնդիրը լուծուած կը սեպենք եթէ խղճմտանքը այն աստիճանի ուժով ըլլայ՝ որ արդարադատ բնութեամբ մը արգելու կամ պատուհասէ որ և իցէ չար գործ մը:

Ասոր ջանք ըրէք, ո՛վ մայրեր, որ գիտէք սիրել. և ոչ երբէք պիտի ստիպուիք ձեր ձայնը խստութեամբ բարձրացնել. տղան պիտի ուղղուի, թերութիւնը դեռ երեւան չելած:

Ի՞նչ մտածութիւններ կ'արթնցնէ այս պիտի նիւթ մը. և եթէ գրուածքիս չափը ներեր, որչափ խօսքեր կրնայինք աւելցը-

նել բարեկարգ խղճի մը ազդեցութեանը վրայ: Մարդկային խիղճը, երբ շահագիտութիւնը կամ կիրքը զանհկայ զեղծած չըլլայ, մեծ զսպանակ մըն է՝ որով իրարու հետ կը հաղորդուին անոր ամէն կարողութեանց չարժմունքը: Ինչպէս մեքենայի մը վրայ անհկայ կ'ուղղէ ամէն շարժմունք, աւանակ ալ բարի մարդուն միակ ոյժը պիտի ըլլայ խղճմտանքը: Անով կը կազմուին ապահով բնաւորութիւններ, հաստատուն և ուղիղ հոգիներ, մեծանձն սրտեր: Խիղճն է որ կու տայ մարդուս այն գերագոյն մխիթարութիւնը՝ կենաց վախճանին հասած ատենը, քաղցր վստահութիւն մը ունենալու, թէ աղէկ ապրած է, և իր աշխատանքին ու վաստակոց վարձատրութիւնը պիտի ընդունի. նաւը՝ պիտի մտնէ 'ի նաւահանգիստ, որուն ինքը խոհական ղեկավար մը եղած է:

Ո՛րչափ խնամոց կարօտ է տղայն, և քանի աշխատալից է ճշմարիտ մօլ մը գործը:

Ո՛րչափ ծանր է այն պաշտօնը զոր Աստուած դրեր է իր վրայ: Արդեօք իր ոյժը

համեմատ պիտի ըլլայ իր աշխատանքին, և կարենայ դաստիարակութեան ամէն պիտոյիցը արժանապէս հասնիլ. Հարկ է որ անդադար գործէ. և սակայն ժամանակը կը սահի կը փախչի. անդադար քալել, և սակայն յոգնութիւնը վրայ կը հասնի. ուստի պէտք է որ կարենայ կարգի դնել ժամանակը, և ճշդիւ համրէ ժամերը:

Կանայք կը գտնուին որ մարք են. և սակայն կը ձանձրանան իրենց գործէն. ժամանակը երկար կ'երևնայ իրենց, ու ժամերը տաղտկալի: Ի՞նչ է այնպիսեաց կրածը, կամ ինչպէս հասկըցած են իրենց պարտքը: Մարդ մը կազմելու համար, ճշմարիտ քրիստոնեայ մը ընելու համար՝ իրենց օրերը, իրենց դիչերները հազիւ կը բաւեն. մայր մը՝ օրուան լմընալը տեսնելով, կրնայ Յեսուայ պէս ձայնը վերցընել առ Աստուած և ըսել. « Տէ՛ր, կեցու քու արեւդ, որպէս զի կարենամ իմ գործս աւարտել »:

Դաստիարակութիւնը՝ մարդուս մարդու վրայ ունեցած ամենէն աւելի մեծավայելուչ գործն է. զօրութեան գործ մըն է, տրեկար սեռի մը յանձնուած. և կինը՝ իր փոփոկ և երկչոտ բնաւորութեամբն ալ՝ կրնայ զօրաւոր և կարող ըլլալ. կրնայ իր պաշտաման բարձրութեանը արժանաւոր

երևնալ. վասն զի սէրն է իրեն եռանդ տուողը, Աստուծոյ բաղուէն է իր նեցուկը:

Այլ և այլ մտադրութեանց վրայ խօսելնէս ետքը, զորս պէտք է որ մայր մը ցուցնէ իր որդւոյն, հարկ է նաեւ ցուցնել թէ ինչպէս անոնց չափազանցութիւնը վնասակար կ'ըլլայ:

Ամէն բանի մէջ ճիշտ չափ մը կայ, ուստի անկարելի է անպատուհաս անցնիլ. կոյր սիրով մը և ոչ լուսամիտ դորովով տրուած խնամքներ կը թմրեցնեն հոգին. ոյժը, սկզբնաւորելու կարողութիւնն և կամքը իրմէ կը վերցնեն: Տղայ մը՝ զոր մայրը այլ և այլ անօգուտ կամ աւելորդ մեծարանաց կամ գգուանաց կը վարժեցընէ, և որ իր ամէն հաճոյքն մէկէնիմէկ կատարուած կը տեսնէ, կատարեալ հասակին մէջ չի կրնար ճանչնալ թէ ինչ է այն կտրուածութիւնը, զոր երկար ատեն զսպուած փափաք մը կրնայ տալ: Գիմադարձութիւնը՝ իրեն համար նոր բան մըն է. և ամենաթեթեւ դժուարութիւն մը զինքը յուսահատութեան մէջ կրնայ ձգել:

Ահաւասիկ տխուր և վնասակար հետեանք մը մայրական խնամոց:

Հակառակ արդիւնք մը քաղելու համար, հակառակ դաստիարակութեան միջոցներ բանեցընելու է. փոխանակ տղուն կամքը

գոհ ընելու, պղտի և իրեն զգալի զրկումներ վրան դնելով: Այն կերպով ամենէն աւելի պղտի շնորհք մը՝ մեծ արժէք կ'ունենայ իրեն առջևը. վասն զի տղան բանով մը վիրաւորուած չէ, և իր զգածմանց ամբողջ աշխուժութիւնը պահելով, ապագային համար զեղեցիկ յաջողութիւններ և զօրաւոր միջոցներ պահած կ'ըլլանք:

Մօր մը անպատեհ խնամոցը մէջ ուրիշ վտանգ մըն ալ կը տեսնենք. վասն զի անոնք՝ տղէն վաժառակ զգացմունքները վերցնելով, սիրտը կը կարծրացընեն: Տղան՝ կեդրոն մը եղած է տանը ամէն դործունէութեանը, իրեն համար է որ մայրը կը հսկէ, իրեն համար ծառայք կը յոգնին, ամէնքն զինքը կը խնամեն. Կը գուշակեն իր կարգէ գուրս կամահաճութիւններն. հրաման կուտայ, և մէկէնիմէկ պիտի կատարուի իր կամքը: Տղան տեսնելով ամենուն այս կերպով իր առջև խոնարհիլը, մեծ դադափար մը կ'առնու իր անձին վրայ. հրամայելը՝ իրեն արտուանութիւն մը կը սեպէ, իսկ հնազանդելը՝ չորս կողմը եղողներուն պարտք. կանոն մը կը համարի՝ որ ինքն հրամայէ և ուրիշները մէկէն փութան ի հնազանդութիւն. ուստի և իր բըռնաւորութիւնը սարգ բան մը կ'ենթադրէ, և միայն այս հարկաւոր հետեանքն կը հա-

նէ՛թէ ամենայն ինչ իրեն պատշաճ է։ Այս
զգացմունքը՝ կամաց կամաց կ'աճին սրտին
մէջ, և օր մը բոլորովին պիտի իշխեն անոր
վրայ։ Մօրը սպաժամ խնամքը պարապի
պիտի երթան։ անձնասիրութիւնն արդէն
ծնած է։

Այո՛, անձնասիրութիւնը երեցած է տղուն
վրայ։ Վասն զի հասուն մարդկանց սրտին
պէս՝ տղոց ալ սիրտը ենթակայ է նոյն բա-
րոյական հիւանդութեան, և մայրը միայն
կրնայ այս համաճարակ օխտէն զինքը պաշ-
պանել։ Վախնայ այսպիսի հետեանքէ մը,
և մտադիր ըլլայ թէ որպիսի արդիւնք կըր-
նան յառաջ բերել իր կարգէ դուրս խնամ-
քը։ զիտնայ չափու մէջ պահել իր գորովը,
և 'ի կախ թողու իր սրտին անխորհուրդ
ցոյցերը, երբ իմանայ թէ անոնք տղուն
սրտին վրայ գէշ ազդեցութիւն կ'ունենան։

Քիչ մը ուշկեկ, ալ աւելի լաւագոյն կեր-
պով կը յաջողի։ Վասն զի անձնասիրու-
թեան ունեցած միտմանցը դէմ ուղղակի
կը պատերազմի, կրթելով անոր սիրտը
գթութեան, գորովոյ և անձնանուիրու-
թեան գործերուն։

Մի մոռնար, բարի մայր, թէ անձնասի-
րութիւնը բարոյական բորոտութեան ախտ
մըն է՝ որով աչուընուս առջև կը փճանայ
մեր ժամանակը։ Թշնամի է սիրոյ, Թշնամի

սգեշունչ եռանդեան, Թշնամի գթութեան
գերագոյն գործերուն։ Որպէս զի չըլլայ
թէ անձնասիրութեան այս անարգ ախտը
քու խնամողդ յանձնուած սիրտը ապա-
կանէ, կանուխ հասակէն վարժեցու զինքը,
թէպէտև առանց բուռն կերպով հրամա-
յելու, որ սովորի 'ի զոհել, որ մտադիր և
սիրով՝ ետ կենայ այն այլ և այլ բաներէն
որ կը զոչոտեն իր աչքը, և որոնց մեծ ար-
ժէք մը կու տայ։ յորդորէ զինքը՝ որ ըն-
կերսիրութեամբ իրեն հաճոյական խաղա-
լիկներէն մէկ քանին՝ չունեցողին տայ։ գո-
վէ այն կերպով վարուող ու այնպիսի սըր-
տով շարժող տղայքը, և մի վախնար յա-
ճախ իր շահուն դէմ մերձաւորին շահը
դնել։ Վարժեցուր որ յորդորամիտ ըլլայ
իր մէկ հաճոյքէն զրկուիլ, ընկերակիցը
սփոփելու կամ անոր ձանձրութիւնը փա-
րատելու համար։ և ունեցածը սիրով և
մտադիրութեամբ տալ՝ երբ այն տուրքը
հաճոյական կամ օգտակար կ'ըլլայ ուրիշի
բարեբաստութեանը։ Տարակոյս չկայ որ
դժուարութիւն պիտի քաջ տղայն այսպի-
սի բաներու վարժելու։ ուստի ամենեւին
պէտք չէ լքանիլ, և այս ուսման պահան-
ջած ջանքովը հասկըցիր թէ որչափ զօրա-
ւոր է անձնասիրութեան թշնամին, որուն
հետ մինչև վերջին ճիգը անձան է կուրիլ։

Ընդհանրապէս մարք չունին այս նախա-
հոգութիւնը. իրենց համար տղայն սուաչօք
(fantastique) էակ մըն է, զոր կը սիրեն և
որուն կը հնազանդին, առանց քննելու թէ
ի՞նչ սկզբունքէ առաջ կու գայ իր կամքը:
Սովոր են ըսել. « Երբոր մեծնայու ըլլայ՝
կ'ուղղուի »: Սակայն տղայն կը մեծնայ ա-
ռանց ուղղուելու. և անձնասիրական
բնաղղմունքները՝ որոնց անուղղակի կեր-
պով քաջալերութիւն կու տայ մայրը, ոյժ
կ'առնուն, և առանց իր ուղեւուն՝ խորունկ
արմատներ կը ձգեն սրտին մէջ:

Մարդուս յատուկ է անձնանուիրութիւ-
նը և մեծամեծ գործոց կատարումը: Հո-
գին կը սկսի ինքիրմէ բարձրանալ վեր ել-
լել քէսլ ի այդ աղնուական առաքինու-
թիւնները, բայց մարմինը կ'արգելու: Եթէ
նիւթական բնաղղմունք՝ մայրական սիրոյ
վնասակար ձեռնտութեամբ բարգաւա-
ճին, հոգին կը խղզուի. մարմնոյ չափ զօ-
րաւոր չըլլալով՝ կ'ընկճի ի նմանէ, վասն
զի մարմինն է հրամայողը ու տէրը, ու
հոգւոյն իշխանութիւնը տկարանալով՝ կը
բռնադատի հնազանդիլ. որով նիւթը տի-
րող կ'ըլլայ անձնասէր իշխանութեամբը:

Ո՛րչափ շատ են հոգւոյ այս մահուան
օրինակները: Կը ճանչնանք, կը ցաւինք
մեր ժամանակի մարդկանց վրայ, տեսնե-

լով բարոյականի զգացման մը պակասու-
թիւն անոնց վրայ: Քանի մը աղնուական
սրտեր տեսնելով թէ ամէն կողմանէ կը
յաղթանակէ անձնասիրութիւնը, դառնա-
պէս կը գանգատին. մեր դարուն երիտա-
սարգութեանը վրայ վեհանձն ու բարձր
փափաքներ ու մտածութիւններ չեն տես-
ներ: Շուտով ու դիւրին ճամբով մը հաս-
նիլ նիւթական հաճոյից լրութեանը, ասի-
կայ է իրենց վախճանը, ասոր մէջ կ'ամ-
փոփուի իրենց ուսումը: Որպիսի տխուր
ժամանակ, և որչափ արհաւիրօք լի ապա-
գայ մը:

Խեղճ մայրեր, որ կ'արտասուէք տեսնե-
լով ձեր զաւակաց ցուրտ անձնասիրու-
թիւնը, յիշեցէք ձեր տուած դաստիարա-
կութեան առաջին ժամերը. փորձառու-
թիւնը, արտասուք աւելի չըջահայեաց ը-
լած են դձեզ, և տեսնելով թէ ձեր կոյր
զիջողութեամբը որչափ վնասակար եղեր
էք, կը խնդրէք յԱստուծոյ սպիացընել
այն վէրքը՝ որուն ձեռնաշունչ պատճառ էք,
և զոր բոլորովին չէք կարող բժշկել:

Ջանան ուրեմն մարք այդ սրտաճնիկ և
շատ անգամ՝ անօգուտ արտասուաց առ-
ջեւն առնուլ, որոնց իրենց անհոգութիւնն
կամ տկարութիւնը պատճառ եղած է.
միշտ արթուն, միշտ իրենցմէ ըլլայ սկզբը.

նաւորութիւնն, միշտ իրենք թշնամոյն առջևն երթան, փոխանակ թող տալու որ թշնամին դիմէ վրանին: Զինուորին՝ անձնասիրութեան գէմ կուեւելու, փճացընեն այն վեասակար սերմը, և վարժեցընեն զտղայն զրկման և մեծանձնութեան. այս կերպով անարգ կրքի մը բողբոջը արմատաքի իլեւելով, անոր տեղ կ'երևցընեն ընկերական առաքինութեանց գլխաւորը. — զանձնանուիրութիւն:

Անձնանուիրութիւնը հարկաւոր է ընկերութեանց բարեբաստութեանը և սնհատից բարեբաստութեանն համար: Մարդս՝ լոկ իր անձին համար չէ. իր կեանքը պիտի ըլլայ անձնանուիրութիւն. նուիրել ինքզինքը իր եղբարցը կամ իր հայրենեացը. Սիրեցեք մէկգմէկ, կը սլատուիրէ աստուածային օրէնքը. քրիստոնեայն՝ բոլորովին սէր է, բոլորովին գութ, բոլորովին նուիրմունք: Իր նմանեացը, իր աքսորանաց ընկերակցացը՝ մերթ իր մարմնոյն կորովը կը նուիրէ, մերթ մտայը լոյսը, իր փորձառութեան խորհուրդները, իր կեանքն անգամ՝ եթէ հարկաւոր ըլլայ. իր երկրին երբ կանչուելու ըլլայ, յօժարափոյթ ու սլատաւստ է նոյն զոհերուն. վասն զի հայրենիք՝ ամէն քաղաքացւոյ վրայ աննախադէրաւ իրաւունքներ ունի. մայր մըն է՝ զոր

արժան է սիրել, և զոր պէտք է պաշտպանել մեծանձնութեամբ:

Մարդուս ներքին ուրախութեանց ազբիւրը՝ զոհից և նուիրմանց մէջ է. իր բոլոր զօրութիւնն ու բարեբաստութիւնը՝ անոր առատութենէն առաջ կուգայ:

Որչափ աւելի մեծանձն, անձնանուէր և ինքզինքը մոռնայ, այնչափ աւելի մեծ կ'ըլլայ մարդկանց մէջ. պիտի սիրեն զինքը, ինչպէս կը սիրուի անշահասէր բարեկամ մը, ու երախտագիտութիւննին պիտի յայտնեն իրենց մեծարանքովն. Աստուած ալ սատար կ'ըլլայ առատամիտ մարդուն. վասն զի երբ սրտի վրայ է խօսքը, Աստուած սրտով շուայլողին կ'օգնէ, և իր կողմանէ առատութեամբ զինքը կը լեցընէ: Բարեբաստութիւնը, որ իշխանութենէ աւելի գերադանց է, իրաւամբ անձնանուէր և գթասիրտ մարդուն կը պատշաճի. վասն զի երջանիկ ըլլալու համար կարօտ չէ ոչ իշխանութեան և ոչ պատիւներու. իր խղճմտանքը զինքը կը գովէ, անգործութիւնն ու երջանկութիւնը կը թագաւորեն իր գոհ սրտին մէջ, և անիկայ անսպառ զանձ մըն է իրեն:

Անձնասիրութիւնը՝ սրտի ազահութիւն մըն է:

Հարցուր ազահին թէ արդեօք իր կիրքը

երբէք գոհ եղած է. թէ երբէք երջանիկ եղած է. Տիւոր, անհանգիստ և անաւոր տեսեամբ անդադար խռոված է. իր գանձն ամէն օր կ'աւելնայ, շահագիտութիւնները միշտ արդիւնաւոր են, բաղդը՝ իրեն կը ծիծաղի. և սակայն օր մը մեռած կը գըտնեն զինքը իր կամաւոր զրկումներէն, կամ սրտի անհանգստութիւններէն՝ այն արկեղ վրայ յորում ամկոտիւած է իր հարստութիւնը:

Ազահին նման՝ անձնասէր մարդն ալ չի կրնար երբէք երջանիկ ըլլալ. ազահին նման՝ միայնակ կ'ապրի, խեղճ ու արհամարհեալ. ցուրտ է իր սիրտը, իր չորս կողմը եղած սրտերն ալ հաւասարապէս կը ցրտանան, Շահու համար կրնան թերևս գտնուիլ ոմանք որ կեղծաւոր համակրութիւն մը ցուցնեն. բայց ոչ ոք զինքը կը սիրէ. իրեն աշխարհէս ելած օրը՝ չկայ մէկը որ վրան արտասուէ:

Իսկ ընդհակառակն անձնանուէր մարդը՝ բազմաթիւ բարեկամներ, պաշտպաններ ու սիրողներ ունի. նախ ինքն է տուողը, բայց լիովին փոխանակութեամբ մը ետքը կ'ընդունի. արդիւնաւոր են իր շահագիտութիւնն ու սէրը. իր չորս կողմը եռանդուն և սրտալիր համակրութիւններ կ'երևնան, Կը սիրէ ու կը սիրուի. և միթէ ասիկայ մեծ բարեբաստութիւն մը չէ:

Անձնասիրութիւնը՝ Աստուծոյ օրինացն հակառակ ախտ մըն է, հակառակ ընկերական օրինաց, հակառակ որ և իցէ անհատի մը բարեբաստութեանն ու շահուն: Ուստի ամէն ղգուշութիւն ընէ մայրը, որպէս զի չըլլայ թէ պարտաւոր երևնայ Աստուծոյ, ընկերութեան և նոյն իսկ տղուն առջև, իր անչափ խնամքներովն ու կամակատարութեամբ խրախուսելով անոր գաղտնի միտումը, որով մարդկային բնութիւնը ծածուկ կը հակի յանձնասիրութիւն:

Անձնասիրութենէ անբաժան ուրիշ այլ և այլ կրքերու մէջ կը գտնենք նաև զապիւրախտարիւն:

Հասուն հասակի սպասելու չէ ապերախտ ըլլալու համար. ապերախտութիւնը՝ անձնասիրութեան սէս ծանօթ է մանկութեան: Ո՛րչափ անգամ սուիթ ունեցած պիտի ըլլայ մայրը՝ նկատելու այս ախտը տղուն վրայ՝ իր ամէն տգեղութեամբը, Կռուի անդադար անոր դէմ, ու անոր փնասակար հետեանքներէն ղգուշացնէ զտղայն, սովորեցնելով զինքն յերախտագիտութիւն. հասկըցնէ թէ՛ ոչ ոք պարտեղան է իրեն, և թէ իրեն եղած ծառայութիւններն՝ միշտ գործվալից սրտէ մը առաջ կու գան, և մեծանձնութեան գոր-

ծեր են։ Ասով տղայն կրնայ համոզուիլ թէ իրեն համար եղած ամէն բաները՝ պարզ ու բնական ըլլան, և իրաց տրամաբանական կարգին մէջ։ Եւ թէ ինչ որ կը հակառակի իր հաճոյիցը կատարման՝ կարգէ դուրս ըլլայ և բռնաւորական։ Մտքէն կ'ելլէ այն կարծիքը թէ ամէնքն իրեն պարտըկան են, մինչդեռ ինքն մէկու մը պարտըկան չէ, կամ թէ ինքն հրամայելու համար եղած է, և ուրիշները հնազանդելու։ այլ ընդհակառակն՝ խիստ բնական կը գտնէ որ ուրիշներն ալ իրմէ բան մը պահանջեն, կամ իրեն վրայ ալ աշխատանք ու նեղութիւն մը դրուի։ Եւ իր մօրը քաղցր հրամաններուն և ակնարկութեանց մէջ անիրաւութիւն կամ ծիծաղական սլահանջմունք չի նկատէ։

Անձնասիրութեան դէմ կռուելու ամենէն զօրաւոր միջոցն է Գութը։

Առաքինութեանց մէջ ամենէն աւելի սրտաշարժն է Գութը։ Հոգւոյ զգացմունք մըն է, որ և իցէ դժբաղդներու օգնելու համար։

Որպէս զի տղայք զթասիրտ ու բարի ըլլան, փոխանակ հպարտ և անձնասէր ըլլալու, հարկաւոր է որ զգայուն սիրտ ունենան։ Ասոր համար մեծ ջանքի մը կարօտութիւն չկայ։ Վասն զի զգայունութիւնը մարդուս հոգւոյն բարեմասնութեանցը մէկն է։ Մօրը գլխաւոր հոգը պիտի ըլլայ՝ գործածել զայն, բարգաւաճեցնել և արգելուլ որ չըլլայ թէ ուղղութենէն խոտորի։ Գէշ կերպով առաջնորդուած զգայունութիւնը՝ կրնայ դիւրագրգռութեան (susceptibilité) դառնալ, որն որ հոգւոյ հիւանդութեան մը կերպարանք կ'առնու, ամենէն աւելի թեթեւ յարաբերութիւններն ցաւալի կ'ընէ։ Կը փճացընէ անոր զգայունութիւնը՝ զգացմանց սաստկութեամբը, և իրեն դէմ կը դարձընէ այնպիսի ոյժ մը որ աւելի հեռաւորին համար սահմանուած էր։ Վտանգ մըն է ասիկայ, զոր պէտք է առաջուց նկատել։ ապա թէ ոչ բարութիւնն գէշի կը դառնայ։ Հոգին կը հիւանդանայ, և հարստութիւնն է հիւանդութեանը պատճառ։

Տղուն զգայունութեանը վրայ խօսելով, զոր հարկ է մօրը կանուխկեկ ուղղել և անոր բարգաւաճանացը համար ամէն միջոց գործածել, պէտք է որ մտքերնիս որոշ բացատրենք։ Զգայունութիւնը՝ ճշդիւ խօսելով,

ուրիշ բան չէ, բայց եթէ սրտի մեծանձն եռանդ մը, ուստի և պէտք չէ չփոթել այն կեղծ զգայունութեան հետ՝ որ երեւակայութեան արգասիք է: Առաջինը առաքինութիւն մըն է, երկրորդը կեղծաւորութիւն: Այս թատերական զգայունութիւնէ զիրկ չէին նաև նոյն արիւնարբու անձինք՝ որ այլ և այլ ատեններ տակնուվրայ ըրին զաշխարհ: Բոլորովին տարբեր է այն զգայունութիւնը՝ զոր մայրը պիտի ջանայ բարձաւաճեցընել իր տղուն սրտին մէջ. անով զգայուն կ'ըլլայ, այսինքն անձնանուէր, ներողամիտ և գթասիրտ:

Այս բարեբաստիկ նպատակին հասնելու համար՝ հարկ է որ մայրը հաւաստարապէս գործածէ զընթերցումն, պատմութիւններ, կրթութիւններ, բայց ամենէն աւելի օրինակ: Գիրք մը կայ Գաղղիացւոց մէջ՝ Գործնական բարոյական (La morale en action) կոչուած, որ կրնայ խիստ օգտակար կերպով գործածուիլ, մերթ մէջի պատմութիւնները իրեն երկրորդելով, և մերթ իր ձեռքը տալով կարդալու՝ եթէ արդէն վարժ է յընթերցումն:

Բայց ամէն բանէ աւելի կարևորագոյնը օրինակն է, սորվածը՝ ամէն օրուան հրահանգացը մէջ գնելով: Պէտք չէ երբեք անգործ թողուլ տղուն զգայունութիւնը,

այլ ջանալ որ գթասիրութեան և անձնանութիւնութեան գործերու ետեւ ըլլայ: Մայրը կրթէ զինքն՝ ի գործ դնել այդ առաքինութիւններն անանկ պարագաներու և առթից մէջ՝ ուր տղուն նիւթական օգուտ մը չըլլայ. ապա թէ ոչ, գթասիրութիւնը՝ շահագիտութեան կերպարանք մը կ'անուանուի: Տղուն աղքատներ ցուցընէ՝ զորոնք՝ սիրէ, կենդանիներ՝ որոնց վրայ խնամք ունենայ. այնպիսի արարածներ գնէ անոր առջևը՝ որոնք նեղութեան մէջ են և իրեն կարօտութիւն ունին. բայց իրենք իրենցմէ փոխարէն մը ընելու կարող չեն: Ասանկով անձնասիրութեան մտածութիւններ չեն կրնար նուաստացընել տղուն գթասիրութիւնը. այն տկար կամ թշուառ էակաց վրայ ցըցուցած խնամքն՝ բոլորովին անշահասէր կ'ըլլան:

Մայրը չվստնայ որ տղուն գթասիրութիւն ազդելով, չապշուրթեան վարժի. չապշուրթիւնը՝ ունայնամտութեան արդիւնք է և ոչ անձնանութիւնութեան. իրենց ստացուածքը փճացընողներն՝ աղքատաց ողորմութիւն տուողները չեն, այլ ցամաք՝ ու անառակութեանց ետեւ եղող սրտեր: Տղան՝ ոչորմած ընելով, վտանգ չկայ զինքը չապշուրթելու. միայն մեծաննութիւն կ'աղղէ՝ ի նա, իր զգայունութիւնը չարժեքու համար՝

անօգուտ է բարոյական այն խորունկ ցաւերուն վրայ խօսիլը, որոնց՝ աւա՛ղ, օր մը խելամուտ պիտի ըլլայ. բայց այն ատեն դեռ իրեն անծանօթ են, վասն զի միայն բնական յարաբերութիւններ կրնան ազդեցութիւն ընել վրան։ Փոխանակ անօգուտ տեղ՝ բարոյական ցաւոյ վրայ իրեն հետ խօսելու, մայրը չգաղբի բնական ցաւերու նկարագիրն անոր առջեւ դնելէն. ցաւը տեսնելով՝ մէկէնիմէկ կը հասկընայ։ Չեւթէն բռնած առաջնորդէ իրեն այն տեղուանքը ուր կը կրէ մարդկութիւնն. հիւանդանոցներն ու աղքատանոցները տանի զինքը. անանկով կարգէ դուրս տպաւորութիւն մը կ'ըլլայ վրան, ու տխուր՝ բայց ցաւակցութեան օգտակար նիւթեր կը գտնէ։ Իր զգայունութիւնը կը յուզուի. վասն զի դեռ տհաս սիրտ մը չի կրնար առանց կարեկցութեան նկատել մարդկանց վշտերը. մեր նմանեաց հառաջանաց ձայները՝ համակրական արձագանք մը կ'արթնցընեն սրտերնուս մէջ։

Տղայք ընդհանրապէս զգայուն են և բարեսիրտ։ Ինչէն կ'ըլլայ ուրեմն որ երբ մինակ ու իրենք իրենց զլսուն մնան՝ անգութ ու չարասիրտ կ'ըլլան։ Կարծես թէ հաճոյք մը կը զգան՝ չարք դործելով. իրենց զոհ մը կը վնասեն, իրենցմէ տկարագոյն

մը, որուն վրայ յաճախ իրենց անգթութեան ամէն փորձերը կը ցուցընեն։

Խեղճ միջատ մըն է՝ որ անակնկալ կերպով տղուն ձեռքն ինկեր է. անփետուր թռչուն մը՝ որ անխոհեմութեամբն կամ յանդգնութեամբ իր բոյնէն ինկեր է. կամ նոյն իսկ բոյնն է ձեռքն ինկածը, զոր կը յափշտակէ ցաւագին մօրմէ մը, ու քարկոծելով վար կը ձգէ զայն, առանց մտիկ ընելու խեղճ թռչնոյն հառաջանացը. հաւկիթները կը կոտորտէ ու պզտի ձագերը կը սպաննէ։ Երբեմն ալ իր մէկ խեղճ կամ աղքատ ընկերակիցն է, զոր կը ծեծէ ու կը նախատէ առանց կակղնայու անոր ցաւագին ձայներէն ու արտասուքէն։

Ինչո՞ւ համար են այս անգութ խաղերը։

Միթէ մարդս իր բնաւորութեամբը կը մօտենայ այն գիշատիչ կենդանիներուն, որոնց հետ կատաղաբար կը կռուի, և սակայն կը նմանի անոնց՝ առանց ունենալու անոնց հարկին անմեղադրութիւնը։ Միթէ չարութեան հոգին կամ աւերման սէրը տնկակից է մեզի։

Չէ. մարդուս սիրտը բնութեամբ անգութ և անողայ չէ. պէտք է ուրիշ պատճառ մը վնասուել տղայոց դատարկակեցութեան այս խաղերուն։ Նոյն իսկ իրենց անգթութիւնը զգայունութեան զեղծմանէն

առաջ կու գայ: Վասն զի զգայունութիւնն ուրիշ բան չէ՝ բայց կենդանի յուզում մը սրտի: Անգութ խաղ մը, կամ նեղութեան մէջ մահուան մօտ եղող արարածի մը տեսիլը՝ իր սիրաւ կը յուզեն, ու այլ և այլ կերպարանափոխութիւններ կուտան աւնոր: Այս յուզմունքը՝ եթէ յօգուտ գթութեան չի գործածուի, բնականաբար անգթութեան կ'առաջնորդէ իրեն: Տղան անգութ կ'ըլլայ՝ եթէ չհս գիտեր զինքը գթասիրտ ընել, և ՚ի չարն պիտի գործածէ նոյն իսկ այն զգայունութիւնն՝ որ բարեոյ սիրոյն մէջ կրնայ ազնուական կրթութիւն մը գտնել: Անգութ կ'ըլլայ եթէ թոյլ տաս որ ներկայ գտնուի արինուուչտ տեսարաններու կամ կենդանի արարածի մը բռնական մահուանը:

Անոնց արիւնը տեսնելը, ու մահուան տագնապնին, հեղձամղձուկ հառաչանքներն, երբ խեղճ արարածներն կարծես թէ իրենց կիսաբաց օւքոյն, ու ցաւաղին ձայներով՝ գթութիւն կը պաղատին, միշտ միաստակար պարապմունք են: Ուստի պէտք է որ մայրն արգելու բացարձակ կերպով, մանաւանդ թէ ապսպրէ որ չէ թէ միայն այնպիսի տեսարաններ չփնտռեն, հապա մանաւանդ փախչին հեռանան: Մեծարանք մը ազդէ իրենց առ կեանս, հասկըցընէ թէ

մարդուս թոյլ տրուած չէ փճացընել՝ ինչ որ Աստուած միայն կրնայ տալ, և թէ վըշտերը ճանչցընելու պատճառը ուրիշ բան պիտի չըլլայ՝ բայց եթէ սորվեցընել իրեն որ սիրովէ զանոնք:

Այս կերպով դաստիարակուելով, տղան բնական կերպով մը կը կրթուի ՚ի հրահանգս անձնանուիրութեան և գթասիրութեան. սովորելով յանշահասիրութիւն, ՚ի գութ և ՚ի մեծանձնութիւն խուլ պիտի մնայ անձնասիրութեան ծածուկ խորհրդոցը, և ապերախտութեան վտանգներէն հեռու: Բազդատութիւնը միայն կրնայ զինքը երախտագէտ ընել:

Ինչո՞ւ համար, օրինակ իմն, ինքն ալ անոնց թուոյն մէջ չէ՝ որ իր ձեռացը օգնականութեան և սիրտնաց կարօտ են: Միթէ պարտեկան էր Աստուած՝ աւելի բարեկեցիկ վիճակ մը իրեն պարգեւել:

Իո՞կ այս մտածութիւնը՝ կարգէ դուրս եւ բախտագիտութիւն մը կ'ազդէ առ բարեւարն Աստուած, որ զինքն աւելի երջանիկ բաղդի մը վիճակեցուցեր է. կարգէ դուրս գորով և սէր կ'իմանայ այն քաղցր մօր՝ զոր կը տեսնէ բոլորովին զբաղած իր բարեկեցութեանը, ապաղային և անգործութեանը:

Մեր գողափառները՝ իրաց համեմատութիւնէ կը ծնանին. ուստի հարուստին

տղան՝ որ ոչ երբէք թշուառաց այցելութիւն
կ'ընէ, կը համարի թէ իր վիճակը՝ ամենուն
վիճակն է. ուրիշ բան չճանչնար, ուստի և
չիկրնար համեմատել: Իսկ ընդհակառակն՝
ովորի չիւանդութեանց և գրկմանց պատ-
ճառած նեղութիւնները կը տեսնէ, կ'իմա-
նայ թէ ամենուն վիճակը հաւասար չէ.
ուստի ճանչնալով իր հանգստութիւնը, կը
հասկընայ միանգամայն թէ որչափ և որ-
պիսի պարտականութիւն կայ ուրիշներուն
ալ կրածը թիթեցընելու և մեղմացընելու:

Այսպիսի մտածութիւններով ու անգրա-
դարձութիւններով՝ կրնայ մայրը աճեցը-
նել տղուն սրտին մէջ զգայունութիւնը. ըն-
տանի ընել իրեն գթութեան և սիրոյ գոր-
ծերը, և ծուռ ճամբաներէ զգուշացընե-
լով, սովորեցընել ՚ի գործել զբարին. աճե-
ցընել ՚ի նմա անձնանուիրութեան ամէն
առաքինութիւններն՝ որոնք կը հակառակին
անձնասիրութեան անարգ ախտին:

Անձնասիրութիւնը, որուն գէմ անձնա-
նուիրութիւնը կը պատերազմի, միւսան-
գամ կրնայ գլուխ վերցընել ունայնամոռ-

թեամբ: Մինչդեռ արթուն մայրը մէկ մի-
ջոցով մը կը վերնտէ գայն տղուն սրտէն,
ուրիշ միջոցով մը դարձեալ ներս կը մանէ:
Ուստի հարկ է զգուշացընել զինքը, և ի-
մացընել թէ որչափ կը հակառակի այն
դաստիարակութեան գեղեցիկ արգաս-
եացը:

Իր սիրոյն անխոնջ խնամոցը համապա-
տասխանող տղայն՝ արդէն իր կտրիճ մօրը
փառքն է: Այլ և այլ բարեմասնութեամբ
գեղեցկացած, իր բոլոր անձովը կարծես
թէ մոզիչ համակրութիւն մըն է. իր փա-
փուկ ու գեղեցիկ երեսը՝ պատկեր մըն է
իր հոգւոյն, և յուսալից ապագայ մը՝ դաս-
տիարակութեան ձգած գեղեցիկ բողբոջ-
ներովը:

Դաստիարակութեան ուրախութիւն մը կը զգայ՝
քովը տեսնելով իր սիրելի զաւակն ու ա-
շակերտը, և կը խայտայ սրտովը՝ անոր
վրայ գովութեան խօսքեր լսած ատենը:
Այս ուրախութիւնը սուրբ է և օրինաւոր:
Բայց արժան է զգուշանալ որ չըլլայ թէ
հպարտութեամբ կերպարանափոխ ըլլայ:

Յաճախ տեսած ենք՝ ձմեռ ատեն ՚ի Բե-
րա Պոլսոյ, և տարւոյն մէկալ գեղա-
դուարթ եղանակներուն մէջ ՚ի գիւղորէս
և ՚ի դժուարացրա՝ սիրուն տղայք չըլլազա-
յութեան ելած՝ որոց վրայ իրաւամբ կը

դորովի ու կը խայտայ, պիտի ըսենք նաև՝
թէ կը պարծենայ մայր մը: Հաղուած, դար-
դարուած են անոնք, Լարոպայէ դեռ նոր
հասած նորեկուկ սովորութեանց կենդանի
պատկերներ, և երբեմն նաև իրենց ու-
նայնամիտ մօրը ունեցած աղէկ կամ գէշ
ախորժակին: Տղայոց հասակին յատուկ
խաղերն արդեւուած են անոնց, չեն կրնար
ասդիս անդին վառվռտել ու ցատքըտել,
որպէս դի չըլլայ թէ այնչափ խնամքով ու
հոգովք տրուած զարգարանքն աւրուելով,
չկարենան մարք իրենց վախճանին հասնիլ,
և այդ վախճանն է՝ անցնող դարձողին դո-
շտիչ, զմայլական ու երբեմն նաև նախան-
ձոտ աչքը:

Այս բաղմաւտանդ ունայնասիրութեան
գլխաւոր հետեւանքն է զրկել զտղայն իրեն
օգտակար ու անհրաժեշտ շարժմանէ մը,
որով ինչպէս շատ անգամ յիշեցինք, պիտի
ձեւաւորուին իր անդամներն, աճին ու զօ-
րանան: Եւ ինչ կարօտութիւն ունի օտար
ու արուեստակեալ զարդերու՝ որն որ նախ-
կին հասակին բնական շնորհալից գեղովն
պաճուճեալ է և առողջութեամբ: Սակայն
ան միջոցին որ Աստուծոյ այս հրաշակեր-
տը կ'եղձանեն, լեցուն ձեռուքներով կը
սփռեն դունայնամտութիւն այն պղտի սըր-
տին մէջ, որ ուրիշներուն նման ունի իր

անձնասիրութիւնը: Կը զգայ կ'իմանայ տը-
ղայն թէ շատերուն աչքն իր վրայ դարձած
են, կը գուշակէ կամ կ'ենթադրէ անոնց
զարմանքն, և այդ զգացումը կը ցուցնէ
իր նայուածքովն ու շարժմամբք:

Թշուառ մայր, սրչափ մեծ է այդ չարի-
քը զոր կ'ընես այն անմեղ արարածին, և
որպիսի հառաչանօք և արտասուօք քիչ ա-
տենէն պիտի բացուին աշուրներդ: Վասն
դի դաշնադիր կ'ըլլաս թնամուոյ մը հետ՝
որուն գէմ արժան էր քեզ միցիլ պատե-
րազմաւ: Իսկ դու կարծես թէ կը փութաս
սատարել՝ որպէս դի ժամ մը առաջ զակիդ
սրտին մէջ բողբոջի ծլի ընդունայնասիրու-
թիւնը. այն վտանգաւոր բոյսը՝ որուն ար-
մատներն օր մը պիտի ընդարձակին ծա-
ւալին, ու սալականեն փճացընեն անմեղ
ու անյանց սիրտ մը:

Եթէ դուստր մըն է որուն կ'ուղղուին
քու այդ անձնասէր խնամքդ, աններելի
անխոհականութեամբ մը կը գրգռես 'ի նա՝
կանանց արդէն բնական զգացմունք մը. —
պճնասիրութեան (coquetterie) զգացմուն-
քը. մինչդեռ նուիրական պարտք մը ունէիր
յաճախ յանդիմանելով ուղղել անոր այդ
միտումը, արհամարհող ծիծաղով մը քու
տհաճութիւնդ յայտնի ընել՝ ամէն անգամ
որ խնամոտ և հոգած կերպով մը կը տես-

նես զինքն հայելոյն առջև երկայն բարակ նստած, և կամ անոր ակործակին կամ փափաքանացն անլուր և անտեղիտալի մնալով՝ երբ այդ վնասակար ակտին արդիւնք են անոնք: Իսկ դու փոխանակ նուաճելու զայն, փոխանակ հետը կռուելու, սատար ու քաջալերիչ կ'ըլլաս անոր ունայնասիրութեանը. փոխանակ պճնասիրութեան ակործակն իրմէն վերցընելու, նորեկուկ ու անոր փափաքած զգեստներով կը ոնուցանես զայն: Այդ չնորհալի ու սիրուն զաւակը՝ յաջողիս թերեւս ցուրտ պըճնասէր մը ընել. այլ պիտի հասնի այն օրը յորում ըլլայ կին մը առանց առաքինութեան, մայր մը՝ առանց սիրոյ:

Ունայնասիրութիւնը՝ հասուն հասակի մէջ անհանդուրժելի ակտ մըն է. իսկ 'ի մանուկն՝ ոչ լոկ ծեծաղական, այլ նաև խափանարար մեծ արգելք մը դաստիարակութեան յառաջագիմութեանը: Անոր համար անխոհական մայր մը՝ որ առիթ կուտայ կամ կը սնուցանէ տղուն ունայնասիրութիւնը, ինքն իրեն դէմ արգելք մը հանած կ'ըլլայ: Երկնապատիկ կը ծանրացընէ իր աշխատանքը, վասն զի հոգւոյ կատարելութիւնը՝ որուն համար հարկ է որ անդադար յոգնի, միայն խոնարհամտութեամբ կրնայ յաջողիլ: Մօր մը կա-

րեւորագոյն խնամքն ու փոյթը պիտի ըլլայ ջանալ հասկըցընել տղուն իր տկարութիւնն ու տգիտութիւնը. զգուշացընելով անձին վրայ բարձր համարում մը և կարծիք ունենալէն: Երբ բարոյական ու մտաւոր աղքատութեանը խելամուտ ընելով, փափաքելի կ'ընէ իրեն անոնցմով ճոխանալը: Այդ մտաւոր ու բարոյական ճոխութիւնը՝ դաստիարակութեամբ միայն կրնայ ձեռք ձգուիլ: Ունեցած քիչը ստանալիքին շատութեան հետ բաղդատելով, տկարութեանն զգածմունքը, խնդութեանը ամօթը այնպիսի գաղափարներ են՝ որոնք եթէ ըստ արժանւոյն մշակուին կամ ազդուին յաշակերտն և կամ 'ի մանուկն՝ կատարելագործուիլը փափաքելի կ'ընեն իրեն:

Մարդս միշտ ընդունակ է կատարելագործուելու. յառաջագիմութիւնը իր նշանաբանն է: — Յառաջ, կ'ըսէ անիկայ որ չի համարեր իր քաջած նեղութիւններն, այլ անոնց չափաւոր արդիւնքը կը նկատէ. քալենք, կ'ըսէ, ու քալենք առանց հանգչելու, տեսնելով որ հեռուէն երեցած տեսարաններն դեռ մօտեցած չեն, և թէ շատ աշխատանքէ վերջը հազիւ կրցեր է քիչ մը ճամբայ կտրել: — Իսկ ընդհակառակն ընդունայնամիտ ու իր անձին վրայ գոհ անձը՝ կը գոչէ հաճութեամբ. « Այլ բաւական է,

ինչու յողնինք ու աշխատինք դեռ ևս առաջ երթալու համար. ահա առաջիկ մեր նպատակը, ալ այսուհետեւ անօգուտ է ինքզինքնիս նեղելու պարտասեցընել. ալ մեզի համար չգիտցած բան մը չկայ: Եւ այնչափ զաջացու է այնպիսին որ այլոց ցուցըցած արհամարհանօքն ալ չի համոզուիր իր տգիտութեանը վրայ:

Ունայնամտութիւնը՝ ամենայն յառաջադիմութեան ուրացութիւն է:

Մօր մը համար՝ աներկիւղ վաղող մը պէտք է: Զաւակին ձեռքէն բռնած՝ անոր հետ մէկտեղ առաջ կ'անցնի տալազային տիրապետելու համար. երկուքին ալ սիրտը մեծ փափաքով մը վառուած է, վասն զի կը նային յերկինս: Եթէ առաջին քայլերուն փոքրիկ ուղեորը կը գառնայ իր առաջնորդին, ու « Մայր, կ'ըսէ, ալ չատ է. կտրած ճամբանիս պէտք է որ ալ մեզի բաւական սեպուի », ու գոհ կերպով մը զկայ առնու՝ խուլ և անլսող անոր աղաչանացը, այնուհետեւ մայրը ընդունայն տեղ կ'ուղէ չարունակել ճամբան. ալ անօգուտ են իր արտասուքն և ջանքը:

Առաջ չերթալը՝ ետ մնալ ըսել է. վասն զի մարդս չարժման դատապարտուած է, ու կերպով մը այն մեքենայից կը նմանի՝ որոց ոյժը հարկ է որ գործածուի. եթէ մէկ

կերպով մը չեն քալեր, հարկ է որ ուրիշ կերպով քալեն, և փոխանակ դաշնակաւոր շարժում մը հաղորդելու այն անիւներուն, անկանոն շարժմամբ մը կը խորտակեն կը փճացընեն զանոնք:

Ունայնամտութիւնը վտանգ մըն է դատարակութեան համար. կ'արգելու զբարին և կը սատարէ չարի: Այս երկու տեսութեամբ՝ հարկ է պատերազմիլ անոր հետ և ոչ երբէք խրախուսել: Խոհական ու ճշմարիտ որդեսէր մօր մը գործ է այս. խանդաղատիլ իր որդւոցը վրայ, այլ խնամով ղգուշանալով այն ամէն գործերէն կամ խօսքերէն՝ որոնք կրնան արթնցընել կամ սնուցանել 'ի նա ղունայնամտութիւն: Եթէ անկէ հեռու պահելու համար՝ բաւական չըլլան իր օրինակն ու սղդարար խրատները, չվախնայ պատուհաս ալ վրանին դնելէն:

9

Մայր մը կրնայ այլ և այլ զաւակընէր ունենալ: Զանոնք սնուցանելու և դաստիարակելու համար թերեւս աւելի աշխատանաց կարօտութիւն ունենայ. բայց թէ մէկ

և թէ շատ բլլան անոնք, մանչ կամ աղջիկ, կերպին և ոճոյն մէջ ամենեին փոփոխութիւն չեն կրնար խոթել:

Ինչ որ ըսինք, և դեռ դրուցելիքնիս ալ մայրական ուսման համար, հաւասարապէս կը պատշաճին թէ՛ մէկ և թէ՛ շատ տըղոց, թէ՛ մանչերու և թէ՛ օրիորդաց:

Վասն զի առաջին մանկութեան հասակին մէջ երկու սեռն ալ նման կառավարութեան մը կարօտ են: Նոյն են իրենց պէտքերը, ու հաւասար մտադրութիւն մը կը սլահանջեն: Իսկ երբ մանկական հասակին սահմանաժայրը կը հասնինք, սլատանելութեան առաջին ժամուն՝ բաժանումն ալ կ'ըլլայ: Այն ատենն է յորում իւրաքանչիւր սեռին կամ անհատին մասնաւոր բերումն ու յարմարութիւնը քննութեան կ'առնուի. և առանձին ուսման ոճ կամ եղանակ մը հարկ կ'ըլլայ անոնց համար յատկացընել. և նորանոր կանոններ՝ որոնք բնականաբար սեռին համեմատ կը զանազանուին, նոր սլարտականութիւններ կը դնեն մօրը վրայ: Իսկ ի մանկութեան՝ ուսումը չընդունիր այդ զանազանութիւնը. միակ նպատակ մը՝ ունի, կրթել զմիտս և զհօգի, — և իր բռնած ոճոյն սկզբունքներն չեն կրնար անձանց համեմատ յեղափոխութիւն կրել:

Այն մըն է մանկութիւնը ուստի կը բղխի ամենայն. եթէ ջուրը մաքուր ու վճիտ է, ինչ փոյթ է թէ առուակը մեծնալով իր մով արգասաւորած հովիտներուն մէջէն անցնելու ատենը՝ կը բաժնուի, իր քաղցր ու հեղասիւք դդչիւնովը զմայլեցընելով մեր ականջը, գուարթացընելով սրտերնիս:

Մարդկութեան ուսումն է որ իրեն կը տըրուի. բոլոր կենացը ուղղութիւն տուող մեծամեծ սկզբունքներու մէջ հրահանգուած է: շինուածոյն առաջին քարը դրուած է: Անկէ ետքը կու գայ առանձնական ուսումը՝ որ մասնաւոր անձանց ու իրենց բերմանը յատուկ է. և թէպէտ այս վերջինն ալ մեծ պաշտօն ու գործ մը ունի կատարելու, սակայն ի հարկէ առաջնոյն ուսումը տրուած կ'ենթադրէ: Եւ յիրաւի, ինչ կ'ըսէինք այն ճարտարապետին որ շէնք մը կառուցանէ առանց հաստատուն հիմ մը դնելու: Անմարթ է աշտարակ մը բարձրացընել, առանց անտեղիտալի հիման վրայ խարսխելու. և ոչ ալ կաղնին կրնայ երկնաբերձ ամբառնալ, եթէ խորունկ արմատներն հողուն տակ չտարածէ: Որ և իցէ մեծ ու փառաւոր գործոյ՝ հիման ու արմատին մէջ է իր տեականութեան գաղտնիքը: Հիմը դնելը՝ մօրը գործն է. շէնքին ճարտարապետը չէ ինքը, այլ հիման գործաւորը:

Ընդհանրապէս հիմունք իրարու նման են, մինչ զեռ շէնքերն՝ որոց անհրաժեշտ նեցուկն են ու յենարանն իրարմէ բոլորովին կը տարբերին։ Սակայն շէնքին ճարտարապետութիւնն որչափ ալ աննման ըլլայ, հիմունքն՝ որոց վրայ կը հանգչին՝ նոյն աշխատանքն ու տեւական հաստատութիւնը կը պահանջեն։ Անոր համար արժան է որ մայր մը՝ իր որդւոցը, թէ՛ մանչ ըլլան և թէ՛ աղջիկ, քանի որ կը տեւէ անոնց առաջին մանկութիւնը, հասարակաց ուսում մը աւանդէ։ Ուսման բաժնուած օրը՝ իրեն օգնականներ կը հասնին, և որոնք սկզբնաւորելու անբաւական էին՝ անոնք կ'ըլլան շինուածին գործը յաւարտն հասցընողք։

Այն մօրը՝ որուն Աստուած այլ և այլ զաւկըներ տուած է, գլխաւոր և հիմնական պարտքն է ջանալ՝ որ անոնց մէջ կատարեալ միաբանութիւն մը տիրէ։ Կառավարելոց մէջ միութիւնը՝ կառավարչաց արդասիրութեան հետեանք և արգասիք է։ Ընտանեկան վառարանին քով՝ գերագոյն հաւասարութիւն մը պիտի պահուի։ պիտի չգտնուի մէկը՝ որուն համար կարելի ըլլայ ըսել կամ կասկածիլ իսկ՝ թէ երեսէ ընկած, կամ ընդհակառակն, ուրիշներէն աւելի չնորհք գտած է։ Սակայն յաճախ կը հանգիստի որ մայր մը՝ առանց հաշիւ տա-

լու իր սրտին այս ծածուկ հակամիտութեանը, նախամեծար կը սեպէ զաւկընէրէն մէկը կամ մէկալը, կամ անոր համար որ մանչ զաւակ է, կամ որդւոցը մէջ անգրանիկն է, կամ աւելի չնորհք ու բարուց քաղցրութիւն ունի, երբեմն ալ՝ վասն զի գաստիարակութիւնը աւելի խնամապահանջած է, կամ անոր աշխարհք գալը աւելի վշտով ու արտասուօք եղած է։ և որ առաւել ցաւալին է, ոչ միայն կը դնէ անոնց մէջ այս զանազանութիւնը, այլ նաև իր մասնաւոր գորովն ու սէրն ալ ուրիշ որդւոցը առջև։ յայտնելէն չզգուշանար։ Իրեն համար՝ միայն ներողութեան ու սիրոյ խօսքեր ունի։ Կոյր է անոր թերութիւններն տեսնելու։ երբ վարձատրութեան մը արժանաւոր կ'երևնայ, անոր ջանքը արժանի եղածէն աւելի դուրս ցատքեցընելու ջանք կ'ըլլայ։ Իսկ երբ պատուհասի մը, բիւր պատճառանք կը հնարուին պատիժը ուշացընելու, և ինչուան երբեմն բոլորովին ալ զանց առնելու։ Եթէ իր եղբարցը հետ յանցանքի մը մէջ գտնուի, թէպէտև ամենէն աւելի պարտաւորն ալ ըլլայ, հասարակաց պատուհասէն խալըսողը ինքը միայն է։

Այսպիսի մասնաւորութեան մը արգասիքն ուրիշ բան չէ, բայց ատելութիւն ու նախանձ ձգել համահայր ու համամայր եղ-

բարց մէջ. և որոնք Յովսեփայ եղբարց պէս՝ կրնան օր մը ինչուան վաճառել զինքը: Մօր մը կողմանէ եղած պարտաւոր յառաջագատութիւններ, անոնց պատճառաւ գործուած անիրաւութիւնք՝ չատ անգամ սկզբնական առիթ ու պատճառ են այն ամօթալի նախանձաբեկութեանց և հակառակութիւններու, որոնք զանազան գերդաստաններն որդան մը պէս կը կրծեն գաղտ, ու յաճախ ահաւոր և ցաւալի հետեանք կ'ունենան:

Հարկ է ուրեմն որ մայրը զիտնայ ուղղել իր սիրտը երկկողայից անվտանգութեամբ, և անկողնատէր ձեռքով մը հաւասար սփռել որդւոցը վրայ՝ իր գործվոյն ու խանդաղատանաց սիրազեղ հաւաստիքը: Իր գութը՝ ամբողջ գերդաստանին հաւասար ժառանգութիւնն է. անոր այլ և այլ անդամներն արժան է որ հաւասար իրաւունք ունենան նոյն սրտին վրայ: Գերագոյն արդարութիւն մը հսկէ իր տեսչութեանն ամէն գործոցը վրայ. նմանաթիւ ըլլայ ամէն մէկ տղուն երեսին վրայ գրուած համբոյրը:

Սակայն ամենէն աւելի խիստ բարոյականն ալ ասկէ աւելին չիկրնար պահանջել. վասն զի անկարելին ուղիւ մըն է պահանջելը որ անձուկ կանոնի մը մէջ սահ-

մանուի՝ ամէն կանոնէ վեր եղող մայրենի սիրոյն ներքին խանդաղատանքն: Այո, պէտք է խոստովանիլ թէ խիստ դժուարին է մօր մը համար հաւասար սիրով սիրելը. վասն զի սիրտ մը՝ ունի զանոնք զորս նախամեծար կ'ընտրէ, և ոչ որ իրաւունք ունի անոր ծածուկ բաբախմանցն հաշիւը պահանջել. բայց և ոչ ումեք թոյլ տրուած է մայրագութ խանդաղատանաց այս խորունկ գաղտնեացը թափանցել: Իւր սրտին խորութիւնը չափող քրիստոնեայ մայրը, երբ ճանչնայ ու նկատէ հոն կողմնակցութեան միտում մը, պէտք է որ ինքն ըլլայ անձին հետ պատերազմողը. այն ոչ իրաւացի զգածման հետ չգողի կռուելէն, և թերեւս յաջողի փառաւոր յաղթանակ մը կանգնել, թէպէտ և իր ջանքն փափաքած արդիւնքը չունենան, գէթ անով օգտակար ըլլան որ կարողանայ դիտել ինքզինքն, անվտանգ ըլլալ միշտ անձին վրայ, որպէս զի չըլլայ թէ տղայք կասկածին թէ ընդունայն տեղ կռուեր է: Գէթ պիտի վարձատրուի իր կտրճութիւնը. վասն զի զաւկըները գործվալից սիրով մը պիտի կապուին հետը, ու սիրելով մայրերնին՝ պիտի սիրեն նաև զիրեարս: Այդ քաղցր համակրութիւնը, հաւասարութեան մէջ ծնունդ առած սիրալիկ խանդաղատանքը՝

դեղեցիկ ու աստուածաձաճոյ ունակութեան մը պիտի դառնան: Արնան վրայ հասնիլ աղետից ու թշուառութեան օրեր ընտանեաց համար, սակայն ամրապինդ եւ պիտի գործեն ընտանեկան միութիւնը, ալ աւելի պիտի հաստատեն խորձին կապը, որով անկարելի ըլլայ զանիկայ խորտակելը:

Ո՛րչափ քաղցր է մտածելը թէ մօրերնուս պարտեկան ենք մեր կենաց ամէն ոյժն ու անուշութիւնը. վասն զի իրենք զօրաւոր ըրած են զմեզ սիրով, իրենք՝ հաւասար գործով մը միացուցած են մեր սիրտը՝ մեր եղբարց ու քերց սրտերուն հետ. և իրենց օրինակաւը սորվեցուցած են մեզի զիրար սիրելը:

Որպիսի կարեկցութեան արժանի է այն մարդը որ եղբայրական գործովոյն քաղցրութիւնը ճանչցած չէ. օտար մնացեր է անոր զոհերէն ու անձնանուիրութիւններէն. և քանի բարեբաստիկ որ այն քաղցր միութեան ճաշակն առած է լիովին:

Որդւոց իրարու հետ միութիւնը, կամ գերդաստանի մէջ ուժոյ շարանակութիւնը, մօրը գործն է: Այնպիսի էական կէտ մըն է այս տանը տալադային ու անոր մէջ դտնուող անհատից համար՝ որ ամէն կապելի խնամքն և փոյթը պիտի բանկընէ

հեռացընել անկէ ամէն նախանձորդութիւններն որ կ'արգելուն զհամամտութիւն ու զանիկայ եղծանող ատելութիւններն. մանաւանդ թէ ամէն պատկանաւոր առիթը չվրիպեցընել սէրը ալ աւելի զօրացընելու համար: Այս նկատմամբ մարթ է իրեն քանի մը օգտակար թեւադրութիւններ յիշեցընել:

Ամեն բանէ առաջ հսկէ որ չըլլայ թէ երբէք խախտի այն գերադոյն հաւասարութիւնը որդւոցը մէջ, ըլլայ ծառայից ձեռքով, կամ օտարաց և կամ նոյն խակողոցը: Չթողու որ դայեակը կամ դաստիարակը, կամ տանը որ և իցէ բարեկամ մը, տղոցմէ մէկը ուզելով յանդիմանել «Նայէ, ըսէ, քու եղբօրդ, նայէ քրոջդ՝ ինչպէս խելօք են, ամենքը զանոնք կը սիրեն, և քու գործած այդ անշնորհք կերպդ կամ թերութիւնդ չեն ըներ»:

Ոմանք կը կարծեն թէ այդպիսի խօսքերով տղու մը գէշ սովորութիւնը կրնան ուղղել, և չեն գիտեր թէ կրկնակի կը վնասեն անով. վասն զի յանդիմանուողին սրտին մէջ ասոնց նման խօսքերը կ'արթնցընեն ու կը գրգռեն թէ չէ ապաշաւ ըրածին վրայ, այլ ամօթալի կիրք մը նախանձու. կը նախանձի եղբօրը կամ քրոջը վրայ՝ որոնց օրինա կն անխոհական կերպով

իր առջևը կը դրուի. ու անոնց այդ նախա-
մեծար ըլլալը՝ իր աչքին փուշ մը կը դառ-
նայ: Իսկ օրինակ տրուող տղուն սրտին
մէջ ալ ունայնամիտ հպարտութեան զգած-
մունք կը զարթնուն:

Տղայք խիստ լաւ կը ճանչնան ու կը յար-
գեն այն պղտի դանազանութիւններն, զորս
մայր մը երբէք թոյլ պիտի չտայ: Պէտք չէ
որ տղոցմէ ոմանք հրամայեն ու այլք հնա-
զանդին, կամ իրարու քմահաճոյ ակնար-
կութեանց բռնադատութիւն գերի ըլլալ. այլ
ամենայն ինչ հաւասարապէս բաժնուած
ըլլայ: Նոյն հաւասարութիւնը պիտի տիրէ
նաև ՚ի խաղս. և որովհետեւ այնպիսի կէտ
մըն է այն զոր դժուարին է ձեռք ձգել,
մայրը պէտք է որ մօտանց հսկէ: Համա-
ռօտ ըսենք, ջանայ հեռացընել ինչ որ կըր-
նայ տղայոց մէջ իրարու վրայ անվստա-
հութեան կասկած մը տալ, կամ մէկմէկու
դէմ ատելութիւն ու նախանձ գրգռելու
առիթ ըլլալ: Բայց չարը խափանելով միայն
գոհ չըլլայ. այլ գիտնայ յօգուտ բարւոյն ՚ի
կիր առնուլ սիրոյ ու շահու միաբանութե-
նէն առաջ եկած զգացմունքը. վարժեցընէ
զեղբարս և զքորս՝ անձնանուէր ըլլալ առ
միմեանս, իրենց կամքն ու հաճոյքը փո-
փոխակի դոհել մէկդմէկ հաճելու համար.
անանկիւ ոմանց սիրտը կը սուլորեցընէ ՚ի

խանդաղատան՝ և այլոց յերախտագի-
տութիւն: Տոհմակցութեան և արեան կա-
պանքն ոչ ինչ են եթէ փոխադարձ սիրոյ
յարատեւ մտադրութեամբք ամրացած չըլ-
լան:

Երբ տղոցմէ մէկը իր անհնազանդու-
թեանն կամ ուրիշ որ և իցէ թերութեան
մը համար արժանաւոր պատժոյ մը տակ
կնայ, անշուր ըլլալու չէ իր պղտի եղբարց
ու քերց աղաչանայն, որոնք արտասուօք
կու գան կը մօտենան իրենց մօրը՝ յանցա-
ւորին շնորհքը խնդրելու համար: Եթէ
յանցանքը թեթեւ է կամ ըստ բաւականին
քաւուած, հարկ է մեծարել անոնց արտա-
սուքն և աղաչանքը, և խնդրուած ներումը
մէկէն շնորհել. իսկ եթէ ծանր, անանկ որ
մայր մը չկարենայ առանց վտանգելու
առտնին հրահանգաց կարգաւորութեանը,
մէկէնիմէկ պատուհասը վերցընել, գէթ
ժամանակը քիչցընէ. անով աղաչաւորներն
չըրուցաներ արտումութեամբ, և իրաւունք
ալ կրնայ ունենալ հասկըցընելու թէ որ-
չափ ծանր եղած պիտի ըլլայ յանցանքը՝
որ իրենց միաբան աղաչանացն ալ չիկըր-
նար զիջանիլ: Անով ընտիր գաղափար մը
կ'առնուն մօրը արդարասիրութեանն վը-
րայ, առանց տարակուսելու սրտին բարու-
թեանը:

Մտադիր և զգօն մօր մը ուրիշ խնամք մ'ալ պիտի ըլլայ հսկել տղայոց վրայ որ ներողամիտ երևնան իրարու թերութեանց։ Բացարձակ կերպով պիտի արգիլէ այն զիրար ամբաստանելներն՝ որ յաճախ նախանձու, վրէժխնդրութեան և քինու արգասիք են. և ղգուշանայ որ չըլլայ թէ այն ծածուկ լրտեսութեանց ականջ կախելով՝ յանցաւորը պատուհասէ. մանաւանդ թէ արժան է որ այն պզտի լրտեսը խստիւ յանդիմանէ ու պատժէ ալ, չուզելով և ոչ իսկ ականջ կախել զլուցածներուն։ Հասկըցնէ թէ ըրածը գէշ գործ մըն է. և թէ եթէ ստելը ամօթալի ախտ մըն է, հաւասարասլէս անարգ սովորութիւն մըն է փութալը՝ առանց հարկի ու օգտակարութեան և միայն այլոց վնասելու համար մէկու մը անհոգութիւններն կամ ծածուկ յանցանքը հրապարակել. որ թէ վատութիւն մըն է և թէ մատնութիւն։

Թող որ լրտեսութեան այս ամօթալի միջոցներն անօգուտ են մօր մը համար, որուն լուսամիտ սէր և գործունեայ նախատեսութիւնը բաւական են տղայոց առաջնորդելու համար. սովորեցնէ զանոնք անսահման անկեղծութեան մը, և ասիկայ է իրեն համար ընտիր առաջնորդ մը։ Բայց որպէս զի կարող ըլլայ վստահիլ անոնց

անկեղծութեանը վրայ, արժան է որ մայրն ալ միշտ աննենգ, հաւատարիմ և ուղիղ երևնայ իր ամէն գործոցը մէջ։ Հակառակ դրութիւն մը կրնայ այլ և այլ գէշ հետեւանքներ ունենալ։

Վասն զի եթէ մայր մը օգտակար ու դիւրին սեպելով իրմէն հեռու անցած դէպքերուն տեղեկութիւնը փոխանակ իր անձին քննութեամբն առնելու, այլոց բերած լուրերով գոհ ըլլալ, ու զտղայն սովորեցընէ այսպիսի թեթև և ու մանր սեպուած նենգագործութիւններու, երկու կերպով կը վնասուի. մէյմը որ իւր ուրիշ որդւոց սիրտը իրմէ կ'օտարացընէ, և երկրորդ որ այն անարգ մատնութեան գործն ընող ու իրմէ վարձք ընդունող տղուն սիրտը կը նուաստացընէ, ու միւս եղբարցն ու քերցատեղութեանը նշաւակ ու նպատակ կ'ընէ։

Մի և նոյն գերդաստանի տղոց իրարմէ օտարանալուն կամ պաղելուն ուրիշ պատճառ մըն ալ կայ, որն որ առաջ կու գայ ըստ ինքեան բարի կարողութենէ մը. սակայն անպատեհ կիրառութեամբն կրնայ մեծամեծ վնասներու պատճառ ըլլալ. և է նախանձորդութիւնը (émulation)։

Կատարելագործութեան անհակառակելի միջոց մըն է նախանձորդութիւնը, յառաջողիմութեան աղբիւր մը։ Սակայն որ-

սէս զի օգտակար ըլլայ, մեծ զգուշութիւն
սէտք է. և դաստիարակք խորհուրդ կու
տան, և թերեւս շատ խմաստութեամբ,
ոչ երբէք 'ի տան, այլ դպրոցաց մէջ միայն
գործածել այդ միջոցը:

Վասն զի դպրոցաց մէջ ընդարձակ է
տղայոց առջև բացուած ասպարէզը. իւ
րաքանչիւր աշակերտ կը ճանչնայ իր ունե
ցած միջոցներն, առանց ճանչնալու իրեն
հետ համընթաց եղողներունը: Գասարա
նին անձինքն յաճախ կը փոխուին ու կը նո
րոգուին, ու մրցանաց մէջ միշտ անստոյգ
մնալով յաղթութիւնը, որ և իցէ աշխա
տող կրնայ յոյս և աչք ունենալ առաջին
պսակին: Այդպիսի հանգամանաց մէջ
նախանձորդութիւնը առատամիտ կ'ըլլայ
և յիրաւի օգտակար. վասն զի կը խրախու
սէ աշխատանքը, առանց գրգռելու զնա
խանձ:

Անոր համար՝ երբ մտաւոր աշխատանաց
հասակն հասնի, առտնին դաստիարակու
թեանէն աւելի նախամեծար արժան է սե
պել հասարակաց դաստիարակութիւնը.
վասն զի դպրոցը՝ իր զօրաւոր ուսմամբն ու
խիստ հրահանգօք՝ մայրենի դաստիարա
կութեան հարկաւոր կատարելագործու
թիւնն է: Ամենայն ինչ յիշուով ժամանա
կի, Գալրոցն է ընկերական կենաց օլատ:

րաստողն, մտաւորական ուսումը աւան
դելով տղուն. իսկ մայրը կը պատրաստէ
զտղայն դպրոցական ուսումը ընդունելու,
բայց մանաւանդ տալով բարոյական ու
սումը. մայրը կը կազմէ զմարդ, դպրոցն
դբաղաբացի:

Աստուծոյ անմահ շնչովը աշխարհ եկած
սրարածներէն չատերն՝ մանաւոր բերում
կամ կոչումն մը հետեւին կը բերեն: Ա
նոնցմէ ոմանց համար՝ յառաջագոյն որո
շուած է փառաց ճամբայ մը. երբ ատենը
կը հասնի՝ հարկ է որ հետեւին: Սակայն ա
մենուն ալ տրուած է միանգամայն տիրող
կարողութիւն մը, որն որ կանուխ կը
յայտնուի. խոհական ու մտադիր աչքերէ
չփրկուող քանի մը նշանակներէ կը ճանչ
նայ զայն մայրը. ու կը սկսի գիտել, փոր
ձել, զարգացընել. և օր մը՝ եթէ կրցեր է
ըստ արժանւոյն առաջնորդել, պիտի սլա
յառանայ իր ամէն փայլմամբը. դառնայ
պիտի ըլլայ հանճար մը:

Այս, պիտի փայլի հանճարը, գերադոյն
խմացականութեան հրաշալի յայտարարը.

այն աստղը՝ որ մերթ դժնդակ վշտաց տլ նշաւակ է, և քանի մը նախասահմանեւոց ճակտին վրայ կը շողշողայ: Այս յայտնութեան առջեւ, մայրը՝ որ ճանչցեր է արծիւը՝ իր թեւոցը բարախմանէն, արժան է որ խոնարհի և շնորհակալ ըլլայ բնութեան տիրոջը:

Սակայն հանճարը՝ սովորական կարգին բացառութիւն մըն է. վայլական կրակն է որ մերթ ընդ մերթ կը փարատէ խաւար մթութիւն մը. անսահման կարողութեան զերագոյն յայտնութիւն մըն է՝ առ որ կրնայ ժամանել մարդկային բանականութիւնը. մեծավայելուչ բոց մըն է որ նորանոր հորիզոններ կը լուսաւորէ. այլ միշտ վայրկենական օգերեւոյթ մը:

Ընդհանրապէս տղայոց ընդունակութիւնն չի կրնար ունենալ այդ ընդարձակութիւնը. սակայն կրնայ իրեն նախամեծար դիտում մը կամ ուսման մը վաւաք ունենալ. և որոց մէջ՝ եթէ ըստ արժանւոյն խրախուսուի, կրնայ անոնց մէջ կատարելադործութեան բարձրագոյն կէտը ժամանել:

Իր վաւաքած նպատակին պէտք է որ մօրը ձեռքով ուղղուի տղուն միտքը, որ և իցէ գործունեայ օժանդակութենէ մը չզրկելով զինքը: Իր խնամքը՝ տղուն բեր-

ման կամ կողման առջև ելլող ամէն արգելք անհետ պիտի ընեն. փոխակերպեալ ստեանի մէջ ամիտօրեաժ շերտին կապանքն խղեն, թիթեռնիկին թռիչքը փութացընելու համար:

Հեռաւոր ու ջերոտ երկիրներէ եկած բոյս մը՝ նոյն իսկ իր արսորական հողոյն վրայ կու տայ ծաղկըներ և պտուղ՝ եթէ խնամոտ ձեռք մը սկզբնական կլիմայն իրեն պատրաստէ: Բոյսեր կան՝ որոց համար աւելի ջերմութիւն պէտք է. և սրտեր՝ որոնք առաւելագոյն սիրոյ կարօտ են:

Մօրը ջանքն պիտի ըլլայ՝ խոհական պարտիպականի մը նման՝ մնասակար խոտերուն մէջէն ճանչնալ կենդանասփիւռ բոյսը. զատել և որոշել զայն ուրիշներէն. օգոյ ու արեգական բարիքը վայելող բոյսը՝ կը զիմէ առ լոյսն. ու ծաղկըները՝ գուշակել կու տան նաև պտուղը իր հասունացած ժամանակն:

Ո՛րչափ բազմաթիւ են այն նշանաւոր անձինք որ մօրերնուն պարտը կան են իրենց համբաւոյն մեծութիւնը:

Գ Լ ՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Տղայն կը սկսի կամաց կամաց մերկանալ իր առջի տկարութիւնն ու տգիտութիւնը. իր սիրտը կը ձեւաւորուի, բանավարութիւնը կը մեծնայ, կարողութիւնները կ'երենան և կը ցուցնեն թէ որպիսի ուղղութիւն տալու է դանոնք աւելի կարեւորագոյն ընելու համար:

Իր փոքրիկ ու մաքուր սիրտը կը լիափառի բարւոյն. սակայն մեծ վնաս մը կը սպառնայ. վասն զի կը տեսնենք թէ առաջին մանկութեան դաստիարակութեանն աւտենն վերջի ժամանակի մը հասած ենք, որ բանականութեան կատարելապէս ձեւանալուն նախընթաց է, և յորում մօրը զգոյշ աշխատանաց զիմացն զօրաւոր արգելքներ պիտի ելլեն:

Վասն զի մայրը միայն չէ այդ գործին մէջ. հոռիութիւն թշնամի մը ստուերին մէջ կը հսկէ, և ճարտար գիտէ անոր ամէն մէկ պղտի սխալմունքը իրեն օգտին գործածել. անոր քունն իրեն պատեհ ժամանակ գլուխն իջնելով, որոմը կը ցանէ փոխանակ ընտիր ցորենի:

Դրախտին օձն է անիկայ, չար ոգին՝ որ նախանձաբեկ կը շրջի այն անմեղութեան բոյնին չորս կողմը. ապստամբ հրեշտակը՝ որ չկարենալով հանդուրժել մարդկային բարեբաստութեան, ամէն հնարք և միջոց կը գործածէ, սառանայական հնարագիտութիւններ, զանկիայ տակնուվրայ տապալելու: Չարի հնարագիտութիւնը անդադար է իր գործունէութեամբը. արժան է որ բարւոյ հնարագիտութիւնն ալ անգործ չմնայ: Պէտք է բարւոյ հոգին՝ ուժի դէմ ոյժ դնէ, խարդախութեան դէմ, ներուի մեղ ըսել, խարդախութիւն, ոչ երբէք հանգչի, ու չդադրի ըսելէն. Իմնպատակս սուրբ է, ու անշուշտ պիտի յաղթանակեմ: Թշնամին առաջ կու լգայ, և այն օրը յորում վերջապէս կտրւոր պատերազմի մը հրաւերը կ'ընդունի, իր հակառակորդը այնչափ ձեռնտուք ունի իրեն, որ պատերազմելէն առաջ ամօթապարտ նկուն ըրած է զինքը:

Չարին հնարագործութիւնքը ճարտարարուեստք են. միայն մէկ կերպով, սիրոյ զօրութեամբը, կարելի է յաղթել անոնց:

Սէրը, որուն հանդիսեցանք դաստիարակութեան ամէն կերպարանափոխութեանցը մէջ. տեսանք թէ որչափ հարկաւոր է այն գործոյն սկզբնաւորութեանն ատեն, հարկաւոր զանկիայ շարունակելու համար, և անհրաժեշտ՝ բարեբաստիկ կատարածին հասնելու:

Մեծ ոյժ մը ձեռք կը ձգէ մայրը իր զօրաւոր սրտէն. կը պատերազմի, կը կռուի զօրաւոր թշնամոյ մը հետ դէմ առ դէմ, անոր հարուածին փոխարէն հարուած մը տալու. և յանդուգն, ճարտար ու հնարկ մաց թշնամոյ մը հետ՝ ամէն հնարք ու ճարտարութիւն գործածելու, որպէս զի չըլլայ թէ անկէ յաղթուի: Պէտք է որ միշտ արթուն ըլլայ, մտադիր և չըջահայեաց, որ չըլլայ թէ չկարծած ատենին՝ յարձակման մը ենթակայ ըլլայ:

Տղայն չէ իր մօրը երկիւղին և անհանգըստութեանցը պատճառը. վասն զի տըղայն անօթ մըն է որուն մէջ պիտի դրուի անուշահոտ իւղ մը կամ դառն թոյն մը. տղայն պատշաճական գանձ մըն է զոր պիտի պաշտպանէ ու պահպանէ. ինքը չէ այն

վատ թշնամին՝ որուն հետ պատերազմիլ ստիպուած է մայրը: Յառաջապահ զինուոր մը, զէնքը ձեռքը՝ պատնիշին վրայ կեցած է. խաւարաբորժ՝ բայց անդադար է այդ պատերազմը: Իսկ եթէ ինքն արթուն է, եթէ զգոյշ ՚ի պահպանութեանն, պիտի տեսնէ թշնամոյն մօտենալը. պիտի լսէ այն ստորերկրեայ ականին ձայնը՝ զոր կը պատրաստէ թշնամին՝ իր խնամոյը յանձնուած նուիրական քաղաքին տակն հասնելու համար. ու անխոնջ ու աներկիւղ զինուորի մը նման՝ պիտի նետէ ինքզինքն հոն ուր վտանգ կը նշմարէ:

Թշնամին իրեն օգնութեան կը կանչէ ամէն գէշ կրքերը, ամէն ախտք մտադիւր կ'անստն անոր ձայնին. և դարմանին արագութիւնը միայն կրնայ ասպնդուել իր աղագեցութիւնը: Չպրին կարողութեան ամէն մէկ յայտնուելուն, հաւասար կարողութիւն մը բարւոյ ազդեցութեան դէմ դնելու է. և անոր ներկայացուցիչն է մայրը: Եթէ ժամանակ չկորսնցնէ, յաղթութիւնը դժուարազնի չըլլար իրեն:

Վտակ մը դիւրին կ'ամփոփուի իր ակունքէն. բայց եթէ անձրևներով աճի ու աւելող ու ապականիչ հեղեղ մը դառնայ, մարդկային կարողութենէն վեր է անոր քարմանը:

Կործանելու մօտ տուն մը, որուն հիմունքը խախտիլ սկսած են դանդաղ ժամանակի մը լուռ ջանքովը, գետնի հաւասարելու վտանգէն կը խալըսի՝ եթէ մտադիր ձեռք մը դարմանէ անոր ծածկուած խրամը:

Սմէն գործի յարմար ժամանակ կայ. եթէ մէկը դիտնայ այդ ժամանակին ընտրութիւնն ընել՝ քիչ ջանքով մեծամեծ օգուտներ ձեռք կը ձգուի. ատենն որ անցնի՝ աշխատանքը կրկնապատիկ է, և յաջողութիւնը ոչ նոյնպէս ստոյգ:

Չթողու ուրեմն մայրը որ առանց կռուելու անցնի՝ կռուի ժամանակը. այլ հաստատուն ոտքով սպասէ թշնամոյն, գուշակէ անոր հնարագիտութիւններն, և տեսնելով զանիկայ գործի մէջ զգոյշ կենայ որ չըլլայ թէ անոր շարժումներէն մէկը՝ վրիպին իր հսկող աչքէն:

Սակայն չարը սովորութիւն չունի իր ամէն տգեղութեամբն երևնալ: Կը ծածկէ իր երեսը, կը կեղծէ ընթացքը, և կը ջանայ իր ամէն ճարտարութիւնը բանեցընել որպէս զի դիմացինին մտադրութիւնն հեռացընէ այն տեղէն՝ ուր ժամանելն է իր նպատակը: Պէտք է որ մայրը ծիծաղելի ընէ անոր հնարքները. երեսի դիմակը պատռէ, և գետնոր սկսուելու գործը մէկէնիմէկ փճացընէ:

Ապա թէ ոչ, եթէ սպասելու ըլլայ որ չարը իր ամէն տգեղութեամբն ու յանդգնութեամբը երենայ, որպէս զի զանիկայ արգելու դիմացը խրամատիւղով 'ի ծածուկ կը սկսի ուժովնալ, ու կամաց կամաց իր զօրութիւնը փորձելով՝ յարմար ատենին կը սպասէ իր նենգաւոր յարձակմունքն ընելու:

Ի՞նչ բացատրութիւն կրնանք տալ չարի ներկայութեանը աշխարհիս վրայ: Ինչո՞ւ թոյլ տուեր է Աստուած որ գաղափարային մեծութեան փափաքող մարդկային սիրտը՝ ստիպուած ըլլայ ճամբուն վրայ կանկ առնուլ, ու 'ի ծածուկ իրենդէմ լարուած դարաններուն մէջ իյնալ: Ինչո՞ւ թոյլ տուեր է որ թշնամի զօրութիւն մը՝ իր բիւրացի խոստումներովը փորձէ այս դեղեւեալ հոգին. և լուսոյ որդին՝ իր ամէն մէկ քայլին՝ ահաւոր խաւարի մէջ իյնալու վտանգին ենթակայ ըլլայ: Ինչո՞ւ իր այս ազնիւ ձեռագործը՝ նշաւակ ըրեր է այսպիսի անգութ ու անողորմ պատերազմի. այն անդադար մրցմանց՝ որովք կրնայ ըլլալ որ ոյժը սպառի, եռանդը նուաղի և ղէնընկէց անձնատուր ըլլայ թշնամոյն:

Եթէ մարդկային հոգին նշաւակ է դժուարին ու ցաւալի փորձութեանց, արդեօք անոր եղկելի վիճակին համար կարելի՞

է մեզի մեղադիր ըլլալ նախախնամութեան, ու անողորմ համարել զայն: Բայց իր թշուառութեանը մէջ ալ իրաւունք չունի գանգատանաց ձայնը բարձրացնելու. վասն զի այդ փորձութեանց ենթակայ ըլլալը՝ Աստուծոյ կամքովը չէ: Վիշտք՝ Աստուծմէ եղած չեն. վասն զի չէ թէ Աստուած արար դժար, այլ չարը եղաւ իրեն գէմ:

Ասանկ կը սորվեցընէ մեզ մարդկային ազգի առաջին ապերախտութեան սլատմութիւնը:

Բայց ո՞ր թողունք որ չարին աշխարհիս վրայ ներկայութիւնը՝ փառաւոր վկայութիւն մըն է բարւոյն զօրութեանը. ախտից սարսափը՝ կ'ազդէ առաքինութեան զգացմունքը:

Կեանքը՝ մարդուս առաջին յանցանքէն ու Գողգոթայի գերագոյն քաւութենէն ետքն ալ՝ ուրիշ բան չէ բայց եթէ փորձութեան ժամանակ մը. հալոց մը ուր կը զտուի ոսկին. պատերազմ մը՝ որ կրնայ արժել յաղթանակի մը փառքը, պսակը ընդունելէն առաջ՝ սպասելու ժամն է:

Կենաց մեծ խորհուրդը՝ ոմանց վարձատրուելուն և այլոց պատուհասին մէջն է. յաղթութեան կամ պարտելու հետեանքին մէջ: Եւ ինչպէս կրնար գերագոյն արդա-

րութիւնը գործադրուիլ՝ եթէ բարւոյ հա-
կամիտութեան չհակառակէր չարի հակա-
միտութիւնը, և եթէ ամէնքը ստիպուած
ըլլային հասարակաց կոչման մը հնազան-
դիլ:

Հարկ է որ չարն ու բարին միանգամայն
գտնուին, որպէս զի մարդս կարենայ ա-
զատ ընտրութեամբ գործել. մէկ կողմանէ
լոյս, խաւարը միւսէն. լուսաւոր ճանա-
պարհ մը՝ սակայն դժուարագնայի, ժեռուտ
և գայթեցընող. ուրիշ դիւրին ճանապարհ
մըն ալ, բայց մշուշի ու խաւարի մէջէն՝ որ
կ'առաջնորդեն գիշերոյ. — և այս նրկու
ճամբուն գիմաց՝ մարդկային ազատութիւ-
նը, որուն վրայ Աստուած իսկ ունի իր
իրաւունքը. — այս տեսարանն է զոր այն-
չայի դարերէ 'ի վեր կը ներկայացընէ մեզի
կենաց մեծ եղերերգութիւնը, ուր յորա-
մոփոխ են դերասանք:

Մարդս անոր համար գերագոյն արա-
րած մըն է, վասն զի ազատ արարած է:
Բոլոր բնութեան վրայ Աստուած այնպիսի
օրէնքներ դրած է՝ յորոց չեն կրնար և ոչ
մէկ օր մը զարտուղիլ. մարդս միայն ունի
անկախութեան արտունութիւնը. ինքը
միայն ազատութիւն ունի՝ համաձայնիլ
Աստուծոյ կամացն՝ գործելով զբարի, կամ
արհամարհել անոր անսխալութիւնը առնե-

լով զչար: Կրնայ, եթէ անանկ ուզէ, նա-
խատել զԱստուած, չճանչնալ զինքը, իրեն
դէմ ելլելով՝ ասպտամբ ու հայհոյիչ հոգի
մը ըլլալ:

Բարին ու չարը իրարու հակառակա-
մարտ իշխանութիւնք են՝ որ յաղթանակը
իրարմէ յափշտակել կը նային. պոչ յաղ-
թութեան վարձքն է՝ կամաց ազատութիւնն
կամ՝ գերութիւնը, իսկ երկու ախոյեանքն
են՝ նիւթ և հոգի. — մարմին և հոգի:

Հոգին՝ սուրբ էութիւն մըն է որ դէպ 'ի
վեր բարձրանալ կ'ուզէ. կը ցանկայ այն
յաւիտեանական ճամարտութեան՝ ուստի ա-
ռաջ եկած է. պանդուխտ մը՝ որ կը հա-
ւատայ թէ իր աքսորանքը վախճան մը ու-
նի, բանտարկեալ մը՝ որ իր արգելարանին
վանդակէն կախուած՝ կը նայի յերկինս ե-
րազելով զազատութիւն:

Իսկ մարմինը. — անգութ բռնաւոր մը,
անողոք ու վատ թշնամի մը, բանտապետ
մը: Այն հողն՝ ուստի իր ծնունդն է, զին-
քը կը քաշկըռտէ, կ'ուզէ անկէ անբաժան
մնալ, մինչդեռ հոգին թեւեր կը փնտռէ որ
կարող ըլլայ սլանալ վեր ելլել մինչև յա-
նարատ գաւառս անսահմանութեան:

Այս երկու հակառակամարտ նախա-
ճորդաց մէջ ընելիք ընտրութիւնը մար-
դուս ձեռքն է:

Կռիւը չկրնար յերկարատե ըլլալ, պէտք է որ մէկը հնազանդի և միւսը հրամայէ: Բայց որո՞ւն ձեռքը պիտի մնայ իշխանութիւնը:

Հոս կը սկսի մարդկային ազատութեան գերագոյն պաշտօնը. պէտք է որ անկիւյ ըլլայ այս որոշմունքն ընողը:

Ազատութիւնը կը յայտնուի կամքով. միայն աղատ արարածը իրաւունք ունի ըսելու, թէ կ'ուզեմ կամ չեմ ուզեր: Անոր համար է որ խաւարի իշխանութիւնը ամէն բանէ առաջ կամքը մոլորեցընելու ջանք կ'ընէ: Կը մերձենայ առ նա ոչ իբրեւ թըշնամի մը, այլ շողոքորթ մը. ճարտարութեամբ իր օգտին կը գործածէ անոր տկարութիւնները, տարակոյսները, և յուշիկ կ'ուզէ դանիկայ գերել: Կ'առնէ կը տանի բարձր լերան մը վրայ. կը ցուցընէ անոր քաղաքներ ու թագաւորութիւններ, ու կը շլացընէ աչքերը, և այն օրը յորում կամքը զառածանի, չար ոգին կը յաղթանակէ. ալ ինքն է տէրը: Այն մեծ ոյժը, որ միայն կարող էր իրեն դէմ կենալ, իր իշխանութեանը հնազանդ գործակատար մը կ'ընէ. կը թագաւորէ, կը հրամայէ, ու մարդս անոր աջուրներուն առջև կը սողի երկրիս վրայ. մինչդեռ հրեշտակք՝ իրենց լուսեղէն պատմութեաններով երեսներն ծածկելով:

Լոկի կ'արտասուեն ապստամբ հոգւոյ մը անկմանը վրայ:

Մարդուս ազատութեանը մէջ է իր մեծութեան կամ նուաստութեան խորհուրդը:

Անոր համար դաստիարակութեան գըլխաւոր նպատակն է՝ կամքը անբաժան պահել 'ի բարւոյ: Մայրը կը սորվեցընէ տղուն զառաքինութիւն, կը հասկըցընէ անոր գեղեցկութիւնը, կը վարժեցընէ ու արահետ ճամբու մը վրայ կը դնէ. և որպէս զի որ և իցէ անակնկալ յարձակմանէ զինքը պահէ, կը սորվեցընէ նաև զչար, անոր արհաւիրքը ազդելով տղուն սրտին: Ու երբ այն օրը հասնի յորում ընտրութիւն պիտի ընէ ընդ բարին և ընդ չար, տղան ալ չի գեղեցիկ. որ և իցէ հրապոյրք անկարող կ'ըլլան ջլատել անոր սկզբանց հաստատութիւնը. ու չար ոգւոյն հնարաւորութիւնք ու փորձերը կ'ընդունայնանան անոր անտեղիտալի սրտին առջև:

Սակայն թշնամին կանուխ կը մոռնէ 'ի դաշտն պատերազմի. բարւոյն սկզբանց հաւատարիմ՝ հոգին նկուն ընելու համար՝ չի սպասեր որ կամքը բոլորովին ձևակերպելով բաւական ըլլայ իր պաշտպանութեանը: Կը հասնի այն օրը յորում կ'իմանայ մայրը թէ իր խնամոյն յանձնուած սու-

տուական աւանդը վտանգի մէջ է. դժուարին վայրկեան մըն է իրեն համար. քաջասիրտ արութեամբը կրնայ ապահովել իր մեծ գործոյն վերջնական յաջողութիւնը, սակայն տկարութեամբն ու թուութեամբը կրնայ վտանգի մէջ դնել իր նախկին յաղթանակները:

Պատերազմելու պատրաստուող թշնամին՝ եօթը ամբողջութեամբ ունի, որոնցմէ ուղածին մէջ կը քաշուի. ու զօրանալով՝ յանազնակալ իր որսին վրայ կը յարձերկի:

Այս եօթն ամբողջ հարկ է տիրապետել յաղթանակը ձեռք ձգելու, և դաստիարակութեան մեծ գործը ամէն վտանգներէ սղատելու համար: Եօթն մահացու մեղքերն են այս ամբողջները:

Մանուկը՝ ի չար ոգւոյ զրգռեալ, դէպ ի անոնց հակամիտութիւն պիտի ցուցնէ. ուստի պէտք է որ մայրը զիտնայ ամէն մէկ անգամուն՝ բռնել անոր ձեռքէն, արգելուլ անոր հակամիտութիւնը: Հպարտութիւն, Ագահութիւն, Անմաքրութիւն, Նախանձ, Որհրամոյշութիւն, Բարկութիւն, Երկարութիւն, մասնաւոր յատկութիւններն ունեցող ախտեր են, յորոց զիւրին է զիրենք ճաշնալը: Անանկ կը կարծուի թէ զանոնք ճանչնալէն ետքը՝ մօրը ուրիշ բան չիմնար՝ բայց հետեւնին կռուելու յարմար առնելին սպասել:

Սխալ ենթադրութիւն: Ասիկայ չէ մօր մը գործը. այլ պիտի արգելու անոնց երեւալը, կամ երեւնալուն պէս մէկէնիմէկ ոստաքանց ընէ. չի սպասէ որ ուժովնան, չի սպասէ որ սպառնալից կերպարանք մը առնուն, որպէս զի հետեւնին պատերազմի:

Այոնցմէ առաջ կու գան ուրիշ ամէն ախտերը. անոր համար ալ է որ եկեղեցին եօթը գլխաւոր մեղաց անունը կու տայ անոնց. եօթնգլխեան վիշապ մը՝ զոր մէկ հարուածով մը արժան է կտրել:

Առաջին մանկութեան դաստիարակութեանը մէջ՝ մօր մը վերջին աշխատանքը պիտի ըլլայ ասիկայ:

Եթէ յաղթանակէ, յաղթութիւնը կատարեալ կ'ըլլայ, իր գլխաւոր գործը փառօք աւարտած: Եթէ պէտ իր բարերար գործը միշտ շարունակէ, սակայն խաղաղ ու հանգարտ կերպով ու առանց խառնութեան, դաստիարակութեան աշխատանքը դեռ կատարեալ չէ, վասն զի չի կրնար աւարտիլ. բայց վտանգաւոր ժամանակը ալ անցած կը սեպուի, հնձոց առնելը հասած:

Ահաւասիկ ամենէն առաջ, և ամենէն աւելի ահաւորը՝ Հսլարտութիւն: Հսլարտութիւն ու ապերախտութիւն՝ կորսնցուցին առաջին մարդը, և առաջին սատանան երեցուցին: Մարդուս վրայ Հսլարտութիւնը ցեղական ախտ մըն է. իր կարողութեանը մէկ վտանգ մը. մարդ ու հրեշտակ Հսլարտացան թերեւս անով, վասն զի Աստուած գիրենք շատ կարող ստեղծեր էր:

Ունայնամտութիւնը, որուն երեւնալու նշանակաց վրայ արդէն խօսեցանք, հըսլարտութեան նախընթաց կարապետն է, անոր տկար յայտնութիւնը. Հսլարտութիւն և ունայնամտութիւն՝ հաւասարապէս յոյսերիմք են մայրենի գործոյն. երկուքն ալ անտեղիտալի արգելք մը կ'ըլլան յառաջադիմութեան: Երբ ունայնամիտ տղան սորվելու ամենեւին փոյթ չըներ, վասն զի կը կարծէ թէ բաւական գիտէ, Հսլարտը կ'արհամարհէ զգիտութիւն, և իրեն տրուած դասերուն և ազդարարութեանց վրայ կը ծիծաղի, վասն զի կը համարի թէ ինքն ամէն բան գիտնալով՝ անկարելի է իրեն նոր բան

մը սորվեցընել: Իր կրքովը կուրացած, ինքզինքը գերագոյն արարած մը կը կարծէ. ու երբ լսէ թէ գիտութիւնք դիւրաւ չեն սորվուիր, առաքինութեանց գործադրութիւնը դժուարին է, կը ծիծաղի մօրը տգիտութեան կամ անբաւականութեան վրայ: Կը գտնէ նաև շողոքորթներ, (վասն զի մանկութեան հասակին համար ալ կըրնան գտնուիլ) որ կը զբաղեցընեն իր կանխահաս հանճարը գովելով, ու մօրը ջանքով սորվեցուցածներն արհամարհելով. « Քեզի պէս խելացի տղոց համար չեն, կ'ըսեն, անոնք »: Տղան խստութելով կ'անսայ այս խօսքերուն. « Իրաւ, կ'ըսէ, իմ գիտցածս ինծի բաւական է. ուրիշէն բան սորվելու կարօտութիւն չունիմ »:

Որպէս զի ուսումը օգտակար ըլլայ, թէ օրինակով և թէ ուղղակի տրուածը, արժան է որ տղայն երկու կերպով օժանդակէ մօրն կամ ուսուցչացը. — հնազանդութեամբ և աշխատասիրութեամբ:

Ի՞նչպէս Հսլարտ տղայն հպատակ, հնազանդ ու պատկառոտ կրնայ ըլլալ: Հնազանդութեան և մեծարանաց երկու օրինաց դէմ կը բարձրանայ մարդկային հսլարտութիւնը. — « Չէ, ես պիտի չհնազանդիմ, պիտի չմեծարեմ », կը զրուցէ այն տղայն որուն վրայ Հսլարտութեամբ սնած

ապստամբութեան ոգի մը ըլլայ: Ու դէմ հը կենայ իր մօրը, ու իշխանութեան հակառակ պատերազմելու կը գործածէ այն ամէն ոյժը՝ զոր հնազանդելու պիտի ծառայեցընէր:

Հպարտութեան ստոյգ հետեանքն է՝ փճացընել զհպատակութիւն. և անով կը հակառակի մարդկային բարօրութեան, զէթ անոր բարգաւաճանացը: Բարեբաստութիւնը կարգի մէջ է, և կարգն ալ ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ գործադրութիւն հնազանդութեան առաքինութեանը՝ թէ՛ բարոյական և թէ՛ բնական վիճակի մէջ հաստատուած ամէն օրինաց առջև: Հնազանդութիւնը կարեւոր է տղուն. առանց անոր՝ դաստիարակութիւնն անստուգ կ'ըլլայ, և տղան տգէտ կը մնայ, մանաւանդ թէ թշուառ. վասն զի իր կեանքը կ'անցնի յանդիմանութիւններ ու ծանր պատիժներ կրելով: Անհրաժեշտ է մարդուս հնազանդութիւնը, վասն զի մարդկանց մէջ, յիրաց և ՚ի գիւղուածոց կոխմունք ունի. իր բարեբաստութեանը մէկ պայմանն է այն, վասն զի կ'ապահովէ իր հանգիստը, խղճի ու սրտի հանգստութիւնը: Հնազանդութիւնը լուծ մըն է զոր արժան է յօժարափոյթ վերցընել. անոր դէմ չիկրնար կենալ ապստամբութիւնը, և մարդս որ հը

պարտութեամբը կը մըլուի օրինաւոր իշխանութեան դէմ կենալու, կը խոնարհեցընէ իր ճակատը կրից անարգ լուծին տակ: Ո՛րչափ աւելի ծանր է այս լուծը, մարդս անոր գերին է, ուստի և թշուառ:

Հնազանդութիւնը փճացընելով զոհ չըլլար մարդկային հպարտութիւնը, կը փճացընէ նաև գործունէութիւնը, այն որ մարդուս բարեբաստութեանը և մտաւոր բարգաւաճանացն ուրիշ ազդիւր մըն է: Մարդուս գործունէութիւնը իր տկարութեանն զգածմանէն և կարօտութեանցն հարկէն առաջ կու գայ: Հպարտը կը կարծէ աշխարհի տէր ըլլալ. ու իր խեղճութեանը մէջ ծածկուելով, նախանձոտ աչքով մը կը նկատէ աշխատասէր ու արդար մարդկանց բարեբաստութիւնն ու բաղդը: Չըսեր թէ՛ նմանիմ անոնց ու աշխատանքի ետևէ ըլլամ. այլ նախանձելով անոնց յաջողութեանցը վրայ, կը դանգատի. խմբածէքս, կ'ըսէ, անոնցմէ վեր է, և սակայն մոռցուած երեսի վրայ մնացեր եմ: Թշուառ է, ու կը չարչարուի իր խեղճութեամբքը, անոնց կարող ըլլալու ըմբռնել անոնց մեծութիւնը. ու թէ որ հպարտութիւնը կ'արգելու անոր մտաւոր հարստութիւնը, կ'արգելու նաև որ սիրտը չձևակերպի. մէկ խօսքով, կ'արգելու դաստիարակութեան օրինաւոր ընթացքը:

Հպարտութիւնը՝ դեզ, պաճանջող ու անողորմ կ'ընէ զմարդ։ Հպարտը համոզուած է թէ իր բնութիւնը քերականաց է, ու սուտ մեծութեան մը գաղափարներով լեցուած՝ ամենէն պատուոյ կը սպասէ։ Կ'արհամարհէ զայլս, և ուրիշներն ալ արհամարհանօք իրմէ հեռու կը փախչին։ Բայց նա իր միայնութիւնը՝ վկայութիւն մը կը համարի իր ուրիշներէ վեր ըլլալուն, և կը մեռնի անօգուտ և անկարող իր կարծեցեալ զօրութեան պատրանքովը։ Անօգուտ եղաւ իր կեանքը։ 'ի նմին ժամանակի նաև թշուառ։ Եւ սակայն այս ամէն բանին պատճառը մանկութենէն է։ Եթէ մայրը գիտնար սպառնալիքներէն փրկուելու, և ախտին սկզբնաւորութենէն կռուիլ սնորհ ետ, հպարտութեան այս դժնդակ արգասիքը արգելած կ'ըլլար։

Արժան է որ ամէն անգամ անոր գլուխ վերցընելուն՝ ջանայ ուղղել և արգելուլ յառաջադիմութիւնը։ Միշտ արթուն՝ առիթ մը չփախցընէ զանիկայ խոնարհեցընելու, իր իշխանութեան դէմ ապստամբող հպարտ մանկութեան ինքնահաճ ընդունայնամտութիւնը։

Սակայն մեր օրերը կը նկատենք որ ընտանեաց մէջ ոչ միայն պէտք եղած ջանքը կը պակսի անոր դէմ կռուելու, այլ

կարծես թէ ծածուկ քաջալերութիւն մը կ'առնու։ Տղուն աչքին առջևն են ցաւալից օրինակներ, ակընջին մէջ կը հնչեն անխոհական խօսքեր։ Հպարտութեամբ լեցուած է այն օդը զոր կը շնչէ։ Եւ որովհետև իր բնութեան հակամիտութիւններն կը զուգընթանան ընդունած օրինակներուն հետ, տարափոխիկ ախտ մը կը դառնայ որ զարհուրելի ջարդեր կ'ընէ։

Քիչ են արդեօք մեր ազգին ընտանեաց մէջ այնպիսի թեթեամիտ հարուստներ՝ որոնք ուրիշ բան չեն գիտեր խօսիլ՝ բայց իրենց նախնեաց ազնուականութեանը, իրենց խելքին ու գործունէութեանը, ունեցած փառաւոր տուներուն, խարճած այնչափ ստակներնուն վրայ։ Քիչ են անոնք որոնք հազիւ ականարկ մը կ'ուզեն ձգել ուրիշ իրենց նմանեաց վրայ՝ վասն զի չունին հարստութիւն, չունին սերնդեան ազնուութիւն։ Սակայն ճրջափ ալ բազմաթիւ են անոնք՝ որ իրենց հարտարութեամբն քիչ մը առաջ եկած, կամ առանց այն յառաջադիմութիւնն ալ ունենալու, կը նախատեն խօսքով ու գործով զանոնք՝ որ իրենց դիրքովը կամ ներկայ ու անցեալ արդեամբքը արժանի են մասնաւոր մտադրութեան։ Ո՛րչափ մեծ է այս երկու դաս մարդկանց ալ ազդեցութիւնը իրենց զաւակաց վրայ։

Նայինք այս կերպով մեծցած տղու մը վրայ: Շրջադայութեան ելած ատենը՝ արհամարհանօք կը նայի այն իր հասակակցացը վրայ որ իրեն պէս մաքուր հագուած չեն. դպրոցին մէջ կ'ուզէ իր ընկերներէն վեր առաւելութիւն մը ունենալ. վասն զի իր մայրը կառքով կը քալէ, ու իրիկուան դէմ սպասաւոր մը կը խորկէ զինքը դպրատունէն առնելու համար:

Ո՛րչափ ալ ծիծաղական սեպուին այս դիտողութիւնք, սակայն ապագային մտածութիւնը պէտք է անհանգիստ ընէ. ուր մարք և ոչ խակ կրնան հասկընալ, վասն զի իրենց մէ անցած են այն թերութիւնք տղայոց վրայ: Ո՛րչափ տարբեր է ուրիշ ընտանեաց ազնուական վեհանձնութիւնը որ կը ճանչնան իրենց արժէքը, գիտեն ինչ որ իրենց պատշաճական է, բայց միանգամայն գիտեն թէ ուրիշներուն ալ ինչ կը պարտին: Կրնայ ըլլալ որ իրենց օրինաւոր փառասիրութեան մէջ խաբուին. բաղդին ձեռքը ծանրացած ըլլայ վրանին, ու ինչքն և ստացուածքը անոնցմէ կորզելով, լոկ անուանին ձգած ըլլայ: Առանց քրթմնջելու կը համբերեն. ու եթէ երբէք հարկ ըլլայ իրենց զաւակաց հետ՝ տոհմերուն ազնուականութեանը խօսքն ընել, ուրիշ նպատակաւ չէ, բայց որպէս զի հասկըցընեն թէ ինչ պար-

տականութիւն ունին այն անուան. որպէս զի երբէք չմոռնան թէ հայրերնէն աւելի աղէկ պիտի գործեն, բայց ոչ նուազ քան զնոսա:

Մեծ վայելչութեան հետ՝ ամենամեծ գգուչութիւն ալ արժան է ըլլուի ընտանեկան զրուցատրութեանց մէջ:

Ծնողք ամեն ջանքերնին ընեն որ առթիւութեան կատարելութեան, որովհետեւ անկարելի է այն մարդկային տկար բնութեան, գէթ խոհեմութիւնը ձեռքէ չձգեն: Փոխանակ սղայոց հետ իրենց տոհմին ազնուականութեանը, կամ իրենց ցեղին փառաւոր նախնեացն ու արգեանց վրայ խօսելու, որոնք շատ անգամ երեւակայական են, փոխանակ վարժեցընելու զինքը արհամարհոտ աչքով ուրիշներուն վրայ նայելու, առիթ մը չփախցընեն հասկըցընելու թէ որչափ տկար ու անկարող է. թէ ինչպէս յաճախ իր կարծեացը մէջ կը սխալի. միտքը դրոշմեն թէ տղան ինքիրմէ բանի մը բաւականութիւն չունի եթէ այլոց ձեռքով չառաջնորդուի:

Այս խրատներուն և ազդարարութեանց վրայ՝ որ յաճախ և ըստ պատշաճի պէտք է կրկնուին, ուրիշ գործնական ուսում մըն ալ լաւեցընելու է. ամէն հպարտութեան մէկ նշանակ մը տալուն՝ վարպետ ու օգ-

տակար կերպով մը զինքը մահացընելու է. ասանկով կարող կ'ըլլաս այն գէշ խմորը՝ փոխանակ աճեցընելու, պակասեցընել:

Տղուն զիմաց ամէն բան պարզ ու բնական ըլլալու է. ինչպէս խօսքերն՝ առանկալ բարբը: այսպիսի օրինակ մը անկարելի է որ իր ազդեցութիւնը չունենայ: Պէտք է կրթել զինքն այն գեղեցիկ պարզութեան՝ որ առջի բերան որչափ ալ աննշան երևնայ՝ կամաց կամաց ճշմարտապէս մեծ և զօրաւոր խառնուածոց առանձնաշնորհութիւնն կ'ըլլայ:

Տնական բարբը պարզ ըլլան. ըսել չենք ուզեր թէ ճոխ չըլլան, այլ առանց ամենեւին ունայնամիտ պերճասիրութեան հետք մը ունենալու: Տղուն աչքին առջև չգրուի ամենօրեայ խնայութեան տեսարան մը՝ իրիկուան ընդունայն չուայութեա մըքը վատնուած:

Այսպիսի խնամքներով և մտադրութեամբ՝ զգուշութիւն կ'ըլլայ տղուն սրտին. այն տարափոխիկ ախտէն ազատ կը մնայ, վասն զի հպարտութիւնը չիկրնար գլուխը վերցընել, ու մօրն խօսքերովը և օրինակներով սիրելի ու գեղեցիկ առաքիներութիւն մը կ'ըլլայ պարզասիրութիւնը: Բնականութիւնը, ամօթխածութիւնն և պարզասիրութիւն, ասոնք պիտի ըլլան

այն սիրուն ծաղկըները՝ որ տղին սրտին մէջ ուռճանան՝ փոխանակ հպարտութեան դառն բուսոյն, զոր արմատաքի պիտի քանցէ մայրը:

Ասոնք ոչ միայն ընտիր առաքիներութիւններ են, այլ նաև կարողութիւնք: Գործոյ և ամենուն հետ վերաբերութեանց մէջ գտնուող մարդը, որ զիտէ զգաստ լուութիւն մը պահել, որ խոնարհ է՝ առանց նուաստութեան, համակամ՝ պահանջ բարկութեան, մէկուն անձնասիրութիւնը չվիրաւորեր: Այնպիսին եթէ տկար, ստորին կարգի կամ չափաւոր հանճարոյ մը տէր ըլլայ, ամէնքն իրեն յօգնութիւն կը դիմեն. կը փութան իրենց ջանքովն ու եռանդեամբ օգնել անոր տկարութեանը կամ չափաւորութեանը, առանց մտքերնէն անգամ անցընելու որ ուրիշ տեսնուին կամ զուրցուին: Իսկ եթէ զօրաւոր կամ գերազոյն հանճարի տէր ըլլայ, ամէնքը գլուխ կը ծռեն իր զիմացը, անոր չուզած կամ չպահանջած մեծարանքն իրեն կ'ընեն, մինչդեռ ինքն իր համեստ զգուշաւորութեամբը ալ աւելի դուրս կը ցատքեցընէ իր արդեանցը հետ նաև այլոց երախտագիտութիւնը: Բարձրամիտ մարդուն համար՝ վնասակար է իր հպարտութիւնը. վասն զի պատուար ու արգելք մը կ'ըլլայ իրեն գէպ ի կատա-

րելութիւն յառաջելու. վասն զի կը հեռացընէ իրմէ ամենուն համակրութիւնը. իսկ ընդհակառակն պարզ մարդը՝ սիրելի կ'ըլլայ. կը գտնէ իր վրայ դարմացողներ, առանց բարեկամները կորսնցընելու:

Հսկարտութենէն ետքը կու գայ Ագահութիւնը:

Ինչպէս հսկարտութեան՝ ասանկ ալ ագահութեան ախտին սերմը կայ տղուն սրտին մէջ: Այս ամօթալի ախտին ներկայութիւնը ցուցընել՝ այնպիսի հասակի մը մէջ յորում բնութեամբ առատամիտ, աննախահոգ ու վեհանձն պիտի ըլլայ, թերեւ ընդունայն զգուշութիւն մը երեւնայ ոմանց:

Սակայն պէտք է խաբուիլ. ինչպէս մեծ մարդը, ասանկ ալ տղան, եթէ զգուշութիւն չըլլուի, կրնայ հիւծիլ հարստութեան կրքով: Ամէն օր պիտի ուղենայ նոր բան մը ձեռք ձգել, ու դիզել ժողովել զանոնք իր քովը. և այս ախտը այնչափ աւելի դժուար կրնայ ըլլալ տղուն վրայ՝ որչափ աւելի ըլլան չար օրինակներն որ ամէն օր իր աչքին դիմացը գտնուին:

Եւ արդարեւ, ինչ է ընդհանրապէս ամէն օրուան տեսածնիս:

Ընտանիք՝ որ բոլորովին նիւթական հոգերու մէջ ընկղմած են. — մեծարանք՝ որ ՚ի ճոխից անբաժան է. — չունեցողներէն՝ երեսդարձութիւն. — ինչուան խղճերու վրայ ինքնահաճ իշխանութիւն մը ունի ոսկին: Ասկոյ սէրը՝ ամէն, բայց աւելի մեր ժամանակաց, դժնդակ վէրքն է: Բարեկեցութեան պատրուակաւ ամէն սիրտ հաւասար կը հիւծի ընչից փափաքով: Անոր մէջն է մարդկային բոլոր գործունէութիւնը. ոչ երբէք մարդու ձեռքը յոգներ է այդ ոսկին զիզելէն, և կամ կրցեր է շատանալ. այլ որչափ աւելի ձեռք ձգեր է, այնչափ աւելի անյադ և հետամուտ եղեր:

Ընտանեաց մէջն ալ այնպիսի բուռն ցանկութիւնը կը գտնուին՝ որոնք կը տաղնապէն զընկերութիւն: Այն ամենօրեայ դբադանք, որոնց դժբաղդաբար հանդիսատես է տղայն, մեծ տալաւորութիւն կ'ընեն իր մտքին վրայ, ու տխուր արձագանք մը կը թողուն սրտին մէջ:

Թէ որ ըստ ժամանակին արժանապէս չյանդիմանուի, և եթէ հարկ սեպուի՝ նաև խստիւ չսքստուի, ինքն ալ կը սկսի իր մանր հաշիւներովն զբաղիլ. կը կորսնցընէ անուր սրտին եռանդը ու մտաց վսեմու-

թիւնը, իր խաղալիկներն ու ձեռքն ինկած ստակը դիզելու մեծ խնամք մը կը ցուցնէ. կը ծածկէ՝ կը պահէ իր փոքրիկ ստացուածքը, փոխանակ առատութեամբ ցրուելու. որչափ աւելի ստանայ՝ այնչափ կ'ուզէ ձեռք ձգել: Կը հասնի պառանկութեան հասակին, ու արդէն ամէն բանէ ցրտացած պաղած է. միայն անյագելի ծաւալով մը, ընչասիրութեամբ, չարչարուած. կարծես թէ կանխահաս յառասիրութեամբ մը հիւժած մաշած է: Ասոր համար է որ մեր ժամանակաց երիտասարդութիւնը՝ ատենէն ռազմաբնութիւն մը կը ստանայ. սրտին մէջ որդ մը կայ որ կ'ուտէ վրնքը. կ'ուզէ վաստակիլ, բայց շատ ու շուտ վաստակիլ. և այդ ագահութենէն մղուած՝ իր ապագայն վտանգի մէջ կը ձգէ:

Ճանչցեր ենք շատ անձինք որ մէկէնիմէկ ճոխութիւն դիզեր են, ու ոմանց զարմանքին՝ այլոց ալ թերեւ նախանձեւուն առիթ տուած: Սակայն քիչ ատենէն լսուեր է անոնց մոխրի վրայ նստելը. բաղդին մէկ քաղցր ժպիտովը համարձակութիւն առած, անոր անգութ խաղին զոհեր են իրենց ապագայն. ու ծնողական խնայութեամբ ժողովուած, հեծութեան արտասուօք դիզուած գումարներ, մէկ վայրկենի

մէջ փճացեր են: Դարձընենք վայրկեան մը մեր մտադրութիւնը այդ անարգ տուրեառին վրայ. ու անոր զոհ եղած անձանց տխուր համրանք մը դիմացնիս պիտի ելլէ. պիտի յիշենք թէ անոնցմէ քանին ստելին վրայ տուեր են նաև իրենց սիրելի դերաստանին բարեբաստութիւնը, ինչուան նաև կեանքերնին ալ... Դարձընենք աշուրնիս այդ ցաւագին տեսարանէն. ու ահաբեկ անոր սոսկալի կոտորածներէն՝ համոզուինք թէ շուտով աղքատնալը՝ շուտով հարըստնալու հետեանք է յաճախ:

Շատ անգամ լսուած խօսք մըն է թէ վերս Սատուած ու վարդ քսանեց: Մենք կ'ըսենք թէ այդ վերջի բառին տեղ գործածելու էր՝ խոհականութիւն, չափաւորութիւն և գոհ ըլլալ. և համոզուած ենք թէ շատ աւելի պիտի ըլլար հարստութիւնը՝ նաև մեր ազգին մէջ՝ եթէ այդ երեք առաքինութիւններն անբաժան ըլլային ի ճշմարիտ բարեպաշտութենէ. և եթէ որչափ կ'աշխատինք ոսկի դիզելու՝ հաւասար ջանք մը ունենայինք բարի անուն և համարմունք ձեռք ձգելու:

Ասոնք տպաւորելու է տղուն սրտին ու մտքին մէջ, գիտնալով թէ անիկայ առաքինութիւններէն աւելի մեր ախտիցն հետեւողութեան մէջ ճարտար է:

Դաստիարակն երբ տեսնէ թէ տղայն ձեռքն ինկած դրամն ու խաղալիկները գիղելու հետ է, ու անյազ ագահութեամբ անոնց վրայ կը գնէ իր ամէն փոյթը, մեծանձնութեան սուսքինութեան զգացմանց ջանայ գինքը արթնցընել, ու անանկով պատերազմիլ այդ անսարգ ակտին հետ. գթասիրութեան վարժեցընէ զտղայն, մարդկային խեղճութեանց տեսարանին վրայ դարձընէ անոր մտադրութիւնն, և զանոնք սփոփելու առաքինութեան քաղցրութեան խելամուտ ընէ գինքը: Ինքիրմէ Իսելի զուրիշը մտածելու գեղեցիկ անձնանուիրութեան սուլորեցընէ. սրտովը չկապուի այն պզտիկ ու չնչին բաներուն հետ որ կը գըրգեն իր հաճոյքը. հասկընայ թէ ագահութեամբ ժողովելէն աւելի՝ ճրջափ սփոփիչ է կարօտելոյն օգնելը, ու քանի գեղեցիկ է այն մեծութիւնը՝ որ ուրիշներու աղէտքն սփոփելով ու մխիթարելով կերպով մը կը կերպարանէ զոտէն բնութեան: Տանի գինքն աղքատաց տունները. ցուցընէ իրեն հասակակից մանկութիւն մը ամէն բանէ զրկուած. տղուն աչքին առջև կամ մօնաւանդ նոյն իսկ տղուն ձեռքովը, բաշխէ անոնց ողորմութիւն: Սակայն որպէս զի առեւի ևս տպաւորութիւն սրտին մէջ, պարզապէս մատակարար չընէ գինքն տրուած ու

ղորմութեանցը. այլ հաղորդ առնու իր բարեգործութեանցը. հասկըցընէ թէ իր ձեռքով տրուածը՝ պարզապէս հօրն կամ մօրը քուակէն ելած չէ, այլ իր մէկ զուարճութեանը, մէկ հաճոյիցը գինն է, ուսկից ինքզինքն պիտի դրկէ՝ կարօտելոյ մը սփոփանացն ու դիւրութեան պատճառ ըլլալու:

Առաջ ըսինք թէ կրնայ տղայն իր աշխատանքովն ու բարի վարքով ստացած պզտի գումարի մը տնտեսութեան տէր ըլլալ: Հասկըցուր իրեն թէ այն պզտի բաղդը՝ աղքատին գանձարան պիտի սեպէ. և առիթ մի փախցընել իր գորովագութ սիրտը գոհ ընող այս գեղեցիկ միջոցէն գինքը զրկելու: Կրնաս մասնաւոր կերպով քննել իր առատամիտ կամ ագահ բարուց հակամիտութիւնները, ճանչնալ դէպ ի բարին կամ առ չարն ըրած յառաջադիմութիւններն. և անոր համեմատ կամ վարձատրել գինքը կամ յանցանացը համեմատ պատուհաս մը դնել վրան: Եւ յիրաւի, կամ կը շատցընէ իր ունեցածը, և կամ առատաձեռնութեամբ իրեն գիմող կարօտելոց կը բաժնէ. կը հսկի կամ յագահութիւն և կամ յառատաձեռնութիւն: Մայրը կը տեսնէ անոր գործելուն եղանակը. իր պզտիկ գանձին կիրառութեան եղանակը գեղեցիկ

միջոց մըն է մօրը՝ օգտակար ընելու զայն տղուն դաստիարակութեանը։

Ախորժելի է տեսնել զտղայն, ապագային փոքրիկ գործաւորը, որ աշխատանաց վարձքը կ'ընդունի, ինչպէս գործաւոր մը իր շաբաթէքը։ Նախանձաւորութեան գըրգիռ մըն է ասիկայ, և վարսետ միջոց մը ազահութեան դէմ կռուելու, վարժեցընելով զինքը յողորմասիրութիւն։ Այսչափ թուով բարելաւութեանը կամ ուսումնասիրութեան համար տրուած տոմսակներ (bon-points) իրաւունք տան իրեն պլտի դրամական փոխարինութեան մը. սակայն 'ի նմին ժամանակի' թեթեւ յանցանքներու համար ալ, որոնք անմտադրութենէ կամ անխողութենէ առաջ կուգան, պարտեկան ըլլայ թերութեանցը համեմատ տուգանք տալ։ Չկարծէ մէկը որ պարզ շահադիտութեան մը կերպարանք կ'առնու այն ատեն տղուն աշխատասիրութիւնը, մտադրութիւնն և հնազանդութիւնը. վասն զի տրուած դրամական փոխարինութիւնն այնչափ թեթեւ պլտի ըլլայ որ շահասիրութիւնը կարող պլտի չըլլայ այդպիսի վնաս մը ընել տղուն. մանաւանդ թէ ամէն ջանք պլտի ընէ որ իր պղտիկ բաւդը՝ սնուցանէ իր գթութիւնը, և անանկով դիւրին կ'ըլլայ մօրը հաղորդ ընել զինքը ըրած ողորմու-

թեանցը։ Յաճախ իրեն յիշեցընէ թէ հարուստին պարտքն է աղքատին ողորմաբաշխ ըլլալ, և թէ՛ օրինաւոր կերպով և յարատեւ աշխատութեամբ ստացուած հարստութիւնը եթէ պարծենալու տեղ մը ունի, ուրիշ բանի համար պլտի չըլլայ՝ բայց եթէ բարիք ընելու կարողութեամբ։

Մերժելու է անոր սրտէն ազահութիւնը, ինչպէս առաջ մերժեց զանձնասիրութիւն. և որչափ մեր ժամանակաց սովորութիւններն և բարք տխուր պատկերներ ներկայացընեն իր աչքին, այնչափ աւելի ջանալու է վարժեցընել զինքը յանշահասիրութիւն և յողորմածութիւն։

Ողորմածութիւնն ու գութը մարդկային այնպիսի աշխուական առաքինութիւններ են որ մարդուս սիրտը զգայուն կ'ընեն ամէն թշուառութեանց, դիւրալուր ամէն աղաչանաց։ Մաքուր ակունք, ուստի կը բղխեն ամէն աղնուական զգացմունք, գերազոյն քննիչք՝ որ ամօթով կը շառագնեն քրիստոնեայ սիրտ մը աւելորդ ծախուց համար՝ երբ անդին իր եղբարցը հարկաւորն ալ կը պակսի։

Տղուն սիրտը այս գեղեցիկ առաքինութեանց սովորեցընելը՝ աւերակներու վրայ գեղեցիկ ու անուշահոտ ծաղիկ մը բուսցընել է։

Սակայն այս փոխակերպութիւնը մէկ օրուան մէջ չի կրնար ըլլալ: Սիրտը սնդա-
ցընող ու ձեռքերը գոցող ագահութեան
հետ պատերազմելու համար՝ անդադար
ջանքի կարօտ ենք. ախտ մըն է որ այլ և
այլ կերպարանքներով կ'երևնայ, և այլ և
այլ գէշ ախտեր, որոնք կարծես թէ իրեն
հետ այնչափ վերաբերութիւն մը չունին,
անկէ առաջ կու գան:

Այն գէշ հակամիտութեանց մէկն, ու-
րոնց ագահութիւնն է պատճառ, և որուն
վրայ այնչափ մտադրութիւն չըլլուի ման-
կութեան հասակին մէջ, գողութեան ախտն
է. վասն զի ագահութեամբ է՝ որ մարդս
բաւական չսեպելով իր ունեցածը, կամ ա-
նով գոհ չըլլալով, կը սկսի քննել, լրտեսել
ուրիշինը, և զանոնք ձեռք ձգելու միջոցնե-
րուն վրայ մտածել և յոգնիլ:

Դիտողութիւն ըրէ տղոցդ, և ամենուն
վրայ ընդհանրապէս պիտի կարենաս նկա-
տել այդ հակամիտութիւնը՝ ի գողութիւն:
մանաւանդ թէ պիտի սկսիս ալ գանգատիլ
անոնց գործած քանի մը մանր մունր դան-
ցառութեանց վրայ այդ ախտին նկատ-
մամբ. առջի բերանս պիտի սկսին իրենց որ-
կրամիտութեանը կարևոր բաներ վերցը-
նել, ետքը աչուրնուն օգտակար երևցած
կամ սեպած նիւթերը: Թէ ուր իրենց մէկ

սղտի ընկերակիցը, կամ սղտի եղբայրը՝
նոր խաղալիկի մը տէր եղած ըլլայ, կը զի-
տեն՝ յարմար առնելը կը փնտռեն, ու անոր
հեռաւորութեանն առնել կը վերցընեն
զայն. իսկ եթէ աւելի ուժով են՝ բռնու-
թեամբ կը յախշտակեն. թէ որ քովի տանդ
սլարտէզին մէջ գեղեցիկ ծաղկըներ, կամ
նոր հասած ստուղներ տեսնեն, պատէն
անդին ալ սնցնելու սիրտ կ'ընեն, ու թէ-
սկէտ քիչ մը վախով կամ ամօթով, այն
պատուական աւարը հետերնին կը բերեն:

Ամէն անգամ որ այսպիսի գողութեան
գէպք մը հանդիպի, մէկէնիմէկ առջևդ
կանչէ յանցաւոր տղան ու խիստ պատժով
մը սլատուհասէ զինքը: Հոս մէկ դաս մը
բաւական պիտի ըլլայ. ամենէն աւելի բնա-
կունն, բայց միանգամայն և լաւագոյնն է,
ստիպել սղտի գողը որ առածը մէկէնիմէկ
ետ դարձնէ: Թէ որ գողութիւնը տնէն
գուրս օտար մարդու մը վնասովն եղած
ըլլայ, յանցանաց դարմանն ալ աւելի հան-
դիսական կերպով արժան է ընել: Մայրը
պէտք է որ տանի զտղայն այն մարդուն
քով որուն վնաս հասուցեր է. ճամբան ոչ
յանդիմանութիւն և ոչ ծանր խօսքեր պէտք
է ուղղէ անոր, այլ գլուխը կախած իբրեւ
թէ ամօթով և մահացեալ: Իսկ երբ հաս-
նին մարդուն տունը, թողութիւն խնդրէ

իրմէ՛ սոյնալիսի յանցանքի մը համար, ըսէ որ իր բոլոր ընտանեացը նախատինք է. ու աղաչելով ներել ու մոռնալ, աւելի իր վրայ խօսիլ քան թէ տղուն: Այս կերպով տրուած խրատ մը՝ մեծ աղքեցութիւն կ'ընէ յանցաւորին սրտին վրայ. կը խոնարհի, բայց առանց խոնարհեցընելու իր բնաւորութեան արժանապատուութիւնը, զոր միշտ արժան է մեծարել:

Ասիկայ օրինակ մըն է:

Բայց մայրն՝ իր ձեռքին մէջ ուրիշ հաղարաւոր նոյնալիսի միջոցներ ունի: Եթէ կրկին նոյն յանցանաց մէջ խնալուն կամ զանի ծանրացընող պարագաներուն համար՝ հարկաւոր սեպուի աւելի խիստ պատիժ մը տալ, արժան է որ մայրը մարմնական պատուհաս մը դնէ վրայ: Այսպիսի ամօթալի ախտի մը առաջքն առնելու համար՝ պէտք է ամենեւին ներողամտութեան կամ համբերութեան միջոցներուն դիմել:

Զէ թէ կը վախենք որ այս դժնդակ միտումը այնչափ աճի տղուդ վրայ, որ տալիներ անցնելէն ետքը այն մեծ յանցաւորաց թուոյն մէջ գտնուի, զորոնք նախատուած ընկերութեան մը վճիռը վատահամբաւ ըրած է: Մեր վախը այնչափ հեռու չերթար:

Վախերնիս աւելի անոր համար է՝ որ ե-

թէ տղայն ատենին չուղղուի, գողութեան այս ցաւագին հակամիտութիւնը՝ ապագային համար կրնայ այլ և այլ գէշ աղքեցութեանց պատճառ ըլլալ: Տարակոյս չկայ որ յանգուգն գող մը չիկրնար ըլլալ, բայց անհաւատարիմ անձ մը իր պարտուցը, ճարտար 'ի խաբել չահավաճառի մէջ, որ գիտէ ուրիշին հաւատարմութեամբը զեղծանիլ. որ անխիղճ կերպով կը զեղծանի ուրիշին վստահութեամբը, և ուրախութենէն ձեռուընները կը շփշփէ երբ իր անհաւատարիմ հնարագիտութիւններովը աւելցած տեսնէ ստացուածքը:

Այսպէս ազահուրթիւնն ու գողութիւնը իրարու հետ կրնան միութիւն մը հաստատել: Մէկը կրնայ միւսին ճամբայ բանալ, վասն զի երկու ախտերն ալ համաքայլ կ'ընթանան:

Այդ մանր գողութեանց ուղղութեան՝ որուն դէմ այդչափ խստութիւն կը պատուիրեմք մարց ու զատարարակաց, օրինակ մը մէջ բերենք:

Յանցաւոր տղուն քաղաքին մէջ վաճառական մը կար՝ որ ամէն օր իր խանութին ապակեայ վանդակներուն տակ այլ և այլ տղայոց խաղալիք կը դնէր ծախելու: Տըզան պղնձէ գալարափողի մը աչք տնկած էր ու զայն կ'ուզէր ձեռք բերել. բայց

մայրը չէր ուզեր դրամը տալ՝ ոչ միայն խաղալիքը սուղ ըլլալուն, այլ մանաւանդ անոր համար որ ղինքը իր ջանքովն ու վարքով գոհ ընելու ամենեւին փոյթ մը չէր ցուցնէր տղան։ Լացաւ, աղաղակեց, սպառնացաւ տունէն առնել քալել, մէյմ'ալ ետ չդառնալու համար. բայց մայրը անտեղիտալի մնաց։ Վերջապէս օր մը իմանալով տանը ծառայից մէկուն պահած ստըկին տեղը՝ առաւ հարկաւոր եղած դրամը, ու մէկէն խաղալիք ծախող վաճառականին խանութը վաղեց։

Գողութիւնը յայտնի էր. բայց տղան կ'ուրանար յանցանքը։ Երկրորդ օրը անծանօթ մարդ մը տուն եկաւ, և ուղեց տըղուն հետ խօսիլ. ու տեսնելով ղինքը ըուրջ ու ծանր կերպով մը ըսաւ. « Խմ պարտքս է պղտի գողերը բռնել ու բանտ տանիլ »։ Տղան լացաւ, աղաչեց, իր անմեղութիւնը ուղեց անոր հասկըցնել. սակայն անօգուտ էին արտասուքը. հարկ էր հնաղանդիլ. ամօթէն գետին նայելով՝ բոլոր քաղքէն անցաւ. ամենուն աչքը անոր վրայ էր, ու այն տարօրինակ դէպքին վրայ կը խօսէին. իսկ տղայն սաստիկ ամաչելէն գետին կ'անցնէր։ Բոլոր օրը այն օստիկանութեան պաշտօնէին քով անցուց. վասն ղի մայրը 'ի ծածուկ անոր հետ խօսքը մէկ ըրած էր,

և խնդրած որ այս բարեկամութիւնն ընէ։ Իրիկուան դէմ հօրը տունը դարձաւ տղան, ամօթով լի և ստրջացած։

Այս մէկ օրինակը՝ կրնայ այլ և այլ ուրիշ օգտակար միջոցներ թելադրել որդեսէր ծնողաց։

Ագահութենէն ետքը կու գայ Հեշտախտութիւնը։

Սիրտը ցամաքեցընող ախտէն ետքը, զանիկայ հիւժոյն ու անպատիւ ընողը։ Հեշտախտութիւնն այնպիսի թշնամի մըն է՝ որ մօր մը սրտին ամենամեծ վախ մը արժան է որ ազդէ. վասն ղի ամենէն աւելի հրապուրիչ ախտն է, ամենէն աւելի հնարագէտն և աղէկ ղինուած։

Այլ և այլ հնարքներ կան սիրտը հրապուրելու համար. այլ և այլ վարպետ նենգութիւնք զանիկայ խաբելու։

Չգայարանք կը սատարեն իրեն, մարմինը դաւակից կ'ըլլայ. և իր քանդիչ ու ապականարար գործոյն մէջ զօրաւոր նեցուկ է դժուարամարտչելի հակամիտութիւն մը, և որ աղէկ գիտէ մոլորեցընել ղինքը՝ զարտուղեցընելով պահպանողական ճա-

նասարհէն՝ զոր ցըցուցած է բնութիւնը։ Պէտք է շփոթել իրարու հետ կիրքն ու հեշտախտութիւնը, առջինը բոց մըն է որ կը տաքցընէ, իսկ երկրորդը՝ լափիլիղող ու աւերիչ հրդեհի մը մարելու մօտ վառարան մը։ Հարկ է յիշեցընել թէ մօրը պաշտօնը է այդ կրից կրակը շիջուցանել։ մանաւանդ թէ պիտի ջանայ սնուցանել զայն։ Արքայ-
րը՝ հոգւոյ կենդանի բերմունքն են. առանց անոնց չեն կրնար ըլլալ ոչ մեծամեծ գործեր և ոչ յարատե ջանք։

Արից հասակը՝ վաղահասուկ (precocce) է։ Ատենէն առաջ իմաստութեամբ կառավարուած կիրքը կրնայ գործունեայ կերպով օժանդակել ի կատարելութիւն հոգւոյ դաստիարակութեամբ. ընդ հակառակն կրնայ՝ եթէ գէշ կերպով կամ բնաւ կառավարուած չէ, սոսկալի միբիկ մը յարուցանել այն դիւրաբեկ նաւակին վրայ՝ որ մայրենի ակնկալութեանց քաղցր դանձը կը կրէ։ Կանոնով չկառավարուած կիրք մը՝ իր բնութիւնը կը փոխէ. ոչ ևս է տարր բարւոյ, հապա ինքն չարն է։

Դաստիարակութեան գիտութիւնը ասոր վրայ կայացած է՝ որ գիտնայ ուղղել զայն, և ոչ եթէ աւերել։

Երեցածին պէս՝ պէտք է որ մայրը մէկէ-նիմէկ ցուցընէ իր տիրող իշխանութիւնը

անոր վրայ. ուղղէ, ներհեցընէ, և եթէ հարկ տեսնէ՝ նաև նուաճէ. խալըսէ զայն չարին իշխանութենէն, և բարւոյ տարր մը ընելու աշխատի։

Անմաքրութիւն, տարածամ ապականութիւն, ամօթալի սովորութիւնք՝ տղոց վրայ յաճախ արդիւնք են չար խորհրդատուաց և օրինակի՝ քան թէ զգայարանաց պէտք։ Եթէ բնութիւնը չբռնադատուի՝ խոհական լուծութիւն մը կը պահէ, և տղան՝ տարածամ եռանդան յարձակմունքներէ ազատ կը մնայ։ Ախտից մէջ մանկութեան համար ամենէն աւելի զարհուրելին՝ անմաքրութիւնն է. կտրիճ նժուղին՝ անհանդարտ քայլերուն տակ բացուած անդնդոց մէջ ամենէն աւելի խորունկը. զինքը սանձող ճարտար ձիավարը՝ զգոյշ կենայ անոր մէջ գահավէժ ձգելէն։

Ամէն զգուշութիւն, ամէն արթնութիւն պէտք է ընէ մայրը՝ տղուն հետ վերաբերութիւն և տեսութիւն ընողներուն նկատմամբ։ Թէ՛ ընտանեաց մէջ և թէ՛ դուրսը՝ մաքուր մթնոլորտի մը մէջ պիտի ապրեցընէ զինքը։ Անոր առջևը թեթևսովի խօսքեր, անպատշաճ զարդարանքներ, աչքի զարնող ընտանութիւններ պիտի չըլլան. անոր չորս կողմը՝ բարբերինն աւրուած ընկերակիցներ, տխտաւոր ծառաներ, ան-

Հող ու անտառքեր օտարներ պիտի չերևանան երբէք: Տղան կրնայ իր մէջը ահարեկող թշնամիներ գտնել. ամենայն ինչ կը տպաւորուի իր մտքին մէջ. ամէն պատկեր՝ իր կանխահաս երեւակայութեան վրայ կըրնայ ունենալ իր հաւատարիմ ու նման անդրադարձութիւնը: Հեռացուր անոր աչքէն նկարներ, պատկերներ ու արձաններ՝ որոնք կրնան արթնցընել իր երեւակայութիւնը և աղօտացընել իր խորհուրդները. բայց մանաւանդ հեռացուր իր փափուկ ականջներէն՝ անպատշաճ ու անտեղի կենցաղավարութեանց խօսակցութիւնները:

Հոս՝ մօր մը հսկողութիւնը ոչ երբէք պիտի պակասի. վայրկեան մը միայն բաւական է որ չարը իր փափաքին ու դիտմանն հասնի: Վարձես թէ ամենայն ինչ կը միաբանի՝ այդ հսկողութեան դէմ: օրինակ, խորհուրդք, թեւադրութիւնք, խօսակցութիւնք և ընթերցմունք. ամէնքը խօսքը մէկ ըրած կ'երեւնան մաքրութեան գեղեցիկ առաքինութեան դէմ: Սակայն այդ թշնամեաց առջև՝ մայր մը կայ. մայր մը՝ որուն յանձնուած է տղուն անմեղութեան վրայ հսկելու գծուարին պաշտօնը:

Ո՛րչափ շատ են այն մայրերը՝ որոնց վրայ սլարտաւոր անհոգութեան մը մեղադրանքը կը ծանրանայ: Մտաւորներ կեցած՝

անխոհական ապահովութեամբ մը կը նիրհեն՝ երբ յանկարծ թշնամին վրայ կը հասնի. կոյր են և խուլ, և երբ գտնուի մէկը որ իրենց ազդէ՝ չեն ուզեր հաւատալ. « Սոք հասակին մէջ, — վրայ կը բերեն ժպտելով, — անկարելի է այդ հասակին մէջ »:

Եւ սակայն կարելի է. վասն զի անմաքրութիւնը մեր ժամանակաց բորոտութիւնն է, որ կը մաշէ զմանկութիւն, ինչպէս ամէն ատեն մաշած, հիւժած ու սպառած է գերփոստարգութիւն. իր ըրած ահաւոր աւերմանց առջև՝ քիչ է որ և իցէ խնամք, արթնութիւն և զգուշութիւն: Մեղկութիւն, սովորականէն աւելի հոգածութիւն, բարեբաստիկ կեանք՝ զգայութեանց արթննալուն կը սատարեն. որ և իցէ խնամք՝ որ մաքրութեան, առողջութեան, անցաւոր վիճակի մը հիւանդութեան՝ օրինաւոր պահանջմունքէն անդին կ'անցնին, այս բանիս համար միայն բաւական են գէշ ու վնասակար ըլլալու: Արդէն խօսած եմք թէ ինչպէս անօգուտ խնամք կրնան տածել զանձնասիրութիւն և զունայնամտութիւն. և թէ ինչպէս փոխանակ զօրացընելու ալ աւելի կը տկարացընեն զմարմին:

Մարց խանդաղատական գութը՝ փոխանակ զիրենք զգայուն և սիրող ընելու իրենց որդւոցը բարոյական լաւութեան, յաճախ

անոնց բնական բարեբաստութեան խնամոց մէջ չափադանցութեան կը տանի։ Մարմինը կը չափի, բայց հոգին կը կրէ։ Վասն զի երեսի վրայ մնացած է, և իբրեւ թէ մութ և անձուկ բանտի մը մէջ արդիւրեւած։ Թէ որ չափէն աւելի ամրացընես բանտը, բանտին մէջ եղողին խղճուելուն վրայ ո՛վ կը տարակուսի։

Փոխանակ անուղղակի կերպով նիւթականին օգնելու, և աններելի անխոհակա՛նութեամբ մը աճեցընելու իր ամօթալի ախորժակները, ետէէ եղիր գեղեցկացընելու անոր հոգին։ Զնա այն թարմ սրտին մէջ միայն մեծանձնական զգացմունք և ազնուական փափաքներ արթնցընել։ Հոգւոյ աշխարհին մէջ ասլեցընել տուր քու տղայդ։ Ընտրէ՛ իր առջեւ դիր մտաւոր հաճոյք՝ որոնք պզտի հասկացողութեանը համեմատ ըլլան։ Խաղեր, խօսակցութիւններ, պատկերներ, իր չորս կողմը եղողներն, զինքը զբաղեցընող ու զուարճացընող ամէն բան՝ իր բնութեան հոգւոյ մասին հետ և անոր բարւոյն համար միայն խօսին ու յոգնին։ Համառօտ ըսենք, սպաննէ գնիւթականութիւն, և արգիլած կ'ըլլաս սնմաբքութիւնը։

Բայց միայն այսչափ ու այսպիսի մտադրութիւններով զոհ մի ըլլար, այլ քու տը-

ղուդ վրայ՝ աւելի ուղղակի աղքեցութիւն մը գործածէ։ Առանց յոգնելու՝ հսկէ անոր վրայ, բայց զգուշացիր որ չըլլայ թէ տարակոյս մը արթնցընես անոր մտքին մէջ։ Վայրկեան մը աչքիդ առջևէն մի հեռացընէր։ Գիշերները ելիր՝ տեսնելու անոր քունը։ Քննէ անոր նայուածքը, գնացքը, իր սրտին առաջին բաբախմունքը։ անհոգ մ'ըլլար քննելու անոր մանկական բարեկամութիւնները, սիրալիր ու անմեղ կարծուած յարաբերութիւնները։ որպէս զի հեռացընես իրմէ մաքրութեան հակառակ ամէն վտանգ, օտարացընես անոր սիրտը ամէն փորձութիւններէ։ Ծանօթ ըլլան քեզի իր ընթացքը, մէկը մէկալէն նախամեծար ընելները։ մանաւանդ այն վտանգաւոր հասակին՝ յորում բնութիւնը կը սկսի զգալի ընել իր ծածուկ խայթոյցը, արժան է որ տղուն մտածութիւնները՝ թէ մանչ ըլլայ և թէ աղջիկ, և ոչ օր մը ծածկուած մնան քեզմէ։ Գիտցիր ատենին կտրիճ որոշման մըն ալ ձեռքդ արնել։ Ողբսեւսի որդւոյն իմաստուն դաստիարակին նման՝ ծովուն ալեացը մանաւանդ մատնէ քու զաւակդ, ու անանկով հոգա անոր փրկութիւնը, քան թէ փորձութեանց վտանգին մէջ ձգել։ Հոս՝ ապականարար դրացիներ կան, հեռացու անոնցմէ քու զաւակդ, ասդին՝

պատուհան մը, ուսկից հարկ է դարձնեն անոր աչքերը. դուռ մը, և բանալին միայն մօրը քով պիտի պահուի. աղախին աղջիկ մը, և անէն արժան է հեռացընել քանի որ տղան արձակուրդի ժամանակ տուն դարձած չէ. վերջապէս սիրտ մը՝ զոր մայրը պիտի գիտնայ կառավարել, ընտանութիւնք՝ զորս կամ պիտի տածէ և կամ՝ զգուշացընէ, փափաքներ՝ զորս կամ պիտի չափաւորէ, և կամ՝ ի սպառ արմատաքի խլէ. և այս ամէն բանին մէջ այնպիսի խնամք և խռհաւան զգուշութիւն պիտի բանեցընէ՝ որ երբէք տղան չիկարենայ հասկընալ չորս կողմը պատած փրկարար արգելքը:

Իրիկուան դէմ երբ կու գայ քու քովդ նստելու, երբ օրուան իրեն համար ծանր աշխատանքին ու յոգնութեան նեղութիւնը քու սիրոյդ ու աղապատանացդ մէջ կ'ուզէ մոռնալ, մի վախճար կամաց կամաց ծանօթացընել իրեն այդ ոխերիմ թշնամուոյն գոյութիւնը, և թէ ինչպէս պէտք է անկէ փախչիլ. չխաբուիլ անոր հրապուրանքէն, առերևոյթ քաղցրութենէն ուր հոգւոյ ու մարմնոյ թոյն մը կը բովանդակէ իր մէջը: Յիշեցու այն անմեղ ու փափուկ սրտին թէ ինչպէս Ստուած կը հեռացընէ իր պահապան ու խնամող ձեռքը անստուր սրտերէն, կը թողուին իրենց պահապան հրեշտակէն,

և թէ սուրբ Կոյսն անգամ որ ամէն մեղաւորաց համար կ'աղօթէ, չուզեր մտիկ ընել անոնց աղաչանացը:

Յըցուր իրեն Խաթին ահաւոր ու գարշ կերպարանքը, և վարժեցուր անոնց դէմ պատերազմելու պարտք ու պատիւը, պարտք մը՝ զոր Ստուծոյ օրէնքն ու հրամանը դրած է վրանիս. և պատիւ՝ որ գրեթէ անոր հաւասար սիրելի ու փափաքելի արժան է որ ըլլայ մեզի:

Մարդկային գործոց շարժման երկու ձգող առիթներ կան. ահամայ հրապուրք մը՝ որ դէպ ի յառաջ կը մղէ, և բնածին վանում մը որ զինքը ետ կը կեցընէ: Հրապուրանաց դէմ արժան է դնել զշախորժութիւն, ազգելով անոր սրտին մէջ կարգէ դուրս սոսկում մը զգայական ամէն անկարգութեանց դէմ. ատենին խուլ պիտի ըլլայ անոնց ամէն հրապուրանացը՝ և այլ և այլ բերաններէ լսած գովութեանց. չար թելադրութիւնք անպտուղ պիտի ըլլան, և տղան պիտի գիտնայ անարատ պահել առաքինութեան այն գեղեցիկ ծաղիկը՝ որուն անուշակ սերմը փթթեցուցիր. վտանգի ժամը՝ մօրը փառաւոր յաղթանակը պիտի ըլլայ:

Անոր համար արժան է որ մայրը խօսի և ոչ երբէք լռէ. յազեցընէ անոր ամէն

հետաքննութիւններն՝ առանց բորբոքելու զերեւակայութիւնն. չթողու որ չարասիրտք և ապականեալք մտօք գործեն՝ ինչ որ իր պարտքն է գործելը:

Ո՛ր տղայն է, մանաւանդ մեր օրերուն մէջ, որ օր մը խելամուտ չըլլայ այն գաղտնեացը՝ զոր այնչափ խնամօք ուղեցիր իրմէ ծածկել: Որ մը կամ տեսութեամբ կամ ՚ի լրոյ պիտի արթըննայ անոր միտքը, առաքիւնութենէ թափուր սպասիկ մը՝ անհոգ պիտի ըլլայ որ անոր աչքը չմոլորին անմաքուր տեսարաններով, ախտաւոր և իրմէ երիցագոյն հասակաւ ընկերակից մը՝ պիտի կատարեալագործէ այդ տխուր ուսումը: Ու քեզմէ հեռու, քու աղքեցութենէդ դուրս պիտի սորվի այնպիսի բաներ՝ զորս ուշ կամ անագան պիտի ճանչնար, նոյն խել ընութեան թելագորութեամբը:

Այս յայտնութիւններն կ'ըլլան տղուն՝ զինքը մոլորեցընելու յարմար խօսքերով, այն ախուր գիտութիւնը կը հաղորդուի իրեն՝ հաճոյից ու հեշտութեան հրասպառիչ խաբէութիւններովն ու վնասակար բերմամբ: Կ'ընդունի զայնոսիկ եռանդուն հետաքննութեամբ մը, և արդիկեալ պաղոյն մատուցած ծածուկ ուրախութեամբը: Իրեն օրինակ կ'առնու զանոնք՝ որք արժան էին սոսկում մը աղղել իւր սրտին. կը փա-

փաքի անոնց ախտիցը, և ամօթալի նախանձաւորութեամբ մը կը ջանայ անոնց հետեռլ ըլլալ:

Ո՛րչափ հեռու են այն ատեն իր մտածութենէն այն խոճական խօսքերը՝ որոնցմով մայրը ջանացեր էր այն ախտին ընդգիմամարտութեան սկզբունքն աղղել տըղուն սրտին մէջ: Յաջողեր էր ախտին զղուելի կերպարանքն աղղել իրեն. և ահա ուրիշներն հաճոյական ըրին զայն: Այս վտանգէն խալըսելու համար էր որ նախընթաց զլսով մը ջանացինք ցուցընել թէ որչափ կարեւոր է մօր մը վերահաս օգնութիւնը: Պէտք է որ խօսի մայրը, և չթողու ուրիշներուն ինչ որ ինքը կրնայ և պարտեկան է ընել տղուն բարւոյն համար. ապա թէ ոչ, տղան կը կորուսանէ իր անմեղութիւնը, և ուրիշ ապականեալ և անկարգ անձինքներէ լսածն ու սորվածը՝ ամենատխուր աղղեցութիւններ կ'ընեն իր վրայ:

Կը տեսնես գեղեցիկ ծառ մը՝ որուն ծածուկ մէկ վէրքէն կամաց կամաց հիւթը կը վազէ: Գեռ երէկ գեղեցիկ և ուռճացեալ տունկ մըն էր, և օրինաւոր յոյսեր կուտար իր վրայ. ինչ եղեր է այսօր:

Կը տեսնես թունալից ճախճախտաւ մը. և ատիկայ արծաթափայլ ջրերու գեղեցիկ լիճ մըն էր, պայծառ հայելի մը՝ որ աստե-

դադարդ. երկնից հրաշալիքը կ'անդրադա-
ճընէր, և որուն վրայ հեղիկ կը տատանէին
եղեգունք: Յանակնկալս որդն մը կը ծակէ
անոր թումբը. ջուրը կը սլարսլուի, եղէգ-
ները կը կտրուին, և ապականեալ ջրոց
աղտեղի բնակչաց գունդ մը կուգան կը
գրաւեն իրենց բնակութիւնը:

Ասոնց կը նմանի այն զաւակը՝ զոր ծա-
ծուկ ախտ մը կը սպառէ: Կը սկսի թառա-
միլ թօշիլ, և իր առջի պայծառութիւնը
կորսնցընել. կը սկսի ապականիլ, խեղճ
տղաք, — որոց առողջութիւնը անդարձ
կերպով կը խանգարի. — ո՛վ սորվեցուց
ձեզի այդ մահաշուկ սովորութիւնները.
ձեր զգայութիւնը գեռ. քունի մէջ էր, վասն
դի ձեր կենաց գեռ. առաւօտն էր, և երկ-
չոտ բնութիւնը՝ չէր ուղած զձեզ արթնցը-
նել:

Դաստիարակը 'ի զուր գուշակեց եղած
չարը. 'ի զուր գործածեց իր ամէն խնամքն
ու ջանքը որպէս զի այդ վէրքը չճարակի:
Աւաղ. չկրցաւ յաջողիլ ուշ հասնելուն հա-
մար: Կը տրտմի, դառն արտասուք կը
թափէ, կը տեսնէ տղուն կորսուիլը և չի-
կրնար զանիկայ փրկել:

Սակայն արժան է որ գիտնայ թէ ի՞նչ
կերպով ախտի խուսափէ այդ թշուառու-
թենէն. արտասուք անօգուտ են, խղճի

խայթը անբաւական: Պէտք էր որ խոհա-
կան ըլլար, բայց միանգամայն շրջահա-
յեաց. նմանէր այն ճարտար ու քաղաքա-
գէտ զօրավարներուն՝ որոնք ուղեւով յաղ-
թանակել՝ անոր կողմը կ'անցնին՝ որոնց
դէմ կը կռուէին: Մայրը պէտք է վախ-
նայ տղուն երեւակայութենէն. վասն զի
չատ անգամ անիկայ կ'ըլլայ պատճառ՝
զգացմանցը շուտով արթննալուն: Մեր
ցուցըցած կերպովը կրնայ զիւրութեամբ
չափու մէջ պահել զայն. իսկ եթէ չուզե-
նայ բնութեան դէմ կռուիլ, իր իշխանու-
թիւնը կ'արհամարհուի, և ոչ միայն գիտած
վախճանին չկրնար հասնիլ, այլ նա և տը-
ղուն ապագայն վտանգի մէջ կը ձգէ:

Կրնան գտնուիլ երկչոտ դաստիարակ-
ներ՝ որոնց համար մեր առաջարկած գրու-
թիւնը, տղուն անմեղութիւնը պահպանե-
լու՝ չարին գոյութիւնը իրմէ չթաքուցանե-
լով, հակասութիւն երևնայ: Սակայն եթէ
խորունկ մտածելու ըլլան, կը տեսնեն յայ-
տնապէս թէ աւելի օգտակար է իրենց ա-
շակերտին՝ զօրաւոր առաքինութիւն մը՝
հիմն դնելով անոր ախտին զղուանքը՝ ու-
րուն գարշ կերպարանքը իրեն ցըցուցին,
քան եթէ այն մաքրութիւնը՝ որ փորձուած
չըլլալուն համար զիւրախորտակելի է, քան
այն անմեղութիւնը՝ որուն վրայ չարը դիւ-

բաւ կը յաղթանակէ, վասն զի ոչ եթէ համոզման՝ այլ բնական բերման մը վրայ հաստատուած է:

Ամօթխածութիւնը միայն բաւական չէ՝ անմաքրութեան դիւին հրապուրանքը մերժելու և անոր ըսրած որոգայթները խայտառակելու համար: Մօրը յաճախ կըրկնելով՝ պէտք է որ տղուն մտացը մէջ քաջիկ տպաւորութիւն թէ ահաւոր թշնամոյ մը դէմ կեցած է՝ որ իւր ամէն մոլեգին ջանքը կը բանեցընէ կորուսանել անոր առողջութիւնը, և փճացընել բարեբաստութիւնը. տղան կը հասկընայ թէ ինչպէս իր բնական ու բարոյական ապագայն վտանգի մէջ են. ուստի երբ ախտը զարդարուած՝ իր հաղարումէկ հրապուրանքներովը կը համարձակի մօտենալ տղուն, անիկայ կարող ըլլայ աներկիւղ ու վստահ աչքով մը անոր երեսը նայելով՝ ըսել. « Հեռու կեցիր ինծմէ. արդէն կը ճանչնամ զքեզ. կը նկատեմ քու զաղիր կերպարանքդ՝ այդ դիմակին տակ. հեռու, վասն զի ինծի հետ բան չունիս: Քու գալուստդ արդէն ինծի ծանօթ էր. արդէն սորված էի զքեզ ճանչնալ »:

Ո՛րչափ մեծավայելուչ ու գեղեցիկ է այն անմեղութիւնը՝ որ մօր մը ջանքովը հզօր և աղգու կերպ մը առած է. և ո՛րչափ

տարբեր այն սարգամիտ երկչոտութիւնէն՝ որ միայն առաքինութեան անունը ունի: Զճմարիտ անմեղութիւնը՝ վստահութիւն մը ունի իր անձին վրայ. ցըցուցած կերպն ալ նոյնը կը քարոզէ: Զճմարտապէս մաքուր, ճշմարտապէս ողջախոհ տղան՝ որ առաքինութեան և ախտին բուն գաղափարն ունի, գլուխը կրնայ վեր վերցընել. իր ճակատը միայն այն ատեն կը կարմիր ու կը խոնարհի՝ երբ անկարգ խօսքով մը, անարժան տեսարանով մը՝ իր սրտին մէջ եղած մաքրութեան ներքին զգացմունքը՝ ուղղակի նախատինք ու հարուած մը կ'ընդունի:

Որչափ զգուշի է հեշտախտութիւնը՝ այնչափ ալ գերազանց ու սիրելի է մաքրութիւնը: Մէկը հոգւոյ կարողութիւնը կը փճացընէ, միւսը ալ աւելի կ'ընդարձակէ. մաքրութիւնը շնորհք մը ու կատարելագործող առաքինութիւն մըն է: Անմաքրութիւնը կ'ապականէ զսիրտ իր պատրանքովը. իր կոչմանէն հեռացընելով՝ կը նուաստացընէ զայն, և գործակից կ'ընէ իր նախկին զառածմանցը. կը ցուցընէ իրեն անկարգ կիրքը, ու « Հոն, կ'ըսէ, անոր մէջ պիտի գտնես քու բարեբաստութիւնդ: » Ու երբ կը նուաստանայ, երբ կը կորուսանէ իր նախնական աղնուականու-

թեան ամէն զգածմունքը, երբ ակ կը սլակ-
սի իրեն ոյժը՝ վեր ելլելու, արհամարհանօք
երեսէ կը ձգէ զինքը իբրեւ անսկիւտան գոր-
ծաւոր մը, և կը շարունակէ իր ծածուկ ա-
ւարառութեանցն միայնակ զբաղիլ։ Ան-
կարգ շուայտութեան առջի գործն է սիր-
տը սպականել. այն խիստ դատաւորը՝ զոր
արժան է մոլորեցընել, ու այն ահաւոր
քննիչը՝ որուն լուծիւնը արժան է գնել.
այլ աւաղ, խիստ դիւրախաբ պահասան
մըն է։ Սիրտը՝ սիրելու համար եղած է.
այնչափ սէր կը բովանդակէ, որուն կիրա-
ռութիւնը կ'ուզէ. չթողուլ որ բարբախէ՝
անկարելի է. միայն սէտք է դժնդակ զա-
ռածանքներէ զգուշացընել, և ազգել ի-
րեն զսէր բարւոյ և զսէր գեղեցկին։
Սիրտը եղած է որպէս զի սիրէ զկարգա-
ւորութիւն, զգեղեցկութիւն 'ի կարգա-
ւորութեան, զնորհս և զդաշնակութիւն։
Զանիկայ մեր անդորրութեան և մեր ճշ-
մարիտ բարեբաստութեան թշնամի ընդ-
դը՝ ընդունած դէշ կառավարութիւնն է.
պահապանին անհոգութիւնն է՝ որ թոյլ
տուեր է չարին որ կարենայ մերձենալ
այն սրբավայրին. առաքինութեան մոռա-
ցութիւնն է։

Սրտի յուզմունք կենաց ուրախութեան
պատճառ են՝ երբ բարեկարգ և խմաստուն

ըլլան. անոր անկարգ բերմունքը՝ կը գըր-
գունն զկիրս. բոցը կը սկսի ճարակիլ, և
առջի բերան կը ծածկէ հեշտասիրութեան
զազիր կերպարանքը՝ որ կը սկսի յաղթա-
կան կերպով վեր բարձրանալ իր մարած
վառարանին վրայէն։ Երբ մարդկային սիր-
տը լաւ կարգաւորուած չըլլայ և սկզբունքէ
զուրկ՝ կը ձգէ ինքզինքն այն անծանօթ աշ-
խարհին մէջ՝ որուն գոյութիւնը ճանչցու-
ցած է իրեն կիրքը, ուր մղած է զինքը ան-
կարգութիւնը՝ վաւաքելով անոր պար-
տութեամբը օգուտ քաղել։

Այդ հրակէզ անապատներուն մէջէն՝
սիրտը գէտ 'ի անխուսափելի թշուառու-
թիւն մը յառաջ կը դիմէ։ Յանդգնու-
թեամբ կը նետէ ինքզինքը այն հեռաւոր
բոցին մէջ, նման զիշերային միջատներուն՝
որ լուսոյ անստոյգ պայծառութեամբը խա-
բուած հոն սլտի դիմեն. նման այն ան-
խոհեմ թիթեռնիկին, կ'այրէ իր թևերը,
կը մեռնի կամ խեղ կը մնայ։

Այո՛, կիրքը կը խոստանայ զբարեբա-
ստութիւն, բայց տուած խոստման վրայ չի-
կենար. զգացմանց գինովութիւնը, անոնց
վաղանցուկ յիմարութիւնը՝ երջանկութիւն
ըլլալէն շատ հեռի են։ Արնայ ըլլալ որ
մարդս անկեղծութեամբ հաւատայ՝ քանի
որ հաճոյից ստարանքին մէջ կը շարունա-

կէ. բայց ետքը ինչ անհանգստութիւն, որ-
պիսի դժուանք. բաժակին հրապուրիչ քաղ-
ցրութիւնը՝ դառն ըմպելի մը կը դառնայ:
Իրեն զարմանալի երեցող հատուածակողմ
ապակին՝ որուն մէջէն անմոտութեամբ կը
նկատէր իր պարտաւոր կենաց պատկերը,
մէկէնիմէկ կը վերնայ իր աչքէն. այնուհե-
տե միայն իրականութիւնը գիմացը կեցած
է, քիչ պատրանքով ու շատ կրքերով. աչ-
քին առջևն է անկարգութեանցը ճշմարիտ
պատկերը. սրտին մէջ չկայ բան մը, բայց
պարապութիւն, ընդունայն ստրջանք, խղ-
ճի խայթեր: Ո՛վ պատանի, դոր անխո-
հեմ մայր մը ատենէն յառաջ թողուց որ
իր գրկէն հեռանայ, որ անհամբեր սրտով
ձգեցիր ինքզինքդ այդ տոչորիչ գաւառնե-
րուն մէջ, ինչ վիճակի մէջ ետ կը դառ-
նաս հոնկէ:

Գեռ երէկ գեղեցիկ էիր, ուժով, ու
վստահ քայլերով կենաց ճամբուն մէջ կը
մտնէիր. գլուխդ բարձր, քու երեսդ՝ ամէն
անցաւորաց համար սիրոյ ժպիտ մը ունէր,
քու սիրուն բերանդ՝ ամէն թշուառներուն
համար սփոփիչ խօսք մը: Գու երջանիկ
էիր այն ատենը: Գու գիշերներդ խաղաղ
էին, պատանեկութեան ոսկեղէն երազնե-
րով որրած, կը փայլէր ճակատդ, ու ա-
չուքներուդ մէջ սրտիդ անմեղութիւնը

կ'երևնար: Ի՞նչպէս ամէնքը կը սիրէին
զքեզ:

Սակայն ո՛րչափ փոփոխուած ես հիմա:

Սմենայն ինչ թառամեալ 'ի քեզ և քու
չորս կողմդ. չկայ ուրախութեան ծիծաղ
մը քու շրթանցդ վրայ, քաղցր բերկրու-
թիւն մը ճակտիդ վրայ: Փոխանակ արա-
գաքայլ ու բաղկատարած գիմելու ամէն
բարի մտածութեանց և ամէն բարի գոր-
ծոց, մէկգլի կը կենաս տխուր և հոգած
դէմքով մը: Ի՞նչ դէպք պատահեցաւ. որ-
պիսի շառագունանք է որ կը խոնարհեցը-
նէ քու ճակատդ, որպիսի ամթալի քաղց
մը զքեզ կը սսլառէ:

Այդ ընդունայն տագնապը, այդ պապա-
կիչ ծարաւը, այդ սրտիդ մէջ եղած պա-
րապութիւնը՝ արդեօք երջանկութիւն է:

Պատասխան տուր ինձի ո՛վ խեղճ պա-
տանի, որ անոնց զոհ եղած ես:

Գու գիտես որ ճշմարիտ են իմ խօս-
քերս, ու քեզի հետ ամէն հասակակից-
ներդ, այն բարոյական մահուան մօտեցած
սրտերը՝ որ ընդունայն ջանք մը կ'ընեն ի-
րենց անառակութեան ժամերուն դառն
պտուղները 'ի բաց թօթափելու:

Մի խաբուիք, բարեբաստութիւնը ա-
նոնց մէջ չէ: Կրից այս մրրկալից ծովուն
վրայ՝ այնպիսի ցամաք մըն է զոր երբէք

պիտի չկարենայ գտնել տապանին աղաւ-
նին: Խեղճ անխոհեմ թռչուններ՝ որ վըս-
տաձ ձեր թևոցը վրայ, կարծեցիք յաղթա-
կան ըլլալ մրկկին. ետ դարձած օրերնիդ՝
ամենէն կ'արհամարհուիք, վասն զի ալ
դադրած էք երգելէն:

Նախանձը՝ ծածուկ թոյն մըն է:

Բարոյական հիւանդութեանց մէջ ամե-
նէն դժնդակը, անարդ ակտ մը՝ որ մար-
դէս ամէն հանգստութիւն կը վերցընէ, ու
կ'ընէ զինքը անիրաւ, չարախօս, ամբաս-
տանող՝ ու երբեմն նաեւ ինչուան անգութ:
Նախանձոտը կ'ուղէ խոնարհեցընել, նու-
աստացընել, չարչարել զօրաւոր և հա-
րուստ անձերը, որոնց ոյժն կամ կարողու-
թիւնը կը նախատեն զինքը, վասն զի աւե-
լի պղտի կ'երևցընեն. կը սկսի այն ատեն
ժայթքել անոնց դէմ՝ զչարութիւն և զբամ-
բասանս. կ'աշխատի կը յոգնի, ամէն ամօ-
թալի ու վատ միջոցներու ձեռք կը զարնէ,
և տխուր յաղթանակովն ալ չի կրնար հան-
դըստութիւն ձեռք ձգել. վասն զի իր ան-

հանգարտ սիրտը հարտար է վշտաց նորա-
նոր նիւթեր ստեղծել՝ անդադար նախան-
ձու նոր առիթներ գտնելով:

Նախանձն ու նախանձարեկութիւնը (en-
vie, jalousie) իրարու քորք են. հպարտու-
թենէն առաջ կու գան, վասն զի երկուքին
ալ ծնունդն է ծածուկ և շատ անգամ կըր-
կնուած բաղդատութենէ մը՝ մէկու մը
բարեբաստութեան, որուն մեք ալ կը
փափարինք հասնիլ: Կը կարծենք իրաւունք
ունենալ, և կը տեսնենք որ մեր իրաւունքը
չճանչցուիր. ինչ որ մեզի կը զլանան Աս-
տուծոյ կամ մարդկանց կարողութիւնը,
այլք առանց աշխատանքի ձեռք կը բերեն.
ուստի անոնց երջանկութիւնը զմեզ կը նե-
ղէ, և կը փափարինք այն բարեբաստիկ
անձանց վիճակին՝ որք մեր յատուկ ընչից
յափշտակողք կը թուին մեր աչքին:

Նախանձը զիւրաւ մուտ կը գործէ 'ի
սիրտ մարդոյ. հազար ծածուկ անցքերէ
ներս կը մտնէ, և ընտրեւադոյնք անգամ
կարօտ են մեծի զգուշութեան: Բազմա-
պատիկ կերպարանաց տակ կը ներկայա-
նայ, և իր տարաժամ երևնալն ալ կը ցու-
ցընէ իր զօրութիւնը. սուրբ Ազգաստինոս
երկու տղայոց օրինակը մէջ կը բերէ՝ ու-
րոնք մի և նոյն սանտուէն կաթ կ'ուտէին,
և մէկը իր կերպերովն ու աղաղակն երով

յայտնի կը ցուցնէր իր նախանձը միւսին նկատմամբ:

Երբէք պէտք չէ որ մայր մը մտքէն հանէ թէ ամէն զգուշութիւն, հնարք և արթնութիւն պիտի բանեցընէ՝ որ չըլլայ թէ տղոցը մէջ նախանձ գրգռելու առիթ մը տրուի իր կողմանէ. նախամեծար ընել մէկը քան զմիւսը, կուսակցութիւն, գուրգուրանք՝ հասարակաց պիտի ըլլան, ջանալով յամենայնի արդարութիւն և հաւասարութիւն երեցընել:

Նախանձը, զիրար չքաշելը, ընտանեաց մէջ անմիաբանութեան ու ատելութեան առիթ կ'ըլլան, ուր լոկ սրտերու քաղցր համամտութիւն պիտի երևնար. իսկ ընկերութեան մէջ դժուարաբարոյ ու անվտանգ կ'ընեն զմարդ, ու անձնանուիրութեան գեղեցիկ առաքինութիւնը իրմէ հեռացընելով՝ տխուր անձնասիրութիւն մը կ'ազդեն:

Այս նենգաւոր թշնամոյն առջև՝ մօր մը անվտանգութիւնը երբէք չափազանց պիտի չերևնայ. արժան է որ առաջուց նկատէ անոր երևնալը՝ ու չգաղղի հետը կուռելէն. չսպասէ անոր զօրանալուն՝ կարգաւորեալ կերպով անոր դէմ մարտնչելու համար. չմոռնայ թէ այդ մարտին ելքը՝ կրնայ անստոյգ կամ անյաջող ըլլալ:

Պէտք է զիտնայ թէ ամէն միջոց՝ իրեն օրինաւոր կը սեպէ նախանձ՝ որպէս զի իր ստացուածը կարող ըլլայ պահել. բարի գիտաւորութիւններն ապականելով՝ ամենէն աւելի լաւագոյն պատրուակներով կը ծածկուի: Բարին նախանձաւորութեան կերպարանքն առնելով առաջ կուգայ, և զայն իբրեւ իր վաճանը կը գործածէ: Անոր համար որչափ ալ թոյլ կը տրուի մօր մը նախանձաւորութեան կիրառութեանց տղոց մէջ, արժան է որ աղէկ զիտնայ անկէ առաջ եկած վեասներն ալ:

Այս վտանգաց մէջ մէկին վրայ ամենէն աւելի կը փախաբինք հրաւիրել մօր մը ու շագրութիւնը: Վասն զի վտանգելի կերպարանքով մըն է անոր երեւոյթը, և եթէ կարեւոր զգուշութիւնը չգործածուի՝ կրնայ ամենէն աւելի հեռատես և խոհական դատաւարակն ալ խաբել:

Նախանձաւորութեան նպատակն է տըղայոց սրտին մէջ լաւագոյն գործելու փափաք մը արթնցընել, յառաջադիմութեան փառասիրութիւն մը ազդել տղուն: Սակայն փառասիրութիւնը վտանգ մըն է դատաւարակութեան համար. եթէ նպատակին մէջ կը խաբէ, եթէ այն անձուկ սահմաններէն դուրս կ'ըլլէ՝ որոց մէջ թոյլ տրուած է իրեն շարժիլ, թշնամի մը

կը դառնայ առաւել երկիւղալի քան զղայն զոր կը սպառնաստէ և կամ ուղղակի արտադրած չարք. վասն զի փառասիրութիւնը՝ անզգալի մղմամբ մը կ'առաջնորդէ 'ի նախանձ:

Եւ սակայն՝ փառասիրութիւն մը կայ որ խոտելի չէ:

Ընկերութեան մը մէջ ուր այլ և այլ դասակարգէ մարդիկ խառնուած են և ուր շահագիտութիւնք իրարու հակառակամարտ են, տկարք ու անտարբերք կ'արհամարհուին, փառասիրութիւնը՝ եթէ աղէկ կերպարանքի տակ գտնուի, զօրաւորաց առարկնութիւն կ'ըլլայ և գրգռող 'ի նախանձաւորութիւն առ մեծամեծ իրս: Այսպիսի դիպուածի մէջ թոյլ տալը օրինաւոր կրնայ սեպուիլ. վասն զի սրտէ առաջ եկած փառասիրութիւն մըն է, իսկ միւսը՝ զոր փնտսակար և մարդկային բարեբաստութեան թշնամի համարեցանք, հոգւոյն մէջ ձգած և արձրկած է իր արմատները: Փառասիրտը անունն անախորժ է և գէշ դադափար մը կ'արթնցնէ. ուստի և դժկամակութեամբ այդ անունով կը կոչենք անձնական մեծվայելչութեան այն ազնուական զգացմունքը՝ որ զմարդ փափաքող կ'ընէ հասարակաց համարման, և յորդորաւիտ այնպիսի վեհանձն գործերու՝ որոնց

նպատակն է ուրիշներու կարծեաց առջև մեծ երեւնալ, ուրիշներու յարգանքն ու մեծարանքը հրաւիրել իր վրայ: Ասանկով մէկը ախտ մը կ'ըլլայ, որուն գէժ արժան է պատերազմիլ, իսկ միւսը առաքինութիւն մը զոր արժան է սնուցանել:

Անոր համար՝ բաց 'ի բարւոյ փառասիրութենէն, բաց 'ի երկնից փառասիրութենէն, որք երկուքն ալ եռանդեամբ և խնամով սնուցանել արժան է, ուրիշ ամէն փառասիրութեան հետ կռուէ և փճացուր:

Երկրաւորաց փառասէրը, որ կրքերովը կ'առաջնորդի գէպ 'ի մեծ գործերուն, կամ անբաւականութենէն՝ միջակ կամ պղտի գործերու կը պարսպի, և ոչ վայրկեան մը անզոր բարեբաստութեան վայելից ճաշակը կրնայ առնուլ: Այնպեքար խմող ու միշտ ծարաւի անձի մը կը նմանի. որչափ ստանայ՝ այնչափ աւելի կ'ուղէ ստանալ. ձեռուրները խիստ նեղ ու բազուկները խիստ կարճ կ'երեւնան իրեն:

Մարդկային բարեբաստութեան ուղղակի հակառակող փառասիրութիւնը՝ այնպիսի չար մըն է, որմէ տղայն զգուշացընելու ամենակին ջանք չբանեցուիր. մանաւանդ թէ փոխանակ խելու անոր սրտէն այդ գէշ բերումը՝ ալ աւելի կը գրգռեն. և

ոչ այնչափ նախանձաւորութեան զեղծութիւն՝ որչափ օրինակին վարդապետութիւնը՝ փառասէր կ'ընեն զմարդ։

Ո՞ր մայրը փառասէր ու հպարտ չէ իր զաւկին համար։

Իր գորովագութ պատրանաց աչքովը՝ կը տեսնէ զայն գեղեցիկ ու հանճարեղ, իր մայրութեան առաջին ժամերէն՝ սիրական զաւկին որրանին քով նստած՝ անոր վրայ երազներով և յոյսերով յափշտակուած ու զբաղած է իր միտքը։

Երբ տղայն կը սկսի անոր խօսքերն հասկընալ ու հասկըցընել, կը խօսի անոր հետ հարստութեան, մեծութեան, իշխանութեան վրայ. կը ցուցնէ անոր ընկերական կենաց բարձրագոյն գիւրքերը և թէ անոնց հասնելը իր նպատակը պիտի ըլլայ։ Կրօնից ու բարուց վերաբերեալ խօսքերէն աւելի, ծնողք, աղբականք ու բարեկամք՝ տղուն առջև իրենց փառասիրական գաղափարաց վրայ կը խօսին. ընտանեաց անձուկ սահմանին մէջ կը լսէ նա այնպիսի մտածութեանց փափաքներ, այնպիսի յոյսեր ու ակնկալութիւններ որոնք չունին իրենց նպատակ՝ ոչ բարի խղճի մը հանգարտ ուրախութիւնը և ոչ ալ երկնից եռանդուն փափաքը։

Այլ միշտ երկիր և երկրաւորք. երկիր,

և անոր նիւթական բարիքները։ Անարդ փափաքներ, փառք, իշխանութիւն, համբաւ և ուրիշներէ գովուելու ջանք։ Իսկ երկնաւոր փառաց և ոչ իսկ խօսքը կ'ըլլայ, և ոչ իսկ մտածութիւնը կը յարգուի։ Այդ անյաղ փափաքանաց, այդ մոլեկան տենչանաց հորիզոնին մէջ տղան ալ բնականաբար փառասէր կ'ըլլայ։ Տխուր տեսարան մը, որուն ներկայ կը գտնուի մայրը՝ առանց հառաչելու։

Այս ախտը՝ որ նախանձու կարապետ է և իր պատմութեանն տակ կը ծածկէ զայն, այս եռանդուն կիրքը՝ որ բաղմամբիւ աղետից և բաղմապատիկ վատութեանց առիթ է և սլառառ, մեր ատենի երիտասարդաց, մանաւանդ թէ նոյն իսկ մանկութեան, անմեղ սրտերը կրծող ախտ մըն է։ Մտիւր զպրոցաց մէջ, քննէ տղայութեան անմեղ զբօսանքը, տես այն ուրախ և զուարթ գէմքերը. և ահա կը տեսնես տղաք՝ որ իրենց պատիւ չեն սեպեր այդ խմբին մէջ խառնուիլ, անոնց կենդանի աշխուժութեան մասնակից ըլլալ. հեռու կը կենան անոնց խաղերէն, անոնց զուարճութիւններէն։ — Անխոհական մայրը՝ տալաւորեր է անոնց սրտին մէջ փառասիրութեան խորհուրդներ, զգուշացուցած է զանոնք՝ կարծելով թէ իրեն տոհմը, սերունդն ու անունը անսպառիւ կ'ըլլայ անանկով։

Ո՛րչափ շատ ու վնասակար է այս պատ-
րանքը:

Խօսելու կարգն եկաւ որկրամոլութեան
վրայ. այն անարգ ախտին՝ որ նիւթոյ բա-
րեկամ ըլլալովը՝ ՚ի հարկէ թշնամի կ'ըլլայ
հոգւոյ. ախտ մը՝ որ զմարդ գերի կ'ընէ ա-
մենէն աւելի ցած կրքերու և անասնոց կը
հաւասարեցընէ զնա:

Որկրամոլութիւնը՝ մարմնոյ բերումն է,
ինչպէս մտաց անսահման կատարելագոր-
ծութիւնը և գեղեցիկը փնտռելը՝ հոգւոյ
գործ է: Կը թանձրացընէ կը նիւթականա-
ցընէ զմարդ, և ոյժն ու առողջութիւնը իր-
մէ կը վերցընէ:

Ախորժակը՝ մարմնոյ պաշտպան զգաց-
մունք մըն է. իսկ որկրամոլութիւնը՝ ա-
խորժակին ապականութիւնը: Այս դժբն-
դակ ախտը՝ անհանգստութիւն ազդող ար-
տաքին կերպարանքով չերևնար. սակայն
անով ալ աւելի վնասակար է. վասն զի
մայրը վստահ կերպով կը գրգէ կը փայ-
փայէ զնա, ինչուան երբեմն տղայն վար-
ձատրելու կամ պատուհասելու միջոց

կ'առնու զայն: Տղաք բնութեամբ որկրա-
մոլ են, և մարք հաճոյք կը զգան անոնց
փոքրիկ որկրամոլութիւններն գոհ ընե-
լով՝ փոխանակ յանդիմանելու դիրենք և
ուղղելու: Եւ սակայն այդ կերպով քաջա-
լերուած տղայական որկրամոլութիւնը՝
քիչ ատենէն մեծ կ'իրք մը կը դառնայ: Որ-
կրամոլ տղայն՝ մարմնասէր կ'ըլլայ յար-
բունս հասած ժամանակը, անբարեխառն
պատանեկութեանը մէջ. և քիչ չեն այն-
պիսիք՝ որ այրական հասակնուն՝ յանակըն-
կալս կաթուածամահ կ'ըլլան: Մարմինը
անօգուտ հիւթերով բեռնաւորուած, կը
ծանրանայ ու թմրութեան վիճակի մը մէջ
կ'իյնայ. նիւթականը կը բռնանայ մտաւո-
րին վրայ, անբանականը կը հեղձուցանէ
դճողի:

Ո՛վ մեզմէ չէ հանդիպած այն բոլորովին
նիւթական անձանց, որ կ'ապրին ուտելու
համար, ու կ'ուտեն նեղուելու համար.
վասն զի գործարանին՝ ըրած զեղծմունք-
ներով յոգնած՝ կը տկարանան ու կը սպա-
ռին: Դանդաղ, հիւանդոտ ու արհամար-
հուած են. մեծ գաղափարներ, վեհանձ-
նական գործեր, աղնուական զգացմունք՝
անձանթօք են այնպիսեաց համար: Քերթո-
ղին գեղեցիկ երգերը, բնութեան սրտաղ-
ղեցիկ տեսարանները այն նիւթական ա-

բարածներուն վրայ ամենեւին տսլաւորութիւն չեն ըներ. անոնց վնասածը ակտորժաւամ կերակուր մը, համեմով պատրաստուած ուտելիք մըն է:

Այդ տխուր օրինակին առջև եթէ մէյմը ուղենանք աշուրնիս դարձնել այն աստուածադրոշմ ազնուականութեան վրայ, որով արարածոց տէրը ուղեր է զինք ճոխացնել, անհուն խտիր մը զնելով իր ու այն անբան արարածոց մէջ, որոնց վրայ իշխան կարգեր է զինքը, որչափ նուաստ ու անարժան երևնայ պիտի մեղի այն՝ որ կամաւ կ'արհամարհէ այդ բարձրութիւնն, և կը խոնարհեցնէ ինքզինքը ինչուան այդպիսի անարգութեան:

Որկրամոլութիւնը կը փճացնէ հոգւոյ կարողութիւնքը. վասն զի ինչպէս կրնայ հոգին գործել երբ բոլորովին նիւթականին աղդեցութեան տակ իյնայ: Ատրիճ լուղակ մը պէտք է որ ամէն օր բարձրացող ծովին խորունկը ծածկուած մարգարիտը փնտռէ. անվախ բախտախնդիր մը, որ ոչ երբէք պիտի գտնուի:

Պատանւոյ մը, կամ նոյն իսկ տղու մը վրայ որկրամոլութեան ունեցած առաջին վտանգը՝ զինքը քաջալերելն է՝ ի հեշտասիրութիւն. վասն զի որկրամոլութիւնն ու հեշտասիրութիւնը՝ իրարմէ անբաժան և իրարու յիտիոխակի օգնող չարիք են:

Երբ մարմինը՝ իր ոյժը ստանալու ճիշդ չափէն աւելի սնունդ ընդունի, կենսական առաւելութիւն մը կը ստանայ. և այն ատեն իրեն օգնութեան կը հասնի անբարեխառնութիւն: Վասն զի անիկայ ալ տեսակ մը որկրամոլութիւն է. երկուքին մէջ ալ զգալականութիւնն ու երեւակայութիւնը հաւասար մասն ունին. իրենց ամօթալի հաճոյքն իրարու հետ կը խառնուին: Մնառակութիւնը դրուատող քերթողք դուլած են նաև զկերութեամբ. և գրեթէ միշտ չափէ դուրս շուայտութեանց հետեւանք են անառակութիւնք:

Խելքով մտածող ու անդրադարձող մարդու մը համար՝ աւելորդ է երկարօրէն խօսիլ առ ի համոզել մեր խօսքին ճշմարտութեան. վորժը արդէն անոր առջևն է, թէ որկրամոլ տղան՝ օր մը անառակ երկտասարդ մը պիտի ըլլայ:

Սուրբ եկեղեցին և իր մաքուր վարդապետութիւնը, նոյն իսկ իրեն սահմանած պատուհասները՝ կը ցուցնեն թէ որպիսի են որկրամոլութեան վտանգները: Այն ախտերուն կարգը դրած է՝ որոնք յաւիտենական պատժով կը պատուհասին. միանձնական կենաց խստակրօնութիւնը անոր դէմ կը պատերազմի՝ որովհետեւ իրաւամբք զանոնք հիմնարկող սրբակաց անձինքնե-

րէ՛ սրտի սրբութեան թշնամի համարուած է։ Վասն զի եթէ որկրամոլութիւնը անբաժան ընկերակից է վարուց անառակութեան, ժուժկալութիւնը ողջախոհութեան քոյրն է։ Օղտակար է մարմնոյ, օգտակար և հոգւոյ։

Պէտք է որ մայրը աղէկ խելամուտ ըլլայ եկեղեցւոյ մտածութեանը, և չմոռնայ երբեք թէ արգասաւոր ըլլալու համար՝ արժան է որ ուսման և սորվեցնելու կանոնը՝ հպատակ ըլլայ աստուածային օրինաց։

Որպէս զի տղադ երկար աւան մնայ իր սրտին ու մտաց մաքրութեանը մէջ, նայէ ո՛վ մայր որ ջանաս զինքը ժուժկալ ընել։

Եթէ որկրամոլութիւնը կ'առաջնորդէ յանառակութիւն՝ անբարեխառնութեամբ և նիւթական ախորժակի չափազանց աճելովը, կրնայ դարձեալ դէպ ՚ի գողութիւն տանիլ։ Եւ ընդհանրապէս՝ տղայոց առջի գողութիւնները՝ ծածուկ ուտելիք վերցընելով է։ Նախ պտուղ, չաքար, անոյշ վերցընէն կը սկսի, ետքը իր եղբարցն կամ ընկերաց խաղալիկներ, ապա կամաց կամաց ստըկի աջք կը սկսի ձգել, ու քանի մը փարայէն՝ ինչուան դահեկաններ կը խորէ մօրը սնտուկէն՝ ու ինչուան երբեմն նուե հօրը գրպանէն։

Ամէն օրուան տխուր փորձերը աչուը-

նուս դիմացն են. և մեր նկարագիրը չափազանց չերեւար անոնց՝ որ ցաւալից իրականութիւն մը ունին առջևնին։

Որկրամոլութիւնը՝ հարկաւոր եղածէն աւելի ուտելու կը զրգուէ զմանուկն. ստամոքսը՝ որ կենաց կարեւոր էական գործարանն է՝ կը յոգնի. որով այդ որկրամոլ տղայքը՝ օր մը տկար մարդիկ կ'ըլլան, հազար տեսակ հիւանդութեանց ենթակայ. միշտ հետերնին կրելով իրենց կորստեանը անողորմ թշնամի ախտ մը՝ զոր չեն կրնար գոհ ընել, բայց եթէ նորանոր նեղութիւններ պատրաստելով, և որոց զարմանն ու բժշկութիւնը անկարելի է։

Առողջութիւնը գերազանց բարիք մըն է. և մայրը պէտք է գիտնայ շնորհել զայն տղուն։ Առողջ ու զօրաւոր մարմնոյ մէջ՝ կարծես թէ հոգին շատ աւելի հանգիստ կ'ըլլայ. ինքը տէրն է, մարմինը ծառայն. տէրը կը մտածէ ու ծառայն կը գործէ. բայց եթէ ծառայն ոյժ չունի կամ՝ նիւթով բոլորովին ծանրացած է, տիրոջը կամքը դիւրաւ չի կրնար հասկընալ և կամ՝ ճշդիւ հնազանդիլ։

Առողջութիւն չունեցողին համար կեանքը շարունակեալ տանջանք մըն է. հիւանդ մարդը՝ ոչ իր ազատութեանն և ոչ հաճոյքի մը վայելքը կ'իմանայ։ Այդ խեղճ արա-

րածին համար ամէն բան նեղութիւն է և ցաւազին զգացմանց առիթ. տաքը, ցուրտը, ինչպէս ձեան՝ ասանկ ալ վարդից եղանակը: Ի՞նչ գործի կրնայ ձեռք դարնել, կամ լինչ ապագայի մը վրայ յոյս դնել՝ երբ միշտ նեղութիւն կը կրէ:

Մարդուս բնական կազմուածքը կրնայ զօրաւոր կամ տկար ըլլալ, առաջին մանկութեան հասակէն տրուած խնամոց համեմատ: Ինչպէս անոր բարոյական կազմուածքին՝ ասանկ ալ բնականին վրայ մեծ ազդեցութիւն ունի մայրը. վասն զի մանկութիւնը իր գործն է, ամէն բանի համար իրեն պարտքեւան է: Մերկ ու խեղճութեան վիճակի մէջ՝ բնութեան տիրոջմէ իրեն յանձնուեցաւ. իր ձեռքէն կ'ելլէ գեղեցիկ պատմութեաններով զարդարուած և մեծ հարստութեան տէր:

Աստուածային բարկութեան արժանաւոր է իր մայրը նախատողը. այն արցունքները՝ որոնց հոսելուն կամաւ պատճառ կամ առիթ եղեր է՝ պիտի համարուն՝ կապարէ արցունքներու պէս հրախաւն իր մարմնոյն վրայ խնալու:

Բարոյական տեսութեամբ վտանգաւոր որկրամոլութեան ախտը բնական տեսութեամբ ալ երկրակալ է. վասն զի կը վտանգէ զառողջութիւն: Անոր հետ կուտելու,

անոր յաղթելու համար մայրը ամէն զգուշութիւն պիտի ընէ. որ չըլլայ թէ կերակուրները չսպտրաստած՝ տկարութիւնն ունենայ իրեն հարցնելու կամ իրմէ հաւանութիւն առնու: Իր վնասածը միայն տղուն առողջութիւնն ըլլայ. հսկէ որ չըլլայ թէ իր, բայց մանաւանդ օտարի բերնով՝ որկրամոլութեան վերաբերեալ խօսքեր, կամ այս ու այն կերակուրը և քաղցրաւենին նախամեծար ընելու խօսքեր բացուին: Ինքը մայրը միայն առտու իրիկուն տղուն ուտելիքը մտածէ ու կարգի դնէ. անոր ախորժակը ամենեւին չնեղէ, ու քաղց չունեցած կամ ատենէ դուրս չի բռնադատէ զինքը պտուղ կամ ո՞ր և իցէ բան ուտելու: Իրեն առողջութեան միայն հարկաւոր մտեղէն կամ խոտեղէն կերակուրներն կերցընել նայի. ականջ չկախէ անոր հաճոյիցը կամ պահանջներին: Նրբ այլ և այլ կերակուրներ դրուն առջևը, ու անիկայ մէկ կերակուրը մէկալէն վեր դընելով՝ ուղէ աւելի ուտել կամ ամենեւին չուտել, մայրը անտարբեր չկենայ անոր այդ չափազանց ժախկասիրութեանն առջև. այլ ստիպէ զինքը՝ ոչ ախորժածին վրայ անյապաքար խնալու և ոչ ալ չախորժածէն ձեռք քաշելու: Բայց եթէ իրական դժուարութիւն մը կ'իմանայ ուտելու, և կը տես-

նէ որ կը վնասուի, ալ բռնադատելու չէ զինքը. շատ շատ կրնայ ծաղու նիւթ ընել իր փափկասիրութիւնը՝ և գովել այն կերակուրը՝ զոր ինքն ուտելու գծուարութիւն կը ցուցնէ:

Ամենէն աւելի պարզ կերակուրները՝ մարսելու աւելի դիւրին են. ուստի զանոնք պէտք է նախամեծար ընտրես տղուն տալու համար: Զգուշացիր զինքը սովորեցնելէն համեմով խառնուած ուտելիքներու՝ որոնք մանաւանդ տղու մը ստամոքսին նեղութիւն կուտան, և ինչպէս ամէն մարդուս՝ ևս առաւել իրեն առողջութեանը օգտակար չեն:

Միաբան կերակրոյ նստիլը՝ տեսակ մը մարմնաւոր հաղորդակցութիւն է, ուստի պէտք չէ դուրս ձգել զողայս: Աթէ խելօք չկենան և զծնողս ու զգաստիարակս գոհ չընեն՝ մայրը կրնայ անոնց յանդիմանութեան համար մէկ կամ քանի մը անգամ զրկել Միաբան կերակուրի նստելուն հաճոյքէն. և պատճառը պէտք է որ մէկէն վրայ բերէ թէ այնպիսի տղայք իրենց հօրն առջև երևնալու արժանի չեն. ապա թէ ոչ, ծնողաց կերակուրը՝ իրենցն ալ պիտի ըլլայ. ու սեղանի վրայ՝ հօր ու մօր մէջ պէտք է նստին. հոն է իրենց բուն տեղը: Ըշմարիտ քրիստոնեայ տուներու մէջ՝ օ-

րուան հաստատուն մէկ ժամուն՝ բոլոր զերգաստանը կը ժողվուին, ու Աստուծոյ անունը և օրհնութիւնը հրաւիրելով կը սկսին իրենց կերակուրը. կը ճանչնան իրենց պարտքը՝ չնորհակալ ըլլալու և երախտագէտ Անոր՝ որ իրենց առողջութիւն տուած է, կենաց քաղցրութիւն, և երկրիս հարուստ բերքերը՝ զիրենք սնուցանելու համար: Ընտանեաց գլուխը կը զրուցէ այդ աղօթքին սկզբնաւորութիւնը. մայրը և որդիք պատասխանը կուտան, ու լմննալէն ետքը կը սկսին ուտել:

Գովելի չէ այն մարց սովորութիւնը որ ընդհանրապէս տղայոց կերակուրը զատ կու տան իրեն դայեկին կամ աղախնոյ մը հետ. որով ամենակարեւոր կէտ մը դաստիարակութեան՝ իրենց աչքէն հեռու կատարուելու թող կու տան: Վասն զի ինչպէս տղուն ամէն մէկ գործը, ասանկ ալ կերակուր ուտելը պէտք է որ մօրը ճիշդ հսկողութեանը նիւթ ըլլայ. ու տղան իր քովն ու նենալով՝ կը տեսնէ թէ երբ իրեն սննդեան կարեւոր եղածին չափը կ'անցնի, ու երբ որկրամոլութիւնը կը սկսի. ինքը կը ճաշակէ կերակուրները, և կը նայի որ ոչ չափէ դուրս տաք և ոչ ալ չափէն աւելի պաղ ըլլան. ուտելուն մէջ ալ ոչ այնչափ արագ և ոչ կարգէ դուրս դանդաղ, և միշտ յա-

տուկ մաքրութեամբ: Անհրաժեշտ հսկողութիւն մըն է, և այնպիսի խնամքներ՝ զորս մայրը չի կրնար ուրիշ յանձնել. աղախնոյ մը անկարելի է իր գործն ընելը. վասնզի կարող չէ այնպիսի մտադրութիւններ պատուիրել՝ որոնց կարեւորութիւնն ըմբռնած չէ:

Թերեւս մայրերէն ոմանք դժուարութիւն ցուցնեն տղայքն իրենց սեղանակից ունենալու, ուր շատ անգամ հիւրեր կ'ունենան, և տղայք բնութեամբ անհանգիստ, հարցասէր և շատախօս ըլլալով՝ հարկ կ'ըլլայ յաճախ դիւրեք չելիլ, և անանկով հիւրընկալութեան մեծարանքէն պակասիլ:

Իրաւ է որ աշխարհի սովորութիւններն այնչափ չեն յարմար իր դաստիարակութեան պարտուց հետ. և մայր մը չի կրնար միանգամայն թէ բազմութեան հրաւիրելոց նախադաշնել և թէ մանրամասն ղեաղիլ իր տղայոցը: Բայց եթէ տղայն աղէկ կրթուած է, սորված սեղանին վրայ ինչպէս կենալու կերպը, ու մեծարանաց ու քաղաքավարութեան պարտքէն չափափախիլ, ընտանեկան սեղան մը պատուել ուղող քանի մը բոբեկամբ՝ ոչ տղայոց ներկայութենէն կը նեղուին, և ոչ անոնց ըրած քանի մը հարցմունքներէն. մանաւանդ թէ ինչուան կըր-

նայ ախորժելի ըլլալ. ուստի և այսպիսի դէպքի մը մէջ խիստ վայելչաբար կրնայ թողուիլ որ տղայն իր տեղէն չգրկուի: Բայց եթէ այնպիսի կերակուր մը պիտի տաս՝ որ սովորականէն աւելի յերկարի, և քու ունեցած տանտիկնոջ պարտքերդ կը ստիպեն դքեղ՝ որ մէկ գիշերուան համար գերդաստանի մօր պարտքը թողուս, պէտք է որ տղայն քիչ մը ատենուան համար հնուացուի. մանաւանդ որ կերակրոյն յերկարելը իրեն նեղութիւն ալ կը պատճառէ: Ուստի պէտք է որ զատ ուտէ՝ իր ամէն օրուան որոշուած ժամուն. որովհետեւ քու ժամդ փոխուած է և ոչ եթէ անոր. ուստի և կրնաս ներկայ գտնուիլ իրեն կերակրոյն:

Տղայոց կերակուրը որոշեալ ժամուն տալու է ըսինք. ասիկայ էական կանոն մըն է, որուն ամենեկին զանցառութիւն ընել պէտք չէ: Մեծ մարդոցմէ աւելի յաճախ, բայց քիչ քանակով. իրենց ստամոքսը աւելի կարօտ է, ուստի արժան է գոհ ընել. ուժերնին քիչ է, անոր համար նոյնը է որ ստամոքսի աշխատանքն ալ ուժեղ նուն համեմատ ըլլայ: Զգոյշ կենայ մայրը որպէս զի կերակուրի համար սահմանուած ժամանակէն դուրս ոչ խմորեղէններ և ոչ ուրիշ որեւիցէ բան ուտեն: Վնասակար սո-

վորութիւն մըն է վարժեցընել տղայքը ու՝
զած ատեննին և ժամանակնին անոյշ կամ
թեթև բաներ ուտել. ասիկայ զիրենք ոչ
միայն չատակեր ընել է, այլ նաև կաղ-
մուածքնին և առողջութիւննին տկարա-
ցընել:

Մայր մը որ տղուն մարմնոյն և հոգւոյն
այս վնասակար ախտը կը սնուցանէ, որ
անխոյրթ կ'ըլլայ անոր ախորժակն ու կերա-
կուրնները կարգաւորելու, և զինքը վար-
ձատրելու կամ իր գոհութիւնը ցուցընե-
լու համար՝ ուտելիք և անուշեղէններ կը
խոստանայ, անխոհեմ մայր մըն է: Առանց
ուղելու և զխոնարհու՝ յողուն մեծ վնաս մը
կ'ընէ. և եթէ օր մը վերջապէս աչքերը
բացուին և բրած սխալմունքը ճանչնայ,
դանիկայ դարմանելու անբաւական կ'ըլ-
լայ:

Ընտանեաց մայրեր, պատասխանատու
գործաւորներ էք դուք: Փութացէք, ա-
ռանց դադրելու աշխատեցէք, մանկութեան
չէնքը դեղեցիկ և զօրաւոր ընելու համար
ամէն ջանք ըրէք. նայեցէք որ ապագային
չէնքը խորունկ հիմերու վրայ հանգչի, և
բարձրանայ փառօք՝ առանց վախ ունենա-
լու օր և իցէ մրրկէ և հողմէ:

Բարկութիւնը երկնքին երեսը երեցած
և սպիտակացած հնձոց սպառնացող մրրկա-
լից ամպ մըն է:

Բարեմոյն ու հեղ դաստիարակը պէտք է
որ վախնայ բարկութենէն՝ ինչպէս խոհեմ
ղեկավար մը կ'ահաբեկի 'ի մրրկաց: Բար-
կութիւնը այս մասնաւոր յատկութիւնն ու-
նի՝ որ մարդկային սրտին մէջ կրնայ տեղիք
ունենալ՝ ընկերացած ուրիշ սակաւազիւտ
առաքինութիւններու հետ. զանոնք ոչ կը
վերնտէ և ոչ կը փճացընէ, այլ միայն կը
սպառնայ անոնց, վախի մէջ կը բռնէ և
արդիւնքնին կը տկարացընէ:

Հին ժամանակաց իմաստութիւնը ասկա-
շատև յիմարտօրէն կը կոչէ զբարկութիւն. և
յիրաւի, ասկէ աւելի ճիշդ սահման մը չէր
կրնար տրուիլ: Ինչպէս վախկոտ ծաղիկ մը
մրրկի ատեն կը ծածկուի, ասանկ ալ բարի
բերմունք կը լուեն բարկութեան առջև: Բա-
նականութիւնն, նոյն իսկ մարդկային մեծ-
վայելչութիւնը կը մթազնին այնպիսի յուզ-
մանց մէջ: Բարկութենէն տիրացած մարդը՝
կամ վախ կ'աղղէ և կամ 'ի դուրս կը

չարժէ. չես տեսներ անոր վրայ ոչ արժանապատուութիւն, ոչ անհուականութիւն, ոչ մեծութիւն, այլ կատաղի գազան մըն է, և երբեմն ալ վնասակար. ուսկից կը փախչինք, կամ միջոց կը փնտռենք վնասը արգիլելու: Ա՛րչափ տխուր է բարկացողը մը տեսիլը:

Ընդհակառակն քանի՜ գեղեցիկ է տեսնել ինքզինքը և իր կերբը բռնել գիտցող և զիւրանսաց մարդ մը:

Բանականութիւնը զեակ մըն է մարդկային գործոց. վտանգի մէջ կրնայ փրկել զնաւը, միայն պէտք է զիտնալ պատեհ ժամը անոր գիմելու: Հանդարտաբարոյ մարդը կրնայ անձամբ ընել զայն, ուր կրթութիւնը փոխանակ գործելու՝ ընդունայն խօսքերու, անօգուտ անէծքներու կը զբաղի, և մըրը կին կուր կ'ըլլայ:

Բարկացող մարդը՝ յիմար մըն է, և կատարեալ յիմար մը, ոչ կը տեսնէ և ոչ կը լսէ: Իսկ մը որ ինքզինքն անպատիւ ընելով՝ կամաւ անգործութեան կը դատապարտուէ զանձն:

Բարկութեան նախկին պատճառն է մեր փափաքանաց ուժգնութիւնը՝ որ մեր միջոցներուն տկարութեանը դէմ կը զայրանայ. եռանդեամբ այնպիսի բան մը կ'ուզենք որ միայն համբերութեամբ, աշխատ-

տանօք և ժամանակաւ կրնայ ձեռք ձգուիլ. նապատակը կը տեսնենք, բայց անակնկալ արգելքներ մեր դիմաց կ'ելլեն. այն ատեն մեր բարկութիւնը կը գրգռի. զայրացած աշուճնիս երկինք կը վերցընենք, դիմացնիս եղած խոջը անբաւական ձեռքով կ'ուզենք շարժել, և մեր կոյր կատաղութիւնը խափան կ'ըլլայ մեզ տեսնելու այն անցքը՝ զոր հանդարտ սրտով ու մտքով ամենադիւրին էր մեզ գտնելը: Բարկութիւնը մարդուս ընութեան մէջ է. իր բարուց սպականութեանն հետեանք չէ: Երկու ամալոց իրարու հետ զարնուելէն՝ կայծակն կը ծնանի. հոգւոյ հանդիպմանէն, — որ իշխող կարողութիւն մըն է, և պահանջող՝ երբ արժանաւոր ուղղութիւնն առած չէ, — մարմնոյ հետ՝ — որ ստորին գործի և անբաւական հպատակ մըն է, — առաջ կուգայ բարկութիւնը: Իր նշանակները այնչափ շուտով և կանուխ կը յայտնուին, որ անկարելի է մէկէն անոնց դէմ պատերազմելու զբաղիլ:

Ո՛վ մեզմէ չէ տեսած այն սղտի արաւածները որ դեռ չեն կրնար խօսիլ, և որք բարկութենէն կարծես թէ կը խղզուին: Սուր ձայներ կը հանեն, և դեռ անյօդ խօսքերով կ'ուզեն իրենց կամքն յայտնել: Կը խռովի մայրը, ամէն ջանք և հնարք կը

գործածէ զանոնք լռեցընելու. տղուն երեսը արդէն կարմրացած է, երակները ուռած, ձեռքերը կարկամած, որ կարծես թէ իր առողջութեան վրայ կասկածիլ կուտան:

Տղան հաճոյք մը, պահանջմունք մը ունի. ու մայրը կը փութայ հնազանդիլ անոր, վախէն տեղիք կու տայ, ու տեղիք կու տայ առանց ամենեւին հակառակելու. « Ետքը, կ'ըսէ, երբ քիչ մը մեծնայ, այն ատեն կը սկսիմ խտուրթիւն բանեցընել, և կամբը չկատարել. հիմա անկարելի է »: Սակայն չիղիտեր թէ ժամանակաւ իր տկարութիւնը աւելի պիտի չատնայ, փոխանակ անհետանալու: Տղան՝ ամէն անգամ որ իր կամքին դէմ բան մը ըլլայ՝ կատաղութեան կերպարանք պիտի առնու:

Բարկասիրտ տղան պէտք է որ խրատուի երբեմն նաեւ գաւաղանաւ կամ ձեռքով. ինչ հասակի մէջ ալ ըլլայ՝ այս խրատն իրեն հարկաւոր է, նաեւ բնական առողջութեանը տեսութեամբ ունենալով իր օգուտը. վասն զի արեան շարժումը տեղափոխելով՝ չիթողուր որ գլուխն ելլէ, և անով փրկաւէտ և օգտակար կ'ըլլայ:

Թէ որ փութով և գործունեայ կերպով չխրատուի տղան, ալ մայրը անոր դիմաց իր ոյժն ու ազդեցութիւնը կը կորսնցընէ, և անկարելի կ'ըլլայ անոր առաջնորդել:

ամէն անգամ որ սանձը քաշուի, ալ աւելի կը կատղի. և ենթադրելով ալ թէ մայրական առաջնորդութիւնը բարեբաստ եղած ըլլայ դաստիարակութեանը ուրիշ ամէն մասանց մէջ, այս էական կէտին վրայ տըկարութիւնը բովանդակ գործոյն յաջողութիւնը վտանգի մէջ կը դնէ:

Ընդունայն տեղ դաստիարակը սակաւադիւտ առաքինութիւններով ճոխացուցած կ'ըլլայ իր աշակերտը, ընդունայն տեղ կրթած ղինքը մեծարանաց և ուժոյ վարժողին մէջ. վասն զի այն ամէն գեղեցիկ ուսումներն անպտուղ կ'ըլլան, եթէ բարկութեան ախտին հետ չպատեհագմուի. առաքինութիւն, զօրութիւն, սկզբունք, ամէնն ալ պարապ են: Եթէ տղայն բարկասիրտ ու կրքոտ է, միշտ ինքիւրմէ գուրս է, և անբաւական 'ի գործ զնելու համար՝ խմաւտութեան իրեն թեւադրած խորհուրդները, և յորոց բանականութիւնը կրնայ օգուտ քաղել: Բանականութիւնը կը սլակտի իր քովը, կիրքն է տիրողը, ուստի և ամենէն աւելի լաւագոյն ուսումը անպտուղ կ'ըլլայ:

Գիտցիր մանկութեան հասակին այս սղտի կրքերը չորցընել իրենց ականը մէջ. այն յաճախակի բարկութիւններն, որոնք անհակութիւն կ'ըլլան և հոգւոյ կատարեալ

Հիւանդութիւն, եթէ ժամանակին զանոնք ուղղելու ջանք չընես:

Տղուն բարկութիւններն բնական են. իր տկարութիւնը կը մասնեն, և ինչպէս ըսինք՝ իր նախկին փափաքանաց ուժերն բռնութենէն առաջ կու գան. սակայն քիչ ատենէն բնութիւնին փոխելով՝ փնտաւար կ'ըլլան:

Տկար է յիրաւի. բուռն հաճոյքներ ունի, զոր իր տկարութիւնը թոյլ չտար գոհացընել. վեր ելլել, վար իջնալ կ'ուզէ, աչքին աղէկ երեցած բանի մը կը փափաքի ձեռքն երկնցշնել, ու շատ անգամ անկարելի բաներու ալ ետեւէ կ'ըլլայ. ու տեսնելով թէ նպատակին չի կրնար հասնիլ, կը սկսի արտասուել, սրտալ ու կանչուբուտել: Եթէ մայրն փոխանակ իրեն կամացն հնազանդելու՝ ջանաց ուղղել զինքն, կը տեսնէ որ տըղուն կիրքը կամաց կամաց տեղիք կու տայ ու կը հանդարտի. ու քիչ մը ատենուան կրթութեամբ բոլորովին կ'անհետանայ իրմէ այդ ախտը: Խսկ եթէ ընդհակառակն փոխանակ ուղղելու՝ կամակատար ուղեւնայ երեւալ անոր հաճոյքը, ու անանկով զինքն հանդարտեցնել, այդ յանկարծաւ կան բարկութեան դէպքերն աւելի յաճախ կը կրկնուին՝ դոյզն զխմադարձութեամբ. մը մը անոր կամացն. արդարացի մերժում մը

իր փափաքանացը, Խոհական հակառակիլ մը՝ մէկէն զողայն մարմնութի ու թալկացման մէջ կը ձգեն: Ալ այնուհետեւ բարկութիւնը մեծ և զօրաւոր միջոց մը եղած է իրեն՝ կամացը յաղթանակը ասպնդուելու համար:

Ո՛րչափ սլարտաւոր և կոյր է մօր մը տկարութիւնը այս նկատմամբ:

Բարկացող մարդը՝ անբաւական է առ ամենայն. իր սրտին ընտրելագոյն զգացմունքն, նոյն խսկ առաքինութիւններն ալ մթնոցած ու գրեթէ ահաբեկ եղած են այդ յարատեւ մրրկէն: Բարեկամքն իրմէ կը փախչին, ընտանիքն կը զարհուրին, և անկարելի կ'ըլլայ իրեն բարի բան մը արտագրել: Քիչ մը անդորրու կարօտ է, ու մրրկը չի գաղբիր գոռալէն ու փոթորիկէն: Այնպիսին ոչ լոկ ինքզինքն, այլ քովը մօտեցողներն ալ կը թշուառացնէ. կիրք ելած ատենին՝ ալ իր անձին տէրը չէ. մարմինը կը գողգողայ, ջղերը կ'ուռին, աչուրները կը դառնան, արիւնը երեսին վրայ կը զարնէ, կը նախատէ, կը հայհոյէ. չունի Աստուած, չունի սիրելիք, չունի սլատիւ. անոնց ամենուն համար միայն դառն ու նախատական խօսքեր կան բերնին մէջ, ինչուան որ անցնի բարկութիւնը. այն աւտեն կը սկսի արտասուել, կ'անդրադառ-

նայ ըրածին ու խօսածին վրայ և դառնա-
սէս կ'ապաշաւէ: Սակայն 'ի զուր կ'արտա-
սուէ: 'ի զուր կը խոնարհի և ինչուան ծըն-
կան վրայ եկած ներումն կը խնդրէ. վասն
զի ըրածին ու խօսածին յիշատակն ու աղ-
գեցութիւնը կը մնայ, ու ալ իր ձեռքը չէ
զանոնք ջնջելը:

Իր կեանքը փոփոխակի շարունակութիւն
մըն է՝ չարը գործելու և անոր վրայ զղջա-
լու. պարասդ տեղ կը յուղուի և տակնու-
վրայ կ'ըլլայ. իր բոլոր ոյժը այդ ծածուկ
վէրքով կը սալառի: Ահաւասիկ մօր մը տը-
կարութեան՝ արհաւիրալից արգասիքը, մօր
մը՝ որ մէկ ձեռքովը աղղեց 'ի տղայն դա-
ռաքինութիւն, զուղիղ սկզբունս և զմեծ-
անձն քաջասրտութիւն. և միւսովն սա-
տարեց վնասակար բողբոջի մը ուռճանա-
լուն՝ որ խանգարեց փճացուց 'ի նմա զա-
մենայն լաւութիւն:

Խոհական մայր մը՝ աղէկ կը հատկընայ
իր պաշտամանց մեծութիւնը: Վասն զի գի-
տէ թէ պիտի գայ հասնի այն օրը՝ յորում
իր խնամքովն ու սրտով կրթուած աշակեր-
տը պիտի ըլլայ՝ ճշմարիտ առաքինի ու ճշ-
մարտապէս աղատ մարդ մը: Առաքինի՝
վասն զի պիտի կարենայ առանց խոչըն-
դոտն արդեւքներու 'ի գործ գնել իր ա-
ռաքինութիւնը, և աղատ՝ վասն զի պիտի

խորհրդակցի այն մտքին հետ՝ որուն տե-
սութիւնը լուսաւոր է, երբէք խաւարած ու
մթնցած չըլլալով բարկութեան կրքէն:

Բարի մայրը այս ահաւոր ախտը մէկդի
վաւրտելովը գոհ չըլլայ: Այլ բարկութեան
տեղ՝ վեր երեցընէ զհափաւորութիւն.
այն գերադոյն կարգադրիչը մարդկային
գործոց, այն սակաւագիւտ առաքինութիւ-
նը՝ որ ներգաշնակաւոր ճշգութիւն մը կու-
տայ կենաց ամէն գործերուն, և որ ան-
հրաժեշտ հարկաւորն է առ բարեբաւստու-
թիւն:

Չափաւորութեան արդիւնք է համբերու-
թիւնը:

Բուռն էր տղայն, եռանդուն իր փափա-
քանացը մէջ: Մօրը խնամքովն որ սորվե-
ցուց իրեն լռել, և իր կամքին դէմ երեցած
հակառակութեանցը հնաղանդիլ, հան-
դարտ՝ համբերող ու իր անձին տէրն ե-
ղաւ:

Մեծ ոյժ մը կու տայ համբերութիւնը
մարդկային բարուց: Անօգուտ չէ տղու մը
համար, բայց անհրաժեշտ հարկաւոր տա-
րիքը առած մարդուն: Անոր աղղեցու-
թեամբը առանց կիրք ելլելու կենաց դը-
ժուարութեանցը կը մերձենայ, ու գիմացն
եղած արդեւքներէն չլիքանիր: Յամենայնի
զիտէ սպասել ժամուն և ժամանակին:

Երջանիկ ու զօրաւոր ալ կ'ըլլայ անով:

Երջանիկ, վասն զի իր հասարակաց ու ընտանեկան յարաբերութեանցը մէջ գիտէ երեցընել քաղցրութիւն մը, հանդարտութիւն, բարուց անխռով միակերպութիւն, ախորժակաց ժուժկալութիւն, որոնք կենաց հաճոյքը կը կազմեն: Երջանիկ է, վասն զի փափաքանաց չափաւորութեամբն՝ որուն սորվեր է ընկերացընել տեսութեանց մեծութիւնը, տէր է իր կարողութեանցը. ու սինկբոր սրտերը խռովող ընդունայն յուզմանց իշխելով, լիովի ու նախանձելի յանդորրու կը վայելէ:

Ոչ լոկ երջանիկ, այլ նաև զօրաւոր ալ է. վասն զի ընդարձակ է իր տեսութեան հորիզոնը. կրնայ ապագային վրայ մտածել, վասն զի բարկութիւնը՝ որուն գէմ յասպահովի դրած է զինքը առաջին դաստիարակին ջանքը, կարողութիւն պիտի չունենայ հարթել գետնի հաւասար ընել իր մտաց խորհուրդներն: Պիտի ունենայ հաստատամտութիւն մը իր սկզբանցը ու գաղափարաց մէջ. որողորթիւն մը՝ որուն զիմացը պիտի չելէ երբէք լքուցիչ յուսահատութիւն մը կամ պատրանաց արգասիք արտասուք:

Ասոնք ալ մօր մը ջանիցն արդիւնք են:

Ծուլութիւնը ամենէն վերջը կու գայ:

Ինքն է որ կը գլխաւորէ զգործ չարին. վասն զի բարույ գործոյն գէմ՝ ինքն է գերագոյն ջանքը: Փորձիչը՝ ի զուր ջանքը՝ բաւ զրգուել զհոգին յանհնազանդութիւն. ու զայն ապականելու կամ խռովելու համար բրած այլ և այլ փոփոխ ջանքերէն ետքը, վերջին ապաւէն մըն ալ կը մնայ իրեն. կը ջանայ նիրհեցընել: Ծուլութիւնը քուն մըն է, գործունէութեան տեղ բռնող անտարբերութիւնն է. անով անհակառակելի արգելք մը կը դնէ՝ կատարեալգործութեան մարդոյ դաստիարակութեամբ. անոր յառաջադիմութեանը՝ ամենէն աւելի վտանգաւոր թշնամին է:

Ծոյլը կը զարհուրի աշխատանքէ. որ և իցէ դոյզն ջանք՝ ծանր է իրեն համար. ամէն ատեն և ամէն տեղ իր հանգիստը կը փնտռէ, մինչդեռ կեանքը կտրիճ գործունէութիւն մը կը պահանջէ: Ամենայն առաքինութեանց ուրացութիւնն է. ուստի որ և իցէ կերպարանքով որ երևնայ, մօրը ձեռքը միշտ պիտի գիտնայ ջաղխել զայն:

Ծուլութիւնը՝ բնադդում մըն է ՚ի մարդ .
ամենէն աւելի գործունեայք և աշխատա-
սէրք ալ՝ բռնադատուած են երբեմն իր
նենգաւոր թելադրութեանց դէմ կռուիլ .
բայց այն ատեն միայն ախտի կերպարանք
կ'առնու՝ երբ միշտ յաղթական ըլլալու պայ-
մանին մէջ կը գրուի : Բնութեամբ անոյշ ու
մեղմ անձանց վրայ դիւրագոյն կ'իշխէ , և
հեշտեալ զանոնք կը մոլորեցընէ : Վասն զի
կը դանուին այնպիսի խառնուածք՝ որոց
համար չունինք վախ՝ ոչ ամբարտաւանու-
թեան գրգռութիւններէ , ոչ բարկութեան
մղմանէ և ոչ ալ զգայարանաց հրապու-
րանքէ . անհոգ ու թոյլ բնաւորութիւններ ,
որոնց փոխանակ սանձը քաշելու , արժան
է յաճախ մտրակել :

Չանոնք ճանչցընող տխուր նշանակը՝
վրանին տեսնուած անտարբերութիւնն է :
Բան մը զիրենք չի շարժեր . կենաց հետա-
քըննական տեսարանը չունի իրենց համար
ուսում մը . մայրենի դասերն , նոյն իսկ
անձնական փորձառութեան դասերն՝ ան-
արդասաւորք են անոնց . նոյն իսկ շար-
ժումն՝ անտանելի կ'երևնայ , ու կարծես թէ
մահադեկոյց թմրութեան մը մէջ թաղուած
են :

Սյապիսի անտարբերութեան մը առջև՝
ամենակարեւոր է մօր մը յարատե գործը .

արժան է որ այն անհոգ սրտին աղդէ զո-
րութիւն գործելոյ : Նմանի այն բժշկին որ
իր դարմաններուն ապստամբ հիւանդի մը
անկողնոյն քով ամէն հնարք կը բանեցընէ
ու կը փորձէ . սասնի ալ մայրը փոփոխակի
գործածէ՝ զհամոզումն և զուզգութիւն ,
պրաղբերութիւն և զբռնադատութիւն , և
վերջապէս յորդորամիտ ընէ զնա ՚ի շար-
ժումն :

Մօր մը համար , ինչպէս ամէն ուրիշ
պարտքեր , տիկայ ալ գծուարին գործ մըն
է . սակայն պէտք չէ որ լքանի երբեք , և
յաջողութիւնը՝ իր ջանից անվրէպ վար-
ձատրութիւնը պիտի ըլլայ :

Բայց հարկ է ալ որ գիտնայ թէ ահաւոր
թշնամոյ մը հետ է իր գործը . անոր ամէն
ջանքին , անոր յարատե շարժմանցը՝ դէմ
դնէ դանդաղութեան ոյժը . այն ժայսի կամ
լերան զօրութիւնը՝ որ կը յաղթանակէ բըւ-
նութեան ջուրց , դէմ կը կենայ մրրկաց
բուռն թափոյն , և անոնց ահեղասաստ ոյ-
ժը կ'արհամարհէ :

Գուցէ մեծամեծ ջանքերն՝ չափաւոր ար-
դիւնք մը արտադրեն . սակայն ժամանակն
իրեն համար զօրաւոր օժանդակ մըն է :
Զըլլայ թէ երբեք իր առջի ջանիցն անար-
դասաւոր ըլլալը տեսնելով՝ լքանի վա-
տասրտի իր գործոյն յաջողութեանը վրայ :

Վասն զի կրնայ ըլլալ որ այդ յաջողութիւնը երկար ատեն սպասեցընել տայ. կրնայ անկատար յաջողութիւն մը ըլլալ. այլ իր ջանքն հարկաւ պտղաբեր պիտի ըլլան. մէկ օր մը չէ նէ՛ միւս օր մը, իր խնամքը պիտի ուղղեն այդ ծոյլ բնութիւնը. արթընցընեն զինքն ու բռնադատեն ոտք ելլել ու յառաջ քալել: Ձեռք ձգած քիչովն ալ արժան է որ գոհ ըլլայ. վասն զի եթէ չարք տեսած չըլլար, կամ անոր հետ պատե՛րազմելու վիճակին մէջ չգտնուէր, որչափ դժնդակ յարձակման մը ենթակայ պիտի ըլլար:

Ծուլութիւնը կը վերցընէ 'ի մարդոյ ոյժ և աղնիւ զգացմունք. թշնամւոյն հանապա՛ղորդ ջանիցը դէմ՝ վատութեան անձնաւո՛րութիւնն է. ընկերակից երկիւղի, ու երեւը կը ծածկէ երբ կը բացուի այն խրամը՝ ընդ որ չար հոգին գահալէժ և յաղթական կերպով պիտի իյնայ՝ տիրապետուած սըրտին վրայ: Գժնդակ կերպով մը կ'առաջ տին վրայ: Գժնդակ կերպով մը կ'առաջ նորդէ առ ամենայն ախտս. ժողովրդական առած մըն է այս, և ամէն օրուան խոհականութեան փորձերով ստուգուած: Եւ յիրաւի. բարին միայն յարատե ջանից կարօտ է. զանիկայ 'ի գործ զնելու համար՝ գործունեայ ու կտրիճ սիրտ մը արժան է ունենալ. ծուլութիւնը ծածուկ օժանդակ

մըն է չարին ձեռքը՝ որպէս զի կարողանայ իր ծառայութեանը նուաստացընել զմարդ, գիտնալով թէ ուր ինք կը գործէ՝ հոն կանկ կ'առնու ու կը դադրի բարւոյն գործը:

Ծուլութիւնը ամօթալի ախտ մըն է մարդուս վրայ, իսկ 'ի մանուկն ահաբեկիչ. վասն զի կ'արգելու կամ կը փճացընէ ուսման ամէն բարեբաստիկ արդիւնքը: Անոր անհոգ կամ անտարբեր փոքրիկ սրտին մէջ բան մը չիմտներ. ուսուցչին դասերուն և աշակերտին մտաւորականութեան մէջ պղնձէ պարիսպ մը կը բարձրանայ. հարկ է որ դաստիարակին անխոնջ ձեռքը՝ այն անանցանելի պատուարը խորտակէ, որպէս զի ուսման ճամբայ բանայ: Ծուլութեան բնազդման դէմ՝ գործունէութեան զգացմունքը դնէ. և տղուն օրերը անցընել տայ հրահանգօք, դասերով ու խաղու: Անոր մտաց զբաղմունքն զանազանեալ ըլլան, որպէս զի զիւրաւ չյոգնի:

Սակայն դասերէն ու խրատէն աւելի դժբաւոր է օրինակը: Եթէ մայրը գործունեայ ու աշխատասէր է, եթէ իր ամէն մէկ ժամերը հարկաւոր զբաղմանց նուիրուած են, անհնարին է որ այնպիսւոյն զաւակը ծոյլ ըլլայ:

Ո՛րչափ շատ է դժբաղդաբար դատարկակեաց մարց թիւը, որոնք չունին ուրիշ

ղբաղմունք՝ բայց երկըննալ հանգչիլ բաղմոցներու վրայ։ Իր ընտանեկան պարտուց մեծութիւնն ու կարեւորութիւնը մոռցող կամ արհամարհող մայր մը, դժնդակ օրինակ մըն է չարի։ Եւ իր խրատներէն աւելի, զորոնք գործովը կը ստէ, տուած գատարկակեցութեան տխուր օրինակը՝ կը քանդակուի տղուն սրտին մէջ։

Գործունեայ ու աշխատասէր եղիր, ո՛վ մայր, որպէս զի դաւակիւ ալ քեզի նմանի։ Վասն զի եթէ ծոյլ է տղայն, ինչ բանի կու գան իր ուրիշ այլ և այլ բարեմասնութիւններն, ու յերկնից ընդունած ձիւքերը։ Սրտին մեծամեծ յատկութիւններն, հոգւոյն այլ և այլ կարողութիւնները՝ անգործ ու գրեթէ անգամալոյծ կը մնան։ Ծուլութիւնը արգելք է իրեն գործելու։ անհոգ ու անօգուտ կերպով կը նիրհեցնէ զինքն։ Հարուստ գանձի մը քով՝ աղքատ մըն է։ Փոխանակ քայլելու՝ կը սիրէ զկայ առնուլ և հանգչիլ։

Սակայն աշխատանք, հոգւոյ ու մարմնոյ գործունէութիւն, անդադար քայլել մը, — ահաւասիկ ինչ որ պարտք դրուած է առաջին մարդոյն վրայ։

Այո՛, պէտք է միշտ քայլենք, ինչուան որ մեր յոգնած ու պարտասեալ ոտքերը գան զարնուին գերեզմանի մը քարին հետ։

Այդ ապառաժ վիմին վրայ կառուցուած է յաւիտենական ուրախութեան քաղաքը, և ուր կը ժամանեն քաջասիրտ ընթացողք։ Վատք և ծոյլք՝ կ'իյնան ճանապարհին վրայ, և ոտքի ելլելու ժամանակը կը պակսի առնոց։

Կեանքերնիս ուրիշ բան չէ՝ բայց աշխատանք ու անոր հետեանք յոգնածութիւն, ցաւօք լի գործունէութիւն մը, յաղթահարուած ու նորէն 'ի վեր երեցած խոչընդոտն և արգելք։ Պատուհասի մը օրէնք է այս, նախկին յանցանաց աստուածապատուէր քաւութիւն, բայց միանգամայն մեր ճշմարիտ բարեբաստութեան աղբիւրը։

Վասն զի գործունէութեան մէջ է մարդուս ոյժը. և իր ճրից հրահանգօքն ու կըրթութեամբ կ'ապահովէ իր իշխանութիւնը։ Կեանքը՝ աշխատանաց մէջն է. ծուլութիւնը մտաւորականութեան մահ մըն է, թէ՛ ընկերական և թէ՛ անհատ մարդու համար արգիլուած, ու հակառակող աստուածային օրինաց։

Եթէ մայրը հասկըցաւ իր սաշտաման
ծանրութիւնը, եթէ հսկեց մտադիւր և
քաջութեամբ պատերազմեցաւ, եթէ գիտ-
ցաւ մէկիկ մէկիկ դետին տապալել՝ եօթն
գլխաւոր ախտերն, իր սիրալիր զաւակին
կորստեանն համար իրարու հետ միաբա-
նող այդ մոլեգին ու ահաւոր թշնամիքը, ալ
ատենը եկած հասած է իրեն՝ որ կարենայ
քիչ մը հանգիստ առնուլ:

Այնուհետեւ նոր կերպարանքի մէջ կը
մտնէ տղուն դաստիարակութիւնը: Վասն
դի ալ մայրը ուրիշ ձեռքերու սկիտի յանձնէ
այդ սիրալիր գանձը, զոր այդչափ և այդ-
սկիտի անձնանուէր կտրճութեամբ չարին
հրապուրանքէն սաշտսականց:

Հանգչէ, ո՛վ բարի մայր, ու շնորհակալ
եղիւր Աստուծոյ, որ օրհնեց քու գործդ ու
պսակեց ջանքդ:

Պատրաստ եղիւր ատենին ընդունելու
քու երախտագէտ որդւոյդ փոխադարձ
սէրն ու խնամքը:

0025938

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0025938

